

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік
университетінің ғылыми журналы
Научный журнал Павлодарского государственного
университета имени С. Торайғырова

1997 ж. құрылған
Основан в 1997 г.

İ İ Ó
ÕÀÁÀÐØ ÛÑÛ

ÃÃÑÒÍ ÈÊ Ì ÃÓ

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СЕРИЯ

4 2014

Научный журнал Павлодарского государственного университета
имени С. Торайгырова

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет средства массовой информации

№ 14206-Ж

выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия

Республики Казахстан

4 марта 2014 года

Омирбаев С.М., д.э.н., профессор (главный редактор);
Пфейфер Н.Э., д.п.н., профессор (зам. главного редактора);
Аубакирова С.Д., (отв. секретарь).

Редакционная коллегия:

Абибуллаева А., д.п.н., профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева;
Агавелян О.К., д.п.н., профессор, Россия, Новосибирск, НГПУ;
Анн Мерфи, PhD докторы, профессор, Дублинский технологический
университет (Ирландия);
Бурдина Е.И., д.п.н., профессор;
Кертаева Г. М., д.п.н., профессор; ЕНУ имени Л. Н. Гумилева;
Калдыбаева А.Т., д.п.н., профессор, Кыргызстан, КГУ имени И. Арабаева;
Кудышева А.А., к.п.н., профессор;
Нургожина Б.В., (тех. редактор).

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели.
Мнение авторов публикаций не всегда совпадает с мнением редакции.
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов.
Рукописи и дискеты не возвращаются.
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна.

© ПГУ имени С. Торайгырова

Әбікенова Д. Б. ЖОО-ның оқытушысының АКТ-құзыреттілігінің болмысы мен құрылымы	12
Адилова В. Х. Зияткерлік еңбек мәдениетінің қалыптасуының тұжырымдамасы	18
Антикеева С. К. Шет елдерде әлеуметтік қызметкерлерді даярлау ерекшеліктері	28
Анишева Г. М. Орындаушылық өнер кафедрасы және Литва музыка академиясының профессоры Раса Гельготиенемен қарым-қатынасы	34
Ахметова А. Х., Абильдинова Г. М. «Компьютерлік графика» курсының оқу элементтерін кестелік модель түрінде жоспарлау	37
Байменова Б. С., Жубакова С. С. Міржақып Дулатов еңбектерін оқу-тәрбие үдерісіне енгізу	43
Боталова О. Б. Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің ғылыми-зерттеу жұмысына дайындығы	49
Бурдина Е. И., Аубакирова С. Д. Инклюзивтік білімінің мәні	55
Есимова Д. Д., Есмағзам М. Қазақ этнопедагогикасының болашақ туризм мамандарына қажеттілігі	60
Жекибаева Б. А. Қазақстан Республикасында рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасын жүзеге асыру шегінде «Өзін-өзі тану» курсын оқытудың ерекшеліктері	65
Жомартова А. Д., Жақыпбекова Ф. Н. 6 және 7 жастағы балалардың оқу материалын қабылдау ерекшеліктері	71
Ізмағамбетова Р. М., Альмурзаева Б. К., Наурзалина Д. Г., Сагиева А. Т. Қазіргі педагогтың кәсіптік құзыреттілігінің қалыптасуы	76
Кененбаева М. А., Боталова О. Б. Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті сабағындағы студенттердің мотивациялық бағдары	84
Колух О. А. Петрова Е. В. Көру қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың эмоциялы реакциясының анықталу ерекшеліктері	89
Колух О. А. Петрова Е. В. Көру қабілеті нашар және көзі көрмейтін баланың типтік эмоционалды әсері	93

Коровайко И. В., Кожанова С. К. Студенттердің сессия кезінде психологиялық ерекшеліктерінің пайда болу стрестік қалпы.....	99
Короленко В. Л. Ересектердің баланың тұлға ретінде моральды қалыптасуына ықпалы ..	105
Кударова Н. А. Дарынды балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдердің кәсіби қасиеттері.....	111
Найманов Б. А., Найманова А. Б. 10-11 сыныптарда «Шек» және «Туынды» тақырыптарын озыңқы оқыту	116
Негманова У. С. Торайғыров атындағы ПМУ-дың музыкалық білім мамандығының студенттерінің дауысты қалыптастыру жұмысы	120
Нурғалиева М. Е. Педагогикалық пәндерді оқыту барысында болашақ мұғалімдердің кәсіби сапаларын дамыту	125
Сарсенбаева Б. Г. ЖОО – болашақ мұғалімнің белсенділігін қалыптастырушы негізгі фактор	131
Сарсенбаева Б. Г. Студенттің ЖОО-да психологиялық-педагогикалық дайындығының біртұтастығы	136
Сатылмыш Й. «Периодтылық» тақырыбын оқытудағы кейбір мәселелер.....	140
Танатова А. Д. Мұғалімнің кәсіби жетілуі білім сапасын дамытудың жағдайы ретінде	145
Темербаева Ж. А. Жоғары оқу орындарында инновациялық оқыту технологияның орны.....	151
Темирғалинова А. К. Ұлттық келісім призмасы арқылы «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жастар арасында түсіндіру.....	157
Тлеулесова А. Ш. Қиын оқушылармен жүргізілетін жұмыстың түрлері.....	163
Тлеулесова А. Ш. Ауыз әдебиеті түрлері негізінде патриоттық тәрбие берудің жолдары.....	169
Токтарбаев Д. Г.-С., Иманғаликова И. Б., Мейрманов А. Б. Ұлттық ойындарды оқу және тәрбие үдерісінде пайдаланудың өзектілігі	177
Торыбаева Ж. З., Нуридинова Г. А. Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға байланысты ҰШІ технологиясын қолдану	185

Торыбаева Ж. З., Жорабекова А. Н. Көптілдік білім беруде студенттердің өз бетінше және шығармашылық ойлаудың дамуы барысында ассоциогармама әдісін қолдануы	190
Уалиева Н. Т. Субъектілік және субъектілік тәжірибе жоғары оқу орнында оқытындардың өздік жұмысынан күтілетін нәтиже.....	197
Утюпова Г. Е. Германиядағы бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда тәжірибенің мазмұны мен ұйымдастырылуы.....	202
Ушакова Н. М. Білім беру мазмұны классификациясының параметрлері.....	207
Шавалиева З. Ш. Оқу-тәрбие үдерісіндегі оқушылардың дүниетанымын қалыптастырудың педагогикалық шарттары	217
Шавалиева З. Ш. Салауатты өмір салтын қалыптастыруда экологиялық білімнің маңызы	224
Шаумен Г. С. Германияда әлеуметтік-педагогикалық білім берудің дамуының негізгі үрдістері	230
Шункеева О. А., Альмурзаева Б. К. Жоғарғы оқу орындағы білім нәтижесін бағалау сабақтастығы	234

СОДЕРЖАНИЕ

Абыкенова Д. Б. Сущность и структура ИКТ-компетентности педагога вуза	12
Адилова В. Х. Концепция формирования культуры интеллектуального труда	18
Антикеева С. К. Особенности подготовки социальных работников за рубежом	28
Анишева Г. М. Сотрудничество профессора Литовской академии музыки Расы Гельготиене с кафедрой «Исполнительское искусство»	34
Ахметова А. Х., Абильдинова Г. М. Понятийный граф как основа ведения модели знаний обучающегося по курсу «Компьютерная графика»	37
Байменова Б. С., Жубакова С. С. Использование в учебном процессе педагогических произведений Мыржақыпа Дулатова	43
Боталова О. Б. Готовность студентов педагогического вуза к научно-исследовательской деятельности	49
Бурдина Е. И., Аубакирова С. Д. Сущность инклюзивного образования	55
Есимова Д. Д., Есмагзам М. Необходимость этнопедагогика для будущих специалистов по туризму	60
Жекибаева Б. А. Особенности преподавания курса «Самопознание» в рамках реализации программы духовно-нравственного образования в Республике Казахстан	65
Жомартова А. Д., Жакыпбекова Г. Н. Особенности усвоения учебного материала детьми 6 и 7 лет	71
Измагамбетова Р. М., Альмурзаева Б. К., Наурзалина Д. Г., Сагиева А. Т. Формирование профессиональной компетентности современного педагога	76
Кененбаева М. А., Боталова О. Б. Мотивация студентов к занятию научно-исследовательской деятельностью	84
Колюх О. А. Петрова Е. В. Особенности проявления эмоциональных реакций у детей дошкольного возраста с нарушением зрения	89

Колюх О. А. Петрова Е. В. Типовые эмоциональные реакции слабовидящих и слепых детей	93
Коровайко И. В., Кожанова С. К. Психологические особенности проявления стресса у студентов в период сессии	99
Короленко В. Л. Влияние взрослых на моральное формирование личности ребёнка	105
Кударова Н. А. Профессиональные качества учителя работающего с одаренными детьми	111
Найманов Б. А., Найманова А. Б. Опережающее обучение по темам «Предел» и «Производная» в 10-11 классах	116
Негманова У. Работа над постановкой голоса со студентами специальности «Музыкальное образование» ПГУ им. С. Торайгырова	120
Нургалиева М. Е. Развитие профессиональных качеств будущих учителей в процессе изучения педагогических дисциплин	125
Сарсенбаева Б. Г. Вуз – как фактор формирования активности будущего учителя	131
Сарсенбаева Б. Г. Целостность в психолого-педагогической подготовке студента в вузе	136
Сатылмыш И. Некоторые проблемы обучения химической периодичности	140
Танатова А. Д. Профессиональное совершенствование учителя как условие развития качества образования	145
Темербаева Ж. А. Место технологии инновационного обучения в ВУЗе	151
Темиргалинова А. К. Популяризация среди молодежи национальной идеи «Мәңгілік ел» через призму национального согласия	157
Тлеулесова А. Ш. Виды работ с трудными учащимися	163
Тлеулесова А. Ш. Пути формирования патриотического воспитания на основе изучения различных видов народной устной литературы	169
Токтарбаев Д. Г-С., Имангаликова И. Б., Мейрманов А. Б. Актуальность применения национальных игр в учебном и воспитательном процессе	177
Торыбаева Ж. З., Нуридинова Г. А. Реализация технологии КТД в ракурсе формирования здорового образа жизни школьников	185

Торыбаева Ж. З., Жорабекова А. Н.

Применение метода ассоциограмм для развития самостоятельного и креативного мышления студентов в процессе полилингвального образования 190

Уалиева Н. Т.

Субъектность и субъектный опыт как ожидаемый результат самостоятельной работы обучающихся в вузе 197

Утюпова Г. Е.

Содержание и организация практики при подготовке учителей начальных классов в Германии 202

Ушакова Н. М.

Параметры классификации содержания образования 207

Шавалиева З. Ш.

Педагогические условия формирования мировоззрения учащихся в учебно-воспитательном процессе 217

Шавалиева З. Ш.

Значение экологического образования в формировании здорового образа жизни 224

Шаумен Г. С.

Основные тенденции развития социально-педагогического образования в Германии 230

Шункеева О. А., Альмурзаева Б. К.

Преемственность оценивания образовательных результатов в системе вуза 234

CONTENTS**Abykenova D. B.**

The essence and structure of HEI academic staff's ICT competence 12

Adilova V. H.

The concept of formation of the culture of intellectual work 18

Antikeyeva S. K.

Features of social workers' training abroad 28

Anisheva G. M.

Cooperation of Professor Gelgotiene Race of the Lithuanian Academy of Music with the Department of Performing Arts 34

Akhmetova A. K., Abildinova G. M.

Conceptual graph as the basis of reference model of knowledge in course «Computer graphics» 37

Baimenova B. S., Zhubakova S. S.

The use of pedagogical ideas of Myrzhakyp Dulatov in the educational process 43

Botalova O. B.

The readiness of students of pedagogical universities for research activities 49

Burdina E. I., Aubakirova S. D.

The essence of inclusive education 55

Yessimova D. D., Yesmagzam M.

Necessity of ethnopedagogics for future specialists in tourism 60

Zhekibaeva B. A.

Teaching the «Self cognition» course in the framework of the spiritual and moral education program in the Republic of Kazakhstan 65

Zhomartova A. D., Zhakypbekova G. N.

Features of assimilation of the training material by children of 6 and 7 years 71

Izmagambetova R. M., Almurzayeva B. K.,**Naurzalina D. G., Sagiyeva A. T.**

Forming of professional competence of the modern pedagogue 76

Kenenbayeva M. A., Botalova O. B.

Motivation of students to engage in research activities 84

Kolyuh O. A., Petrova Y. V.

The features of emotional reactions manifestation at pre-school age children with visual impairment 89

Kolyuh O. A., Petrova Y. V.

Typical emotional reactions of visually impaired and blind children 93

Korovayko I. V., Kozhanova S. K. Psychological features of manifestation of the stress at students during session	99
Korolenko V. L. Influence of adults on the moral forming of a child personality.....	105
Kudarova N. A. Professional qualities of a teacher working with the gifted children	111
Naymanov B. A., Naymanova A. B. An advanced training on topics «Limit» and «Derivative» in the 10 th and 11 th grades	116
U. Negmanova Work on the voice teaching with the students of specialty «Music education» in S. Toraihyrov PSU	120
Nurgalieva M. E. Development of professional qualities of future teachers in the process of teaching pedagogical disciplines.....	125
Sarsenbaeva B. G. HEI as a factor of formation of a future teacher's activity	131
Sarsenbaeva B. G. Integrity in the psycho-pedagogical preparation of students at the university	136
Satilmis Y. Some teaching problems in chemical periodicity subject	140
Tanatova A. D. Professional development of teachers as a condition of education quality.....	145
Temerbaeva Zh. A. The place of innovative training technology at the university	151
Temirgalinova A. K. The promotion of the national idea «Mangilik el» among youth through the national consensus.....	157
Tleulessova A. S. Types of work with difficult pupils	163
Tleulessova A. S. Ways of formation of patriotic education on the basis of learning different types of folklore	169
Toktarbaev D. G-S., Imangalikova I. B., Meirmanov A. B. Urgency of application of national games in the teaching and educative process	177
Torybaeva Zh. Z., Nuridinova G. A. The implementation of CCD technology from the perspective of a healthy lifestyle of schoolchildren.....	185

Torybaeva Zh. Z., Zhorabekova A. N. Use of mind mappins for development of students' independent and creative thinking in the process of polylingual education	190
Ualieva N. T. Subjectness and subjective experience as an expected result of students' independent work in high school	197
Utyupova G. E. The contents and organization of practice at preparation of teachers of initial classes in Germany.....	202
Ushakova N. M. Parameters for classification of the educational content.....	207
Shavaliyeva Z. Sh. Pedagogical conditions of formation of world outlook of pupils in teaching and educational process.....	217
Shavaliyeva Z. Sh. The importance of ecological education in formation of the healthy lifestyle	224
Shaumen G. S. The main tendencies of development of social pedagogical education in Germany.....	230
Shunkeyeva O. A., Almurzayeva B. K. The continuity in the evaluation of educational results in the school-university system.....	234

Д. Б. Абыкенова

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова,
г. Павлодар

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ИКТ-КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГА ВУЗА

В статье раскрывается сущность и структура ИКТ-компетентности педагога высшего учебного заведения, а также описываются ее компоненты. Также описана необходимость формирования ИКТ-компетентности педагогов в условиях информатизации образования.

Ключевые слова: ИКТ - компетентность, информатизация образования, профессиональная деятельность, информационные технологии, коммуникационные технологии.

В настоящее время в условиях информатизации образования (ИО) профессиональная педагогическая компетентность педагогов вуза становится особенно актуальной. ИО предъявляет особые требования к уровню профессионализма педагогов, осуществляющих свою деятельность в условиях широкого внедрения средств информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) в образовательное пространство вуза.

Эффективность и успешность профессиональной деятельности любого специалиста во многом зависит от уровня его информационной культуры, обеспечивающей умения собирать необходимые для решения определенной проблемы факты, анализировать их, выдвигать гипотезы решения, делать необходимые обобщения, сопоставления с аналогичными или альтернативными вариантами решения, устанавливать статистические закономерности, делать аргументированные выводы, применять полученные результаты для выявления и решения новых проблем.

Под профессиональной компетентностью понимают способность эффективно решать задачи по специализации развивающейся личности, обеспечению внутренних условий, деятельностной интеграции личности в общество за счет развития ценностных ориентаций, ориентированности в природе, обществе, духовном опыте людей, самом себе, формирование практических умений деятельностной социально-желаемой, или, по крайней мере, приемлемой самореализации [1].

В. А. Сластенин считает, что под педагогической компетентностью учителя можно понимать «единство его теоретической и практической готовности к осуществлению педагогической деятельности» [2].

Анализ исследований по проблеме определения педагогической профессиональной компетентности (Зимняя И. А., Кузьмина Н. В., Равен Д., Хуторской А. В. и др.) показывает, что разные исследователи по-разному определяют как количество (от трех до тридцати девяти), так и содержание компетентностей педагога.

Профессионально-педагогическая компетентность педагога включает пять основных элементов или видов компетентности [3]:

- специальная и профессиональная компетентность в своей предметной области;
- методическая компетентность в области способов формирования знаний, умений у обучающихся;
- социально-психологическая компетентность в области процессов общения;
- дифференциально-психологическая компетентность в области мотивов, способностей, направлений обучающихся;
- аутопсихологическая компетентность в области достоинств и недостатков собственной деятельности и личности.

Шестым важным компонентом профессиональной компетентности педагога является компетентность в области ИКТ, которую определяют как неразрывно связанные между собой как в содержательном, так и в деятельностном аспектах, научно-педагогические области [4]:

- преподавание учебной дисциплины с использованием средств ИКТ;
- осуществление информационной деятельности и информационного взаимодействия между участниками учебно-воспитательного процесса в условиях использования потенциала распределенного информационного ресурса локальной и глобальной компьютерных сетей;
- экспертное оценивание психолого-педагогической, содержательно-методической значимости электронных изданий образовательного назначения, электронных средств учебного назначения и учебно-методических комплексов, в состав которых они включены;
- предотвращение возможных негативных последствий использования средств ИКТ в образовательном процессе;
- автоматизация информационно-методического обеспечения учебно-воспитательного процесса и организационного управления учебным заведением на базе средств ИКТ, в которых педагог должен быть хорошо осведомлен.

В последнее время особое внимание уделяется формированию ИКТ-компетентности педагогов.

О. Н. Шилова и М. Б. Лебедева [5] определяют ИКТ-компетентность как способность индивида решать учебные, бытовые, профессиональные задачи с использованием ИКТ. В. Ф. Бурмакина и И. Н. Фалина [6] под ИКТ-компетенцией подразумевают уверенное владение всеми составляющими навыками ИКТ-грамотности для решения возникающих вопросов в учебной и иной деятельности, при этом акцент делается на сформированность обобщенных познавательных, этических и технических навыков. В этом определении на наш взгляд подменяются понятия «компетенция» и «компетентность», в том понимании, которое мы определили выше. Компетентность педагогов в области ИКТ рассматривается Л. Н. Горбуновой и А. М. Семибратовым [7] «как готовность и способность педагога самостоятельно и ответственно использовать эти технологии в своей профессиональной деятельности».

Академик РАО М. П. Лапчик [8], научные труды которого посвящены исследованию и решению теоретических и практических проблем информатизации образования, актуализации требований к ИКТ-компетентности педагогических кадров, связывает ИКТ-компетентность с практическим использованием информационных технологий в профессиональной деятельности педагога. ИКТ-компетентность является одной из ключевых компетентностей современного человека и проявляется, прежде всего, в деятельности при решении различных задач с привлечением компьютера, средств телекоммуникаций, Интернета и т.д.

Таким образом, под ИКТ-компетентностью педагога будем понимать личное качество, проявляющееся в его готовности и способности самостоятельно использовать ИКТ в своей предметной деятельности.

Рассматривая различные подходы к уровням (этапам) формирования ИКТ-компетентности педагога, можно выделить следующие варианты: базовый и предметно-ориентированный уровень (А. А. Елизаров); базовый, общий, профессиональный (М. Б. Лебедева, О. Н. Шилова); базовый, углубленный, профессиональный (М. А. Горюнова); ключевой, базовый, специальный (М. П. Лапчик). Уровни ИКТ-компетентностей (Л. Н. Горбунова, А. М. Семибратов) связывают с упорядочиванием и разделением компетенций между учреждениями системы дополнительного профессионального образования (принцип распределенности).

Опираясь на трехкомпонентную структуру ИКТ-компетентности педагога (ключевая, базовая, специальная), предложенную

М. П. Лапчиком, профессиональная ИКТ-компетентность педагога состоит из инвариантной и профильной частей. В инвариантную часть входят ключевые и частично базовые компоненты, а в профильную часть частично базовые и специальные компоненты.

Инвариантная часть характеризует обязательный уровень компьютерной грамотности, информационной культуры и ИКТ-компетентности, в значительной мере общий для всех категорий педагогов.

Профильная (специальная) часть определяет владение теми компонентами компьютерной грамотности и ИКТ-компетентности, которые характеризуют уровень готовности к применению средств ИКТ в конкретной сфере профессиональной деятельности работника.

Представим в виде схемы (рисунок 1) рассматриваемые компоненты в структуре ИКТ-компетентности педагога.

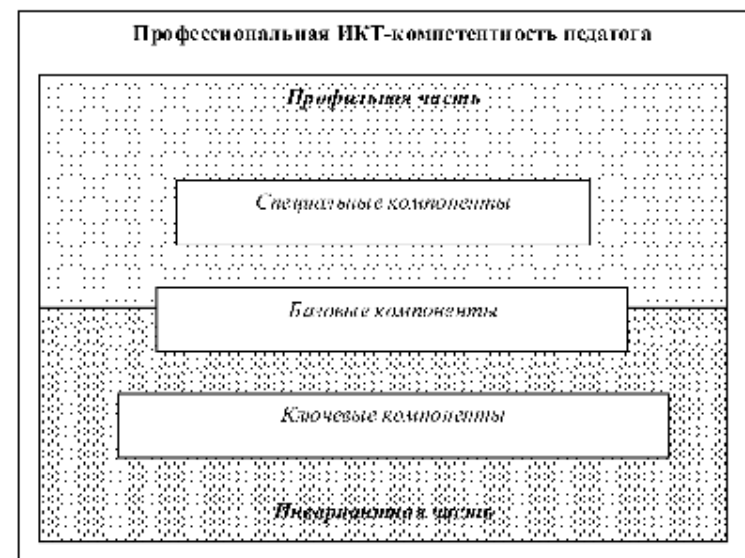

Рисунок 1 – Структура ИКТ-компетентности педагога

Таким образом, рассматривая ИКТ-компетентность педагога вуза, можно перечислить ее компоненты, на основе которых можно судить об уровне сформированности ИКТ-компетентности (таблица 1):

Таблица 1 – Компоненты ИКТ-компетентности педагога вуза

Инвариантные	Профильные
<ul style="list-style-type: none"> – компьютерная грамотность, – информационная культура, – медиакультура и медиаграмотность, – владение различными средствами компьютерной коммуникации при решении профессиональных задач, – владение современными педагогическими технологиями на основе использования средств и методов ИКТ, – использование мультимедиа и коммуникационных технологий для реализации активных методов обучения и самостоятельной деятельности обучающихся, – навыки разработки программно-методического обеспечения, – применение ИКТ в своей профессиональной работе. 	<ul style="list-style-type: none"> – владение программными средствами как инструментами преподавательской деятельности, – знание основ численного эксперимента, – умение проводить компьютерные эксперименты и строить информационные модели объектов и процессов различных научных областей (математика, физика, астрономия и т.д.), – владение методами анализа и обобщения экспериментальных результатов.

Поскольку в настоящее время наблюдается динамичное изменение компьютерных средств, их совершенствование, необходимо иметь в виду, что перечень ключевых ИКТ-компетенций может изменяться и дополняться. Технология разработки и описание моделей формирования ИКТ-компетентности педагогов вуза требует более подробного изложения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Захарова, Л. Н., Соколов, В. В., Соколова, В. М.** Профессиональная компетентность учителя и психолого-педагогическое проектирование. Учебное пособие. – Н. Новгород : Нижегородский гуманитарный центр, 1995. – 136 с.

2 **Сластенин, В. А.** Интегративные тенденции в системе психолого-педагогической подготовки учителя. Приобщение к педагогической профессии: практика, концепция, новые структуры. – Воронеж, 1992. – С. 6-9.

3 **Кузьмина, Н. В.** Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. Автореф... доктора пед.наук, Л., 1965. – 39 с.

4 **Заболотнова, Е. Ю.** Методические подходы к формированию ИКТ компетентности будущего учителя географии на этапе вузовской подготовки. – Режим доступа: http://www.naukapro.ru/ot2007/3_015.htm.

5 **Лебедева, М. Б., Шилова, О. Н.** Что такое ИКТ-компетентность студентов педагогического университета и как ее формировать?// Информатика и образование. – 2004. – N 3. – с. 95-100.

6 **Бурмакина, В. Ф., Фалина, И. Н.** ИКТ-компетентность учащихся. – Режим доступа: <http://www.sitos.mesi.ru/Default.aspx?id=6>.

7 **Горбунова, Л. М., Семибратов, А. М.** Построение системы повышения квалификации педагогов в области информационно-коммуникационных технологий на основе принципа распределенности. Конференция ИТО-2004. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2004/Moscow/Late/Late-0-4937.html>.

8 **Лапчик, М. П.** ИКТ-компетентность педагогических кадров – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2007 – 144 с.

Материал поступил в редакцию 18.12.14.

Д. Б. Әбікенова

ЖОО-ның оқытушысының АКТ-құзыреттілігінің болмысы мен құрылымы

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 18.12.14 баспаға түсті.

D. B. Abykenova

The essence and structure of HEI academic staff's ICT competence

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.12.14.

Мақалада оқытушының АКТ-құзыреттілігінің болмысы мен құрылымы, және оның компоненттері қарастырылады. Сонымен бірге білім берудің ақпараттандыру жағдайында жоғары білім беру оқытушыларының АКТ-құзыреттілігін қалыптасудың қажеттігі ұсынылады.

This paper explains the essence and structure of ICT competence of higher education institution academic staff and describes its components. It also emphasizes the necessity for the formation of academic staff's ICT competence in the context of informatization of education.

В. Х. Адилова

к.п.н., доцент, Павлодарский государственный педагогический институт,
г. Павлодар

КОНЦЕПЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ТРУДА

В статье изложена концепция формирования культуры интеллектуального труда будущего специалиста. В процессе формирования культуры интеллектуального труда личность набирает индивидуальные силы, реализует природные свойства, вступает в процесс гармонизации интеллекта. Данная система взглядов и способов понимания процесса формирования культуры интеллектуального труда необходима для их верификации, развития и операционализации в педагогической деятельности.

Ключевые слова: деятельность, труд, интеллектуальный труд, культура, культура интеллектуального труда, преобразовательная деятельность, познавательная деятельность, оценивающая деятельность, коммуникативная деятельность, действие.

Структура технологии формирования культуры интеллектуального труда включает такие компоненты как деятельность, общение и личность. Работа, труд и деятельность человека происходит через культуру интеллектуального труда личности, в которых степень или уровень сформированности культуры интеллектуального труда существенно отличается. Высокий уровень сформированности проявляется при творческом исполнении, средняя при непосредственно преобразующем и «активно» при репродуктивно-воспроизводящем исполнении.

Понятие деятельности как культуры интеллектуального труда является одним из фундаментальных и не ограничивается его активным, преобразующим характером, а имеет:

- созидательный характер в целесообразной производительной деятельности;
- социальный, общественный характер труда.

Полезный характер формирования культуры интеллектуального труда проявляется в производительном расходовании человеческого мозга, мускулов, нервов, рук. В физиологическом смысле расходование силы человека как труда, как работа мозга, рук, нервов, как одинаковый, или абстрактный человеческий труд, образует стоимость товаров. Расходование

человеческой рабочей силы в качестве конкретного полезного труда создает потребительные стоимости [1].

Таким образом, категория «труд» отличается от категории «культура интеллекта». «Труд» и «культура интеллекта» общенаучные значения словоформы «деятельность». Синонимами являются труд и работа: полезная работа, полезный труд. Если деятельность есть труд, а труд есть работа, то работа есть деятельность и, наоборот.

В философской энциклопедии понятие деятельность не рассматривается, а употребляется в своих общенаучных значениях как культура интеллекта, труд, работа. Однако с философской точки зрения следует, что деятельность охватывает и материально-практические, и духовные операции; и внешние, и внутренние процессы; деятельностью является работа мысли в такой же мере, как и работа руки, а процесс развития интеллекта рассматривается в той же мере, как и человеческое поведение.

Философия рассматривает человека в единстве различных видов и форм его деятельности и как культуру интеллекта субъекта, направленная на объекты или на другие субъекты.

Степень или уровень сформированности культуры интеллектуального труда включает в себя накопление профессионального социокультурного опыта, ценностей общества. На этом уровне культура выступает как взаимосвязь элементов, каждый из которых есть следствие предрасположенности человека к определенной деятельности. К ним относятся хозяйственная, политическая, правовая, философская, религиозная, научно-техническая и художественная культуры. Каждому из элементов на кумулятивном уровне соответствует элемент культуры быденного. Они тесным образом взаимосвязаны и влияют друг на друга, происходит обмен культурной информацией. Доминирующие черты каждого из элементов образуют ядро культуры, выступающее в качестве ее основополагающего принципа, который и выражается в науке, искусстве, философии, этике, религии, праве, основных формах экономической, политической и социальной организации, в менталитете и образе жизни [2].

Использование технологии формирования культуры интеллектуального труда облегчит решение сложных проблем, с которыми сталкивается обучающийся. По результатам исследований у девяноста пяти процентов обучающихся обработкой вербальной информации занимается левое полушарие. Оно «знает», как действовать логично и всё анализировать, но оно никоим образом не связано с работой интуиции и воображения. И интуиция, и воображение – это сферы, на которых специализируется правое полушарие. Функция правого полушария, например воображение, практически не используется, так как мечтать и фантазировать стало мало эффективно. Однако, технология формирования культуры интеллектуального труда включает программу развития скрытых возможностей правого

полушария головного мозга. Целью программы является развитие творческих способностей и увеличение эффективности работы будущих специалистов, активизировать творческие способности и самостоятельно входить в состояние творческого подъема.

В литературе рассматриваются такие виды деятельности:

– преобразовательная деятельность включает преобразование: природы, общества или человека;

– познавательная деятельность рассматривает интеллектуальный труд, в которой субъект не модифицирует, не реконструирует объект, а отображает его в виде знаний, понятий, суждений. Существует два уровня – практически эмпирическое и научно-теоретическое познание, функционирующие в результате такой деятельности. В сфере познания деятельность может быть производящей – субъект добывает знания, или потребляющей – субъект усваивает знание;

– оценивающая деятельность дает не чисто объективную, а объективно-субъективную информацию о ценностях, а не о сущностях, поэтому определяется как «личностная». Ценность объекта в акте интеллектуальной культуры труда устанавливается непосредственной реакцией субъекта и осознается как благо, добро, красота или влечение. В результате такой деятельности происходит политическая, философская, атеистическая или религиозная, этическая и эстетическая ориентация человека, т.е. формируется его идеология, кредо жизни.

Коммуникативная деятельность – это практическая активность объекта, направленная на других субъектов и не превращающая их в объекты, а ориентирующаяся на них именно как на субъектов. Вместе с тем культура общения разворачивается на различных уровнях: физическом и психическом, материальном и духовном. Сюда же относятся акты рефлексивной аутокоммуникации, субъектом которой может быть не только личность, но и группа, класс, общество. Культура общения может быть опосредованным и не опосредованным [3].

В физиологии труда термин «деятельность» выступает в значении «интеллект» и лишь отчасти, вторично – в значении «работа». Таким образом, «деятельность» отождествляется с «интеллектом» и наоборот. Интеллект человека определяется как особое состояние, предрасположение к тому или иному взаимодействию, то есть относительно устойчивое свойство, проявляющееся в уровне интенсивности реализации поведения, деятельности в их результате, в устойчивости объема взаимодействия, исходящего из внутренней инициативы [4].

В социальной психологии «деятельность» предстает как «труд» или как «поведение» и тогда возникает замыкание:

– труд – поведение. Тонкие явления психики как особо организованные и особо сложные формы поведения выполняют приспособительную функцию без изменения их организации. Поведение человека складывается из реакций наследственных и приобретаемых в личном опыте. Наследственные реакции складываются из рефлексов, инстинктов, некоторых эмоциональных реакций и представляют общий для всего вида наследственный капитал полезных биологических приспособлений организма.

Человек пользуется не только физически унаследованным опытом. Труд и поведение человека основаны на широком использовании опыта прежних поколений, опыта, не передаваемого через рождение от отца к сыну. Условно его можно обозначить как исторический опыт. Рядом с ним ставится опыт социальный, опыт других людей, составляющие важный компонент в поведении человека. Индивид располагает связями, которые замкнулись в его личном опыте между безусловными рефлексами и отдельными элементами среды, и множеством связей, которые установлены в опыте других людей. Это социальный компонент поведения человека.

Формирование культуры интеллектуального труда происходит в ходе профессиональной деятельности, которая в свою очередь определяется как род трудовой деятельности человека, владеющего комплексом специальных теоретических знаний и практических навыков, приобретенных в результате специальной подготовки, опыта работы.

Резюмируя, можно заключить, что:

- деятельность имеет философский смысл;
- интеллект и культура интеллекта – физиологический. Душа не имеющая заранее установленной цели обрекает себя на гибель. Кто никуда не плывет – для тех не бывает попутного ветра. (М. Монтень);
- труд – политико-экономический;
- работа – физический;
- поведение – бихевиористический смысл.

Формирование культуры интеллектуального труда осуществляется на основе исследования ее как системного образования, то есть интеллектуальный труд как сложная динамическая система имеет внутреннее строение, структуру и как полифункциональное явление, ее структура выделяется по различным основаниям.

Исследователи реализуют в структурировании интеллектуального труда различные подходы: общепсихологический, социологический, психологический, функциональный, представляющие разные уровни обобщения и конкретизации. В ее структуре можно выделить:

- цель, средство, результат, сам процесс интеллектуального труда;
- субъект, наделенный интеллектом; объект, на которую направлен труд субъекта;

– культура, выражающаяся в том или ином способе овладения объектом или в установлении субъектом взаимодействия с другими;

– объективно-предпосылочная подсистема – потребности, интересы личности;

– субъективно-регулятивная подсистема – идеальные побуждения, мотивы, цели;

– исполнительная подсистема – материальные и духовные продукты деятельности;

– потребности, мотивы, цели, средства ее достижения, отдельные акты и объекты, на которые она направлена.

В структуре культуры интеллектуального труда содержатся следующие функциональные основные блоки:

– мотивы труда;

– цели, ее программы;

– информационные основы;

– принятие решения;

– подсистемы профессионально важных качеств .

В самом процессе взаимодействия субъекта с действительностью выделяются определенным образом мотивированная деятельность в целом, входящие в ее состав целенаправленные действия и, наконец, автоматизированные компоненты этих действий – операции, обеспечивающие использование имеющихся средств и умений для достижения необходимого результата [5].

Интеллектуальный труд является главным источником культуры и цивилизации. Категория и онтология культуры интеллектуального труда являются предметом как монодисциплинарного, так и междисциплинарного исследования. Истоки ее исследования лежат в классической философии. Большой вклад в разработку многих аспектов интеллектуального труда внесли социальные науки, психология, антропология, этнография, лингвистика, а в более позднее время эргономика, биомеханика, физиология интеллекта, изучают ее когнитивная и компьютерная науки.

К настоящему времени имеются принципиальные расхождения и трудности в трактовке самого понятия интеллектуального труда; в выборе оснований для классификации ее видов; в создании таксономии единиц, предназначенных для ее анализа; в установлении типов связи между ними; в выборе адекватных методов ее исследования как в лабораторных, так и в естественных условиях; в сопоставлении результатов, полученных разными методами, как между собой, так и в отношении к категориальному аппарату, имеющемуся в философской традиции исследования труда.

Для убедительности приведем далеко не полный перечень различий между формами и видами культуры интеллектуального труда, существующих

в современной науке: материальная и духовная, внешняя и внутренняя, непосредственная и опосредованная, произвольная и непроизвольная, творческая и репродуктивная, сознательная и бессознательная, индивидуальная и коллективная. Имеются различия в проявлении интеллекта:

– в игре;

– в учебном труде;

– в трудовой деятельности;

– в художественной, спортивной деятельности;

– в исполнительском труде;

– в познавательной работе – перцептивный, мнемический, умственный или мыслительный. Интеллектуальный труд дифференцируется по мотивам, целям, предметному содержанию, способам осуществления, конечному результату, степени свободы в постановке целей, в выборе средств, в определении вида и характера результата. Поэтому отдельная форма труда описывается с помощью многих систем отсчета, которыми она реально характеризуется [6].

Психолого – педагогическое понятие интеллектуального труда выступает в различных ипостасях. Иногда как предмет оценки. В последние годы она все чаще выступает как предмет организации, управления и проектирования. Главным достижением в изучении интеллектуального труда педагогика и психология обязана научным направлениям, связанным с именами С. Л. Рубинштейна, А. Н. Леонтьева, Л. С. Выготского, им принадлежит приоритет переноса философской категории «труд» на психолого – педагогическую почву.

Основным положением теории культуры интеллектуального труда является принцип предметности, составляющим ядро этой теории. Предмет при этом понимается не как стимул или объект, существующий сам по себе и воздействующий на субъект, а как «... то, на что направлен акт, т.е. как нечто, к чему относится живое существо, как предмет его деятельности – безразлично, деятельности внешней или внутренней». Интериоризация состоит не в перемещении внешней культуры в предшествующий ей внутренний план сознания человека, а в формировании и обогащении самого плана.

Принципиальная общность строения внешней и внутренней культуры определяется тем, что обе они опосредствуют связи человека с миром. Общность строения рассматривается в возможности перехода от одной формы труда к другой. Внутренняя культура в процессе своего формирования приобретает такие средства, которые позволяют субъекту решать задачи, не выполнимые в плане внешней деятельности, и наоборот.

Психолого – педагогическое строение формирования культуры интеллектуального труда имеет следующие составляющие: потребность, мотив, цель, условия достижения цели (единство целей и условий

составляет задачу) и соотносимые с ними деятельность, действие, операции, функциональные блоки [7].

Содержание культуры интеллектуального труда соотносимо с существенными признаками понятий потребности и мотивы, с определением их предметного содержания. Таким образом, культура интеллектуального труда понимается как психическая деятельность морфологического объекта, имеющего развитую функциональную структуру, определенное предметное содержание и смысловое строение.

К основным формам предметного бытия культуры относятся:

- человеческое слово и культура познания мира;
- техническая вещь и культура социальной коммуникации;
- социальная организация и ее культура.

К формам духовной предметности относятся:

- знание как ценность;
- проект и предметность, которая несет в себе образы.

Для формирования культуры интеллектуального труда применяются многообразные формы действия. Действие в культуре интеллектуального труда включает в себе квинтэссенцию более общего понятия предметной деятельности. Квинтэссенция как определённое состояние, характеризует главную основу формы или процесса, постоянно связана с ней и развитие её зависит от прогресса этой формы. Понятие существует как некоторое образное построение, которое способен осознать человек. А то, что отражает это понятие, существует помимо человека, независимо от него. Например, квинтэссенция огня – это одно построение физической материи, а квинтэссенция воды – это другое построение. Их главная суть выражает строго конкретные построения и качество, которые обеспечивают им необычные свойства (одно – мокрое, другое – горячее; одно всех поит, другое всё сжигает). Вот эта основа построения с набором индивидуальных качеств существует независимо от человека и имеет тенденции развития. Человек только выделяет их в обособленное понятие, чтобы в существующем что-то осмыслить для себя.

Но то, что формирует в объекте выделенное понятие, имеет определённое строение и продолжает развиваться на закономерной основе, то есть оно продолжает управляться определённой нормой, закономерностью, а так как это относится к вечным категориям, то они развиваются бесконечно.

Психолого – педагогическое объяснение действия строится на исследованиях сенсорных, перцептивных, мнемических и умственных действий, их генетической связью с предметно-практическими действиями. Например, разновидностью действия является поступок как единица анализа личности.

Сложность изучения действия связана с его двойственностью. С одной стороны, действие – это развивающийся функциональный орган, обладающий

биодинамической, чувственной и эмоциональной тканью. Решающим в его формировании и конституировании является как социальный, так и предметный характер. В действии субъекта движение и предмет смыкаются в единое психофизиологическое образование. Другими словами, действие гетерогенно, содержит в себе реактивные и исполнительные элементы, но оно содержит также элементы экспрессии (знаковые), чувствительности, памяти, предвидения и оценки. Благодаря этим последним действие в процессе своего развития превращается из стимульно-реактивного, вынужденного в свободное. Свобода действия существенно увеличивается благодаря овладению речью.

Внешняя картина превращений действия адекватно описывается понятием интериоризации. Однако этого понятия недостаточно для описания новообразований, внутренних форм действия, возникающих в процессе его развития. Поэтому ученые – исследователи многократно указывают на важность анализа процесса экстериоризации, который противоположен интериоризации. Экстериоризация представляет собой необходимое условие возникновения новообразований. Благодаря экстериоризации формирующиеся внутренние формы действия становятся как бы видимыми субъекту, доступными наблюдению, управлению и контролю [8].

Проведенные исследования действия, выполненные в рамках теории формирования культуры интеллектуального труда, выявили, что оно обладает порождающими свойствами. Действие – это живая форма, подобная органической системе, в которой развиваются не только присущие ей свойства, но складываются и формируются недостающие такой системе органы.

Важнейшей задачей психолого – педагогической теории формирования культуры интеллектуального труда является объяснение возникновения различных форм субъективного отображения объективного мира. Важным ее положением представляется способ действия как живое отображение предмета. К первой классификации действий относят способы, ведущие к возникновению образа восприятия.

Для возникновения ощущения необходимо элементарное сенсорное действие, точнее говоря, активное движение в предметной ситуации. Это положение было доказано в исследованиях, посвященных формированию светочувствительности кожи ладони к лучам видимого спектра.

Для возникновения образа предмета или ситуации необходимо осуществление сложного перцептивного действия, включающего в свой состав систему предметных операций. Она охватывает собой весь предмет и объединена единой предметной формулой. Это положение чрезвычайно существенно для понимания механизма формирования одного из фундаментальных свойств образа восприятия – свойства предметности.

Действие как необходимое условие формирования практических, предметных обобщений, предметных и ситуативных значений, как условие

осмысления наличной ситуации и переноса сложившихся форм поведения и действия в новую ситуацию лежит в основе формирования первоначальных элементов мышления. В этой связи И. М. Сеченов, обсуждая проблему элементов мысли, назвал чувственные ряды «рядами личного действия» [9].

Положение о том, что мысль рождается не из ощущения, восприятия, памяти, а из действия становится общепризнанным в кругу ученых, исследующих культуру интеллектуального труда. Особенно у специалистов в области искусственного интеллекта и робототехники. А их область представляет собой важный аспект для проверки достоверности психолого – педагогической концепции формирования культуры интеллектуального труда будущего специалиста.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Юдина, С. В.** Система управления интеллектуальным трудом // Материалы научной сессии ученых АГНИ. – Альметьевск, 2012.
- 2 **Лебединцева, Л. А.** Интеллектуальный труд в системе социально – экономических отношений // Образование, наука и практика в строительстве и архитектуре: материалы международной научно – практической конференции. – Астрахань : АИСИ. 2007. – С. 355-364.
- 3 **Выготский, Л. С.** Педагогическая психология // Под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 2002. – 480 с.
- 4 **Измеров, Н. Ф., Суворов, Г. А.** Физические факторы производственной и природной среды. Гигиеническая оценка и контроль. – М. : Медицина, 2003. – 556 с.
- 5 **Башун, О. В.** Культура интеллектуального труда будущего педагога. Учебно-методическое пособие к курсу по выбору студентов // О. В. Башун. – Петропавловск – Камчатский : Изд-во КамГУ им. Витуса Беринга, 2007. – 123 с.
- 6 **Ильенков, Э. В.** Проблема предметности сознания. Драма советской философии. // Эвальд Васильевич Ильенков. – Москва, 2007. – С. 153-176.
- 7 **Леонтьева, А. Н.** Деятельность. Сознание. Личность. – М. : Педагогика, 1977. – 345 с.
- 8 **Юдин, Э. Г.** Системный подход и принципы деятельности. – М. : Просвещение, 1978. – 348 с.
- 9 **Сеченов, И. М.** Элементы мысли. – М. : Директ – медиа, 2008. – 301 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

В. Х. Адилова

Зияткерлік еңбек мәдениетінің қалыптасуының тұжырымдамасы
Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

V. H. Adilova

The concept of formation of the culture of intellectual work

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 22.12.14.

Мақалада келешек маманның зияткерлік еңбегінің мәдениетінің құралымының тұжырымдамасы баянда. Ара үдеріс зияткерлік еңбектің мәдениетінің құралымының тұлға жеке күштерді теріптің, табиғи ұрғашылықтарды жүзеге асырады, парасаттың гармонизациясының үдерісіне деген кіреді. Назардың және зияткерлік еңбектің мәдениетінің құралымының үдерісінің түсінуділігінің әдіс-айласының айтылмыш жүйесі үшін оның верификациясының, дамудың және операционализации ара педагогикалық қызметте керек.

In this paper there is stated the concept of building a culture of intellectual work of the future specialist. In the process of building a culture of intellectual work a personality gains individual power, realizes the nature, enters into the process of harmonization of intelligence. This system of views and ways of understanding the process of building a culture of intellectual labor is necessary for their verification, development and operationalization in teaching.

С. К. Антикеева

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова,
г. Павлодар

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ ЗА РУБЕЖОМ

В настоящей статье автор дает сравнительный анализ особенностей подготовки социальных работников за рубежом.

Ключевые слова: социальная работа, подготовка, социальный работник.

Анализ и использование существующего зарубежного опыта в организации и осуществлении социальной работы – явление в общем-то обычное для специалистов, работающих в этой области не только в Казахстане, но и в других постсоветских странах. Дело не только в том, что у нас есть известный недостаток в практической социальной работе. Отнюдь не так, – ведь и в государствах бывшего Советского Союза существовала по-своему система развития социальной помощи, опыт которой продолжает сказываться и на сегодняшних подходах к ее проблемам.

Обращение к зарубежному опыту обусловлено целым рядом причин несколько иного порядка. Во-первых, это, конечно же, про-изошедшая смена социально-экономического уклада и основополагающих факторов жизни населения на постсоветском пространстве в связи с переходом к рыночной экономике с ее принципиально иными основами социальных отношений. Во-вторых, это достаточно резкая смена приоритетов государственной политики в социальной сфере, приведшая к активизации не столько системы социальной помощи на общегосударственном и региональном (местном) уровнях, а сколько к возрастанию роли негосударственных, общественных учреждений и организаций, работающих в этой сфере. В-третьих, это, собственно говоря, сама реструктуризация, иная системная организация социальной помощи, социальной работы. В-четвертых, это, безусловно, само существование зарубежного опыта социальной работы в условиях многолетнего существования и развития общества и отношений между его макро-, микроструктурами и индивидами под эгидой принципов существования демократических институтов правового социального государства.

Первые курсы по подготовке социальных работников появились в самом начале 90-х годов 19 века в Германии, США и Великобритании. Однако фундаментальная профессионализация социальных работников

началась после Второй мировой войны. В послевоенный период сложились две основные модели обучения социальной работе – американская и европейская, отличающиеся, прежде всего, степенью практической подготовки обучаемых [1].

Американская система обучения социальной работе представляет собой экспериментальную форму преподавания и обучения, при которой студент получает помощь по созидательному привнесению полученных знаний в практические ситуации профессиональной деятельности; отработке профессиональных навыков в виде первоначального опыта; восприятию профессионального этикета и ценностей социальной работы; формированию профессионально важных личностных качеств и выработке индивидуального стиля профессиональной деятельности. Приоритетными областями программы обучения социальных работников в США являются: политика и услуги в области социального обеспечения, человеческое поведение и социальная среда, «многообразие человеческой природы», практика социального обслуживания, исследовательская работа в сфере социального обслуживания и практическое обучение.

Европейская модель практического обучения специалистов в области социальной работы имеет существенные отличия от амери-канской. В Великобритании студенты изучают социальную работу на двух уровнях: колледжа и агентства (аудиторный и практический курсы). За последнее время обучение в агентствах стало играть более значительную роль. Из числа штатных работников агентств выделяются сотрудники, которые руководят практикой студентов. Часть из них полностью освобождается от практической работы с клиентами и закрепляется за студентами.

В Великобритании сложилась практика уже на первом году обучения за студентом закреплять рабочее место и в дальнейшем специализировать его в избранном направлении деятельности. Последние десятилетия в Европе характеризуются увеличением приема в учебные заведения, которые занимаются подготовкой социальных работников. Поскольку социальная работа требует от своих представителей определенной опытности в жизненных делах, большинство тех, кто ей обучается, находится в возрасте 25, а 30 % 35 лет и старше. Третью часть учащихся составляют мужчины, хотя в социальной работе Великобритании, как и в других странах, преобладают женщины.

За рубежом проблему подготовки кадров рассматривают на этапе отбора и поступления молодежи в высшее учебное заведение для получения профессии социального работника. Происходит очень строгий отбор кандидатов [2].

В Норвегии для поступления в ВУЗ по специальности «Социальная работа» необходим опыт практической работы в органах социального обеспечения. В Дании требуются знания датского и английского языков и, по крайней мере, девятимесячный стаж работы по специальности штатным

работником, существует также и возрастной ценз. В Италии и Испании нижняя возрастная граница – 18 лет, и многие абитуриенты приходят учиться социальной работе прямо со школьной скамьи, без опыта практической работы.

В Португалии предпочтение отдается претендентам, окончившим школы при университетах, ориентированных на социальные науки. Минимальный возраст поступающих – 18 лет, при этом предпочтение отдается мужчинам. В Греции предпочтение также отдается мужчинам. В Турции принимается равное количество мужчин и женщин, собеседование проясняет психологическую пригодность и мотивацию поступающих, чтобы отобрать лучших людей для обучения профессии социального работника.

В Швейцарии, для того, чтобы быть принятым, необходимо успешно закончить 12 классов школы и иметь не менее года практической работы, кроме этого, знать два официальных языка страны (Официальными языками Швейцарии являются: немецкий, французский, итальянский и частично ретороманский, последний только для делового общения с лицами-носителями ретороманского языка). Кроме этого понимать диалекты, которые отличаются от письменного языка, обязательным считается знание одного иностранного языка, умение хорошо считать и печатать, предпочтение отдается обычно людям, более старшим по возрасту и с большим профессиональным и жизненным опытом.

Лишь в немногих странах, например, в Швеции и Финляндии отсутствуют радикальные требования к претендентам в индивидуально-психологическом плане; индивидуальные качества соискателей не влияют на решение вопроса о приеме их в учебные заведения, поскольку в этих странах всегда было достаточно рабочих мест в области социальной работы, и у выпускников имеются широкие возможности выбора будущей карьеры [3].

Весь учебный процесс в зарубежной высшей школе, готовящей социальных работников, основан на сотрудничестве и партнерстве с агентствами социальной защиты. Предоставление рабочих мест координируется представителем комиссии по производственной практике, которая создается в каждом ВУЗе. В состав комиссии входят преподаватели, тьюторы студенческих групп, работники агентств социальной защиты, представители заинтересованных сторон (добровольных организаций, органов местной власти и др.).

Характерной особенностью организации производственной практики по социальной работе является составление трудового договора на основе трехстороннего соглашения: тьютор – студент – инструктор. Это обязательный официальный документ для всех трех его участников. Однако характер, содержательная и организационная стороны договора отражают как общие особенности социальной службы, так и специфику ее специальных направлений.

Анализ подобных договоров, заключенных в разных учебных заведениях Великобритании (Бирмингемский, Уорвикский, Шеффилдский

университеты и Лондонская школа экономики), показал, что все они четко определяют требования и цели производственной практики, указывают способы привлечения студентов к проведению антидискриминационной политики. Договор предоставляет студентам возможность овладеть методикой применения соответствующей юридической базы. В нем определены содержание и методы руководства работой студентов, а также продолжительность рабочего дня, учет труда и методы оценки практики [4].

Во Франции существует дифференцированная многоуровневая непрерывная система подготовки специалистов социальной сферы. Ее основой является своевременная профессиональная ориентация и допрофессиональная подготовка, реализуемые в общеобразовательной школе (группа профессий «социальной карьеры»).

Интересная практика подготовки социальных работников сложилась в Испании. Образование в сфере социальной работы было введено в учебные планы университетов в 1981 г. Образование давалось на базе колледжей социальной работы, которые присваивали своим выпускникам звание бакалавра в сфере социальной работы. В 1983 г. был выпущен указ, согласно которому все существующие школы социальной работы объединялись в централизованную систему общественных университетов. Таким образом, эти школы стали колледжами социальной работы. По окончании трехлетнего курса обучения в этих колледжах выпускникам присваивается звание доктора наук.

Обучение социальных работников в Австралии и Новой Зеландии ведется в различных формах. Обучение социальной работе ведется в университетах и других высших учебных заведениях, а его продолжительность составляет от двух до четырех лет. Особых курсов для работников социального обеспечения не существует. Все практикующие социальные работники должны быть членами соответствующей профессиональной организации. Членство в ней возобновляется каждые пять лет. Продолжительность практики в Австралии должна быть не менее 140 дней, т. е. 980 часов. В Новой Зеландии этот минимум составляет 120 часов.

Интересный опыт подготовки педагогов-наставников сложился в Канаде. Педагог-наставник является центральной фигурой в процессе практической подготовки будущих социальных работников. От его профессиональной компетентности зависят как успех практики в целом, так и степень удовлетворенности студентов. Поэтому подбор, обучение и удержание в штате квалифицированных педагогов-наставников – важная задача для всех школ социальной работы, ориентирующихся на высокие стандарты профессиональной подготовки [5].

Интересен в этом плане зарубежный опыт, в котором наблюдается общая тенденция практикоориентированности обучения студентов. Так, например, выглядит соотношение практических занятий непосредственно в учреждениях социальной сферы с общим объемом времени обучения в

процентах в различных странах: Франция – 55-65 %, США – 50 %, Англия – 40-50 %, Бельгия – 30 %, Австралия – 25 %, Польша – 25 %, Новая Зеландия – 13 %, Россия – 20 % (социальный работник), 11 % (социальный педагог) [6].

Будущие специалисты в области социальной работы в Бельгии, Англии, США, Франции проводят на практике от одной трети до 65 % всего учебного времени.

Образование в области социальной работы в России имеет пока непродолжительную (с 1 августа 1991 г.), но очень интересную и вполне самостоятельную историю. Ныне сложилась четкая и стройная система образования в области социальной работы, которая оказывает большое стимулирующее влияние на развитие социального знания и социального образования в стране в целом.

Подготовкой кадров с высшим профессиональным образованием в области социальной работы занимаются 130 ВУЗов в 75 регионах Российской Федерации. Сложился целый ряд крупных образовательных и научно-методических центров в области социальной работы. Это, прежде всего, РГСУ, МГСУ, являющийся базовым ВУЗом УМО ВУЗов России по образованию в области социальной работы, АлтГУ, МосГУ (бывший Институт молодежи), МГУС и другие. В этих учебных заведениях обучаются более 30000 студентов, с которыми работают свыше 3550 преподавателей, около двух третей которых имеют ученые степени и звания, в том числе 588 докторов наук, профессоров [7].

Проанализировав зарубежные подходы к подготовке социальных работников, можно сделать такие выводы: большинство стран, входящих в Международную Ассоциацию Школ Социальной Работы, предъявляют к претендентам на обучение социальной работе целую систему определенных требований, а это, в свою очередь, влияет на более эффективную подготовку и повышение квалификации специалистов. Общими условиями для всех претендентов на приобретение профессии являются: наличие высоких оценок по учебным предметам в школе, прочные и глубокие знания по предметам выбранной профессии, физическая и эмоциональная стабильность, социальная зрелость, интеллектуальность, выявленная на основе тестов, данные тестов на слух, зрение и речь, заключение совета школы о моральных и личностных качествах поступающего, одобрение приемной комиссии и рекомендации студенческого советника. А во время обучения особое внимание уделяется практике, которая в некоторых странах достигает 65 % всего процесса обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Агафонов, А. Н.** Социальная работа: введение в специальность [Текст] : учебное пособие / А. Н. Агафонов. – 2-е изд. – Караганда. : Санат-Полиграфия, 2008. – 159 с. : ил. – ISBN 9965-9489-8-4.

2 **Холостова, Е. И., Дашкина, А. Н., Малофеев, И. В.** Зарубежный опыт социальной работы [Текст] : учебное пособие / Е. И. Холостова, А. Н. Дашкина, И. В. Малофеев. – М. : Дашков и К, 2012. – 364 с. : ил. – ISBN 978-5-394-01338-6.

3 **Павленок, П. Д.** Теория, история и методика социальной работы [Текст] : учебное пособие / П. Д. Павленок. – 10-е изд. – М. : Дашков и К, 2012. – 592 с. : ил. – ISBN 978-5-394-01426-0.

4 **Сигида, Е. А., Бабкин, Н. И., Беззубик, К. В., Лукьянова, И. Е.** Содержание и методика социальной работы [Текст] : учебное пособие / Е. А. Сигида, Н. И. Бабкин, К. В. Беззубик, И. Е. Лукьянова. – М. : Владос, 2011. – 346с. : ил. – ISBN 978-5-691-01355-3.

5 **Платонова, Н. М., Платонов, М. Ю.** Инновации в социальной работе [Текст] : учебное пособие / Н. М. Платонова, М. Ю. Платонов. – 2-е изд. – М.: Академия, 2012. – 256 с. : ил. – ISBN 978-5-7695-9234-8.

6 **Павленок, П. Д.** Методология и теория социальной работы [Текст]: учебное пособие / П. Д. Павленок. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 267 с. : ил. – ISBN 978-5-16-004708-9.

7 **Шарин, В. И.** История социальной работы [Текст] : учебное пособие / В. И. Шарин. – М. : Дашков и К, 2010. – 368 с. : ил. – ISBN 978-5-394-00836-8.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

С. К. Антикеева

Шет елдерде әлеуметтік қызметкерлерді даярлау ерекшеліктері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

S. K. Antikeeva

Features of social workers' training abroad

S. Toraiyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Бұл мақалада автор шет елдерде әлеуметтік қызметкерлерді даярлау ерекшеліктерінің салыстырмалы талдауын көрсетеді.

In this article the author gives a comparative analysis of features of the training of social workers abroad.

Г. М. Анишева

Старший преподаватель ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

СОТРУДНИЧЕСТВО ПРОФЕССОРА ЛИТОВСКОЙ АКАДЕМИИ МУЗЫКИ РАСЫ ГЕЛЬГОТИЕНЕ С КАФЕДРОЙ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ИСКУССТВА

В данной статье раскрывается обмен опытом профессора Литовской академии музыки. Хоровое искусство от Западноевропейской до современной музыки.

Ключевые слова: хоровое искусство, работа над звуковедением, дирижер, сотрудничество.

В рамках программы «Приглашения зарубежных ученых» на кафедру Исполнительское искусство была приглашена профессор Литовской академии музыки госпожа Раса Гельготиене.

Раса Гельготиене – ведущий дирижер, лауреат международных конкурсов. Многократно была приглашена в Казахстан как участник хоровых конкурсов, и в качестве жюри в Государственный оперный театр им К. Байсеитовой. Организатор многочисленных хоровых концертов и проектов: «Классика для всех», «Праздник песен», «Битва хоров» и другие всевозможные концерты духовного направления.

Большое впечатление осталось от работы со студентами и преподавателями общеобразовательных и музыкальных школ города и области. Слушатели лекций с большим интересом слушали и даже участвовали в практической части. Свои лекции Раса продумывала поэтапно, начиная от хоровой музыки Западноевропейских стран, заканчивая нашими композиторами-современниками, писавшими музыку для хора.

Первая половина занятий была посвящена конкретным темам: Методика работы с детскими хорами, техника дирижирования, принципы формирования вокала и постановки голоса. Лекции были иллюстрированы музыкальными примерами, практическим показом работы над вокализмами, просмотром видео и аудио звукозаписей. Особое внимание уделялось специфике детского и молодежного музыкального воспитания.

Студенты и преподаватели были ознакомлены о системе музыкального воспитания в Литве и других странах Прибалтики, также много лекций были посвящены традициям праздников песен, масштабно проводимых в Литве 90 лет. Очень много говорилось об организации хоровых коллективов

после учебных заведений. Целая система организации уделяется в Литве культурному наследию, так как Прибалтика всегда отличалась многоголосным хоровым пением, праздник песен по законодательству был утвержден масштабным мероприятием.

Во II половине XIX в. – начале XXI в. сильное влияние на сохранение этнического самосознания оказали песнопения литовских хоров и праздники песни. Литовские хоры уже с конца XIX века и праздники песни с начала XX века – одни из самых убедительных факторов пробуждения и воспитания национальной идентичности и национального самосознания. Праздники песни стран Балтии в 2003 году были включены в список нематериального культурного наследия человечества, составленный ЮНЕСКО. Зачатки движения литовского национального возрождения и литовских хоров в конце XIX в. – начале XX в. коренились в сплетении европейской и крестьянской сельской культур. Предпосылки жизненности хорового искусства литовского народа и праздников песни кроются в этническом быте народа, его психологии и традиции народного пения. Первые литовские хоры были церковными, светские хоры распространились после отмены запрета литовской печати в 1940 году. Самая большая заслуга хоров связывается с пробуждением литовскости и этнического самосознания. Хоры и праздники песни в период советской оккупации различными формами деятельности представляли национальное самосознание и духовные ценности. Деятельность и репертуар хоров показывают, что художественное выражение этнического самосознания развивались от резистентного состояния в послевоенные годы до полноценного расцвета на пути ко второму национальному возрождению. Современное видение праздников песни, расширение жанровой структуры открывает неограниченные возможности социальной и культурной коммуникации. Наивысший смысл литовских хоров и праздников песни в свете наступления продолжает традицию национального возрождения.

Послеобеденные часы работы проходили как практические занятия в рамках дуального обучения с камерным хором филармонии с участием студентов ПГУ им. С. Торайгырова.

Практика работы с хором неотъемлемая часть музыкального обучения студентов. Занятия Р. Гельготене строились из двух разделов: 1. Распевание – (занятие на постановку голосового аппарата, распевки и вокализмы); 2. Работа над хоровыми произведениями из репертуара филармонического хора Г. Форэ «Реквием», а также работа над новыми привезенными профессором Р. Гельготене из Литвы.

1 раздел – «Распевание» Занятие проходили в виде постановки над голосовым аппаратом. Профессор применяла вокализмы композиторов Зейдлера и Абта. Хористы были под сильным впечатлением, когда Раса сама была в качестве и вокалиста, и дирижера и концертмейстера. Правильное

объяснение и подача работы над звуковедением, яркий, точные жесты убедили артистов хора на лучшее исполнение произведения. Много упражнений применялось на дикцию, на широкое дыхание, на цепное дыхание, гармонические секвенции а также на культуру звука.

При распевках очень много делала замечаний на правильное исполнение музыкальных штрихов. Посадка для нее имела важное значение. Раса считает: «Если хорист неправильно сидит в хоре, он также и будет исполнять произведение».

2 раздел – Работа над хоровыми произведениями из репертуара камерного хора. Здесь Раса работала над реквиемом французского композитора Форэ. Много было сказано о композиторе, сделан грамотный анализ музыкального произведения, больше уделялось времени на раскрытие произведения по частям, хорошо продуман вокально-хоровой анализ. Масштабное мышление профессора заряжало хористов на тонкое исполнение. Хорошее знание Западноевропейской культуры, правильная постановка задач при исполнении, владение абсолютным слухом вдохновили студентов и преподавателей на дальнейшую работу. Самым интересным моментом был рассказ о композиторе Г. Форэ, о том что главное – в самом содержании музыки Форэ - это один из первых композиторов который придал своей музыке то особое качество «желание несуществующих вещей». Это редчайшее качество неопределимо и необъяснимо дискурсивным языком. Подобное качество – на грани почти существующего. Действие его – скрытая тайна, но оно воздействует и преобразует сердце слушателя и музыканта. Музыка и философия Габриеля Форэ дарует надежду на гармонию и мир, как нечто невыразимое, сокровенное, витающее над созданием великий музыкантов. Также Раса обращала внимание на музыкальную грамотность, по ее мнению темы современной жизни диктуют новые требования для молодых музыкантов. Успешная профессиональная деятельность возможна только при хорошей читке с листа, твердыми знаниями сольфеджио.

Также очень важно познание национальной музыкальной культуры – профессор работала над литовской народной песней в современном стиле, и подчеркнула важность для казахстанских студентов изучение исконно казахских песен и других образцов казахского фольклора, а также сохранение своего национального колорита в исполнении хоровых произведений.

Материал поступил в редакцию 23.12.14.

Г. М. Анишева

Орындаушылық өнер кафедрасы және Литва музыка академиясының профессоры Раса Гельготиенемен қарым-қатынасы

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 23.12.14 баспаға түсті.

G. K. Anisheva

Cooperation of Professor Gelgotiene Race of the Lithuanian Academy of Music with the Department of Performing Arts

S. Toraigyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 23.12.14.

Мына мақалада Литва музыка академиясы профессорының тәжірибесімен алмасуы ашылып жазылған. Батыс еуропалық хор мәдениетінің қазіргі жақандық музыкасына дейін.

This article deals with the experience exchange of Professor of the Lithuanian Academy of Music. Choral art from West european to contemporary music.

УДК 004.942

А. Х. Ахметова¹, Г. М. Абильдинова²

¹магистрант кафедры информатики, ²к.п.н., и.о. доцента кафедры информатики, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

**ПОНЯТИЙНЫЙ ГРАФ КАК ОСНОВА ВЕДЕНИЯ
МОДЕЛИ ЗНАНИЙ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ ПО КУРСУ
«КОМПЬЮТЕРНАЯ ГРАФИКА»**

Статья посвящена подходу к формированию модели знаний обучаемого, основанной на понятийном графе предметной области. Разработка понятийного графа модели знаний обучаемого является централизованный сбор данных об уровне его подготовки. Полученные данные позволяют преподавателю проследить уровень освоенных знаний обучаемого.

Ключевые слова: компьютерная графика, модель знаний, понятийный граф, обучающая система.

Применение компьютеров в процессе обучения зарождает различные идеи и проблемы повышения эффективности и качество обучения. На

сегодняшний момент одним из решений данной проблемы является конструирование модели знаний. Исследованием данного вопроса занимались ученые Г. А. Воробьев, П. А. Корнев, В. Н. Малыш [1], которые рассматривают модель структуризации содержания обучения на основе построения иерархической понятийной сети знания. Конструирование модели знаний мы представляем в виде понятийного графа, который позволяет структурировать учебные элементы дисциплины в ряд логико-понятийного модуля.

Основной идеей конструирования обучения является описание его текущих знаний. Для этих целей используются различные модули представления знаний. Наиболее распространенной и приемлемой является подход, основанный на модели предметной области, поскольку является ориентированным на конкретное поле знаний обучающей среды, с которой придется контактировать.

Содержание учебного курса представляется конечным набором понятий, которые соответствуют информационным единицам курса.

Понятие представляет в виде новейшего значения либо выражения, которая описывает определенный объект и его свойство относящийся к теме курса.

Программу учебного курса изучаемой предметной области представляет в виде набора понятий соответствующих некоторому множеству:

$$M = I_1 \cup I_2 \cup \dots \cup I_m \in N$$

где I_i является информационной единицей (понятие).

Подмножество модели знаний студентов принадлежит к множеству знаний предметной области учебного курса.

Таким образом, можно выделить две задачи:

1. Разработка модели представления учебной программы курса;
2. Определение и создание связей модели знаний обучающегося с моделью знаний предметной области.

В рассмотренной нами работе Гири И. А [2], понятийный граф представляющий модель знаний объединяющий предметные области курсов А и В представлен в следующем виде:

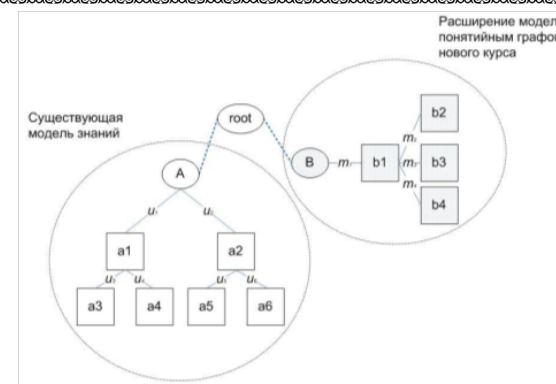

Рисунок 1 – Расширяемый понятийный граф

На рисунке 1 изображен расширяемый понятийный граф, представляющий модель знания, объединяющие предметные области курсов А и В.

Элементы $a1..a6$, $b1..b4$ являются информационными единицами (понятиями) из курсов А и В. Линии $u1..u6$, $m1..m4$ соответствуют связям между узлами понятийного графа. Элемент $root$ является объединяющим понятием для курсов А и В. В рассматриваемой нами предметной области курсы «Графических редакторов Adobe Photoshop и CorelDraw» элемент $root$ принимает значение «Компьютерная графика».

При добавлении учебных элементов существующий граф может расширяться за счет добавления между ними. Предлагаемая структура модели знаний обучающегося эффективна возможностью построения связей между узлами графа и его элементами.

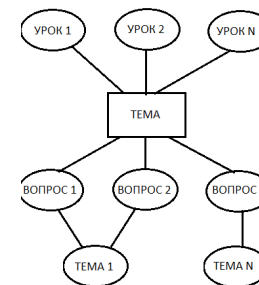

Рисунок 2 – Связи понятия с объектами обучающей системы

Таким образом, владея определенной информацией об успеваемости обучающегося по учебному курсу, преподаватель получает возможность сделать выводы об усвоенных им знаний.

Далее, по мере работы обучающегося с другими курсами, учебные программы, которые входят в набор понятийного графа, будут расширяться с расширением модели знаний.

Обзор трудов О. В. Окропишина [3] позволили выделить два возможных способа создания понятийного графа:

1. Использование автоматизированных систем формирования понятийной структуры;

2. Ручной ввод информации экспертом по предметной области.

При использовании первого способа понятия из учебного курса обрабатываются методами textmining, которые состоят из морфологического, статистического, синтаксического и семантического анализа.

В случае применения второго способа эксперт последовательно выделяет все понятия, которые формируют модель знаний, определяет связи и отношения между ними [4].

На рис. 3. изображен понятийный граф, составленный по второму методу для проведения курса «Графический редактор Adobe Photoshop».

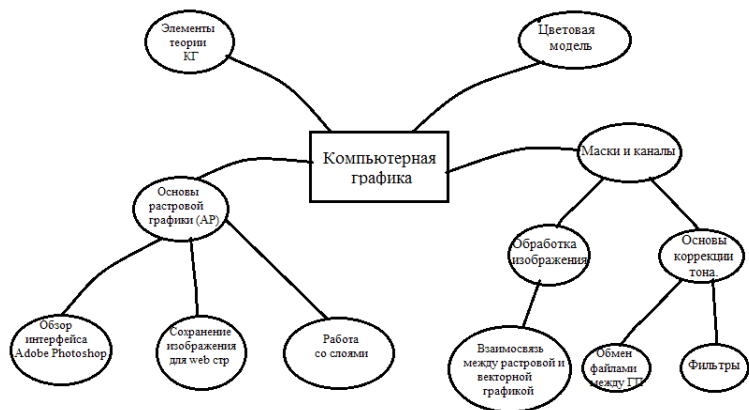

Рисунок 3 – Понятийный граф «Графический редактор AdobePhotoshop»

При составлении данного графа мы руководствовались тем, что обучаемым при изучении курса «Компьютерная графика» понадобятся практические навыки для закрепления материала. Поэтому «ветви», посвященные синтаксису языка и конкретным типам программ развернуты более подробно.

Следующим шагом обучения по курсу «Компьютерная графика» является графический редактор CorelDraw. Для его проведения был составлен новый понятийный граф. Упрощенный вид этого графа, а также его связь с понятийным графом «Графический редактор Adobe Photoshop» изображены на рисунке 4.

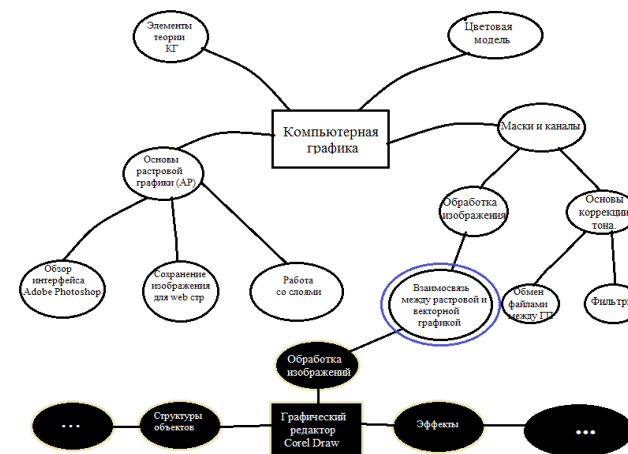

Рисунок 4 – Связь понятийных графов «Графический редактор AdobePhotoshop» и «Графический редактор CorelDraw»

Как видно из рисунка, роль узла «root» в данном случае отведена понятию «Взаимосвязь между растровой и векторной графикой», одинаково важному как в изучении редактора AdobePhotoshop, так и при изучении CorelDraw.

Таким образом, разработка понятийного графа модели знаний обучаемого является централизованным сбором данных об уровне его подготовки. Полученные данные позволяют преподавателю проследить уровень усвоенных знаний обучающегося.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Воробьев, Г. А., Корнев, П. А., Малыш, В. Н.** Модель структуризации содержания обучения на основе построения иерархической понятийной сети знания. // Вестник РУДН. – 2010, Выпуск 4.

2 <http://cactus.stack.net/doc/181222.html>.

3 **Окропишина, О. В.** Технология автоматизированного формирования понятийной структуры научного контента. // Сборник научных трудов конференции. – 2010.

4 Miller George. The magical Number Seven, Plus Or Minus Two: Some Limits on Our Capacity for Information Processing // The Psychology Review. – 1956. – Vol. 63. – № 2, March.

Материал поступил в редакцию 23.12.14.

А. Х. Ахметова, Г. М. Абильдинова

«Компьютерлік графика» курсының оқу элементтерін кестелік модель түрінде жоспарлау

Л. Н. Гумилев атындағы Евразиялық ұлттық университеті, Астана қ.
Материал 23.12.14 баспаға түсті.

A. K. Akhmetova, G. M. Abildinova

Conceptual graph as the basis of reference model of knowledge in course «Computer graphics»

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.
Material received on 23.12.14.

Мақала пәндік аймақтың графтар ұғымына негізделген білім алушының білімінің моделін қалыптастыру әдісіне арналған. Білім алушының білім моделінің графтар ұғымын құрастыру оны дайындау деңгейінде деректерді жинау болып табылады. Алынған деректер оқытушыға алған білімнің деңгейін бақылауға мүмкіндік береді.

The article is dedicated to the formation approach of the student's knowledge model, based on the conceptual graph domain. Development of the conceptual graph of the model student's knowledge model is a central data collection on its preparation level. The data obtained allows the teacher to track the level of development of students' knowledge.

ӨОЖ 37. 012(574)

Б. С. Байменова, С. С. Жубакова

әлеуметтік ғылымдарының факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Евразиялық ұлттық университеті, Астана қ.

МІРЖАҚЫП ДУЛАТОВ ЕҢБЕКТЕРІН ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНЕ ЕНГІЗУ

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасы әлемдегі өркеніетті елдермен терезесі тең мемлекет ретінде халықаралық ықпалдастыққа бет бұрып, саяси экономикалық мәселелерді ұлттық мүддеге орайластыра отырып, тиімді даму жолдарымен жүріп келеді. Өйткені халқымыздың ғасырлар бойы біртіндеп қорланып қалыптасқан рухани қазынасы тоталитарлық жүйе кезеңінде орасан зор дағдарысқа ұшырап, тоқырап қалғаны біршама аян. Ол өз кезеңінде өскелең жас ұрпақтың өз туған халқының рухани құндылықтарынан ажырап қалуына соқтырды. Міне, сондықтан да жас өспірімдердің халқымыздың рухани тамырынан толық қол үзіп қалмауы – біздің бүгінгі елдігімізбен егемендігіміздің негізгі өлшемдерінің бірі деп есептеуге болады. Сондықтан да мақаланың тақырыбы бүгінгі жаһандану үдерісінде, білім беру мен тәрбие жүйесінде өзекті екендігі еш күмән тудырмайды.

Кілтті сөздер: тұтас педагогикалық үрдіс, тәрбие, ғаламдық таным.

1. Тақырыптың бүгінгі білім беру жүйесіндегі орны.

Назар аударып қарасақ, Қазақстан Республикасы Президенті Н. Ә. Назарбаевтың әр жылдардағы Жолдауларының арасында өте тығыз байланыс бар. 2004 жылғы Жолдауында: «... ұлтымыздың бәсекеге қабілеттілігі тікелей оның білім беру деңгейімен анықталады», – десе, 2005 жылғы Жолдауында бұл ойлары әрі қарай жалғасын тауып жатыр: «Білім деңгейін жетілдіріп, дамытпаған ел ХХІ ғасырда жоқ болып кетуі ықтимал», 2006 жылғы Жолдауында мемлекет басшысы: «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі», – деп қадап айтса, 2007, 2008 жылдардағы Жолдауында бұл ойлары әрі қарай жалғасын тауып жатыр: «Білім беру реформасының ойдағыдай жүргізілуінің басты өлшемі – тиісті білім мен іскерлік алған еліміздің әрбір азаматы әлемнің кез-келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілуі» – деп атап көрсетті [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басым міндеттері ретінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, азаматтық пен патриотизмге, өз Отаны – Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу, отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу, қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу атап көрсетілген [2].

Осы орайда болашақ мамандарды тарихтың ақтандақ беттеріне айналған қазақ зиялыларының педагогикалық идеяларына сүйене отырып оқыту және тәрбиелеу өзекті мәселе болып табылады. Себебі, қоғамдық сананың ерекше формасы болып есептелетін тарихи сананы қалыптастыратын тек тарих ғана. Тарихи сананы қалыптастыру міндетін, Қазақстан педагогикасының тарихи жолдарын анықтау міндетін шешу өткен жолдардағы педагогикалық бай тәжірибені зерттеу арқылы іске аспақ.

Ал, Қазақстан педагогика ғылымының әлем халықтары педагогикасы қазына қорына қосары аз еместігіне біз ешбір күмән келтірмейміз. Керісінше, Қазақстан педагогика ғылымының әлемдік педагогикалық ой-пікірдің дамуында маңызы өте зор. Ол өте бай ғылыми – теориялық қайнар көзі ретінде өзінің дамуында үлкен қиындықтардан өткені мәлім. Олардың ішінде халыққа білім беру жүйесінің трансформациясы, ғылыми-педагогикалық идеялардың дамуы, мұғалім кадрларын даярлау т.б мәселелері бар. Оның барлығы Қазақстан педагогика ғылымының талай тар жол, тайғақ кешулерден өткенін дәлелдейді.

Мемлекетімізде ұлттық маңызы бар бірқатар бағдарламалар болса, соның бірегейі «Мәдени мұра» бағдарламасы болып табылады. Ұлт тарихын түгендеу, ұлт руханиятын қайта түлету мақсатында жасалынған бұл бағдарлама ұзақ мерзімге бағытталған кешенді, жүйелі іс-шаралардың мазмұнын құрайды. Бағдарлама елдің рухани және білім беру саласын дамыту, мәдени мұрасының сақталуын және тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету мақсатын көздейді.

«Мәдени мұра» бағдарламасына қатысты алқалы жиында Елбасы Н. Ә. Назарбаев көшпенділердің әлемдік тарихтағы роліне тоқталып, қазақ жерінің Еуразия Кеңістігінің мәдени мөйегі, рухани түп қазығы болғанын айта отырып: «Қазақстанды Ұлы Дала өркениетінің қара шаңырағы ретінде халықаралық деңгейде танытып, қалыптастыруымыз керек», – деді [3].

2. М. Дулатовтың педагогикалық еңбектері.

Сондықтан халқымыздың өткен тарихындағы озық педагогикалық идеяларды ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар тұрғысынан қарап, бүгінгі ұрпақты жан-жақты дамыған тұлға ретінде қалыптастыруға

пайдалану керектігі айқын. Осындай қазақ зиялыларының бірі ұлтына «Оян, қазақ» – деп ұран салған қайраткер, ақын, жазушы, ғалым – педагог М. Дулатов. Б. Алтынсариннің ағартушылық идеялары тамыр жая бастаған құнарлы топырақта дүниеге келген.

Сол кездегі қазақ мектебінің сұранысы мен қазақ балаларының ұлттық, психологиялық және т.б. ерекшеліктері жан-жақты ескерілген толық мағынадағы төл оқулық. Математиканы оқытудың әдістемелік мәселелеріне арналған бұл оқулықты ғылымының негізі деп айтуға болады. Міржақып қазақ педагогикасында алғаш рет қазақ оқушыларының гигиенасы мен әдеп, мінез-құлық жөніндегі шарттарды жазды. Өзінің «Қирағат» оқулығының «Денсаулық жайынан» атты тарауы осы мәселелерге арналған. 1914 жылы «Қирағат» оқулығы екінші рет басылып шығады. Ол мұғалімдеріміздің назарын бастауыш мектептің маңызына аударады: «Яғни балаларды оқыту өз алдына бір ғылым-педагогика. Орыс халқында учительский институт, учительская семинария, педагогический курстаркөп. Сондықтан орыс учительдері көп жапа шекпейді. Біздің қазақ ноғай мұғалімдері өздерінің тырысуы мен тәжірибе қылыпжүр. Мектеп бағдарламасында бірінші орындалған нәрсе қирағат, баяндапоқыту. Оқудан мақсат жалғыз құрғақ білім үйрету емес, біліммен бірге жақсы тәрбиені қоса беру. Тәрбие беру үшін қирағат кітабын оқытқанда құрқарасын ғана оқытпай, жоғары даайтқанымыз секілді ішкі мағынасын да түсіндіруітіс. Баянда поқытудың мәнісін білмеген тәжірибесіз жас мұғалімдер қираға тоқытудан мақсат харфін танып, көрмей оқып кету» – деп біледі [4].

3. М. Дулатов пен Абай еңбектерінің өзара сабақтастығы.

Міржақып Абайдан кейінгі болып пейзажды енгізіп, табиғатты өлендеріне жеке кейіпкер етіп көрсетіп, адам мен табиғат мәселесін көтерген. Экологиялық тәрбие негіздерін салып, адам құлқы және табиғат, табиғатты сақтауға ғалымдардың жауапкершілігі туралы ойларын жариялаған. Міржақыптың еңбектерінде қазақ философиясының негізгіой-түрткісі, олай дейтініміз: әрбір өлендерінде жас ұрпақты тәрбиелеуде құндылығы жоғары тәлімдік ой-пікірлер еңбек сүйгіштік, отанын қорғау, жамандықтан аулақ болу, өнер-білім мен ғылымға күштарлық, отбасы тәрбиесінің ықпалы, имандылық, адамгершілік, мейірімділік, қайырымдылық сияқты қасиеттер жан-жақты ашылып, адам өміріндегі басты мәселе екендігі паш етілген. Еңбектің де өзіндік ерекшеліктері осы жоғарыда айтылған тәлім-тәрбиелік идеялар жалғастырып, олардың өміршендігін дәлелдей түседі. Әлеуметтік-тарихи жағдайларды суреттей отырып, тарихи кезендерге бөліп, ұрпақ тәрбиелеуде отансүйгіштік, еңбекқорлық, имандылық болуы қажет екендігін айғақтайды.

Табиғаттан тәлімгерлік қасиеті мол жазушы қазақ арасында көбінесе көзге түспей, түссе де еленбей жүрген ғылым-білімге, өнерге, зерек, дарынды балаларды оқытып-тәрбиелеудің мәні жайында сөз ете отырып, дарындылықтың кейбір психологиялық астарларына не нәрсеге шеберлік

барлығын сезіп, өз жолына түссе ғана, көзге көрінеді. Жақсы суретші адамның ішкі сырын, мінезін, әдетін бұлжытпай көрсете біледі, – дейді. Міржақыптың тағы бір үлкен еңбегі «Қазақ тарихы» отарлау әмірі бұл халықты қаратабан етіп жерге қаратып, жұтап бітсе, сарайдағыларды алтынға малып зәулім биікке көтере түсті. Осылардың бәрін көріп, біліп, сезініп өскен байғұс басым өзімнің тақыл-тұқыл білімімді осынау қорланған, намысы тапталған, мүсәлір болған халқыма бағыштап қол ұшымды беруді перзенттік парызым деп санадым. Адам – халқыммен бірге адастым, сәулесі жарық жолға ұмтылсам – ұлтыммен қосыла ұмтылып бағамын» деген Міржақып сөздерін халқын отарлық езгіден құтқарудың бірден-бір жолы оқу-ағарту екенін көреміз [4].

Қиындығы мол жолда аянбай тер төккен ұстаздың зор тұлғасына еріксіз бас иеміз. Бұл 1929 жылы М. Дулатұлының абақтыға жабылып, рухани күйзелісте жүргенде халқын сүйген ұлы жүректің, жан тебіренісі екендігіне куә боламыз. Оған заман талабы, қоғам қажеттілігі педагогика ғылымында мәні зор үлкен дүниелер тудыруға мүмкіндік берді.

Оқу-ағартуға байланысты жарияланған Міржақыптың мақалалары ең алдымен ғылыми-әдістемелік сипатымен ерекше. Ғұмырын арнаған ағартушылық жолы үш тағанды бірліктен тұрады. Біріншісі – ұстаздық педагогтік қызметі, екіншісі – ұлттық мектептің өркендеуін көздеуші журналист, үшіншісі – мектепке қажетті оқулықтар жазушы ғалым. М. Дулатов тұңғыш рет «Қазақ тарихын» жазып, онда қазақтың шығу тегін, қазақтың қалай қырғыз атануын, оның қашаннан бері жұрт болғандығын, қазақтың үш жүзге бөлініп, «алаш» атануының себептерін ел ішінде тараған аңыздар негізінде дәлелдейді.

4. Қорытынды.

Қорыта айтқанда, Міржақып заманымыздың ең қажетті тақырыптарына қалам тартты. Оның педагогика ғылымы саласында қалдырған еңбегі сан салалы. Әдіскер-ғалым өзінің әдістері арқылы оқыту теориясын жан-жақты дамытты. Оның оқулықтары қызықты, тілі жеңіл. Адамгершілік, имандылық, эстетикалық, еңбек, дене, патриоттық т.б. тәрбиені оқушылардың бойына дәріптей білген ғалым-педагог. Сондықтан да, Міржақыптың мұралары мұғалімдерге, шәкірттерге орны толмас қазына.

М. Дулатовтың өмірбаяны мен ағартушылық бағыттағы шығармалары туралы хабарламалық мәлімет жарияланған. Жинақты топтастырып жарыққа шығуына басшылық жазған академик В. Гордлевский «Дала перзенті М. Дулатов туған халқының еркіндігін, азаттығын армандап халқына «Оян, қазақ» – деп ұран тастаған күрескер азамат ақын» – деп ой тұжырымдады. 1988 жылы М. Дулатов толық ақталған соң, оның өмірі, шығармашылығы, қызметі өз мәнінде зерттеле бастады. Баспасөзде тарихшылар, журналистер, әдебиетшілер оның қоғамдық әр қырын танытатын мақалалар жариялады. Тарих ғылымдарының докторы, Қазақстан

Республикасы ұлттық ғылым академиясының мүше корреспонденті М. К. Козыбаев XX ғасырдың басындағы қазақ ұлт зиялыларының қызметі туралы іргелі еңбегінде М. Дулатұлының ұлт-азаттық қозғалыс кезіндегі ағартушылық әсіресе, азамат соғысы тарихындағы саяси қызметіне тың деректер негізінде объективті талдау жасап, М. Дулатов «Халықты оятудың және оның ұлттық санасын жебеп, жігерлендірудің аса көрнекті шебері» – деп әділ бағасын береді [5]. Көне дәуірдегі түркі халықтарының тарихын зерттеуде айрықша еңбек сіңірген ғалым, тарих ғылымдарының докторы, профессор Қ. Аманжолов пен ғалым Қ. Рахметов қазақ халқының шығу тегін зерттеуге үлес қосқан зиялылардың қатарына М. Дулатовты енгізеді.

XX ғасырдың басында қазақ халқының тарихында аса құндылығымен, маңыздылығымен және қасіретімен де мәңгі есте қалатыны даусыз. Өйткені, Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында қазақ даласы жаңа тұрпатты мемлекет құруға қадам жасады. Ал оның жемісті дамуына жағдай жасап, ана тілінде тұңғыш оқулықтар жазып, қазақ ғылымының қалыптасып дамуына, отандық мәдениетіміздің ілгерілеуіне үлес қосқан бір топ қазақ зиялылары сталиндік тоталитарлық режимнің қысымына ілінді.

Жалпы жан – жақты дамыған жеке адамды қалыптастыру әрқашанда болашақ қоғам құрлысының аса маңызды буыны ретінде қарастырып келеді. Адамзат дамуының санғасырлық тарихында адам баласы жинақтаған бүкіл тәжірибе тәрбие үрдісінің мазмұнына еніп отырады.

Өткеннің тәжірибесін бойға дарыту, озық өнегелі рухани мұраны жалғастыру арқылы ұрпақтар сабақтастығының тарихи үрдісі жүріп отырды. Мұндай үрдіссіз қоғамның өркеннетті елдер деңгейіне жетуі мүмкін емес.

Елбасы Н. Ә. Назарбаев ұлттық кеңестің мәжілісінде жасаған баяндамасында (2003) «Мәдени мұраларымызды жүйелеп, оларды қалпына келтіру, сақтау, одан әрі дамыту ісіне кең көлемде білек түре кірісетін кез келді. Ұлттық мәдениетімізді ұлықтап, бар мен жоғымызды түгендеп, жүйелеп, келер ұрпаққа аманат ету – мәдени мұра бағдарламасының басты мақсаты болуға тиіс» – деп, болашақ жас ұрпақты тәрбиелеуде қазақ халқының ғасырлар бойы жинақталған аса бай мәдени мұрасы мүмкіндігінің жоғары екендігіне айрықша назар аударған.

Қазіргі кезде рухани салада дами түскен адами құндылықтарды қайта ескеру нәтижесінде ғасырлар бойы жинақталып, өткеннің тарихынан бізге жеткен тәлімдік мол мұраларды болашақ ұрпақ тәрбиесіне септігін тигізетін мезгіл туып отыр.

XX ғасырдың басындағы бодандықтың бұғауындағы бейқам халықты өркеннеттінің өріне сүйреген көсемдердің көзге шалынар басты қасиеті – олардың қай – қайсысы болмасын жан – жақты «сегіз қырлы, бір сырлы» тұлғалар болған. Саяси күрескер, жалынды патриот, әрі ғалым, әрі киелі өнер иесі және өз мамандықтарының білгірі болуы халқымыздың мандайына біткен

осы үркердей шоқ жұлдыздардың несібесі. Өткен ғасыр басында қалыптасқан қазақтың ұлттық кәсіби саяси элитасы «Халық жауы» деген атпен жойылды.

Осы орайда Н. Ә. Назарбаев өзінің «Тарих толқынында» атты еңбегінде былай деп жазды: «Қазақ халқының кейбір данышпан перзенттері мен көсемдері тарихтың қарғыс атқан тұрағында тұншықты, ұлттың амандығы үшін олар тарихтың тәлкегіне көнуге мәжбүр болды». Осы бағытта ұлттық педагогикамызда маңызды орын алуға лайықты еліміздің сонау XX ғ. басында саясаттың шырмауына оралып, жазықсыз жапа шеккен, қазақтың біртуар азаматтарының ағарту ісіне қосқан үлестері егемен еліміздің халқын, әсіресе жас ұрпақты тәрбиелеу негізіне алынуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Назарбаев, Н. Ә.** Қазақстан – 2050. Ел президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. // Астана, 2012. – 18 б.
- 2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // Астана, 2007.– 28 б.
- 3 **Назарбаев, Н. Ә.** Менің арманым да, мұратым да Қазақстан халқын бақытқа жеткізу. // Жұлдыз, 2000. – №7. – 37 б.
- 4 **Дулатов, М.** Шығармалар жинағы. // Алматы, 1992. – 148 б.
- 5 **Козыбаев, М. К.** История и современность. // Алматы, 1991. – Б. 234-335.

Материал 23.12.14 баспаға түсті.

Б. С. Байменова, С. С. Жубакова

Использование в учебном процессе педагогических произведений

Мыржакыпа Дулатова

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана.

Материал поступил в редакцию 23.12.14.

B. S. Baimenova, S. S. Zhubakova

The use of pedagogical ideas of Myrzhakup Dulatov in the educational process

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Material received on 23.12.14.

Сегодня жизнеспособность общества зависит от сформированности у молодого поколения духовного иммунитета, который вырабатывается в приобщении к традициям многовековой культуре и истории собственного народа. Модернизация

отечественного образования, учитывая инновационный характер развития, практически немислима без изучения, объективной оценки и творческого использования историко-педагогического наследия прошлого. Изучение педагогического наследия М. Дулатова важно для целостного представления о характере и различных направлениях развития педагогической мысли в Казахстане в начале XX века.

Today, the viability of society depends on the spiritual immunity of the young generation, which is produced in the introduction to the traditions of centuries-old culture and history of their own people. Modernization of national education, given the innovative character of development almost inconceivable without learning, objective evaluation and creative use of historical and pedagogical legacy of the past. The study of pedagogical heritage of M. Dulatov is important for a holistic view of the nature and different directions of development of educational thought in Kazakhstan at the beginning of the XX century.

УДК 378.184

О. Б. Боталова

к.п.н., Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар

ГОТОВНОСТЬ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА К НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрен вопрос о значении готовности к научно-исследовательской деятельности студентов вуза для их профессионального самоопределения, проанализированы различные точки зрения на понятие «готовность к научно-исследовательской деятельности».

Ключевые слова: Научно исследовательская деятельность, готовность студентов, профессиональное самоопределение, современный педагог, творчество будущих педагогов.

На современном этапе развития образования особая роль отводится научно-исследовательской деятельности педагога.

Анализ нормативно-правовых документов показал, что современный педагог должен быть готов к изучению, анализу и прогнозированию развития личности и жизнедеятельности обучающихся; способны решать комплекс исследовательских задач, связанных с различными сферами педагогического труда, а также анализировать объекты педагогической действительности как целостные явления, сопоставлять цели преподавания учебного предмета с целями развития личности обучаемого, тенденциями функционирования учебного заведения на основе учета интегративных изменений в работе педагога, т.е. быть готовым к осуществлению научно-исследовательской работы.

Различные аспекты проблемы организации научно-исследовательской деятельности студентов выступали в последние десятилетия предметом научного рассмотрения. Основам организации исследовательской деятельности будущих педагогов посвящены работы В. В. Краевского, В. И. Загвязинского, З. А. Исаевой, А. К. Мынбаевой, В. М. Полонского, Ш. Т. Таубаевой и др.

Стоит отметить, что к настоящему моменту вопросы, связанные с формированием готовности обучающихся к научно-исследовательской работе на различных ступенях обучения были рассмотрены в ряде диссертационных исследований, среди которых можно назвать работы Т. Е. Климовой, М. И. Колдиной, М. В. Корчагиной, Е. Ю. Никитиной, Р. А. Сельдемировой, Н. Н. Ставриновой, Н. С. Шумиловой и др.

Так, Е. Ю. Никитина решает задачу формирования готовности студентов к научно-исследовательской деятельности средствами проблемного обучения и в качестве одного из основных условий называет поэтапный процесс включения студентов в научное творчество с помощью поиска и разрешения различных проблемных ситуаций [1]. С точки зрения автора, это способствует тому, что будущие педагоги осознают ценности и смысл исследовательской деятельности и благодаря этому более успешно овладевают умениями и навыками исследовательской деятельности.

Т. Е. Климова в диссертационном исследовании в качестве необходимого условия успешного формирования готовности студентов к научно-исследовательской деятельности называет «педагогическую культуру» учителя. Автор вводит понятие «научно-исследовательская культура учителя» и характеризует его как интегральное качество личности [2].

В исследовании Н. С. Шумиловой научно-исследовательская деятельность рассматривается как средство развития творчества будущего педагога [3]. Ученый выявляет и обосновывает систему психолого-педагогических условий организации научно-исследовательской деятельности и разрабатывает «модель развития творческого потенциала личности», способствующей формированию искомой готовности.

Исходя из анализа работ, можно сделать вывод, что указанные исследования рассматривают научно-исследовательскую деятельность как средство формирования творчества будущих педагогов.

В работе М. И. Колдиной рассматриваются особенности научно-исследовательской деятельности в соответствии с процессом развития профессионально-педагогического образования [4].

Целью научно-исследовательской деятельности исследователь называет систематизацию знаний о педагогической реальности и выработку новых общественно значимых научных знаний.

Р. А. Сельдемирова делает акцент на необходимость поэтапного формирования готовности к исследовательской деятельности с тем условием, что каждый этап должен базироваться на принципе преемственности всех составляющих педагогического процесса и обеспечиваться развитием мотивации к научному творчеству, ответственности и самостоятельности обучающихся [5].

М. В. Корчагина рассматривает готовность студентов к исследовательской деятельности как средство роста творческого потенциала личности и считает необходимым формировать готовность студентов к научно-исследовательской деятельности уже на первом курсе. Мы согласны с представленной позицией ученого о необходимости начинать формирование готовности студентов к исследовательской деятельности на младших курсах, однако полагаем, что этот процесс должен осуществляться на всем протяжении обучения будущих педагогов в вузе [6].

Готовность будущего педагога к осуществлению исследовательской деятельности непосредственно связана с профессиональным самосовершенствованием и профессиональной самореализацией бакалавра, поэтому ее можно рассматривать как своеобразный механизм по формированию самоактуализирующейся и самореализирующейся личности.

Как известно, готовность к какому-либо виду деятельности предполагает наличие у субъекта этой деятельности группы качеств, которые нужны для успешного выполнения этой деятельности. Исходя из того, что исследовательская деятельность при подготовке будущих педагогов является особым видом деятельности, субъекту для успешного ее выполнения также необходимо обладать определенными качествами [7].

Готовность к научно-исследовательской деятельности, по утверждению многих исследователей, по своей сущности не отличается от готовности к любой другой деятельности. Поэтому в определении готовности к научно-исследовательской деятельности могут быть использованы выводы, полученные для деятельности вообще, но при наличии учета определенных особенностей. Кроме того, мы разделяем точку зрения Н. Н. Ставриновой, трактующей готовность к научно-исследовательской деятельности как

систему взаимосвязанных и взаимообусловленных личностных качеств, которые необходимы человеку для выполнения функций субъекта исследовательской деятельности [7].

В нашем понимании готовность будущих педагогов к научно-исследовательской деятельности – это система интегративных качеств личности студента педагогического вуза, включающая когнитивный, деятельностный, мотивационный и рефлексивный компоненты, уровень сформированности которых является достаточным для самостоятельного решения студентом исследовательских задач.

Охарактеризуем каждый из вышеобозначенных компонентов теоретической модели готовности к исследовательской деятельности.

Когнитивный компонент представлен системой знаний, необходимых для реализации научно-исследовательской деятельности, которые включают понятие о способах и приемах работы с информацией, являются результатом познавательной деятельности, направленной на объяснение закономерностей, фактов, процессов.

Деятельностный компонент представляет собой систему умений осуществления научно-исследовательской деятельности, позволяет осознанно совершать действия по поиску, отбору, переработке, анализу, созданию, проектированию и подготовке результатов исследования, направленной на выявление объективных закономерностей обучения, воспитания и развития.

Однако наличие у будущих педагогов теоретических знаний и практических умений и навыков, в общем позволяющих успешно выполнять стоящие задачи и функциональные обязанности, еще не означает, что они готовы в любой момент времени совершить необходимые действия с требуемой результативностью. Очень многое зависит от мотивации и волевой настроенности. Многие ученые (А. А. Реан, Е. Туник, А. Д. Цедринский и др.) определяют мотивацию в качестве важнейшего фактора исследовательской деятельности и рассматривают ее как совокупность движущих сил, побуждающих человека к решению исследовательских задач.

Мотивация объясняет целенаправленность действия, организованность и устойчивость целостной деятельности, направленной на достижение определенной цели [8]. Мотивирующие деятельность факторы могут быть разделены на три группы: потребности, мотивы, ценностные ориентации (установки). Именно они являются структурообразующими элементами мотивационной готовности. Все другие элементы производны от них.

О наличии положительной мотивации к занятию научно-исследовательской деятельностью свидетельствует интерес к освоению методов исследования, активность участия будущих педагогов в научно-

исследовательской деятельности во время всего процесса обучения в вузе, стремление участвовать в олимпиадах, конкурсах исследовательских работ, выступать на научных конференциях, семинарах и др.

Таким образом, мотивационный компонент готовности к научно-исследовательской деятельности выражает общую направленность личности, включая в себя положительное отношение к этой деятельности, осознание ее значимости, желание заниматься именно этим видом деятельности.

Рефлексивный компонент готовности к научно-исследовательской деятельности отражает рефлексивно-оценочную деятельность и характеризует качества личности, связанные с «отношением к себе»: самооценка, самокритичность, самоуважение, самоконтроль, самореализация и др., обеспечивающих выполнение целей и контроль результатов научно-исследовательской деятельности.

Совокупность вышеописанных компонентов составляет теоретическую модель готовности студентов педагогического вуза к научно-исследовательской деятельности.

Резюмируя вышесказанное, отметим, что процесс формирования готовности к научно-исследовательской деятельности студентов педагогического вуза должен подкрепляться интенсивным внешним воздействием на всех этапах обучения в вузе. Кроме того, необходимо осуществлять целенаправленную, систематическую работу по формированию готовности к научно-исследовательской деятельности, поскольку она имеет важное значение для будущих педагогов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Никитина, Е. Ю.** Формирование готовности студентов педагогического вуза к научно-исследовательской деятельности средствами проблемного обучения: дис. ... канд. пед. наук. – Новокузнецк, 2007. – 198 с.

2 **Климова, Т. Е.** Развитие научно-исследовательской культуры: дис. ... докт. пед. наук. – Оренбург, 2001. – 328 с.

3 **Шумилова, Н. С.** Научно-исследовательская деятельность как средство развития творческого потенциала будущих учителей технологии и предпринимательства: дис. ... канд. пед. наук. – Армавир, 2006. – 213 с.

4 **Колдина, М. И.** Подготовка к научно-исследовательской деятельности будущих педагогов профессионального обучения в вузе: дис. ... канд. пед. наук. – Нижний Новгород, 2009. – 156 с.

5 **Сельдемирова, Р. А.** Формирование готовности студентов педагогического колледжа к исследовательской деятельности в системе дошкольного образования: дис. ... канд. пед. наук. – Новокузнецк, 2004. – 342 с.

6 **Корчагина, М. В.** Формирование готовности будущих педагогов профессионального обучения к научно-исследовательской деятельности: дис. ... канд. пед. наук. – Пенза, 2013. – 314 с.

7 **Ставринова, Н. Н.** Система формирования готовности будущих педагогов к исследовательской деятельности: дис. ... докт. пед. – Сургут, 2006. – 356 с.

8 **Жуков, Г. Н.** Формирование профессиональной готовности студентов к деятельности мастера профессионального обучения. – Екатеринбург : Изд-во РГППУ, 2003. – 247 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

О. В. Боталова

Педагогикалық жоғары оқу орындары студенттерінің ғылыми-зерттеу жұмысына дайындығы

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

O. V. Botalova

The readiness of students of pedagogical universities for research activities

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 23.12.14.

Мақалада жоғары оқу орындары студенттерінің ғылыми-зерттеу жұмыстарына дайындығының маңыздылығы, олардың өздігінен кәсіби анықталуы үшін ғылыми-зерттеу жұмыстарына дайындығы түйрәлі түсінігі төңірегінде әртүрлі көзқарастар талданды.

In the article there is reviewed the question about the importance of preparedness of university students to research activities for their professional self-determination, analyzed various points of view on the concept of «Willingness to research activities».

УДК 37.013

Е. И. Бурдина¹, С. Д. Аубакирова²

¹д.п.н., профессор, заведующая кафедрой психологии и педагогики, ²докторант PhD, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

СУЩНОСТЬ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрыты основные подходы к обучению детей с ограниченными возможностями развития, сущность инклюзивного образования, его нормативно-правовая база.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья.

Одним из направлений модернизации образования в Республике Казахстан является обеспечение права детей с особенностями психофизического развития на доступ к качественному образованию, интеграцию их в общество путем включения в образовательное пространство.

Согласно Закона «Об образовании» РК **инклюзивное образование** есть совместное обучение и воспитание лиц с ограниченными возможностями, предусматривающее равный доступ с иными категориями обучающихся к соответствующим образовательным учебным программам обучения, коррекционно – педагогическую и социальную поддержку развития посредством обеспечения специальных условий [1].

Таким образом, объектом инклюзивного образования являются дети с ограниченными возможностями.

Ребенок (дети) с ограниченными возможностями – ребенок (дети) до восемнадцати лет с физическими и (или) психическими недостатками, имеющий ограничение жизнедеятельности, обусловленное врожденными, наследственными, приобретенными заболеваниями или последствиями травм, подтвержденными в установленном порядке [2];

В этом же Законе имеются определения:

– **физический недостаток** – стойкое нарушение развития и (или) функционирования органа (органов), требующее длительной социальной, медицинской и коррекционно-педагогической поддержки;

– **психический недостаток** – временный или постоянный недостаток в развитии и (или) функционировании психики человека, включая: последствия сенсорных нарушений; нарушения речи; нарушения эмоционально – волевой сферы; последствия повреждения мозга; нарушения умственного развития, в том числе умственную отсталость; задержку психического развития и связанные с этим специфические трудности в обучении.

К детям с ограниченными возможностями мы можем отнести следующие категории детей:

- 1) с нарушениями слуха (неслышащие, слабослышащие, позднооглохшие);
- 2) с нарушениями зрения (незрячие, слабовидящие, поздноослепшие);
- 3) с нарушениями функции опорно-двигательного аппарата;
- 4) с нарушениями речи;
- 5) с умственной отсталостью;
- 6) с задержкой психического развития;
- 7) с расстройством эмоционально – волевой сферы и поведения;
- 8) детей с комбинированными нарушениями в развитии (сложными нарушениями), в том числе со слепоглухотой;

Можно выделить 3 основных подхода к обучению детей с ограниченными возможностями:

1) Сегрегация (от лат. «segregatio» – отделение): здоровые дети учатся в одних учебных заведениях, дети с ограниченными возможностями – в других.

Сегрегационное образование детей с ограниченными возможностями здоровья осуществляется либо на дому посредством компьютерных технологий (дистанционное образование), либо в образовательных учреждениях (детских садах, школах) интернатного типа, что является принудительной изоляцией их от общества, от полноценного образования и от нормативно развивающихся сверстников

Основным недостатком такого типа обучения является слабая социализация выпускников специальных образовательных учреждений, либо ее отсутствие. Люди с инвалидностью исключены из активной жизни общества.

2) Интеграция (от лат. *integratio* – соединение, восстановление) характеризуется созданием специальных условий для детей с ограниченными возможностями здоровья в рамках уже существующей образовательной системы и без кардинального изменения самой системы. Интеграционное образование детей с ограниченными возможностями здоровья осуществляется в коррекционных группах или классах общеобразовательных учреждений (детские сады, школы).

Можно выделить две основные модели интеграции: интернальная и экстернальная. Интернальная интеграция – интеграция внутри системы специального образования, а экстернальная – предполагает взаимодействие специального и массового образования.

Формами интегрированного обучения являются специальные классы в общеобразовательной школе и совместное обучение в одном классе. Специальные классы могут быть созданы для определенной категории детей (например, с нарушением слуха, зрения, задержкой психического развития,

умственной отсталостью, церебральным параличом и др.) или объединять различные категории детей с отклонениями в развитии (например, с задержкой психического развития и умственной отсталостью, сложным комплексным нарушением и др.).

Совместное обучение в одном классе более эффективно для детей с небольшими нарушениями развития (например, слабовидящих, слабослышащих, с легкой формой церебрального паралича и др.) при наличии хорошо налаженной деятельности службы сопровождения учащихся в школе. Для детей с тяжелыми формами нарушений в развитии, например с умеренной и тяжелой умственной отсталостью, возможна только социальная интеграция и частично интернальная форма педагогической интеграции [13].

Успешность интеграции детей с нарушением интеллекта зависит не только от характера и степени имеющихся у них психических нарушений и от эффективности учитывающих эти нарушения учебных программ и обучающих технологий, но и от системы отношений к таким детям со стороны социального окружения и, прежде всего в той среде, в которую ребенок интегрируется [3].

Интеграция означает приведение в соответствие потребностей детей с психическими и физическими нарушениями с системой образования, остающейся в целом неизменной: дети – инвалиды в массовой школе, не приспособленной для них, причем ученики с инвалидностью посещают массовую школу, но не обязательно учатся в тех же классах, что и все остальные дети.

3) Инклюзия или включение, под которой понимается обучение таких детей в общеобразовательной школе с созданием особых условий для их развития.

Инклюзия (от франц. «*inclusif*» – включающий в себя; от лат. «*include*» – заключаю, включаю) – это включение детей с ограниченными возможностями здоровья в обычные группы или классы общеобразовательных учреждений (детские сады, школы) или психологических центров в коллектив нормативно развивающихся сверстников.

Это признание равенства всех детей в системе образования.

В основу инклюзивного образования положена идеология, исключаящую любую дискриминацию детей, которая обеспечивает равное отношение ко всем людям, но создает особые условия для детей, имеющих особые образовательные потребности.

Инклюзивное образование – это такой процесс обучения и воспитания, при котором все дети, независимо от их физических, психических, интеллектуальных и иных особенностей, включены в общую систему образования и обучаются по месту жительства вместе со своими сверстниками без инвалидности в одних и тех же общеобразовательных

школах, которые учитывают их особые образовательные потребности и оказывают необходимую специальную поддержку.

Инклюзивное обучение детей с особенностями развития совместно с их сверстниками – это обучение разных детей в одном классе, а не в специально выделенной группе (классе) при общеобразовательной школе.

Цель такой школы – дать всем учащимся возможность наиболее полноценной социальной жизни, наиболее активного участия в коллективе, местном сообществе, тем самым обеспечить наиболее полное взаимодействие, помощь друг другу как членам сообщества. Инклюзивное (включающее) образование дает возможность всем учащимся в полном объеме участвовать в жизни коллектива детского сада, школы, института, в дошкольной и школьной жизни.

Инклюзивное (включающее) образование базируется на восьми принципах:

- ценность человека не зависит от его способностей и достижений;
- каждый человек способен чувствовать и думать;
- каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным;
- все люди нуждаются друг в друге;
- подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений;
- все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников;
- для всех обучающихся достижение прогресса скорее в том, что они могут делать, чем в том, что не могут;
- разнообразие усиливает все стороны жизни человека.

Правила инклюзивной школы:

- Все ученики равны в школьном сообществе.
- Все ученики имеют равный доступ к процессу обучения в течение дня.
- У всех учеников должны быть равные возможности для установления и развития важных социальных связей.
- Планируется и проводится эффективное обучение.
- Работники, вовлеченные в процесс образования, обучены стратегиям и процедурам, облегчающим процесс включения, т.е. социальную интеграцию среди сверстников.
- Программа и процесс обучения учитывает потребности каждого ученика.
- Семьи активно участвуют в жизни школы.
- Вовлеченные работники настроены позитивно и понимают свои обязанности.

Система инклюзивного образования включает в себя учебные заведения среднего, профессионального и высшего образования. Ее целью является создание безбарьерной среды в обучении и профессиональной

подготовке людей с ограниченными возможностями. Данный комплекс мер подразумевает как техническое оснащение образовательных учреждений, так и разработку специальных учебных курсов для педагогов и других учащихся, направленных на развитие их взаимодействия с инвалидами. Кроме этого необходимы специальные программы, направленные на облегчение процесса адаптации детей с ограниченными возможностями в общеобразовательном учреждении.

Нормативно-правовую базу инклюзивного образования [4] составляют такие документы как:

- 1) Всеобщая декларация прав человека (1948);
- 2) Декларация прав ребенка (1959);
- 3) Декларация ООН о правах умственно отсталых лиц (1971);
- 4) Декларация ООН о правах инвалидов (1975);
- 5) Всемирная программа действий в отношении инвалидов (1975);
- 6) Стандартные правила ООН по обеспечению равных возможностей для инвалидов (1993);
- 7) Всемирная декларация образования для всех (1990);
- 8) Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями;
- 9) Конвенция ООН о правах инвалидов (2006).

Все вышеперечисленные международные правовые акты утверждают право каждого человека на образование, не различая половых, расовых, этнических, религиозных, языковых особенностей, состояние здоровья, социального положения и т. д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Қазақстан Республикасының заңы «Білім туралы»** Закон Республики Казахстан «Об образовании» [Электрондық ресурс] : 2011.24.10. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен С изменениями и дополнениями по состоянию на 24.10.2011. – Астана : [б. и.], 2011. – 196 с. – Загл. с титул. экрана. – Режим доступа: ЭБ ПГПИ – Высшее образование (эл. копия кн.). – Б. ц.
- 2 О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями [Текст] : закон РК // Казахстанская правда. – 2002, 23 июля.
- 3 **Шипицина, Л. М.** От сегрегации к интеграции: история становления психолого-педагогической помощи детям с ограниченными возможностями развития. [Электронный ресурс] / Л. М. Шипицина. – Режим доступа: <http://www.psychodic.ru/arc.php?page=3293>.
- 4 **Чигрина, А. Я.** Инклюзивное образование детей – инвалидов: отношение общества и практика распространения [Текст] / А. Я. Чигрина

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Е. И. Бурдина, С. Д. Аубакирова

Инклюзивтік білімінің мәні

С. Торайғыров атындағы Павлодар
мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

E. Burdina, S. Aubakirova

The essence of inclusive education

S. Toraigyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 23.12.14.

*Мақалада инклюзивтік білімінің ашық мәні және оның
нормативтік-құқықтық базасы қарастырылған.*

*The article presents the essence of inclusive education and its legal
framework.*

ӘОЖ 378

Д. Д. Есимова, М. Есмағзам

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ.

ҚАЗАҚ ЭТНОПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ БОЛАШАҚ ТУРИЗМ МАМАНДАРЫНА ҚАЖЕТТІЛІГІ

*Мақалада авторлар туристік саланы дамыту үшін туризм
бойынша болашақ мамандарға этнопедагогикалық қажеттілігінашып
жазған.*

*Кілттік сөздер: этнопедагогика, туризм бойынша маман,
этнопедагогикалық білім, экскурсия жүргізуші.*

Қазақстанның дербес тәуелсіз мемлекет болуымен қатар алғаш рет
экономиканың қызықты да, ауқымды жаңа саласы туризм қалыптасып дами
бастады. Туризм өзінің әмбебап ұйымдастыру түрлері мен мүмкіндіктері

жағынан, дәстүрлі түрде қалыптасқан басқа экономикалық салалармен
біріге отырып өндірістік, кәсіпкерлік мәселелерді ғана емес, сонымен қатар
маңызды әлеуметтік, педагогикалық білім мен тәрбие беру кеңістігін де
қамтиды, қалын бұхараны экскурсия үдерісі барысында туристік танымдық-
тәрбиелік іс-әрекетке тарту арқылы жеке адамның құнды ұлттық рухани
дүниесінің қалыптасуына ықпал етуде.

Осы орайда, жоғары оқу орындарындағы болашақ туризм мамандарын,
атап айтқанда туризмнің танымдық-ақпараттық қызметін жүргізуші
экскурсоводтарды, экскурсия үдерісінде туризм субъектілеріне
этнографиялық білім мен тәрбие беру мақсатында қазақ этнопедагогикасының
материалдарын пайдаланып қана қоймай, осы экскурсияларды даярлау
технологиясын меңгеруге де даярлықтарын қалыптастыру өзекті мәселе
болып табылады. Олай дейтін себебіміз, шетелдік және отандық туризм
субъектілері ғасырлар бойы өзінің көкейкестілігін жоғалтпай, керісінше,
әрбір қоғамдық ортада болған өзгерістерге байланысты жетіліп отырады.

Алайда, қазақ халқының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы, ұлттық
мәдениеті туралы ақпараттық білім беру және оны әлемге әйгілеу болашақ
экскурсоводтардың осы бағытта меңгерген этнопедагогикалық білімдерінің
теориялық, практикалық, іскерлік, дағдыларының деңгейіне байланысты
айқындалады.

Сондықтан жоғары мектеп педагогикасының күрделі де маңызды
бір мәселесі, бакалавриаттар мен магистранттарды болашақ туризм
мамандығына оңтайландыру, кәсіптік біліктілігін дамыту, кәсіби бағдар
берудің жаңа жүйесін жасау, іскер және құзіретті маман дайындауға ерекше
көңіл бөлу керек. Демек, маман дайындау үшін кәсіби білім беру үдерісін
белсендендіру, оқытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін жетілдіру
қажет. Оқу үдерісін белсендендіру – берік те тиянақты білім берудің
жолдарын қарастыру, студенттердің кәсіби шығармашылық ойлауына,
ізденуіне мүмкіндік жасау, оларды келешек мамандығына қызықтыра
отырып, оқу үдерісін ғылыми негізде ұйымдастыру қажет.

Болашақ туризм мамандарының, туризмнің экскурсия үдерісінде
қазақ этнопедагогикасы материалдарын танымдық, тәрбиелік мақсатта
пайдалануға даярлықтарын қалыптастыру үшін, оларда ең алдымен
практикалық іс – әрекет барысында пайдаланылатын этнопедагогикалық
кәсіби білім, этнографиялық экскурсияларды даярлау және өткізу
іскерліктері мен дағдылар жүйесін қалыптастыру қажет етіледі [1].

Осы тұрғыдан алғанда, болашақ туризм мамандарын экскурсия
үдерісінде қазақ этнопедагогика материалдарын пайдалануға даярлықтарын,
іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру мәселесінің көкейкестілігі
күннен-күнге арта түсуде.

Жоғары оқу орнының кәсіби маман даярлаудағы басты мақсаты – алдыңғы қатарлы жастар тәрбиелеу, адамзаттың мәдени және өнегелік деңгейі мен оның кәсіби ой-өрісін арттыру, жоғары кәсіби білімді маман иелерін қазіргі заман талабына сай дайындау.

Болашақ туризм мамандарын дайындауда, атап айтқанда олардың болашақ кәсіби іс-әрекетте (экскурсияда) қазақ этнопедагогика материалдарын пайдалануға әдістемелік даярлығын қалыптастыру мәселесін теориялық-әдіснамалық тұрғыда біз екі аспектіде қарастыруға талпыныс жасадық (психологиялық және педагогикалық), онда аталған кәсіби іс-әрекетке даярлықтың негізін, экскурсовод кәсібі үшін маңызды оның нақтылығы мен құрылымын анықтауға мүмкіндік беріледі және осы негізде туризм мамандығы студенттерін кәсіби теориялық, кәсіби өндірістік оқыту үдерісінде болашақ кәсіби іс-әрекетте қазақ этнопедагогика материалдарын пайдалануға әдістемелік даярлығын қалыптастырудағы олардың кәсіби оқу, кәсіби танымдық белсенділігін арттырудың әдіс-тәсілдері талданды [2].

Сондықтан экскурсия үдерісінің барысында отандық (олардың ішінде барлық жастардағы қала тұрғындарының) сонымен қатар әсіресе шет елдік туристердің аса танымдық экзотикалық қызығушылығын тудыратын этнопедагогикалық экскурсиялық материалдардың (Қазақстан халықтарының және қазақ халқының әдеп-ғұрпы, салт-дәстүрі, қазақ халқының көне шежіресі, Қазақстанның тарихи мұралары мен мәдениеті) мазмұндық сипаттамасын студенттер талқылайды [3]. Бүгінгі білім беру жағдайында қазақ этнопедагогикасы материалдарын оқу-тәрбие үдерісінде ретсіз, жүйесіз қолдану салдарынан ұлттық мұраның мән-маңызына нұқсан келуде. Ал біздің тәжірибемізде болашақ экскурсоводтарды экскурсия үдерісінде этнопедагогика материалдарын пайдалануға әдістемелік даярлау жұмысымыз, оқу үдерісімен қатар негізінен әр студентпен жеке дара ғылыми конференцияларға арнайы баяндамалар дайындау барысында өткізіледі. Ал өндірістік практика кезінде мүмкіндігінше нақты материалдар негізінде, мерекелік тойларға (Наурыз мерекесі), үйлену, қыз ұзату, құда түсу тойларына қатысу арқылы даярлық үдерісі бейне таспаға түсіріліп өткізіледі, бұл шаралар оқу үдерісінен тыс, оқытушылардың және студенттердің өзіндік кәсіби танымдылығының, белсенділігінің арқасында жүргізіледі. Демек қазіргі жаңа кредиттік технология жағдайында бұл құбылыстың әрі қарай даму мүмкіндігі күшейе түспек, оған оқытушылар да, студенттер де әдістемелік жағынан даяр болуы қажеттігі туындайды.

Осы қарастырылған мәселелерге жасалған теориялық – әдіснамалық талдау нәтижесі бізге төмендегідей тұжырымдар жасауға негіз болды:

1. Жоғары оқу орындарында болашақ туризм мамандарының кәсіби іс-әрекетке даярлығын қалыптастыруда қазіргі кәсіби оқу үдерісін жаңа кредиттік технология жүйесінің талаптарына сай құрудың теориялық-әдіснамалық және кәсіби танымдық, кәсіби шығармашылық негізі болып

адамның кәсіби дамуы, оның жеке кәсіби күзіретті, толерантты тұлға ретіндегі қоғамдағы орны, қоғамның материалдық және рухани байлығын дамытудағы, баянды етудегі адам іс-әрекетінің рөлі, адам іс-әрекетінің мақсаттылығы мен қайта құру сипаты табылады.

2. Шығармашылық деңгейге көтерілген өзіндік кәсіби оқу-танымдық іс-әрекеттегі белсенділік, іс-әрекеттің өзгертуіндегі сипат алғанын байқатады. Оның шығармашылық маңызы әрқашан да жаңаның келуімен, іс-әрекеттегі стереотипінің, жағдайының өзгеруімен байланысты.

3. Кәсіби іс-әрекеттің міндетті түрі мен оның ерік түрін таңдау ерекше маңызға ие болады, онда студент кәсіби іс-әрекеттің мақсатын да, құрылымын да өзі таңдай алады. Бұның бәрі кәсіби оқыту процесінде де, оқу мен өндірістік іс-әрекеттің өзара байланысында да жүзеге асады.

4. Студенттің кәсіби еңбекпен, өзара қарым-қатынаспен, қоғамдық іс-әрекетпен байланыс жағдайында кәсіби танымдық үдерістердің белсенділігі, жан-жақты іс-әрекеттер тәжірибесінен студенттердің жетілуі интенсивті іске асады.

5. Оқытушы мен студенттің іс-әрекетіндегі белсенділікті күшейтуде олардың арасындағы жағымды қарым-қатынас үлкен роль атқарады, ол студенттің белсенділігін, дербестілігін, оның тұлғалық ұстанымына шығуын қамтамасыз етеді.

6. Оқу мен оқытуда оқытушы мен студенттің субъектаралық қарым-қатынасы аса маңызды: олар оқытушы мен студенттің іс-әрекетінің күш бірлігін, әрекет бірлігін, әрекеттегі өзара байланысты қамтамасыз етеді.

7. Студенттердің танымдық қызығушылығы, оның оқуына іштей және сырттай жағымды жағдай туғызатын кәсіби танымдық іс-әрекетті қалыптастыруда әсерін тигізеді. Кәсіби танымдық қызығушылық оқытудың объективті шынайы бағаларын анықтайды, оқуға күш, жеңілдік, екпін, қозғалыс, іс-әрекеттің өнімділігін, оған даралық мән, үстемді, кәсіби оқу-танымдық іс-әрекетке жағымды интеллектуалды – эмоциялық рең береді.

8. Қазіргі кезде өздігінен кәсіби оқу іс-әрекетін белсендірудің әлсіздігі байқалады: әрбір оқытушының әдістемелік жағы; топтың барлық оқытушыларының іс-әрекетіндегі синхрондық немесе әркелкілік; оқытушы іс-әрекеті стилінің студентке әсері; әр түрлі сабақтарда студент іс-әрекетінің өзгеруі; оқытушының студенттермен қарым-қатынасы және оның студенттердің өздігінен жұмыс жасау қабілетіне әсері; сабақтағы студенттердің басым әрекеттері; кәсіби танымдық белсенділігінің, кәсіби қызығушылығының әр түрлі сабақтағы тұрақсыздығы, топтағы ұжымдық қатынастың сипаты, оның әр дәрежеде көрінуі.

Осы тұжырымдамаларға байланысты болашақ экскурсоводтарды даярлау, олардың кәсіби іскерлігін қалыптастыру мәселелері – кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы. Осы орайда, біз болашақ туризм мамандарының экскурсия үдерісінде қазақ этнопедагогика материалдарын

пайдалануға әдістемелік даярлығын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасауымыз керек.

Модель болашақ туризм мамандарының кәсіби сапасына қойылып, зерттеу идеясын болашақ туризм мамандарының экскурсияда қазақ этнопедагогикасы материалдарын пайдалануға әдістемелік даярлығын қалыптастыруды онтайландыру мәселесі бойынша, осы қарастырылып жатқан проблемаға студенттерді тұтас бір кәсіби дайындау жүйесін құруда негізгі рөл атқарады. Онда кәсіби ақпараттық этнопедагогикалық материалдар мен кәсіби даярлық мәселелері басым қарастырылатындықтан – болашақ кәсіби экскурсоводтарда мотивациялық компонент, осы тұрғыда кәсіби танымдық, кәсіби бейімділікке, белсенділікке, күзiретiлiкке арнайы талап болатындықтан мазмұндық компонент, сонымен қатар арнайы бағытталған кәсіби білім, біліктілікті, дағдыны тәжірибеде пайдалана білу болғандықтан болашақ экскурсоводтарға іс-әрекеттік пен рефлексивтік компоненттер болуы қажеттілігін модельде ескерген жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Алиева, Ж. Н. Туризмология негіздері. Қазақ университеті, 2004. – 326 б.

2 Болашақ экскурсоводтардың қазақ этнопедагогика материалдарын пайдалануға әдістемелік даярлықтарын арнайы пәндерді оқыту процесінде қалыптастыру жолдары // Хабаршы. Қаз. ҰПУ. (педагогика сериясы) №4, 2009. – 39-43 б. (А. А. Саиповпен авторлық бірлестікте)

3 Жоғары оқу орындарында экскурсия мамандарының кәсіби іс-әрекетке даярлығын қалыптастырудың педагогикалық, психологиялық мәні // Хабаршы. Қаз. ҰПУ. (педагогика сериясы) №4, 2009. – 62-66 б. (О. Г. Лютеровичпен авторлық бірлестікте).

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

Д. Д. Есимова, М. Есмагзам

Необходимость этнопедагогики для будущих специалистов по туризму

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

D. D. Yessimova, M. Yesmagzam

Necessity of ethnopädagogics for future specialists in tourism

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

В настоящей статье авторы излагают о необходимости этнопедагогики для будущих специалистов по туризму, для развития туристической отрасли.

In the present article the authors expound about the necessity of ethnopädagogics for future specialists in tourism, for development of tourist.

УДК 37.017.31 92 (574)

Б. А. Жекибаева

к.п.н., Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА «САМОПОЗНАНИЕ» В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье представлены результаты изучения особенностей преподавания курса «Самопознание» в рамках реализации программы духовно-нравственного образования в Республике Казахстан, анализ которых позволяет автору раскрыть специфику содержания данного курса. Особое значение уделяется педагогической поддержке, регламентирующей отказ от авторитарной педагогики и, способствующей такой организации образовательного процесса, когда он полностью обращен к внутренним силам и способностям человека и его самопроцессам, проявляемым в действии.

Ключевые слова: самопознание, духовно-нравственное образование, реализация программы, педагогическая поддержка, авторитарная педагогика, образовательный процесс.

Преподавание курса «Самопознание» обладает рядом особенностей, обусловленных его спецификой. Это во многом связано с тем, что самопознание изучает то, что существует лишь как субъективная реальность.

Первое, что необходимо в самопознании – это умение выделять в любой реальной ситуации особенности человеческой сущности и жизнедеятельности. Необходимо научить учащихся видеть в себе, а также в жизнедеятельности окружающих людей как «внешние» (видимые, материализованные в поведении и продуктах деятельности), так и «внутренние» проявления. Понимание внутреннего

мира человека зависит от гуманистической позиции познающего субъекта.

В курсе «Самопознание» необходимо научить учащихся видеть и осознавать перспективы саморазвития в качестве субъекта творческой деятельности и превращать предметные знания в лично значимые факторы личностного роста. В качестве основания для отбора и структурирования учебного материала могут использоваться материалы профориентационной работы и представления школьников о будущей профессии.

Ученые, занимающиеся разработкой программы «Самопознание» акцентируют внимание на определенной специфике взаимоотношений учителя и учащихся, и выделяют три основных типа отношений в классе:

– явное преобладание авторитета учителя, тоталитарный, репрессивный режим;

– второй тип – состязательный, конкурентный стиль, когда победа одного обеспечивается за счет поражения другого.

– еще один тип взаимоотношений – совместная деятельность, предполагающая, что нет победителей и побежденных, и победа одного обеспечивается не поражением, а победой другого [1].

«Самопознание» создает именно такую доброжелательную, доверительную, озаренную духовным светом атмосферу, когда каждый способствует успехам другого, потому что это становится условием и его собственного нравственно-духовного самовозрастания. Отношения ученик-ученик приобретают первостепенное значение, обнаруживая громадный потенциал духовного роста.

В этом случае педагог это не только тот, кто формирует новые знания и развивает умения. Учитель по самопознанию в большей степени – это старший товарищ и наставник, способный направить поток мыслей обучающихся в нужное русло, стимулировать их творческую активность, проявить к нему внимание, оказать поддержку. Педагогическая поддержка также является особенностью данного курса.

Слово «поддержка» в толковых словарях определяется как помощь, содействие. Происходит от глагола «поддержать», имеющего несколько значений: «1) придержав, не дать упасть; 2) оказать помощь, содействие; 3) выразив согласие, одоблив, выступить в защиту кого-нибудь; 4) не дать прекратиться, нарушиться чему-нибудь» [2].

Если перенести эти значения в сферу образовательную, то получается, что педагогическая поддержка – это модель содействия, содружества, сотрудничества педагога и обучающихся в решении их жизненных и академических проблем.

Педагогическая поддержка – это такая организация образовательного процесса, когда он полностью обращен к внутренним силам и способностям человека и его самопроцессам, проявляемым в действии.

И здесь следует подчеркнуть, что педагогическая поддержка предполагает отказ от авторитарной педагогики воздействия с опорой на назидания, наказание, понуждение, прямое принуждение, нетерпимость к недостаткам и ошибкам, внушение, публичные проработки, выдвижение ограничивающих односторонних условий, манипулирование общественным мнением, требование беспрекословного повиновения, использование информации в своих интересах, нетерпение к инакомыслию.

Эти методы воздействия в курсе «Самопознание», не только не уместны, но и противопоказаны, потому что приводят к отчуждению учащихся, замыканию их на своих проблемах, «смысловому барьеру», «аффекту неадекватности».

Условия успешности педагогической поддержки можно выразить в следующих основных положениях:

- воспитание терпимости обеспечивает принятие других людей;
- позитивное подбадривание обучающегося обеспечивает появление ответной благодарности;
- честность в отношении преподавателя и обучающегося обеспечивает развитие чувства справедливости;
- постоянная критика со стороны педагога вызывает отчуждение;
- враждебное отношение преподавателя стимулирует агрессивные проявления обучающегося;
- насмешки со стороны педагога приводят к тому, что обучающийся замыкается в себе.

В воспитании, инструментарном как педагогическая поддержка, очень важны атмосфера межличностных отношений, стиль и тон общения, палитра ценностных ориентаций, психологический климат... Но главное, по мнению разработчиков программы нравственно-духовного образования школьников заключается в том, что обучающийся должен жить и развиваться в «пространстве любви», в пространстве которое охватывает семью, школу, ближайшее окружение [3].

В современной гуманистической педагогике сформулированы необходимые нормы поддержки, которые должны быть заложены в профессиональной позиции всех учителей, а учителей по самопознанию в особенности:

- любовь к воспитаннику и, как следствие, безусловное принятие его как личности и индивидуальности; душевная теплота, отзывчивость, умение видеть и слышать, сопереживание, милосердие, терпимость и терпение, умение прощать;
- приверженность диалоговым формам общения с учащимися, умение говорить с ними по-товарищески, умение слушать, слышать и услышать;

– уважение достоинства и доверие, вера в предназначение каждого человека;

– ожидание успеха в решении проблемы, готовность оказать содействие и прямую помощь при решении проблемы;

– признание права на свободу поступка, выбора, само-выражения; признание воли обучающегося и его права на собственное волеизъявление;

– поощрение и одобрение самостоятельности, независимости и уверенности в его сильных сторонах, стимулирование самоанализа;

– собственный самоанализ, постоянный самоконтроль и способность изменить позицию и самооценку [4].

Из этого следует, что гуманистическая педагогика видит в педагогической поддержке ключ к построению глубокого общения, постоянным душевным контактам, доверительности и надежности, созданию условий для решения проблем учащегося им самим и именно в тот момент, когда это для него жизненно важно. Аналогичная позиция выражена в «пяти глаголах» учителя-новатора Е. Н. Ильина: «Любить, понимать, принимать, сострадать, помогать» [5].

Вышеизложенное показывает, что в курсе «Самопознание» чрезвычайно важной, определяющей является фигура Учителя. Вести такой курс может, безусловно, только человек высокообразованный, профессионально грамотный, по граждански ответственный, но и этого мало. Учитель должен быть готовым к собственному духовному самовозрастанию с помощью ребенка. Он должен признавать личность не только в школьнике, но и в самом себе, поскольку духовный рост не может осуществляться в одностороннем порядке.

Показательно, что «Самопознание» осуществляет то, о чем говорилось давно и неоднократно: вовлечение родителей, родственников, соседей, друзей в совместный процесс духовно-нравственного самополагания. Потому что духовное просветление ребенка предполагает не только духовный рост учителя, но и изменение родителей. С первых же шагов «Самопознание» обращается к родителям, не позволяя им оставаться пассивными наблюдателями, уверенными, что за судьбу ребенка ответственна, прежде всего, школа. Подумай и дай определение – что такое добро и зло, – формулируется вопрос для ребенка, и тут же настоятельно рекомендуется: посоветуйся прежде с родителями, подбери с ними пословицы и поговорки на эту тему, вспомни с ними героев сказок, народного эпоса, утверждавших добро, составь правила поведения человека в той или иной ситуации, спросив мнение родителей, друзей. Почти все задания, трудные, но увлекательные, нацелены на преодоление барьера, вступление в диалог-полилог «третьего сектора» – на уроках, совместных с родителями и для родителей [4].

Так что «Самопознание» в этом смысле выходит за рамки учебного заведения. Взрослые не просто помогают своему ребенку, но и сами задумываются над вечными проблемами. Получается, что заветное для школы

триединство учитель-ученики-родители становится реальностью именно в горизонте нравственно – духовного родства, когда протягиваются невидимые, но нерасторжимо-крепкие нити и создается событие духовных сущностей.

Еще одной особенностью курса «Самопознания» является его интегративный характер, который требует от учителя эрудиции, постоянного творческого поиска и самообразования.

Среди особенностей курса Самопознания мы отмечаем его вариативность, которая предполагает разработку и проведения уроков и на другие, не предусмотренные программой темы.

В средней школе они связаны с вопросами дружбы, коллегиальности, товарищества, любви и влюбленности. По замыслу авторов курса тематика и содержание уроков может изменяться и усложняться из класса в класс соответственно с возрастными особенностями детей их интересами и потребностями. Такой подход к организации материала способствует вариативному и гибкому использованию его содержания и внесения новых творческих находок.

Сохранение преемственности в обучении «Самопознания» также является особенностью данного курса. Дело в том, что его содержание разворачивается в системе образования РК поэтапно, согласно принципу расширяющегося круга. Выделяются несколько основных проблемных узлов, раскрывающих смысл соотношения «Природа – Общество – Человек – Мир», и на каждом этапе обучения эти смысловые комплексы воспроизводятся и в то же время обновляются, пополняются, расширяются. Обучающиеся имеют возможность вступить в целостность, доступную их возрасту и психологическим особенностям, что обеспечивает условия понимания сложной смысло-жизненной проблематики.

Таким образом, успех преподавания курса «Самопознание» зависит и от того, удастся ли найти и подготовить таких учителей-союзников, партнеров, собеседников, сотоварищей, осознающих его необходимость, поскольку побуждающий и открывающий «глаза души», сам «должен быть зрячим». Именно такие учителя могут стать опорой успешной реализации курса «Самопознания» в условиях средней школы и его эффективного продвижения на всех уровнях системы образования нашей страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Нысанбаев, А. Н., Соловьева, Г. Г.** Изменимся вместе с детьми (философское обоснование предмета «Самопознание»). – Алматы, 2002. – 68 с.

2 **Ожегов, С. И.** Словарь русского языка / Под ред. член.- корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1986. – 796 с.

3 Маленкова, Л. И. Теория и методика воспитания. Учебник. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 303 с.

4 Программа для организаций среднего образования «Самопознание» для 1-11 классов. Алматы. – 2010. – 81 с.

5 Ильин, Е. Н. Путь к ученику. М, – 1988. – 284 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Б. А. Жекибаева

Қазақстан Республикасында рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасын жүзеге асыру шегінде «өзін-өзі тану» курсының оқытудың ерекшеліктері

Е. А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

B. A. Zhekibaeva

Teaching the «Self cognition» course in the framework of the spiritual and moral education program in the Republic of Kazakhstan

Е. А. Buketov Karaganda State University, Karaganda.
Material received on 22.12.14.

Мақалада Қазақстан Республикасында рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасын жүзеге асыру шегінде «Өзін-өзі тану» курсының оқыту ерекшеліктерін зерттеудің нәтижелері қарастырылып, автор курсының мазмұнының мәнін ашуға талдау жасайды. Педагогикалық қолдауға үлкен мән беріледі, ол авторитарлық педагогикадан бас тартуды реттеп, адамның ішкі күштері мен қабілеттеріне, қимыл әрекетінде көрініс беретін өзіндік үрдіске бағытталған білім беру үрдісін ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

The article presents the results of a study of the features of teaching the «Self Cognition» course in the framework of the spiritual and moral education program in the Republic of Kazakhstan, the analysis of which allows the author to reveal the specific content of the course. Particular attention is given to educational support implying rejection of authoritarian teaching and promoting such organization of the educational process that it is fully oriented to the internal forces and abilities of a person, their inner processes manifested in actions.

ӨОЖ 371.315

А. Д. Жомартова, Ф. Н. Жақыпбекова

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ.

6 ЖӘНЕ 7 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОҚУ МАТЕРИАЛЫН ҚАБЫЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада бірінші сыныпқа келген 6 және 7 жастағы балалардың психологиялық ерекшеліктері мен 6 жастағыларды оқыту кезінде кездесетін қиындықтар жайында және олардың себеп салдары туралы сөз қозғалған.

Кілтті сөздер: 6-7 жасар балалар, бірінші сынып оқушылары, психологиялық ерекшелік, бастауыш білім беру, логикалық ойлау.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер білім саласын жетілдіруді талап етеді. Әсіресе, гуманитарландыру мен демократияландыру процестері, ең алдымен, оқу-ағарту, білім беру салаларының қазіргі заман талаптарына сәйкес болуын қажет етіп отыр.

Қазақстан Республикасының Білім беру заңында бастауыш білім беру туралы былай делінген: «Бастауыш білім беру – баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң талпынысы мен алғырлығын, негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кеңінен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениеті мен дағдыларын дамытуға бағытталған» [1].

Бастауыш мектептің алдында тұрған негізгі мақсат – оқушыларға білім бере отырып ойлау қабілетін дамыту, қызығушылығын арттыру, оқуға ынтасын ояту. Бастауыш мектеп кезеңінде алған білімдерді бала өз іс-әрекетінде қолдануға машықтанады және ой қорытынды жасай алу, себеп-салдарды анықтау, түсінік беру, ойлау қабілетінің дамуы анық көріне бастайды және осы кезеңде оқушының ойлауы нақты-бейнеліден абстрактылы ойлауға қарай дамиды, заттарды тиісті ұғымдарға жатқызып, өзінің ойын дәлелдеуге үйрене бастайды [2]. Дәлелдеу үшін бала тиісті жүйе – логикалық ойлауға сүйенеді. Логикалық ойлау анықтылығымен, бірізділігімен, дәлелділігімен ерекшеленеді. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуға біріншіден – айнала қоршаған ортаны танып білу, екіншіден – баланың тапсырмаларды шешуге деген өзіндік талаптардың күшеюі, үшіншіден – сөздік қорының кеңеюі әсер етеді.

А. Байтұрсынов ұғымдарды қалыптастыру үшін ойлау заңдарын, ережелерін дұрыс пайдалану керектігін айтады. Т. Тәжібаев «Адамның дүниетану үдерісі нақты қарапайым пайымдаудан бірте-бірте дерексіз ойлауға көшіп отырады» – дейді [3]. Ж. Аймауытов жас буынның дұрыс ойлап, дұрыс сөйлеуіне ата-ана мен мектеп оқытушылары бірден-бір жауапты деген құнды пікір айтады [4]. Бұл пікірлер оқу-тәрбие үдерісіндегі озық ой-пікірлермен үндесіп жатқандығын байқауға болады.

Қ. Жарықбаевтың еңбектерінде «Баланың логикалық ойлауын дамыту, ұғымдарын өсіру – науқандық жұмыс емес. Ол әрбір сабақ үстінде, мектептегі барлық тәлім-тәрбие үдерісінің барысында ұдайы жүргізілетін жұмыс. Мұнда оқушылардың жас ерекшелігі де қатты ескеріледі» – делінген [5].

Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесін реформалау барысында әр баланы мектептегі оқу және әлеуметтік ортаға еркін бейімделе алатындай жағдай жасау аса маңызды міндет. Демек қазіргі талап бойынша мектептің бірінші сыныбына келетін балалардың физиологиялық жағдайы мықты, адамгершілік, мәдениеттілік, еңбексүйгіштік қасиеттері мол, ерік-жігері күшті, жұмыс қабілеттеріне ие, білімге қызығушылық сипаттары мол болу қажет.

Мектепке алғаш бару бала үшін үлкен жаңалық, өзгеріс енгізеді, қоғамдағы жаңа орынға көшуі мен өсіп жетілудің бір бастамасы. Баланы мектепке дайындау дегенде көптеген ата-аналар балаға әріптерді және санауды үйретумен ғана шектеледі. Баланың оқуға дайындығын ақыл ойының даярлығымен ғана шектеліп қоймай, оның жас ерекшеліктерін ескере отырып психологиялық жағынан даярлауды қарастыру қажет.

Е. Е. Кравцова мектепке даярлықтың төрт бағытын қарастырды:

1 – бағыт: балаларда мектептегі оқуға қажетті нақты іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру;

2 – бағыт: мектеп жасына дейінгі кезеңнің аяғында байқалатын жаңа құрылымдар мен бала психикасындағы өзгерістерді зерттеу;

3 – бағыт: оқу әрекеттерінің алғы шарттары;

4 – бағыт: баланың берілген ережелер мен ересектер талабына саналы түрде бағыну іскерлігі;

Мектеп жасына дейінгі кезеңде адам өмірінде маңызды көптеген психика дамуы байқалады. Психиканың сапалық дамуы көптеген аспектілерді: тілдің жоғары деңгейде дамуы, қиялдың дамуы, ойлау, ес, мотивтер иерархиясы, т.б. Д. Б. Эльконин мектеп жасына дейінгі балаларға мінездеме бере отырып, былай дейді: баланың ересек адаммен бірлескен әлеуметтік жағдаяты жойылады, бала жеке әрекет жасауға тырысады. Бала ересек адамдардың өміріне толығымен араласып кете алмағандықтан, ойын оның ересектермен идеалды қарым-қатынасына айналады [6]. Қазіргі кезеңдегі зерттеу жұмыстарының қорытындысы бойынша мектептің-сыныптық оқу жүйесі ойлау процесінің жоғарғы психикалық функциясы мен жүйкелік-

психикалық процеске қойылатын талаптардың өте үлкен екендігі көрсетеді. Осы кезеңдегі балалардың көбінің жүйке жүйесінің дамуы толығымен қалыптаспағанын, соның нәтижесінде балалардың мектепке бейімделу деңгейі төмен екендігін физиологтар көптен атап көрсетеді. Физиологтар мен дәрігерлердің зерттеулерінше, 30 %-да ғана регуляторлық құрылыс пен мидың алабтарының толығымен дамуы анықталған, ал 70 % балаларда оқу әрекеті мен мектепке бейімделуіне байланысты проблемалары болады.

М. М. Безрукихтің әдістемесі бойынша, зерттелген балалардың 60 %-да әртүрлі мектеп дезадаптациясы факторлары анықталды. 50 % балалар берілген нұсқаларды түсінбейді, қажет болған жағдайда өздерінің іс-әрекетін бағдарлай алмайды. Көптеген балаларда бұл мидың бөліктерінің толығымен пісіп-жетілмеуінің нәтижесінде 90 % балаларда қолдың әлсіз, ұсақ моторикасының жетілмеуі байқалады. Алты жас пен жеті жас аралықтағы өтпелі кезең балалардың психофизиологиялық табиғаты диапазонының әртүрлілігінен. Әрине жаңа мектеп жағдайына алты жастағы балалар бейімделмеген болып келеді. Жеті жасар балаларға қарағанда интеллектуалды жүктемені алты жасар балалар көтере алмайды. Мысалы: үздіксіз оқу алты жасарларда 8 минут болса, жеті жаста 10 минут тең. Н. В. Дубровинская зерттеуінше, алты жасарлардың жұмыс істеу қабілеті – баланың функционалды жағдайының интегралды көрсеткіші. Автордың айтуынша, қалыпты мектептегі 45 минутқа тең жүктеме баланың продуктивті жұмыс істеуіне кері әсерін тигізеді. Бұл балаларда 70 % жұмыс істеу қабілетін төмендетеді. Сондықтан алты жасарлардың оқу режимі мен оқыту технологиясы ерекше болуы тиіс. Сабақтың ұзақтығы 35 минуттан 4 сабаққа дейін болуы қажет. Санитарлы-гигиеналық талаптарға байланысты балаларды үш уақыт тағам мен екі уақыт күндізгі ұйқы мен күннің екінші жартысында демалыспен ұйымдастырылуы керек.

Бірінші сыныпқа барған оқушылардың жаңа құрамымен өткізілген сабақтарда-ақ мұғалім олардың зейінін басқару қажеттігіне кезігеді. Мұның өзі мұғалімге оқушылардың, оқу процесінің психологиялық ерекшеліктерін меңгеруіне міндеттейді. 6-жастағы балалар өте зейінсіз. Олар оп-оңай және тез алаңдайды, мұғалімнің нұсқауларын тындауды қояды, естігендерін ұмытып қалады, өз жұмыстарында қатені көп жібереді және де орындап отырған кезде кенеттен басқа іске алаңдауы жиі кездеседі. Олар басқа бір нәрсені ойлап кетеді, тапсырылған жұмыстағы дәйектіліктен айырылып қалады да, көпке дейін қайтадан зейін қоя алмай отырады. Мұғалім балаларға жаман бағалар қояды, кейбір мұғалімдер тіпті зейінсіздігінен жіберген қателері үшін жазалап та жатады.

Алайда тәжірибе мұғалімнің мұндай шаралармен баланың зейінін жақсартып алмайтынын айқын көрсетеді. Балалардың зейінін басқару үшін оның табиғатын, физиологиялық, психологиялық негіздерін білуі керек. Сонда балалардың бірден толық қалыптасқан күйіндегі зейінділікті талап ету емес, әуелі балаларды зейінді болуға үйрету керек.

Зейін адамның бір немесе бірнеше тітіркендіргішті адамның жүйке жүйесіне минут сайын әсер ететін тітіркендіргіштер тасқынынан бөліп алып, сол тітіркендіргіштерге көңіл қоя білуінен көрінеді [7].

Балалар үшін қайсы бір нәрсеге ұзақ уақыт зейін қоюдың қаншалық қиын екенін бірден ұғыну үшін, жоғары жүйке қызметінің кішкентай балаларға тән ерекшеліктерін ескеру өте маңызды. Сабақта мектептің кішкентай балаларымен атқарылатын күнбе-күнгі жұмысты зейіннің қай түріне негіздеп құру қажет? Әрине, ырықсыз зейінге. Бірінші сынып оқушыларын мектепте оқытудың алғашқы апталарында балаларға бірер минут дем алдыру үшін, мұғалімге 3-ші немесе 4-ші сабақта аздап үзіліс жасау да ұсынылады.

Бастауыш мектеп оқушыларында бір аминантының сақталу уақыты да, яғни зейіннің орнықтылығы да көп болмайды. Балалардың қызықты әрі өздеріне ұғымды әңгімені ұзақ уақыт, барынша зейінмен тыңдай алатыны мұғалімнің барлығына мәлім.

Бастауыш мектеп жасының (7-11 жастың) өзінше жас кезеңіне бөлінуі оқудың (әсіресе орта оқу мектебінің) көп елдерде жаппай үстем алып дамып келуінен. Осы жас кезеңін өзінше бөліп алудың себебі – бұларда өтетін оқу материалдарының ұқсас келуінен. Бастауыш сынып оқушыларының оқу материалдарын меңгеруге мүмкіншілігі өте көп. Себебі олардың интеллектісі қарапайым ой операциясы дәрежесінде кездеседі.

Кеңес психологы В. В. Давыдовтың пікірінше, көбіне оқушылардың оқу материалдары олардың ақыл-ой деңгейіне сай келмей отырады. Сондықтан, олардың оқуға мүмкіншілігін толық пайдалану үшін тапсырмаларды одан әрі қиындата түсу керек [8].

Егер бұл жастағылардың негізгі іс-әрекеті ойын болса, оқуға кіргеннен кейін оқу қызметі шешуші рөл атқарады. Осыдан, оқу әрекеті – бала психикасының дамуына әсер ететін негізгі әрекет болып табылады. Ойынға қарағанда оқуға байланысты талаптар бала үшін күрделі болып келеді. Сонымен қатар, жаңа мектепке келген бала сыныптағы құрбыларымен қатынас жасап, осының нәтижесінде өзінің психикалық өрісін кеңейтеді. Дегенмен, алғашқы уақытта мектептегі жаңа жағдайға бала әлі бейімделе алмағандықтан, мынадай қиындықтар туындауы мүмкін:

– бала мектептің, сыныптағы тәртіп ережелеріне бейімделе алмайды (белгілі уақытта тұрып, мезгілінде жатуға, сабақтан қалмауға, сабақ кезінде үнсіз тыныш отыруға үйрене алмағандықтан) қиналады;

– мұғалімнің өзіне тән мінезіне және құрбыларымен қалай қарым – қатынас жасауға үйрене алмағандықтан бала қиналады, мұғалімнен түсінбеген нәрсесін сұрауға ұялады;

– мектепке дейінгі кезеңдегі оқуға дайындық жеткілікті дәрежеде болмаса, мектептегі оқу материалдарын бала дұрыс меңгере алмайды;

– мектептегі оқытылатын материалдардың тым жеңіл келуі. Тапсырмалардың тым жеңіл келуі қиындықтармен күресуді тежейді, балалардың оқуға деген ынтасы;

– мектептегі оқытылатын материалдардың тым жеңіл келуі. Тапсырмалардың тым жеңіл келуі қиындықтармен күресуді тежейді, балалардың оқуға деген қызығушылығын арттыра білу керек. Мұндай қиындықтарды ескеріп, назардан тыс қалдырмау керек.

Қорыта келе, бірінші сыныпқа келген 6 мен 7 жасар балалардың оқу материалын қабылдауда көп ерекшелік бар екенін аңғарамыз. Сол себепті де, бұл балалардың бірдей дәрежеге келуі мен мектеп материалын ары қарай еш қиындықсыз алып кетуі 6 мен 7 жасар балалардың психологиялық ерекшеліктерін жете білуді талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Жалпы бастауыш білім [Мәтін]. – Алматы, 2003. – 360 б.

2 **Байжұманова, Б. И.** Оқушының психикалық даму ерекшеліктері [Мәтін]. // Бастауыш мектеп. – №12. – 1998. – 190 б.

3 **Тәжібаев, Т.** Жалпы психология [Мәтін]. – Алматы, 1993. – 250 б.

4 **Аймауытов, Ж.** Психология [Мәтін]. – Қызылорда-Ташкент, 1926. – 150 б.

5 **Жарықбаев, Қ.** Психология [Мәтін]. Алматы, 1982. – 250 б.

6 **Темірбеков, А., Балаубаев, С.** Психология [Мәтін]. – Алматы, 1996. – 300 б.

7 **Алдамұратов, Ә.** Жалпы психология [Мәтін]. Алматы, 1996. – 250 б.

8 Педагогикалық және жас ерекшелік психологиясы [Мәтін]. Ред.басқ. А. В. Петровский. – Алматы, 1987. – 200 б.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

А. Д. Жомартова, Г. Н. Джакпбекова

Особенности усвоения учебного материала детьми 6 и 7 лет

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

A. D. Zhomartova, G. N. Zhakypbekova

Features of assimilation of the training material by children of 6 and

7 years

В данной статье описаны психологические особенности первоклассников 6 и 7 лет, а также, трудности в обучении 6 летнего ребенка и их причины.

In this article the psychological features of first graders of 6 and 7 years, and also, the difficulties in training of 6 years old children and their reasons are described.

УДК 371.1

**Р. М. Измагамбетова¹, Б. К. Альмурзаева²,
Д. Г. Наурзалина³, А. Т. Сагиева⁴**

¹магистр, старший преподаватель кафедры «Педагогика и психологии»,
²к.п.н., старший преподаватель кафедры «Социальной педагогики и начального обучения»,
³PhD доктор, доцент кафедры «Теоретической и прикладной психологии»,
⁴старший преподаватель кафедры «Иностранных языков», Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, г. Актюбинск

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

В научно-исследовательской статье представлены результаты экспериментального исследования по активизации и систематизации профессиональной компетентности педагогов в специализированной общеобразовательной школе №2 г. Актюбе Республики Казахстан посредством введения накопительной системы.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, саморазвитие учителя, накопительная система, портфолио, анкетирование, формы самосовершенствования учителя.

Социально-экономические преобразования, которые происходят в Республике Казахстан, обеспечили молодой стране значительный рост в экономике, сделали возможным интеграцию в мировое сообщество. В этом контексте возрастают роль и значение системы образования, человеческих ресурсов как критериев уровня общественного развития, экономической

мощи и национальной безопасности страны. Изменения в системе общественных отношений оказывают влияние на образование, требуют от него мобильности, адекватного ответа на реалии нового исторического этапа и соответствия потребностям развития экономики. Это диктует необходимость модернизации системы образования в соответствии с требованиями общества.

Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в своем Послании народу подчеркивает: «Страна, не умеющая развивать знания, в XXI веке обеспечена на провал. Мы должны сформировать кадровый задел для высокотехнологичных и наукоемких производств будущего. Без современной системы образования и современных менеджеров, мыслящих широко, масштабно, по-новому, мы не сможем создать инновационную экономику» [1].

Перед педагогическим обществом нашей страны стоит задача – сделать образование Республики Казахстан конкурентоспособным, современным: обновить цели, подходы, к их реализации, то есть пересмотреть содержательные и процессуальные аспекты образования.

В. И. Андреев, анализируя современные тенденции в развитии педагогического образования, выделяет ряд причин для решения вопроса по профессиональному саморазвитию учителя, в основе которого лежит совершенствование профессиональной компетенции как основного фактора в деятельности учителя. Так, отмечает он, что выпускники педагогических вузов обладают крайне низкой методологической, психологической да и педагогической культурой. К активному участию в инновационной, экспериментально-исследовательской деятельности они практически не готовы. Хотя, казалось бы, они должны стать тем стартовым инновационно-педагогическим капиталом, который мог бы дать импульс профессиональному саморазвитию педагога [2].

Требования, предъявляемые обществом к педагогу новой формации, за последние годы существенно повысились. В идеале, учитель должен ясно понимать самоценность образования, быть «человеком в культуре», прекрасно знать собственный предмет, педагогику и психологию, использовать личностноориентированные методы и обладать мотивацией к дальнейшему росту и развитию своей личности.

Компетентность же педагога зависит от уровня сформированности трех групп компетенций, которыми должен он владеть: методологические (психолого-педагогические), общекультурные (мировоззренческие), предметно-ориентированные. Учитель должен действовать в системе «человек-человек» через реализацию гуманистических отношений в педагогическом процессе [3, 4].

Профессиональная деятельность школьного учителя за последние несколько лет претерпела значительные изменения. Многие проблемы современного образования (повышение профессионального уровня учителя, освоение новых образовательных технологий, переход от принципа «образование на всю жизнь» к «образованию через всю жизнь») сегодня оказываются напрямую связанными с информационными и коммуникационными технологиями. Учитель казахстанской школы должен обладать так называемой «двойной компетенцией».

В специализированной общеобразовательной школе №2 г. Актобе Республики Казахстан введена накопительная система, позволяющая интенсифицировать работу по становлению профессиональной компетентности педагогических кадров, создать условия для педагогов в реализации возможностей непрерывного образования, самостоятельного конструирования индивидуального образовательного маршрута с учетом своих потребностей в рамках учебных программ. Темой педагогического исследования являлась следующая проблема: «Формирование профессиональной компетентности учителя в условиях перехода на 12-летнее образование». Выбранная педагогическим коллективом проблема актуальна для педагогического сообщества Казахстана, так как в настоящее время идет подготовительный период по переходу на 12-летнее образование. Основанием для этого послужил тот факт, что Казахстан подписал Болонскую конвенцию, позволяющую проводить образовательную политику в сторону европейских стандартов качества [5]. В работе данного исследования участвовали 21 педагог специализированной общеобразовательной школе №2 г. Актобе Республики Казахстан. Работа состояла из следующих этапов: диагностический, прогностический, организационный, практический, коррекционно-обобщающий, внедренческий.

На начало эксперимента была проведена анкета «Изучение профессиональной готовности учителей к инновационной работе» [6], целью которой является определение уровня теоретических и профессиональных знаний умений учителя, необходимых для участия в исследовательской деятельности. Респонденты должны были определить свой уровень готовности по следующим критериям: 1 – не владею; 2 – владею частично; 3 – владею.

Представленная диаграмма показывает, что все участники эксперимента положительно относятся к нововведениям в педагогическом процессе и готовы к преобразованиям своей деятельности. Характеризуя согласившихся участников исследования, опираясь на статистические данные школьной документации, можно отметить, что из 21 педагога – 2% составляют учителя без категории, со стажем работы до 5 лет, у которых еще не выработался стержень педагогического мастерства; 17% педагогов имеют 2 квалификационный разряд, со стажем работы до 15 лет, имеющие определенные педагогические достижения; у 50% участников – первая квалификационная категория, стаж

работы составляет 20-25 лет, выработанное профессиональное мастерство с постоянной результативностью; у 31% – высшая квалификационная категория, со стажем работы 20-35 лет, это педагоги-профессионалы, проводящие Мастер-классы в своем регионе, активные участники не только городских, областных, но и республиканских, международных показателей как среди учеников, так и с распространением опыта.

Диаграмма 1 – Анкета «Изучение профессиональной готовности учителей к инновационной работе».

Диагностический комплекс включал также анализ педагогической деятельности каждого учителя по имеющимся в школе Портфолио учителя, куда помещаются документы свидетельствующие об их результативности: участие в методических семинарах (25%), научно-практических конференциях (47%), курсы повышения квалификации (30%), участие в конкурсах педагогического мастерства (25%), подготовка учащихся по своему предмету к олимпиадам, соревнованиям (43%).

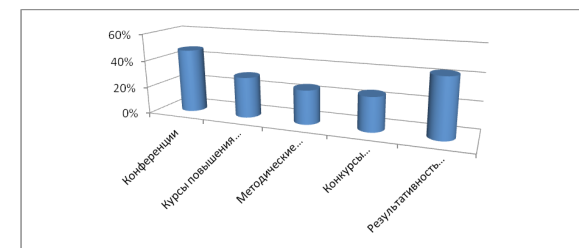

Диаграмма 2 – Результативность педагогической деятельности

Для выявления уровня оценивания собственной потребности в саморазвитии была применена методика В. И. Андреева «Оценка потребностей в саморазвитии и развитии», где педагоги должны были провести самоанализ с учетом пятибалльной шкалы оценивания [2].

Таблица 1 – Оценка потребностей в саморазвитии и развитии педагогов специализированной общеобразовательной школы №2 г. Актобе, Республики Казахстан

№	Вопросы	«5»	«4»	«3»	«2»	«1»
1	Я стремлюсь изучить себя	19 чел	2 чел			
2	Я оставляю время для развития, как бы не был занят работой	18 чел	3 чел			
3	Возникающие препятствия стимулируют мою активность	15 чел	6 чел			
4	Я ищу обратную связь	16 чел	5 чел			
5	Я рефлексую свою деятельность, выделяя на это специальное время	17 чел	3 чел	1 чел		
6	Я анализирую свои чувства и опыт	19 чел	2 чел			
7	Я много читаю	18 чел	3 чел			
8	Я широко дискутирую по интересующим меня вопросам	15 чел	6 чел			
9	Я верю в свои возможности	14 чел	5 чел	2 чел		
10	Я стремлюсь быть более открытым	14 чел	5 чел	2 чел		
11	Я осознаю то влияние, которое оказывают на меня окружающие люди	19 чел	2 чел			
12	Я управляю своим профессиональным развитием и получаю положительные результаты	15 чел	5 чел	1 чел		
13	Я получаю удовлетворение от изучения нового	20 чел	1 чел			
14	Возрастающая ответственность не пугает меня	20 чел	1 чел			
15	Я положительно бы отнесся к моему продвижению по службе	10 чел	6 чел	5 чел		

Опираясь на исследования Н. Е. Костылевой педагогическим коллективом были изучены следующие компоненты профессиональной компетентности учителя с опорой на личностно-гуманистическую ориентацию, педагогическое восприятие, педагогические умения, педагогическое творчество.

Полученные диагностические данные, анализ научно-теоретической литературы позволил разработать направления методической работы по формированию профессиональной компетентности.

Таблица 2 – Направления методической работы по формированию профессиональной компетентности педагогов специализированной общеобразовательной школы №2 г. Актобе, Республики Казахстан

Направление педагогической компетентности	Актуализация деятельности учителя	Результат труда
Деятельностная (знания, умения, навыки и индивидуальные способы самостоятельного и ответственного осуществления педагогической деятельности)	Предметная деятельность, применение современных образовательных технологий, Информационно-коммуникативных и цифровых технологий, учет особенностей личности ребенка при выборе той или иной технологии, метода, приема	Учебная успеваемость по предмету, Методические сборники с разработками уроков, разработанные элективные курсы, кружки по предмету

Коммуникативная (знания, умения, навыки и способы творческого осуществления педагогического общения)	Учет возрастных и индивидуальных особенностей учащихся, формы взаимодействия с учащимися, коллегами и родителями через проигрывание социальных ролей: тьютор, наставник, руководитель учебного проекта, коллега	Планирование и проведение предметных олимпиад, соревнований для учащихся; внеурочная деятельность с учащимися
Личностная (потребность в саморазвитии, а также знания, умения и навыки самосовершенствования)	Разные формы саморазвития, самореализации, самовоспитания	Курсы повышения квалификации, конкурсы профессионального мастерства, научно-методические семинары, научно-практические конференции, мастер-классы; накопительное Портфолио по результатам деятельности каждого педагога

В процессе работы в инновационном режиме педагогическим коллективом была разработана модель становления учителя специализированной общеобразовательной школы №2 г. Актобе, Республики Казахстан, состоящая из личностного, предметного и культурологического модулей. Данная модель позволила в школе создать кафедры общественно-гуманитарного, естественнонаучного и физико-математического направления и предметные методические секции для учителей начальной школы, эстетического цикла, физической культуры и начальной военной подготовки. Так как школа имеет статус специализированной организации образования с уклоном углубленного изучения английского языка, то большая часть исследовательской работы велась в данном ракурсе. Так, учителя английского языка выиграли грант на функционирование летней языковой школы для детей из малообеспеченных семей. Преподавание предметов на английском языке носит интегрированный характер – помимо уроков по изучению языка, дети знакомились с культурой английского народа на уроках музыки, изобразительного искусства, литературного чтения; в школе был создан драматический кружок, где инсценировались постановки не только английских, но и казахских писателей.

Результативность научно-методической работы носит разносторонний характер с высокими результатами, которые отразились в общегородском мониторинге организаций образования, проводимым городским отделом образования г. Актобе. В данном мониторинге специализированная общеобразовательная школа №2 вошла в первую пятерку и заслужила 3-е мониторинговое место.

Таблица 3 – Результативность научно-методической работы на конец

Направления	На начало исследования	На конец исследования
Участие в конференциях (международных, областных, городских)	47 %	85 %
Курсы повышения квалификации	30 %	100 %
Методические семинары, мастер-классы	25 %	50 %
Участие в конкурсах педагогического мастерства	25 %	41 %
Результативность учащихся (предметные олимпиады, интеллектуальные конкурсы и прочее)	43 %	78 %

Применение качественных показателей по конкретизации направлений работы каждого учителя позволило разработать План педагогической карьеры, содержание которого носит индивидуализированный характер. В целом, следует отметить тот факт, что из 21 педагога, принявшего участие в данном исследовании у 89,4% наблюдается активное профессионально-личностное развитие, у 10,6% педагогов – развитие сильно зависит от условий.

Проведенное исследование по формированию профессиональной компетенции педагогов специализированной общеобразовательной школы №2 г. Актобе, Республики Казахстан позволило по-новому взглянуть на процесс профессионально-личностного становления педагогического коллектива, изменит траекторию деятельности научно-методической работы, в целом, на педагогический менеджмент.

Конечно же, Казахстан как молодое, успешно развивающееся самостоятельное государство, входит в мировое образовательное сообщество, меняя систему образования, где в первую очередь конечно же должен измениться сам педагог, его профессиональная позиция, его компетентность.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Послание Президента Н. Назарбаева народу Казахстана, 2013.
- 2 **Андреев, В. И.** Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс. – Кн.1. – Издательство Казанского университета, 1996 – 504 с.
- 3 **Митина, Л. М.** Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пос. для студ. вуза. – М. : Издат. центр «Академия», 2004. – 336 с.
- 4 **Кузьмина, Н. В.** Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М. : Высш.шк., 1990. – 119 с.
- 5 Болонская конвенция, 1999.
- 6 **Рогов, Е. И.** Учитель как объект психологического исследования. – М. : Гуманит. издат. Центр ВЛАДОС, 1998 – 496 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Р. М. Измагамбетова, Б. К. Альмурзаева,

Д. Г. Наурзалина, А. Т. Сагиева

Қазіргі педагогтың кәсіптік құзыреттілігінің қалыптасуы

К. Жұбанов атындағы

Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

R. M. Izmagambetova, B. K. Almurzayeva,

D. G. Naurzalina, A. T. Sagiyeva

Forming of professional competence of the modern pedagogue

K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe.

Material received on 22.12.14.

Ғылыми-зерттеу мақаласында Қазақстан Республикасы Ақтөбе қаласындағы №2 арнаулы жалпы білім беретін мектеп педагогтарының кәсіптік құзыреттіліктерін жандандыру және жүйелеу бойынша эксперименттік зерттеу нәтижелері көрсетілген.

The paper presents the results of experimental research to intensify and organize the professional competence of teachers in specialized secondary school №2 in Aktobe of Republic of Kazakhstan through the introduction of cumulative system.

М. А. Кененбаева¹, О. Б. Боталова²

¹к.п.н., доцент, ²к.п.н., Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар

МОТИВАЦИЯ СТУДЕНТОВ К ЗАНЯТИЮ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

В данной статье авторы рассматривают вопросы выявления мотивационных ориентаций будущих педагогов в занятии научно-исследовательской деятельностью на примере специальностей «Дошкольное обучение и воспитание», «Педагогика и методика начального обучения»

Ключевые слова: мотивационная ориентация, будущий педагог, научно-исследовательская деятельность, дошкольное обучение и воспитание, педагогика, начальное обучение.

Переход высшего образования в Республике Казахстан на многоуровневую систему подготовки, а также рост требований со стороны работодателей к выпускникам педагогических специальностей обуславливают необходимость изменений в содержании подготовки студентов педагогических вузов.

В соответствии с требованиями государственных образовательных стандартов будущий педагог должен быть способен осуществлять научно-исследовательскую работу, направленную на самостоятельный поиск научного знания, анализ актуальной информации, выбор и использование методов исследования, принятых в науке.

Отметим, что для осуществления студентом научных исследований ему необходимо обладать определенными способностями, которые в совокупности определяют его готовность к осуществлению данного вида деятельности. При этом в качестве одного из важнейших условий готовности студентов к научно-исследовательской деятельности выступает положительная мотивация.

В соответствии с теорией деятельностного подхода А. Н. Леонтьева любая деятельность побуждается и направляется мотивом, а источником побудительной силы мотива выступают актуальные потребности [1]. В связи с этим задачей нашего исследования явилось выявление мотивационных ориентаций студентов в занятии научно-исследовательской деятельностью.

Мотивация является ведущим фактором активности личности, побуждения к осуществлению любого вида деятельности. Мотивацию мы

рассматриваем в ее традиционном понимании как процесс побуждения к чему-либо, обусловленный потребностями, мотивами и стимулами.

С целью решения задачи исследования нами было проведено анкетирование, в котором приняли участие 54 студента специальностей «Дошкольное обучение и воспитание», «Педагогика и методика начального обучения» Павлодарского государственного педагогического института, проявляющих себя в какой-либо форме научно-исследовательской работы: подготовка докладов, участие в студенческих научных конференциях, олимпиадах, работа в студенческих научных обществах и кружках и др.

При помощи анкетирования определялись:

- основные стимулы, побуждающие к занятию научно-исследовательской деятельностью;
- информированность студентов об организации системы НИРС в вузе;
- осознание студентами потенциала научно-исследовательской деятельности в достижении качества профессионально-педагогической подготовки;
- субъективно осознаваемые трудности, препятствующие реализации научно-исследовательской деятельности.

Анализ анкет выявил следующие ответы на поставленные вопросы:

– занимаются научно-исследовательской деятельностью с целью написания курсовой, дипломной работы 29,6 % опрошенных; 27,7 % студентов в качестве цели выделяют интерес к данному виду деятельности; 14,8 % видят цель в саморазвитии и повышении профессиональной квалификации;

– на вопрос о том, что побудило их заняться научно-исследовательской деятельностью 53,7 % респондентов назвали предложение научного руководителя; 29,6 % – потребность в познании и детальном изучении интересующей проблемы; 16,7 % – потребность в личностном росте;

– 64,81 % респондентов знают о разнообразных формах НИРС института и постоянно интересуются изменениями в системе ее организации; 33,3 % знают о формах НИРС, в которых принимают участие, интересуются развитием данной системы нерегулярно;

– научно-исследовательскую деятельность студенты определяют как: открытие чего-либо нового; решение актуальных проблем науки и общества; детальное изучение определенной области науки; написание научной работы; деятельность человека, направленную на развитие компетенций, необходимых в определенной сфере науки;

– 96,3 % опрошенных считают, что научно-исследовательская деятельность очень важна в работе педагога, т.к. способствует саморазвитию и самосовершенствованию, углублению и расширению знаний, повышению уровня профессиональной квалификации;

– среди условий, способствующих занятию научно-исследовательской деятельностью в педагогическом вузе студенты выделили компетентность научного руководителя, организацию конференций, наличие современной научно-технической базы и свободный доступ к ней, наличие научно-исследовательских обществ в вузе, возможность выезжать в другие города и страны для выступления на конференции, участия в олимпиадах;

– препятствуют в занятии научно-исследовательской деятельностью студентам следующие обстоятельства: недостаток времени для научно-исследовательской работы в связи с учебной нагрузкой, личностные качества.

Прежде, чем сделать вывод о результатах анкетирования, мы считаем необходимым раскрыть вопрос о внешней и внутренней мотивации. О внутреннем типе мотивации можно говорить, если деятельность значима для личности сама по себе. Если же в основе мотивации лежит стремление к удовлетворению иных потребностей, то это внешняя мотивация. Внешние мотивы дифференцируются на внешние положительные и внешние отрицательные [2].

Внешняя положительная мотивация или как ее еще называют «мотивация достижения» связана с удовлетворением потребностей социального престижа, уважения группы, материальных благ, стремление получить хорошую оценку за выполненную работу, получить достаточный уровень знаний, умений и навыков, иметь перспективы профессионального роста, мотивы долга и ответственности перед обществом и т.п. Внешняя отрицательная мотивация связана с потребностью самозащиты, характеризуется стремлением избежать осуждения со стороны группы, преподавателя и т.п.

Внутренние мотивы основаны на познавательном интересе, связаны непосредственно с учебной деятельностью и стремлением проявлять интеллектуальную активность, думать, рассуждать, преодолевать препятствия в процессе решения трудных задач. К таким мотивам можно отнести желание и потребность учащихся заниматься исследовательской деятельностью, как на занятиях, так и в свободное от учебы время. Внутренние мотивы порождают активность личности, укрепляют ее силы и, являясь первичными по отношению к научной деятельности, формируются исходя из потребностей личности в познании и развитии [2].

Внешние и внутренние мотивы учения взаимосвязаны. Приоритет внутренних мотивов над внешними подразумевает, что человек включен в деятельность ради нее самой, а не ради других целей, по отношению к которым она является средством их достижения.

В случае научной деятельности внутренним побуждением к ней является удовольствие, удовлетворение, получаемое от самого процесса научного творчества, стремление к интеллектуальному успеху, желание находить

и решать проблемы. Для студентов теряют важность такие стимулы, как материальное вознаграждение, карьера и др. [3].

Результаты анкетирования позволили сделать вывод о том, что в занятии научно-исследовательской деятельностью у студентов недостаточно развиты познавательные и профессионально-ценностные мотивы. Большая часть будущих педагогов не испытывает самостоятельной потребности заниматься исследовательской деятельностью, для этого требуется внешний стимул. Очень важной для них является поддержка извне, способствующая актуализации мотивов исследовательской деятельности.

Изучение мотивационных ориентаций студентов к занятию научной деятельностью позволило выделить несколько направлений повышения мотивации будущих педагогов к научно-исследовательской работе:

– вовлечение студентов в научную деятельность на ранних этапах обучения в высшей школе [4]. Привлечение студентов к НИР на ранних этапах помогает привить любовь к будущей профессии, стремление к знаниям, расширению своего кругозор;

– учет фактора современности [4], когда студенты вовлекаются в решение реальных насущных городских, региональных или республиканских проблем в контексте продвижения системы «инновационного образования»;

– реализация совместной научной работы студентов старших и младших курсов, что дает возможность привлечения потенциально новых идей решения научной задачи, поскольку студент младшего курса, еще не обладая классическими базовыми знаниями, может найти нестандартное объяснение проблемы. При этом он учится совместной работе, преодолевает возможные психологические барьеры в общении, повышает свой интеллектуальный и исследовательский уровни;

– максимальное задействование в практике обучения методов стимуляции научного мышления.

Таким образом, широкое вовлечение студентов в научно-исследовательскую деятельность возможно через формирование у них мотивационных ориентаций к занятию научно-исследовательской работе и осознания данного вида деятельности, как неотъемлемой части профессионального становления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Леонтьев, А. Н.** Деятельность, сознание, личность. – М. : Политиздат, 1985.– 304 с.

2 **Реан, А. А., Бордовская, Н. В., Розум, С. И.** Психология и педагогика. – СПб., 2012 – 432 с.

3 Гирфанова, Е. Ю. Стимулирование исследовательской деятельности студентов высшей школы: автореф. дис.... канд. пед. наук. – Казань, 2005. – 23 с.

4 Ильин, Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб. : Питер, 2010. – 512 с. : ил. – Серия «Мастера психологии».

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

М. А. Кененбаева, О. Б. Боталова

Ғылыми-зерттеу іс-әрекеті сабағындағы студенттердің мотивациялық бағдары

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

M. A. Kenenbayeva, O. B. Botalova

Motivation of students to engage in research activities

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Бұл мақалада авторлар ғылыми-зерттеу іс-әрекеті сабағындағы болашақ педагогтардың мотивациялық бағдары туралы ой қозғаған. Мысалы «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту», «Педагогика және бастауыш оқыту әдістемесі» мамандығында оқитын болашақ педагогтардың мотивациялық бағдары туралы атап айтуға болады.

The authors examine the issues of identifying motivational orientations of the future teachers to engage in research activities on the example of specialties «Preschool education and upbringing», «Pedagogy and methodology of primary education» in this article.

УДК 159.942-053.4

О. А. Колюх¹, Е. В. Петрова²

¹ к.псих.н., ассоциированный профессор (доцент) кафедры психологии и педагогики, ² магистрант кафедры психологии и педагогики, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ РЕАКЦИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ

В статье затрагиваются причины зрительного нарушения развития ребенка и рассматриваются проблемы, связанные с адаптацией ребенка в специализированном детском саду, особенности лечебно-восстановительного процесса, раскрываются проблемы развития эмоциональной сферы у детей со зрительной депривацией.

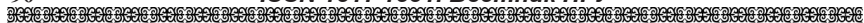
Ключевые слова: дети дошкольного возраста, эмоциональные реакции, нарушение зрения, адаптация ребенка, специализированный детский сад, зрительная депривация.

Детей с нарушениями развития становится все больше и больше. Ситуация такова, что развитие такого ребенка может быть осложнено дополнительно сопутствующим нарушением различного генеза (органические и неорганические нарушения).

Посредством нарушения эмбрионального или постпренатального развития, такие дети страдают различными соматическими заболеваниями, имеют различные нарушения (особенности развития) в интеллектуальной, сенсорной, эмоционально-волевой сфере.

Если рассматривать детей с нарушением зрения (с амблиопией и косоглазием, включая степень зрительного нарушения), то здесь можно отметить следующие моменты. В условиях зрительной депривации страдают функции:

- восприятие окружающего мира и явлений;
- восприятие предметов;
- ориентирование в окружающем пространстве;
- ориентировка и формирование измерительных действий, действий связанных со временем;
- двигательная активность ребенка, как общая моторика, так и тонкая моторика кистей рук;

– восприятие эмоционального окружающего мира;

По мнению Фильчиковой Л. И. ребенок проходит особый путь «... все дети младенческого возраста с нарушением зрения имеют врожденную патологию зрительного анализатора, то есть раннюю сенсорную депривацию, то путь психического развития младенца с дефектом зрения является своеобразным как по темпу, так и по качественной его характеристике» [1].

В виду наличия нарушений сопутствующих детей со зрительной депривацией при посещении детского сада специального типа (для детей с нарушением зрения) возникают проблемы психологического плана. Они связаны и с адаптационным периодом, и с последующим посещением детского сада – с наличием постоянно проводящейся лечебно-восстановительной работы, а для некоторых детей и с соответствующей операцией и постоперационным периодом.

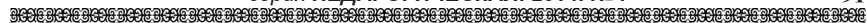
Например, приходя в сад, практически каждый ребенок начинает носить окклюзию (эта мера необходима при лечении косоглазия и амблиопии – заклеивание здорового или лучше видящего глаза с целью повышения работоспособности амблиопичного глаза).

Конечно, данная мера вынужденная, но она влечет за собой новые проблемы в психологическом плане: ребенок теряет свою прежнюю активность, появляются трудности в общении вне стен детского сада (здесь следует отметить, что при правильном формировании отношения к собственному дефекту у ребенка не возникает стеснительности, отворачивания или еще каких-либо чувств при ношении окклюзии), появляются трудности на занятиях, в различных играх.

Накопление всех негативных стимулов, приводит к изменению психологического состояния ребенка. При методе прямой окклюзии у многих детей наблюдается фрустрация, проявляются негативные реакции: ребенок отказывается идти на контакт с взрослыми или сверстниками, защищается от всякого вмешательства извне – не позволяет дотрагиваться до себя, некоторые дети стараются уйти от общения.

Еще к негативным моментам, но, к сожалению, жизненно необходимым для здоровья ребенка, лечебно-восстановительного процесса можно отнести следующее: постоянный осмотр врача-окулиста, проверка остроты зрения, гигиена зрения, и наличие различных правил, которые должен соблюдать он сам и все его окружение (семья, родственники).

Например, засвет глазного дна вызывает у ребенка негативное эмоциональное состояние – эта процедура иногда проводится длительное время – что приводит к накоплению раздражительных стимулов. И после очередного осмотра, дети могут быть подавлены, раздражительны, утомлены, рассеяны или повышенно возбудимы.

Для детей перенесших операцию на ранних сроках (а может и серию операций) раздражителем может быть и само наличие людей в «белых халатах», например, бывает, когда ведешь ребенка на занятие, он яростно сопротивляется и пытается уйти от «тети в белом халате». После беседы и удостоверения самим ребенком, что ни «тетя в белом халате», ни кабинет опасности не представляет, только тогда можно начинать работать.

Дети раннего возраста с нарушением зрения, как и дети с нормальным развитием изначально обладают тремя эмоциями: страх (испуг), гнев, удовольствие. Это рефлексорное, не связанное с окружающим миром, явление. Эмоция «удовольствие», выраженная улыбкой, становится более осмысленной тогда, когда ребенок начинает взаимодействовать с окружающим миром.

Но можно сказать, что у ребенка с нарушением зрения, при появлении «социальной улыбки» в общении с другими людьми, одновременно возникают проблема – при отсутствии возможности нормальной фиксации взгляда на предмете, нет характерных глазодвигательных, прослеживающих функций глаз – не происходит формирования аффективно-личностных связей [3].

Это приводит к тому, что дети со зрительной депривацией запаздывают в эмоциональном развитии, не могут распознавать, и как следствие применять в жизни, эмоциональные состояния, такие обычные и привычные для детей-нормы эмоции – радость, удивление, страх, обида.

Отсюда выявляется несоответствие в эмоциях окружающих людей с эмоциями ребенка с нарушением зрения. Такой ребенок может вдруг громко засмеяться в «неподходящий» момент, выглядеть угрюмым и замкнутым – в то время как внутри себя он пытается хоть как-то распознать, что происходит вокруг него [3].

Земцова М. И. отмечает, что дети с нарушением зрения более ранимы и проявляют чрезмерную эмоциональность [3].

Таким образом, особое внимание необходимо уделить времени, когда ребенок начинает осознавать свой дефект. В это время необходимо начинать правильное формирование отношения ребенка к своему дефекту.

Конечно пропедевтические мероприятия с родителями, воспитателями должны быть проведены заранее, так как коррекционное воздействие должно быть комплексным, а не односторонним.

При осознании своего дефекта, ребенок испытывает, в большинстве случаев, только негативные эмоции: тревожность, страх, гнев, горе [3]. Что опять же ведет к отставанию формирования положительных эмоций. Об этом говорит и Земцова М. И., нарушение зрения влияет на развитие положительных и отрицательных эмоций («знак эмоции») и глубину развития той или иной эмоции [2].

Даже не будучи исследователем или педагогом, можно отметить, что самой распространенной эмоцией является агрессия или апатия.

Отрицательное эмоциональное состояние становится «привычным», постоянное неудовлетворенность взаимоотношений ребенка с окружающим миром приводит к избирательности в деятельности, в действиях, поступках, отношении к другим людям.

В виду того, что зрительная депривация влияет на познавательную деятельность – как следствие может быть задержка развития интеллекта, может страдать речевое развитие, а так же психическое развитие ребенка с нарушение зрения.

Таким образом, путем правильно поставленного коррекционно-развивающего процесса, лечебно-восстановительного процесса, процесса воспитания и обучения детей с нарушением зрения, можно значительно выровнять или компенсировать эмоциональное развитие таких детей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Фомичева, Л. И.** Клинико-педагогические основы обучения и воспитание детей с нарушением зрения. [Текст] / Фомичева Л. И. Учебно-методическое пособие. – СПб. : КАРО, 2007. – 256 с. ISBN978-5-89815-942-9

2 **Земцова, М. И.** Пути компенсации слепоты в процессе познавательной и трудовой деятельности. Москва. – АПН РСФСР, 1965

3 **Солнцева, Л. И.** Тифлопсихология детства. [Электронный ресурс] – Электронный текстовый документ. – www. pedlib. ru / Books /4/ 0112 / 4_0112-5.shtml.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

О. А. Колоух, Е. В. Петрова

Көру қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалардың эмоциялы реакциясының анықталу ерекшеліктері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

O. A. Kolyuh Y. V. Petrova

The features of emotional reactions manifestation at pre-school age children with visual impairment

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Осы мақалада баланың көру дамуының бұзылу себептері қозғалады. Мұнда мамандандырылған балабақшадағы баланың бейімделуіне байланысты мәселелер, емделу-қалтына келтіру үрдісінің ерекшеліктері қарастырылады. Көру депривациясы бар балалардың эмоциялық жағдайының даму мәселелері ашылады.

This article considers the reasons of visual impairment of children development. It discusses the problems associated with children adaptation in a specialized kindergarten, the medical and rehabilitation process peculiarities. The problems of emotional development at children with visual deprivation are revealed in this article.

УДК 159.942-053.4

О. А. Колоух¹, Е. В. Петрова²

¹ к.псих.н., ассоциированный профессор (доцент) кафедры психологии и педагогики, ² магистрант кафедры психологии и педагогики, Павлодарский государственный университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар

ТИПОВЫЕ ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ РЕАКЦИИ СЛАБОВИДЯЩИХ И СЛЕПЫХ ДЕТЕЙ

В статье затрагиваются типовые эмоциональные реакции слабовидящего ребенка. Как развивается у детей с зрительной депривацией мимика, пантомимика, вербальная и невербальная сторона эмоциональной сферы.

Ключевые слова: слабовидящие и слепые дети, эмоциональные реакции, интеграция детей, зрительная депривация, мимика, пантомимика, вербальная и невербальная эмоциональная сфера.

Изучая исторические факты, мы можем наблюдать становление коррекционного образования в мире. История проблемы интеграции детей (людей) с особыми развитием такова: физическое уничтожение (Спарта, идеология фашизма позже), неприязнь, изоляция.... Затем появляются концепции подготовки к труду будущих «неполноценных», «дефективных» членов общества, наконец, пришло понимание того, что таких детей (людей) необходимо социализировать и адаптировать, чтобы они стали полноценными членами общества.

На сегодняшний день, дети со зрительной депривацией, как и нормальные дети получили право на образование и воспитание.

Исследования многих отечественных и зарубежных исследователей (Выготского, Солнцевой, Земцовой) показывают, что нарушение зрения отрицательно действует на развитие когнитивной сферы, эмоциональной, поведенческой.

Социальное развитие ребенка – дошкольника обеспечивается в процессе формирования различных видов деятельности: игровой, трудовой, творческой, в процессе ознакомления с окружающим миром.

Предпосылкой становление личности является общение. Именно взаимодействуя с окружающими, ребенок получает первые социальные навыки (например, «социальная» улыбка младенца – вторая половина первого месяца жизни – 2 месяца).

Старшие дошкольники (6-7) лет ориентированы на общение, как со взрослыми, так и со сверстниками, они проводят довольно много времени друг с другом в детском саду, где играют, беседуют.... Многие родители замечали результат такого взаимодействия: «мой с садика принес новое, сказал то-то, или сделал то-то».

Но в силу сенсорной недостаточности, отсутствие четкого зрительного представления о предмете, такие детки ограничены в возможности контролировать свое поведение, так как у них отсутствует, или искажена информация о партнере по общению.

Это приводит к проблемам в общении и соответственно к проблеме интеграции таких детей в общество.

Осознание своего дефекта происходит в основном в среднем дошкольном возрасте. Как правило, к старшему дошкольному возрасту, дети понимают, что они отличаются от обычных детей.

После осознания своего дефекта, при отсутствии или не правильном формировании отношения ребенка к дефекту, мы видим результат – нарушение в эмоциональной сфере: уход от общения, ориентация на свой внутренний мир, уход от любого вида коммуникации.

Дошкольники со зрительной патологией практически не владеют невербальными средствами общения – нет выразительной мимики, жестикуляции, отсутствует речевая интонационная голосовая составляющая.

Анализ изученной литературы и практика работы с детьми со зрительными нарушениями показали следующие коммуникационные особенности:

– отсутствуют сформированные эталоны, которые выражают состояние человека;

– не сформированы обобщенные способы восприятия невербальной информации из окружающего мира;

– не сформированы навыки владения выразительными средствами общения (мимика, жесты), отображать свое отношение к окружающему миру, предмету;

– отсутствие опыта эмоционального общения;

– наличие отчужденности, закрытости от процесса коммуникации.

Если рассматривать общение в общем плане, то это передача информации от человека к человеку, сложный многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми (межличностное общение) и группами (межгрупповое общение), порождаемый потребностями совместной деятельности и включающий в себя как минимум три различных процесса: коммуникацию (обмен информацией), интеракцию (обмен действиями) и социальную перцепцию (восприятие и понимание партнера). Вне общения невозможна человеческая деятельность. Психологическая специфика процессов общения, рассматриваемых под углом зрения взаимоотношений личности и общества, изучается в рамках психологии общения; использование общения в деятельности изучается социологией.

Общение осуществляется с помощью речевых (вербальных) и неречевых (невербальных) средств. Если разбить процесс общения на составляющие, то можно получить следующее:

– на передачу информации словами приходится 10 %;

– передача информации звуковыми средствами (тон голоса, высота, сила звука) – 30 %;

– на передачу информацию с помощью невербальных средств (мимика, жесты, поза) – 60 %.

Получается, что словами мы передаем информацию наименьше всего.

Что же составляет невербальную сторону общения? Неречевая коммуникация – совокупность средств которые призваны выполнять следующие функции: дополнение речи, замещение речи, репрезентация эмоциональных состояний партнеров по коммуникативному процессу. Включает в себя несколько знаковых систем:

– оптико-кинетическая;

– пара- и экстралингвистическая;

– ольфакторная (обонятельная, запаховая);

– визуальный контакт;

– организация пространства и времени коммуникативного процесса.

Мимика – «выразительные движения мышц лица, являющиеся одной из форм проявления тех или иных чувств человека» или «движения мускулатуры в координированных комплексах, отражающие разнообразные психические состояния человека». «Приблизительно такая же формулировка последней приведена в Большой медицинской энциклопедии, но термин

«отражающие» заменяется и употребляется «отвечающие различным психическим состояниям».

Под пантомимикой, Антропов Ю. А. понимает «совокупность выразительных движений всего тела, которые являются продуктом различных психических состояний человека. В отличие от речи пантомимика – это универсальный язык общения, понятный детям, иностранцам и даже животным. Прежде всего, она является внешним выражением элементарных ощущений (удовольствия, боли, испуга, злости и других). Мимико-пантомимическим аккомпанементом сопровождаются и сложные эмоциональные и интеллектуальные процессы».

В пантомимике – центральный компонент – жест. Жест – некоторое выразительное действие или выразительное движение человеческого тела или его части, имеющее определённое значение или смысл, то есть являющееся знаком или символом, служит в общении как средство уточнения сказанного.

Исходя из этого, можно утверждать, что использование невербальных средств более информативна, чем просто речь собеседника, так как же быть детям с нарушением зрения?

К моменту рождения у плода мышцы лица уже дифференцированы и имеют достаточное развитие для выражения базовых эмоций [1]. Готовность мышц несовершенна по сравнению с взрослым человеком. А так как младенец начинает следить за лицом взрослого уже на 1-2 мес., то можно считать этот момент точкой отсчета понимания эмоций окружающих людей. Затем в процессе онтогенеза ребенок практически полностью, к 6-7 годам, овладевает мимикой, а овладением жеста и позами продолжается до юности.

Обычный ребенок овладевает эмоциональными проявлениями посредством визуального наблюдения окружающих его людей, он старается подражать смеху, плачу, подражает поведению взрослого. На протяжении всего процесса обычный ребенок устанавливает связи между аффективным состоянием человека и его поведенческими особенностями.

Но дети, имеющие зрительную патологию, лишены визуального контакта с партнером по общению, это приводит к обедненности эмоциональной сферы.

Из практики работы с такими детьми можно отметить следующее:

- у детей с нарушением зрения проявляются крайне слабо или вовсе отсутствуют любые выразительные движения;
- эти дети имеют упрощенную, смазанную мимику, можно отметить только то, что есть устойчивое выражение страха, угрюмости – больше данное выражение дети используют для «личной обороны».
- амимичное лицо можно наблюдать у инвалидов по зрению
- неадекватное использование мимики по отношению к собственным эмоциям, а так же по отношению к другим людям.

– навязчивые движения (блейндизм) у детей с глубокими нарушениями зрения (качание, потряхивание рук, надавливание пальцами на глазные яблоки и т.д.).

Блейндизм это компенсаторное явление аналог свободного передвижения зрячих. Если дети без нарушений могут передвигаться самостоятельно, то дети с нарушением зрения различной степени испытывают трудности в передвижении. Надавливание на глаза так же является замещающим действием, при надавливании на глаз мы получаем вспышку яркого света, что позволяет глазу вызвать эффект фосфена. Фосфены, отсутствуют у слепорожденных, а поздноослепшие, путем физического нажатия на глаз, получают возбуждение зрительных центров коры мозга, человек перестаёт видеть окружающее и наблюдает лишь движущиеся пятна света, перемещающиеся синхронно с изменением направления взгляда [2].

Нескоординированность эмоций, мимики, жестикикулляции у человека со зрительным нарушением зачастую приводит к негативным последствиям – многие здоровые люди не готовы к восприятию инвалидов по зрению в силу своей неосведомленности о таком недуге. Излишне улыбчивого слепого могут принять за «блаженного», а явление блейндизма у слепого – наводит на мысль об его интеллектуальной недостаточности, хотя это не так. Например, наблюдая за ребенком, у которого косоглазие, можно увидеть следующую картину, он поворачивает голову, наклоняя ее в разные стороны, пока глаза не сфокусируются на определенном предмете. А если у ребенка есть нистагм, то вольно или невольно начинаешь следить за дрожанием глаз – производит впечатление беспокойства ребенка, тревожности.

Таким образом, можно отметить, что отсутствие или слабое (или неправильное) проявление эмоциональных реакций не может снизить эмоциональность жизни слепых и слабовидящих, так как развитие эмоциональной сферы зависит и от окружения человека, условий проживания и его типологических особенностей.

Но отсутствие навыков невербального общения все равно воздействуют негативно на данную категорию детей (людей). Отсутствие таких навыков у людей со зрительной патологией нарушает коммуникативный процесс с партнером по общению. Тем самым приводит к дефициту общения, к состоянию изоляции от окружающих людей, и тем самым нарушает свободную интеграцию таких людей в общество.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Антропов, Ю. А., Антропов, А. Ю., Незнанов, Н. Г. Основы диагностики психических расстройств: рук. для врачей / Ю. А. Антропов,

А. Ю. Антропов, Н. Г. Незнанов. – М. : ГЭОТАР – Медиа, 2010. – 384 с.
ISBN : 978-5-9704-1292-3.

2 Изард, К. Э. Психология эмоций, – СПб. : «Питер», 2006. – 464 с. ил.
(Серия «Мастера психологии») ISBN:5-314-00067-9.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

О. А. Колох, Е. В. Петрова

**Көру қабілеті нашар және көзі көрмейтін баланың типтік
эмоционалды әсері**

С. Торайғыров атындағы Павлодар
мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

О. А. Kolyuh, Y. V. Petrova

Typical emotional reactions of visually impaired and blind children

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

*Көру қабілеті бұзылған баланың типтік эмоционалды әсерін
қозғайтын бап. Эмоционалды сала ауызша немесе сөз жүзінде, балада
ым-шара көру қабілетінде қалай дамиды.*

*This article considers the typical emotional reactions at children
with visual impairment. And the ways of mime, pantomime, verbal and
nonverbal side of the emotional sphere development at children with
visual impairment.*

UDC 159. 942

I. V. Korovayko¹, S. K. Kozhanova²

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor, ²undergraduate,
S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MANIFESTATION OF THE STRESS AT STUDENTS DURING SESSION

*Article is devoted to studying of properties of temperament of students
and their manifestations in a stressful situation. Empirical research
conducted. Ways of reaction in a stressful situation are caused by properties
of temperament of the student, but other specific features have impact on
behavior also. The authors provide an analysis of features state of stress
in students during the session.*

*Keywords: stress, the concept of stress, causes of, behavior, exam,
students.*

One of the serious problems related to mental health is stress. Stress is defined as the stress or excitement under the influence of any external stimuli or events. The concept of «stress» appeared in 1936 thanks to the well-known scientist, Nobel laureate Hans Selye [1]. Cellier took the technical term «stress», meaning «power», «pressure», «pressure» from the science of strength of materials and used it to man. Only in 1946, Selye began to systematically use the term «stress» for the general adaptation stress.

Also different views about the nature of stress, its theories and models in many ways contradictory. In this area, there is no established terminology. Even the definition of stress is often very significantly different. However, this situation is typical for a number of other fundamental issues such as adaptation, fatigue, ability, personality.

Stress can be a physical reaction to the requirements, or adverse effects. The function of these physical reactions is to support the behavioral actions and mental processes to overcome this condition. Such a state is found among students, especially during the session. The reaction of students to stress during the session to a large extent depends on their sensitivity.

Emotional disturbances can act as the first occurrence of the trigger link psychopathological disorders and neurotic as a factor contributing to their development. It threatens to big consequences for the physical and emotional state of a young body. May appear: various chronic and neurological diseases, memory disorders, blurred vision, insomnia.

That emotional reactions are the most sensitive component of mental activity and are accompanied by a specific spectrum of autonomic and endocrine manifestations, including cardio – vascular reactions leading role.

Some domestic physiologists admit that these waves reflect the activity of the sympathetic system exclusively and draw important practical conclusions, though the experts of the European Society of Cardiology warn against the unreasonable interpretation of the nature of the waves in this range [2].

The state of stress often accompanies students during their studies. State of anxiety caused by the expectation of unfavorable results fear not pass the exams, do not get a diploma. Typically, these states occur in cases of increased responsibility, physical exhaustion, lack of sleep and lack of time when faced with problems during the exam. To more than one stressor has tilting effect on the body, which loses its reserves and the ability to adapt. Students differ in their resistance to stress factors. It depends on the properties of temperament, characteristics of motivation, experience, information processing, development of abilities and physical condition. Different students, the same situation may cause different mental states. In this regard, there is a range of stressful events, of which the student is difficult to get out.

One of the effective means of protection against stress is relaxation. According to the theory H. Selye, automatic alarm reaction consists of three consecutive phases: the impulse, stress, adaptation. Therefore, if a person wants to focus its efforts on the preservation of health, the stress on the momentum he has consciously respond relaxation. With this type of active protection a person can prevent the effects of stress pulse, delay it or reduce stress, thereby preventing psychosomatic disorders in the body.

According to Baevskii, the normal regulation of the heart rate is accomplished with the minimal participation of the higher regulatory levels. The heart rate regulation only overpasses to the superposed centers in the cases of emotional stress or severe functional load [3].

Man has the ability to control breathing and use it to calm, to relieve muscle tension, mental. Breathing may become an effective means of dealing with stress, along with relaxation and concentration.

The use of such physical activity reduces the level of activity of the central nervous system, affects the emotional reactions such as anger, irritability, aggression, fear.

Ability to relax, subjectively and psychologically affect the muscle tone is essential to de-excitation caused by fear and anger.

In meditation, psychological correction mechanism stress state of personality distinctive, integrated reflex carried out through the central brain structures on the mechanisms of self-hypnosis, as if the special nature of self-hypnosis.

In order to determine the impact of stressful conditions especially students during the session was conducted «stress test training».

The test for the academic stress.

Designed Y. V. Shcherbatyh. This test is to determine the main causes of school stress; identify, in what appears stress; determine the basic techniques of stress management students.

The test includes the following tasks:

1. Use of a 10-point scale
  - 1.1 Strict teachers _____ points
  - 1.2 Large workload _____
  - 1.3 The lack of textbooks _____
  - 1.4 Undetermined, boring textbooks _____
  - 1.5 Living away from parents (for foreign students)
  - 1.6 Inability to properly dispose of limited finances _____
  - 1.7 Failure to properly organize your day regimen _____
  - 1.8 Irregular meals _____
  - 1.9 The problems of living together with other students _____
  - 1.10 The conflict in the group _____
  - 1.11 Needless serious attitude to study _____
  - 1.12 The reluctance to learn or disappointment in the profession _____
  - 1.13 shyness, shyness _____
  - 1.14 Fear of the future _____
  - 1.15 The problems in his personal life _____
  - 1.16 Other (please specify) _____
2. How has your level of constant stress for the last three months of study?

decreased significantly

slightly decreased

has not changed

increased slightly

increased significantly
3. In what ways is your stress associated with learning? (vote on the 10-point scale features):
  - 3.1 The feeling of helplessness, inability to cope with the challenges _____ points
  - 3.2 Inability to get rid of extraneous thoughts _____
  - 3.3 Increased distractibility, poor concentration _____
  - 3.4 Irritability, resentment _____
  - 3.5 A bad mood, depression _____
  - 3.6 Fear, anxiety _____
  - 3.7 The loss of confidence, low self-esteem
  - 3.8 The rush, the feeling of constant lack of time _____
  - 3.9 Poor sleep _____
  - 3.10 Violation of social contacts, communication problems _____

- 3.11 palpitations, heart pain _____
- 3.12 Difficulty breathing _____
- 3.13 Problems with the gastrointestinal tract _____
- 3.14 Voltage or muscle trembling _____
- 3.15 Headaches _____
- 3.16 Low performance, fatigue _____
- 3.17 Other (write themselves to vote) _____
4. What methods of stress relief you practice?
- Alcohol,
  - Cigarettes,
  - Drugs,
  - Tv set,
  - Great food,
  - Taking a break from work or school,
  - Sleep,
  - Socializing with friends or a loved one,
  - Support and advice of their parents,
  - Sex,
  - Walk in the fresh air,
  - Hobby _____
  - Physical activity _____
  - Other _____
5. How much do you worry before the exams (vote on 10 point scale):
_____ points
6. What are the signs of exam stress you pointed at?
- 6.1 Palpitation _____
- 6.2 Dry mouth _____
- 6.3 Difficulty breathing _____
- 6.4 Stiffness, muscle trembling _____
- 6.5 Head or other pain _____
- 6.6 Other (write what) _____
7. How do you remove pre-exam anxiety?
- 7.1 _____
- 7.2 _____
- 7.3 _____
- Brief information about yourself:
_____ Name Gender Age (years) _____
Course Faculty _____

Test Results

(according to the analysis of students 1-3 course humanities)

№	Average number	№	Average number
1.1	4.8	3.1	4.0
1.2	3.4	3.2	4.7
1.3	4.1	3.3	3.8
1.4	5.0	3.4	3.5
1.5	5.0	3.5	4.4
1.6	3.4	3.6	3.8
1.7	3.6	3.7	2.9
1.8	3.6	3.8	4.5
1.9	2.7	3.9	3.9
1.10	3.1	3.10	2.6
1.11	3.8	3.11	2.6
1.12	2.5	3.12	2.1
1.13	3.3	3.13	3.2
1.14	3.6	3.14	2.8
1.15	5.3	3.15	4.9
		3.16	5.0

The median exam anxiety (p.5) – 6.0 ± 0.35 points

We studied the state of anxiety of students of S. Torayghyrov PSU during the session. The study involved 20 students of 1-3 courses of the Faculty of Humanities and Education.

According to the results of the test, we can say that 70% of students above the average exam excitement, some anxiety is present, fear, insomnia. The remaining 30 % of the students stress manifests itself in the form of emotional excitement, feelings.

Analysis of diagnosis and correction of stressful conditions of students during the session is new in the field of education, which is characterized by instability and volatility. The study enables us to identify some important issues.

The student, with the help of psychological diagnosis and correction understand how to react to stressors during the training period, it becomes more free in expressing emotions, reveals the problems with their respective experiences, produces emotional adjustment of their relationship. Such changes in the emotional sphere contribute to the reduction of tensions personality, appearing as psychological mechanisms of correction of stress conditions.

Conclusion: Stress in the educational process must be adjusted. It is the task of the students, their teachers, social experts and psychologists. Since the professional motivation of students and in the implementation of the educational process in the basics of a healthy lifestyle on the fate of students.

LIST OF REFERENCES

- 1 **Hans Selye.** Stress without distress. Philadelphia: J. B. Lippincott Co., 1974, p. 3.
- 2 Human Physiology. Vol. 27, No. 6, 2001. pp. 732-737. Translated from Fiziologiya Cheloveka, Vol. 27, No. 6, 2001, pp. 9S-101. Original Russian Text Copyright © 2001 by Nozdrachev, Shcherbatykh.

3 Masterova, E. I., Vasil'ev, V. N., Nevidimova, T. I., and Vlasenko, V. I.

Psychoemotional State Relation to the Heart Rate Regulation and the Immune Status in Humans, *Russ. Fiziol. Zhurn.*, 1999, vol. 85, – no. 5, p. 62.

4 Baevskii, R. M. Scientific Theoretical Bases for the Application of the Heart Rate Variability Analysis in the Assessment of the Extent of Regulatory Systems Strain in the Body, *Abstracts of Papers, Mezhdunar. simp. po komp'yuternoii elektrokardiografii na rubezhe stoletii XX-XXI (Int. Symp. on the Computer Electrocardiography at the XX-XXI Border)*. – Moscow, 1999. – p. 116.

Material received on 22.12.14.

И. В. Коровайко, С. К. Қожанова

Студенттердің сессия кезінде психологиялық ерекшеліктерінің пайда болу стрестік қалпы

С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

И. В. Коровайко, С. К. Қожанова

Психологические особенности проявления стресса у студентов в период сессии

Павлодарский государственный

университет имени С. Торайғырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Бұл мақала студенттердің мінездерінің ерекшелігін зерттеу мен қызу жағдайларда олардың шығуы. Эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Қызу жағдайда реакцияның тәсілі студент мінезінің ерекшелігімен шақырылған, бірақ басқа белгілі ерекшеліктер мінез-құлыққа әсер етеді. Авторлар сессия уақытында студенттердің күйзелісті халінің ерекшеліктеріне саралау береді.

Статья посвящена изучению свойств характера студентов и их проявлений в напряженной ситуации. Проведено эмпирическое исследование. Способы реакции в напряженной ситуации вызваны свойствами характера студента, но другие определенные особенности также оказывают влияние на поведение. Авторы дают анализ особенностей стрессового состояния студентов в период сессии.

УДК 37.034

В. Л. Короленко

к.п.н., Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского, г. Николаев, Украина

ВЛИЯНИЕ ВЗРОСЛЫХ НА МОРАЛЬНОЕ ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЁНКА

В статье проанализированы психологические и педагогические условия и факторы, способствующие эффективному моральному формированию подрастающей личности с целью совершенствования координируемого воспитательного влияния на процесс её морального развития. Исследование, проводимое нами, подтверждает, что в процессе повышения морального уровня подрастающего поколения, базовые моральные знания приобретают благодаря непосредственному участию в воспитательном процессе взрослых, а именно близких родственников, что способствует всестороннему развитию и подготовке детей к современной жизни в обществе.

Ключевые слова: моральное формирование, воспитание, моральные нормы, моральное воздействие, моральные ценности.

Особая роль в процессе морального развития личности ребенка принадлежит окружающим его людям.

В дошкольном возрасте с их помощью дети знакомятся с некоторыми правилами общения («нельзя драться», «нельзя кричать», «нельзя отнимать у товарища», «нужно вежливо попросить у товарища», «нужно благодарить его за помощь» и т. п.).

Чем старше становится ребёнок, тем больше и сложнее правила взаимоотношений он усваивает. К концу дошкольного возраста ребенок усваивает с помощью взрослых правила, связанные с трудовой и учебной деятельностью.

Усвоение правил поведения процесс постепенный и, по мнению исследователей, дети дошкольного возраста вначале воспринимают все правила как частные конкретные требования воспитателя, направленные только к ним самим. В процессе дальнейшего развития ребенка и вследствие многократного восприятия одних и тех же требований к себе, другим детям и соблюдения этих правил, по мере установления связей с товарищами, дети осваивают правило поведения как обобщенное требование [1; 2; 4; 5].

В процессе систематического морального воздействия на детей возрастает степень осознанности ими усвоенных правил поведения.

Существенное влияние на их моральное формирование оказывает личный жизненный опыт ребенка, его индивидуально-типологические особенности.

Важным элементом влияния взрослых на моральное формирование личности ребёнка является создание в детском коллективе благоприятного эмоционального климата для психического развития каждого ребенка. Выявление эффективных путей руководства системой межличностных отношений с целью создания такого микроклимата является актуальной задачей современной педагогики [3; 7; 8].

Результаты, полученные нами в процессе исследования, дают возможность утверждать, что популярность ребенка в группе зависит преимущественно от успеха, которого он достигает в совместной детской деятельности. Можно предположить, что если обеспечить успех в деятельности малоактивным детям, с низким социометрическим статусом, то это может стать эффективным средством нормализации их отношений со сверстниками, повысит их уверенность в себе, активность.

Ближайшим социальным окружением, ребенка является семья. Огромно ее влияние на формирование личности подрастающего человека. Особая значимость семейной микросреды объясняется тем, что самостоятельность ребенка относительна, благополучие и сама жизнь его зависят от заботы и помощи воспитывающих его взрослых людей. Воздействия такого рода, как одобрение и неодобрение, в особенности со стороны родителей, приобретают в детстве такую побудительную силу, что служат регулятором поведения и стимулом психического развития.

Исследователи утверждают, что родители неуверенных в себе детей стремятся изолировать своего ребенка от детского окружения при домашнем воспитании, лишают его самостоятельности. Для них характерно постоянное навязчивое назидание и морализирование с целью приучения к хорошему, положительному, за промахи и неудачи оскорбление, унижение, высмеивание и физические наказания, внушение ребенку его слабости и неполноценности. Действуя в разнообразных сочетаниях и комбинациях, эти особенности отношений отрицательно влияют на самооценку и притязание ребенка, способствуют формированию неуверенности в своих силах [1; 5; 6].

В семьях между ребенком и родителями складываются особые индивидуальные отношения. В зависимости от того, какие пути руководства, отношения с ребенком преобладают у родителей, их условно подразделяют на несколько групп, но наиболее часто на «демократическую» и «авторитарную» («контролируемую»).

Для «демократической» формы семейного воздействия на детей, характерна тенденция многое разрешать, большой контакт с ребенком, доверие к нему, уважение, стремление родителей избегать произвольных

решений, разъяснение принятых в семье правил, содержательные ответы на детские вопросы, удовлетворяющие их любознательность.

«Авторитарная» атмосфера в семье характеризуется большим числом ограничений в отношении детей. Преобладающим стилем руководства родителей «диктаторов» является стиль с опорой на незыблемость собственного авторитета и беспрекословное подчинение, общение с целью разъяснения правил поведения сведено до минимума.

Отмечено различие в личностных качествах в поведении детей «авторитарных» и «демократических» родителей. Дети из «демократических» семей чаще проявляли стремление к творчеству, инициативность, тенденцию к лидерству, неконформизму, обнаруживали больше эмоциональности в своих социальных взаимоотношениях.

В ряде исследований, проведенных в русле социометрии, установлено влияние особенностей семьи на статус ребенка в коллективе сверстников. Общая тенденция полученных результатов заключается в том, что более благоприятные условия семейного воспитания (культурный уровень родителей, полная семья, положительные взаимоотношения между родителями, демократический стиль руководства, теплота отношений к детям и т. п.) сочетаются с высоким, а неблагоприятные – с низким социометрическим статусом дошкольника среди сверстников [5; 6].

Установлено, что чем меньше ласки, заботы и тепла получает ребенок, тем медленнее он созревает как личность, тем более склонен он к пассивности и апатичности, и очень вероятно, что в дальнейшем у него сформируется слабый характер. Психологический климат в семье (характер общения с детьми), уровень интереса к ним, к их проблемам, равно как и проявление (или не проявление) заботы и внимания к ним, имеет большое значение для формирования морального облика растущей личности.

В процессе исследования была обнаружена прямая связь между количеством взрослых, воспитывающих ребенка, и такими его качествами, как умение проявить сочувствие к другому человеку, отсутствие агрессивности и общая зависимость, организаторские умения, самостоятельность, настойчивость. Если в воспитании ребенка вместе с родителями принимают участие бабушки и дедушки, то он в большей степени проявляет сочувствие к окружающим, более доброжелателен к людям, но одновременно менее самостоятелен, менее настойчив, в меньшей мере владеет организаторскими качествами. Влияние каждого члена семьи на моральное развитие ребёнка зависит от того как ребенок воспринимает и оценивает каждого из них, какое у него сложилось представление и отношение к каждому члену семьи [1; 3].

Одно и то же внешнее воздействие может дать разный эффект в зависимости от того, какова моральная почва и уже сложившийся духовный облик ребёнка. Духовный облик ребёнка зависит в основном от собственного

опыта его жизни: от его деятельности, характера его взаимоотношений с взрослыми и сверстниками, от того положения, которое он занимает в семье, в коллективе, среди взрослых. Опыт ребёнка определяется также и его наблюдениями за жизнью и деятельностью окружающих людей, за их поведением, поступками, взаимоотношениями друг с другом. Возникающие на основе личного опыта непосредственные чувства и суждения ребёнок постоянно соотносит с принятыми в нашем обществе моральными нормами и требованиями, которые в той или иной форме предъявляются к нему самому. В зависимости от того, в какой мере личный опыт ребенка соответствует моральным требованиям общества, будет формироваться его личность.

Исследования В. Крутецкого свидетельствуют об эффективности определенных принципов, в соответствии с которыми должны строиться моральные беседы:

1. Моральные беседы по содержанию должны быть доступны соответствующему возрасту. Недопустима перегрузка отвлеченными и абстрактными понятиями, сложными рассуждениями.

2. Необходимо, хорошо знать коллектив, в котором проводится беседа, его направленность, взаимоотношения его членов и т. д.

3. Не следует проводить моральные беседы очень часто. Хорошо, если беседы проводятся по конкретным поводам, приурочены к тем или иным событиям в жизни страны или коллектива (встреча с участником боевых действий, встреча с героем, выходу в свет новой книги или кинофильма, какому-нибудь положительному или отрицательному факту в жизни школы и т. п.).

4. Начинать беседу рекомендуется с анализа ярких, хорошо подобранных конкретных примеров, жизненных или литературных фактов или наблюдений и от них переходить к обобщению и выводам.

5. Необходима разумная опора на эмоционально преподнесенный, яркий и впечатляющий образ (использование произведений живописи, литературы, коллективное посещение или коллективное припоминание кинофильмов или театральных постановок и т. д.).

6. Большое значение имеет хорошая аргументированность, доказательность положений, которые доводятся до сознания ребёнка.

7. Необходимо пробуждать у детей максимальную активность и вызывать оживленный обмен мнениями, будить их мысль, заставлять их задумываться над вопросами морали.

8. Стараться вызывать у детей глубокие и действенные эмоции, что возможно только в случае, если проводится беседа не равнодушно и бесстрастно, а эмоционально и живо. [4, с. 210-212].

Проведённый нами анализ психолого-педагогической литературы свидетельствует, что человек действует ради реализации своих целей,

удовлетворения потребностей и т. п. и что именно в данной своей жизнедеятельности он постоянно встречается и преодолевает как внешние, так и внутренние трудности. Задача морального воспитания заключается как в том, чтобы актуализировать данное противоречие, способствуя развитию нравственных устремлений и потребностей личности, осознанию ею противоречия между своими желаниями и уровнем развития моральных качеств, так и в том, чтобы способствовать преодолению такого рода противоречий, стимулируя развитие деятельности воспитуемого. При этом требования воспитания к личности должны не только опережать ее нравственное развитие, создавая внешнее противоречие, но и переходить в требования воспитуемого к самому себе (способствовать созданию указанного выше внутреннего противоречия). Морально воспитанную личность, характеризует внутреннее принятие моральных принципов и норм как собственных и выполнение их по внутреннему убеждению, когда непосредственные внешние требования определяют нравственный поступок преломляясь через интеллектуальную и эмоциональную сферы личности, становятся внутренним требованием морально воспитанной личности.

Результат перехода внешних требований в личные требования человека к самому себе, направленные на собственное моральное развитие, является важным движущим фактором процесса морального воспитания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Ананьев, Б. Г.** Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев // Избранные психологические труды : в 2 т. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 232 с.

2 **Вейт, М. А.** Формирование гуманных отношений в воспитательном коллективе учащихся общеобразовательной школы / М. А. Вейт. – М. : Просвещение, 1985. – 148 с.

3 **Карпенчук, С.** Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.

4 **Крутецкий, В. А.** Основы педагогической психологии. / В. А. Крутецкий. М. : «Просвещение», 1972. – 255 с.

5 **Левицька, О. І.** Моральний розвиток особистості / О. І. Левицька. – К. : Політвидав. України, 1990. – 174 с.

6 **Лукашевич, М. П.** Соціологія. Загальний курс : підручник / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2011. – 408 с.

7 **Максименко, С. Д.** Психологічна організація умов розвитку суб'єкта учіння / С. Д. Максименко. – К. : Просвіта, 1996. – 254 с.

8 **Рувинский, Л. И.** Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания школьников. / Л. И. Рувинский. М. : Педагогика, 1981. – 128 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

В. Л. Короленко

Ересектердің баланың тұлға ретінде моральды қалыптасуына ықпалы

В. А. Сухомлинский атындағы
Николаевск ұлттық университеті, Украина.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

V. L. Korolenko

Influence of adults on the moral forming of a child personality

V. A. Sukhomlinsky Nikolaevsk National University, Ukraine.
Material received on 22.12.14.

Мақалада өсіп келе жатқан тұлғалардың тиімді моральдік қалыптасуына ықпал ететін оның моральдық дамуының үдерісіне түзетуші тәрбиелік әсерін жетілдіру мақсатымен психологиялық және педагогикалық жағдайлары мен факторларына сараптау жасалынған. Біздің жүргізген зерттеуімізге сүйене отырып, өсіп келе жатқан жеткіншектердің моральдік деңгейін арттыру үдерісінде тәрбиелік үдерісте тікелей үлкендердің, анығында жақын адамдардың қатысы балалардық заманауи қоғам өміріне дайындығы мен жан-жақты дамуына әсер ететіні анықталған.

Psychological and pedagogical terms and factors, assisting the effective moral forming of a growing personality with the purpose of perfection of the coordinated educator influence on the process of its moral development, are analysed in the article. The research conducted confirms that in the process of increase of the moral level of the rising generation, the base moral knowledge is acquired due to the direct participating of adults in the educator process, namely near relatives, that assists all-round development and preparation of children to the modern life in society.

ӨОЖ 371.21

Н. А. Кударова

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАЙТЫН МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚАСИЕТТЕРІ

Бұл мақалада дарынды балалармен жұмыс істеу барысында ұстаздың байында қандай негізгі қасиеттері болуы керек екені қарастырылып жазылған.

Кілтті сөздер: дарынды балалар, кәсіби қасиеттер, концептуалдық моделдер.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізу дайындығы қашанда педагогтың теориялық және тәжірибелік дайындығынан анықталады. Мұғалімнің арнайы дайындығының элементі оқушылардың тек жартысын ғана дарынды балалар құрайтын сыныпта тағылымдамадан өткені болып саналады. Бұндай ұжымға сенсорлы немесе қозғалыс кемістігі бар балалар да енуі мүмкін. Ескере кететін нәрсе әр түрлі қабілеттері мен мүмкіндіктері бар балалардан құралған сыныптарда осы барлық қасиеттерге ие болған мұғалімдер ғана жұмыс істеуі керек. Дарынды балаларды оқыту саласындағы көптеген мамандар мұғалімдер қауымының мамандандырылған тәжірибелік тағылымдамадан өтуін дұрыс деп санайды. Дарынды балаларды оқытатын кадрларды даярлау саласындағы зерттеушілер мен мамандар дарынды балалардың тәрбиешілерінің білімдері мен дағдыларына қатысты бірқатар ережелер әзірледі. Бұл ережелер осы мамандарды дайындауға арналған бағдарламаны әзірлеуге негіз бола алады.

Дарындылық белгілері және баланың психикалық дамуының заңдылықтары. Зерттеу нәтижелері және оқу бағдарламасы. Дарынды балалармен жұмыс жүргізетін мұғалімдер интеллектуалдық іс-әрекеттерде, мектептегі үлгерімдерінде, шығармашылық қасиеттерінде, шығармашылық, атқарушылық шеберліктерінде, қарым-қатынасында, қозғалыс саласында байқалатын дарындылық белгілерін тани білетін қабілетке ие болуы қажет. Одан басқа, мұғалімдер өз оқушыларының тапсырмаларды орындаудағы мақсатты ұмтылыстарын мадақтай білулері керек. Балалардың дамуының ерекшеліктеріндегі жақсы білім дарынды балаларды танудың және оларға арнайы бағдарлама құрудың негізі болып саналады.

Шынында, тек балалардың дамуы туралы терең білімі бар болғанда ғана дарынды балаларға арналған бағдарламаны құрумен айналысуға

болады. Өкінішке орай, қазіргі уақытта кіші жастағы дарынды балаларға арналған бағдарламалар шектеулі, бірақ осындай балалармен жұмыс істейтін педагогтардан бағдарламалардың ерекшелігін жақсы білуі және ондағы берілген ақпараттарды өзінің сабақ берудегі тәжірибесінде дұрыс пайдалана білуі талап етіледі.

Дарынды балаларды анықтау және тексеру. Дарынды және талантты балалармен жұмыс істейтін педагог сенсорлы немесе қозғалыс кемістігі бар оқушылар арасында бірнеше ерекше қабілеті бар балаларды анықтай алуы, сонымен қоса олар үшін бағдарлама әзірлей алуы керек.

Бағдарламаны құрастырушы стандартталған тестілердің нәтижелерін талдай алуы тиіс, әрі балалар жөніндегі мәліметтері мен балаларға жасалған бақылаудың әр түрлі әдістері білуі тиіс.

Балаларды шебер басқару. Дарынды балалардың әрқашан талапшыл екендігін әрқашан есте сақтаған жөн, өздерінің орта қабілетті құрбыларына қарағанда олардың сұрақтары ерекше көп. Мұндай жағдайда мұғалімнің кәсіби шеберлігінің басты элементі болып оның дарынды балаларға жеке дара жол табуы және оларға сұраныстары мен қажеттіліктеріне жауап беретін белгілі бір мақсаттағы іс-әрекеттерді ұсына алуы керек.

Дарынды балаларды оқыту әдістері мынадай болуы керек:

- 1) өзінің басты міндетері ретінде білім алуға көмектесу;
- 2) сәйкес келу: а) баланың интеллектуалдық және әлеуметтік даму деңгейіне, б) оқу үрдісі кезінде оқушының алдында кездесетін жағдайлардағы түрлі талаптармен мүмкіндіктеріне;
- 3) дарынды баланың жоғары когнитивті қабілеттерінің дамуын тым болмағанда бір түрінің негізгі және кезекті жалғастығын көрсету;
- 4) танудың перцептивті деңгейінен жоғары ұғымталдық деңгейіне көшу қабілетіне ие болу.

Бір ғана дарынды балаларды оқыту әдісінің болуы мүмкін емес. Өйткені әр әдістің өз ерекшелігі бар. Дарынды балалар да басқа балалар сияқты үлкендер тарапынан кері байланысты қажет етеді. Балаларға өз-өздеріне сын көзбен қарау тән болғандықтан, мұғалім дарынды балалардың іс-әрекеттерін бағалап, оларға ілтипат білдіру өте маңызды. Бұл өз-өзіне және қабілеттеріне нық сенуге септігін тигізеді. Жақсы педагог балалардың бойындағы көздеген нәтижеге жетуге деген ішкі ұмтылысын өте дәл сезіне алады. Бірақ орта қабілетті балаларға қарағанда дарынды балалар қолма-қол мадақтауды күтпейді. Көбіне олар өздерінің алдындағы міндеттерін атқаруда күндер, апталар бойы шыдамсыздық танытпай-ақ, өз қабілеттерін көрсете алады.

Мұғалімнің міндетіне балаларды «оқуға үйрену» жағдайын туғызу жатады, яғни оқу әрекеттерінің әдістерін игерту, сонымен қатар нақты бір нәтижелерге қол жеткізу.

Оқушыларды өздері ұсынған жобаларымен жүргізген жұмыстары үшін мадақтау. Балаларға ашық жағдай туғызғаны үшін қандайда бір қысым көрсетпеу. Басқа да бір іс-әрекеттерде өз-өзін сынап көруі үшін белгілі бір саладағы іс-әрекеттері нәтижелерін құптау.

Жеке дара оң ерекшеліктерінің мәнділігін ерекше атап көрсету. Төмен үлгерімдегілердің алға ұмтылудағы мүмкіндіктерін сыйлау.

Энтузиазмді жариялау. Өзгелерге қарағанда пікірін өте жақсы жеткізе алатын әрі соған байланысты өз қатарластарына қысым көруші балаларға авторитеттік көмек көрсету. Сүйікті істерін жеке бейімділіктерінен, әуестігінен үлкен пайда көреді. Туындаған ретсіздікке шыдамдылықпен (уақытша болса да) қарау. Бірлескен іс-әрекетке ұмтылуын мадақтау.

Оқушыларға мұғалім олардың қарсыласы еместігін, керісінше олармен ойы бірге екенін сендіре білу қабілетіне ие бола алуы керек.

Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту олардың біліміндегі ең маңызды элемент болып табылатынын ескерсек, онда бұл ережелер дарынды балалармен жұмыс істейтін педагогикалық кадрларды іріктеуге және даярлауда назарға алынуы керек.

Концептуалдық моделдерді білу. Мектеп жасына дейінгі дарынды балаларға арналған оқу бағдарламасын әзірлеу кезінде қолданған концептуалдық моделдермен таныс болу мұғалімнің оқыту-тәрбие үрдісіндегі барлық қиындықтарды жете көре білуіне көмектеседі. Мысалы, егер мұғалім Гилфордтың «интеллект құрылымы» моделімен таныса, онда ол әсіресе белгілерді қолдана алатын және тек қана нақты ұғымды ғана емес, абстрактылы ұғымды игере алатын дарынды балалардың бойында ойлау қабілетін сенімді түрде анықтай алады.

Ата-аналармен байланыс. Мұғалімдердің көбі ата-аналармен қарым-қатынаста өздерін ынғайсыз сезінетіндіктері бәрімізге өте жақсы таныс, әсіресе өздері де талантты болып келетін дарынды балалардың ата-аналарынан қысылады. Сол себептен дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер олардың ата-аналарымен тіл табыса алғаны жөн. Мұғалімдер оқу үрдісіне ата-аналарды қатыстыра алатын бірнеше жолдарын қарастырғаны, балалардың қажеттіліктерін бағалауда өз тәсілін ұсыну және ата-аналарға өздерінің жеке ұмтылыстары мен қажеттіліктерін сезінулеріне көмегін беруі керек. Біліктілігі жоғары педагогтардың ерекшелігі, олардың ата-аналарды өз балаларына бақылау жүргізулеріне, дамуын қадағалауға үйрете алу қабілеті болып табылады, сонымен қатар осы дамытуға септігін тигізу. Дарынды балалардың ата-аналары балаларымен өзара қарым-қатынаста арнайы тренингті қажет ететіндігі шынайылық. Осыған байланысты мұғалімдердің міндеттеріне ата-аналарды өз балаларының оқу үлгерімінен білікті түрде ақпараттандыра алу жатады. Қорыта айтқанда мұғалімнің қызметіне, ата-аналарды олардың ерекше балаларына керек кезінде қажетті көмекті үнемі бере алуы қажет екендігіне көздерін жекізе алуы тиіс.

Мұғалім таланты. Біз дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдердің анық көрінетін интеллектуалдық қабілеттеріне және жақсы жалпы білім беру дайындығына ие болуы керектігін бірнеше қабат айттық. Егер осымен қатар дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалім басқа да саладағы таланттарға ие болса, онда бұндай маман дарынды балаларды оқытуда таптырмайтын кадр болып саналады.

Бағалау шеберлігі. Баланы дамыту ісінде дарынды балалардың табыстарын ғана емес, сонымен қоса ата-ананың өз балаларының сабақ үрдістеріне қатысу тиімділігін талдап, бағалай білу маңызды фактор болып табылады. Бұл одан әрі оқуды жоспарлағанда ескерілуі қажет.

Сендіру және насихаттау қабілеті. Мұғалімнің баға жетпес қасиеті ол іс жүзінде ұсынған бағдарламаны жарамды екенін дәлелдей алу қабілеті болып табылады. Осылайша мұғалім бағдарламаны өз әріптестері, әкімшілік, ата-аналар тарапынан құптау болатынына сенімді болуы керек. Мұғалімнің іс-әрекетіндегі маңызды элемент болып оқу бағдарламаларын сабақтастығын және бірізділігін қамтамасыз ету қабілеті болып табылады.

Дарынды балаларды оқытуға мұғалімдерді іріктеудің негізгі принциптері. Төменде осы тарауда сөз болған негізгі кезең келесі принциптерде:

1) мұғалім дарынды балаларды оқыту жүйесінде анықтаушы фактор болып саналады;

2) дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге жоғары талаптар қойылады;

3) кіші жастағы дарынды балалармен барлық ұстаздар жұмыс істей алмайды. Сондықтан мектеп әкімшілігі кіші дарынды балалармен жұмыс істей алмайтын, не істегісі келмейтін мұғалімдерді уақытында анықтап, олардың дарынды балаларға сабақ беруіне жол бермеуі үшін алдын ала анықтап алуы керек;

4) позитивті Мен-тұжырымдамасы дарынды балалармен жұмыс жасайтын мұғалімнің маңызды сипатын құрайды. Өз-өзін төмен бағалауымен ерекшеленетін мұғалім өзінің талантты тәрбие алушыларынан қорғанып тұрады, ал бұл сыйлы болуға жол бермейді;

5) дарынды балаларды оқытатын педагогтың кәсіби біліктілігі оның практикалық жұмысындағы тәжірибесінде пайдаланатын арнайы теориялық біліміне негізделеді;

6) мұғалімнің теориялық дайындығы мен практикалық іс-әрекетінде әр санаттағы балалармен жұмыс ескерілуі керек: денсаулығы мықты (оның ішінде дарынды балалармен) және сенсорлы немесе дене бітімінде кемдігі бар балалармен. Көбіне дарынды, әрі талантты балалар басқа балалармен бір топта оқығандықтан, мұғалім әр түрлі қабілеттері мен ерекшеліктері бар балалармен жұмыс істей алуы керек;

7) дарынды балалардың мұғалімдері мектепке дейінгі балаларға арналған арнайы бағдарламаны айыра білуі керек, әрі өз бағдарламаларын жүзеге асырарда өзге педагогтардың тәжірибелерін ескеруі керек;

8) дарынды балалар мұғалімдері мектепке дейінгі дарынды балаларды оқытуда қолданылатын тиісті концептуалдық модельмен таныс болуы керек, әрі өздерінің жеке принциптеріне жақын модельдерді қолданып, таңдай білуі керек;

9) бағдарламаны әзірлеу үшін түрлі тәртіптерді білгені жөн. Сонымен қоса олар оқытуға қажет құралдар мен қаражаттарды тиімді пайдалана білуі керек;

10) оқу бағдарламасын дұрыс таңдай білу дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің деңгейін сипаттайды;

11) мұғалімнің тұжырымдамасына міндетті түрде балалардың табыстарын дұрыс бағалай білуі жатады;

12) мұғалімге дарынды балаларға арналған дамыту арнайы бағдарламасын әзірлеуде айналадағыларды әрекет етуге көндіру қиын екенін ескерсек, мұғалім оқушылардың мүдделерін қорғау қабілетіне ие болуы керек және өз қолдаушыларын таба білгені жөн;

13) дарынды балаларға мұғалімдерді іріктеу кезінде олардың бір ғана мәдениетке тән болуы қажеттілігін ескеру керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Столяренко, Л. Д.** Психология: Учебник для вуза [Мәтін] / Л. Д. Столяренко – СПб. : Лидер, 2004. – 592 с. : ил. – ISBN 5-94723-277-4.

2 Психологияны оқытудың белсенді әдістері. Оқу құралы. [Мәтін] / М. Қ. Бапаева, Ұ. И. Ауталипова, С. Т. Бапаева. – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2012. – 188 б. – ISBN : 978-601-224-375-8.

3 Педагогика. Дәріс курсы [Мәтін] . – Алматы: «Нұрлы Әлем», 2003. – 368 б. – ISBN 9965-656-32-0.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

Н. А. Кударова

Профессиональные качества учителя работающего с одаренными детьми

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

N. A. Kudarova

Professional qualities of a teacher working with the gifted children

В данной статье автор рассматривает профессиональные качества учителя работающего с одаренными детьми.

In this article the author examines the professional qualities of a teacher working teacher with the gifted children.

УДК 512.6(07):373.5

Б. А. Найманов¹, А. Б. Найманова²

¹к.п.н., доцент, ²магистр математики, Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар

ОПЕРЕЖАЮЩЕЕ ОБУЧЕНИЕ ПО ТЕМАМ «ПРЕДЕЛ» И «ПРОИЗВОДНАЯ» В 10-11 КЛАССАХ

В статье представлена методика опережающего обучения по темам «Предел» и «Производная».

Ключевые слова: опережающее обучение, предел, производная.

Анализ современной психолого-педагогической литературы показал, что опережающее обучение находится в стадии интенсивной теоретической разработки. Опережающее обучение предполагает изменение главной задачи – от приобретения знаний, умений и навыков к необходимости научиться обучаться самому и обучать других. Опережающее обучение - вид обучения, при котором краткие основы темы даются преподавателем до того, как начнется изучение ее по программе. Краткие основы могут даваться как тезисы при рассмотрении смежной тематики, так и представлять собой ненавязчивые упоминания. Предполагается, что опережающее обучение эффективно при изучении темы, трудной для восприятия.

Понятие «опережающее обучение» давно и прочно вошло также и в педагогическую терминологию. Педагоги, способные видеть перспективу и конечный результат обучения, для уменьшения объективной трудности некоторых вопросов программы, небольшие фрагменты новой темы вводят в процессе обучения с опережением. Родоначальником этой идеи стала педагог-новатор С. Н. Лысенкова [1]. Ее методика называется перспективно-опережающим обучением. Феномен такого обучения, по

С. Н. Лысенковой, заключается в следующем: рассредоточенное усвоение наиболее сложного учебного материала вводимого с опережением программы, обеспечивает его осознанное восприятие, прочное запоминание и ускоренное формирование навыка практического действия. На базе проведенных экспериментов Л. В. Занковым заложены теоретические и практические основы опережающего обучения [2]. Психологические основы опережающего обучения закладывались в исследованиях Л. С. Выготского [3], С. Л. Рубинштейна [4] и др.

Использование элементов опережающего обучения является одним из перспективных направлений совершенствования организации математического образования. Существование различных видов опережения свидетельствует о том, что школьный курс математики имеет значительные возможности для их использования. Элементы опережающего обучения математике находят свое отражение в современных учебниках математики для общеобразовательных школ А. Г. Мордковича [5].

Нами исследовано применение метода опережающего обучения по двум темам курса алгебры и начала анализа в школьном курсе математики, а именно темы «Предел» и «Производная». В началах математического анализа есть три вида предела: предел последовательности, предел функции на бесконечности и предел функции в точке.

На наш взгляд, необходимо начинать рассмотрение пределов после предела последовательности, а именно с предела на бесконечности. Это диктуется дидактическими соображениями: если опираться на принципы дидактики, то с этой точки зрения, понятие предела в точке не имеет дидактического обоснования, в то время как с пределом на бесконечности в этом смысле все в порядке. Например, процесс остывания нагретого чайника до комнатной температуры моделируется с помощью предела на бесконечности. Учащимся знакомо понятие горизонтальной асимптоты, а наличие у графика функции горизонтальной асимптоты – это геометрическая модель предела функции на бесконечности. Главное, чтобы учащиеся могли геометрически интерпретировать запись $\lim_{(x \rightarrow \infty)} f(x) = b$ как существование у графика функции $y = f(x)$ горизонтальной асимптоты $y = b$, и обратно, глядя на график функции, имеющей горизонтальную асимптоту, переходить к аналитической модели (использование символа предела). Важно научить их конструировать эскизы графиков функций с заданными свойствами, например: построить график функции $y = f(x)$, для которой $\lim_{(x \rightarrow \infty)} f(x) = 3$, $\lim_{(x \rightarrow +\infty)} f(x) = 0$, причем функция непрерывна и убывает на всей числовой прямой.

В школе упоминаются теоремы об арифметических операциях над пределами, рассматриваются несложные примеры на их вычисление. Приведем примеры.

Пример 1. Найти предел

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\sin x}{x} = 1, \quad (1) \quad \lim_{x \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{x}\right)^x = e$$

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{a^x - 1}{x} = \ln a, \quad (2) \quad \lim_{x \rightarrow 0} \frac{e^x - 1}{x} = 1$$

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{\log_a(1+x)}{x} = \log_a e, \quad (3') \quad \lim_{x \rightarrow 0} \frac{\ln(1+x)}{x} = 1$$

$$а) \lim_{x \rightarrow 3} \frac{x^2 - 2x - 3}{x^2 - 5x + 6} \quad б) \lim_{x \rightarrow 1} \frac{x^2 - 5x + 4}{x^2 - 8x + 7}$$

Пример 2.

$$а) \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{3x^2 + 2x + 3}{5x^2 - 12x + 4} \quad б) \lim_{x \rightarrow \infty} \frac{2x^2 + 10}{25 - 5x - 3x^2}$$

Целесообразно дать все замечательные пределы:

$$\lim_{x \rightarrow 0} \frac{(1+x)^\alpha - 1}{x} = \alpha \quad (5) \text{ с доказательствами в 10 классе с опережением при}$$

изучении теории пределов, с тем чтобы их можно было использовать для вывода формул производных элементарных функций в 10-11 классах.

Весьма существенным в плане продвижения учащихся в освоении математического языка является проведение всей подготовительной работы по конструированию основной модели – производной. Здесь можно ввести понятия приращения аргумента и приращения функции, обозначения: Δx , Δy , $x + \Delta x$, $f(x + \Delta x)$, $\frac{\Delta y}{\Delta x}$ и $\lim_{(\Delta x \rightarrow 0)} \frac{\Delta y}{\Delta x}$ для функции $y = kx + b$, $y = x^2$, $y = \sqrt{x}$, $y = \frac{1}{x}$, $y = x$. То есть фактически опережающим образом выводятся формулы для вычисления производных указанных функций, без упоминания термина и обозначения производной. Нельзя допускать, чтобы понятия приращения аргумента и приращения функций появились впервые при введении производной, ведь здесь указанные понятия не цель, а средство для усвоения нового понятия производной. Формулы дифференцирования функции $y = \sqrt{x}$, $y = x^2$, $y = kx + b$, $y = \frac{1}{x}$, $y = x$, $y = \sin x$, $y = \cos x$ необходимо сообщить учащимся раньше, а доказательство на следующих занятиях. Это делается, чтобы достаточно сложные материалы появились позже. Поэтому нужно сообщить некоторый факт, приводить примеры его использования, чтобы учащиеся привыкли к новому факту и приобрели некоторый положительный опыт его использования и только потом нужно приводить соответствующие доказательства. При изучении производной основное внимание следует уделить модели $\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x}$, ее геометрическому и физическому истолкованию. Здесь нет смысла делать акцент на отработку умения вычислять производную по готовым формулам, ничего не дающими для развития.

Гораздо важнее научить их «видеть» приложения производной, опираясь на геометрические иллюстрации, в частности, вопрос составления уравнений касательных. Примеры, связанные с касательной к графику функции, полезно начинать решать до того, как выведено общее уравнение касательной. Это дает возможность учащимся достаточно хорошо прочувствовать геометрический смысл производной и подготовиться к выводу уравнения касательной в общем виде. С этой целью приводим пример на составление уравнения касательной к параболе $y = x^2$ в точках $x = -1$. А на следующих занятиях выводится уравнение касательной, внимание учащихся как раз и обращается на то, что некоторый опыт проведения касательных и составления уравнений касательных ими уже накоплен. Такой подход к изучению касательной приводится в учебном комплекте для изучения курса алгебры и начал анализа в 10-11 классах общеобразовательной школы под редакцией А. Г. Мордковича.

Теперь остановимся на том, как можно ввести с опережением наибольшее и наименьшее значения функции. За годы изучения алгебры в школе ученики накопили достаточный опыт отыскания наибольшего и наименьшего значения функции. Чаще всего они решали задачу с помощью графика функции. Упражнения на отыскание наименьшего и наибольшего значения функции следует решать в курсе алгебры 7-9 классов, естественно без использования производной. В более сложных случаях для отыскания наибольшего и наименьшего значения функции используется производная.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Лысенкова, С. Н.** Методом опережающего обучения. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
- 2 **Занков, Л. В.** Наглядность и активизация учащихся в обучении. – М.: Просвещение, 1980. – 324 с.
- 3 **Выготский, Л. С.** Педагогическая психология /Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика – Пресс, 1999. – 536 с.
- 4 **Рубинштейн, С. Л.** О мышлении и путях его исследования. – М.: Наука, 1958. – 147 с.
- 5 **Мордкович, А. Г.** Алгебра и начала анализа, 10-11 кл.: Методическое пособие для учителя. – М.: Мнемозина, 2000. – 144 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Б. А. Найманов, Э. Б. Найманова

10-11 сыныптарда «Шек» және «Туынды» тақырыптарын озыңқы оқыту

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

B. A. Naymanov, A. B. Naymanova

An advanced training on topics «Limit» and «Derivative» in the 10th and 11th grades

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Мақалада «Шек» және «Туынды» тақырыптарын озыңқы оқыту әдістемесі баяндалады.

A technique of the advanced training on topics «Limit» and «Derivative» is represented in the article.

УДК 372.878

У. Негманова

доцент кафедры Исполнительское искусство, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

**РАБОТА НАД ПОСТАНОВКОЙ ГОЛОСА
СО СТУДЕНТАМИ СПЕЦИАЛЬНОСТИ
«МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»
ПГУ ИМ. С. ТОРАЙГЫРОВА**

В данной статье раскрывается обмен опытом и знакомство с вокальной школой Италии.

Ключевые слова: вокал, постановка голоса, вокальная школа, сотрудничество, ариетта.

С 14.10.2014 по 24.10.2014 года по программе приглашения зарубежных ученых к нам на кафедру Исполнительское искусство была приглашена профессор консерватории им. Дж. Россини (Италия, г. Пезаро) Евгения Антоновна Дундекова.

Евгения Дундекова – меццо сопрано, является лауреатом международных конкурсов, исполнителем классических оперных партий Оперного театра Милана.

Дундекова Е. А. дала открытые уроки со студентами (1-3 курсы) кафедры Исполнительское искусство, прочитала лекции о вокальном искусстве Европы. Уроки по постановке голоса профессора Е. Дундековой проводились на высоком профессиональном уровне. На занятиях присутствовали преподаватели кафедры, преподаватели музыкального колледжа, учителя музыкальных школ и общеобразовательных школ.

На уроках применялся объяснительно-иллюстративный метод в сообщении преподавателем информации о певческом звуке и голосообразовании, традиционно: объяснение с помощью устного слова и показ профессионального вокального звучания и способов работы голосового аппарата, создающих такое звучание.

Большое впечатление осталось от работы со студентом 2-го курса Мухамедрахым Бекзатом, который обладает красивым бархатным голосом и природной эмоциональностью. Профессор Е. Дундекова отметила одаренность студента, его способность и умение быстро выполнять требования преподавателя во время занятий.

При исполнении студентом вокализа, преподавателем проведена большая работа над певческим дыханием, основной задачей которого является экономное расходование дыхания (т.е. воздуха набранного при вдохе), создание необходимого для нормальной работы голосовых складок давления в подскладочном пространстве, плавный выдох. Для певческого выдоха характерно особое взаимодействие мышц-вдыхателей и выдыхателей. При обычном дыхании работа вдыхателей ограничивается фазой вдоха, при фонационном дыхании работа вдыхателей сохраняется и во время выдоха, постепенно уступая напору выдыхателей, т.е. опора дыхания. Опора должна быть пластичной, упругой, гибкой, чтобы обеспечить быстрое изменение подскладочного давления в зависимости от сменяющихся звуков. Основным критерием певческой опоры является качество воспроизводимого звука.

Исполнение вокализа студентом показало выполнение всех поставленных задач – звук был собранный, окрашен тембрально, хорошо несущийся, округленный.

Основной задачей исполнения вокальных произведений является создание вокально-музыкального образа и пение кантилены. Так, исполнение ариетты А. Скарлатти «O cessate di piagarmi...» на итальянском языке студенткой 1 курса Жумашевой Айгерим показало приемы исполнения связного пения или кантилены, когда непрерывно льющийся звук, составляет основу пения. Она образуется тогда, когда все выпеваемые звуки соединяются между собой, когда каждый звук является продолжением предыдущего, как бы «выливается» из него.

На уроке проведена краткая характеристика т.е. анализ произведения (тональность, динамика, характер и т.д.), способствующий раскрытию исполнительского образа ариетты.

Ариетта подчинена тем же задачам: укреплению дыхания, высокой позиции звука (повторный звук «си» не должен интонационно снижаться), выразительная подача литературного текста и при этом должна сохраняться динамика и кантилена по горизонтали во время пения.

Профессором поставлены исполнительские задачи художественно-образного развития произведения. Это – молитва женщины трепетно выражающей свои просьбы всемогущественному Богу. Ариетта была исполнена возвышенно в полете чувств, красиво и вдохновенно.

Студентка хорошо справилась с исполнительскими требованиями поставленными перед ней преподавателем. Хорошо передала задумку автора: глубокая тоска, которая подчеркивается интонацией «жалобы» в мелодии, передана ею в светлой и возвышенной форме.

Уроки показа распевки студентов были продемонстрированы со студенткой I курса Касеновой Таризат. Равспевки начались, с упражнения на одной ноте, которая способствует развитию экономного равномерного и длительного выдоха, а также развитию опоры дыхания. Чередование гласных в пении способствует выравниванию их звучания. Гласные «и, у, э, о, а» ставят задачу уменьшения напряжения мышц голосовых складок.

Следующее упражнение с поступенным расположением звуков в мажоре на одном гласном звуке из пяти последовательных звуков. Перед студенткой ставится задача обратить особое внимание на первый и нижний звук, который берется намеренно в высокой позиции, то есть применительно к позиции верхнего звука упражнения. Такой прием обеспечивает ровность звучания на протяжении всего упражнения.

Переход к исполнению гаммы снизу вверх и сверху вниз с названием нот продолжил распевку студентки. Учитывая подготовленность студентки, преподаватель ставит более сложные задачи в исполнении гаммы: пение на одном дыхании, выравнивание звучания во всем диапазоне и следовательно сглаживание регистров. Пение гамм способствуют развитию подвижности и беглости голоса и расширению певческого диапазона.

Упражнения для распевания, ставили определенные задачи, т.е. кантилена, выравнивание звука, взаимодействие слова, звука и дыхания, выразительность в произношении. Преподаватель ставит довольно таки сложные задачи для исполнения упражнений распевки для студентки первого курса, хотя она с ними успешно справилась.

Студенка гр. МО-102 Касенова Таризат обладает хорошим голосом-лирико-драматическое сопрано, имеет хорошие музыкальные способности.

Учитывая то, что студентка учится на первом курсе, упражнения для распевания даны простые по мелодическому и ритмическому рисунку, легко запоминаются. Упражнения обычно выполняются в начале вокальных занятий и тогда они не только служат целям формирования и развития навыков, но и «разогревают» голосовой аппарат, то есть физиологически подготавливают его к предстоящей работе.

Пение не может совсем не выражать никаких эмоций. Даже в упражнениях надо стремиться к определенной эмоциональной окраске голоса, причем лучше соотносить пение с радостным настроением. Поэтому упражнения в основном подобраны в мажорном ладе, который легче воспринимается и связан с бодрым, оптимистическим настроением, создающим необходимый тонус мышц.

Преподаватель Е. Дундекова много внимания уделяет постановке голоса на начальном этапе обучения, так как, правильное вокальное развитие голоса студента закладывается с первых звуков.

В начале обучения упражнения надо выполнять в спокойном и медленном темпе. В дальнейшем темп меняется в зависимости от методических целей. Для развития подвижности голоса по мере освоения навыков темп упражнений убыстряется. Сила голоса при исполнении упражнений соло должна быть средней в пределах *mf*. Начальные упражнения на центральном участке диапазона нужно петь ровным по силе звуком. Очень важно найти оптимальную силу звука в каждом индивидуальном случае.

Большая работа профессором Е. Дундековой была проведена со студентами кафедры по различным видам вокализации. Постоянное пение на *forte* ведет к форсировке голоса, она вредна для всех голосов. Применяемые упражнения в большинстве случаев являются различными видами вокализации – пения на гласных звуках. Существует несколько видов вокализации, из них наиболее употребимые: связанная (*legato*) и отрывистая (*staccato*).

Упражнения на *legato* являются основным средством выработки кантилены, которая неразрывно связана с длительным равномерным, правильно организованным выдохом. Поэтому упражнения на *legato* с постепенно удлиняющимися музыкальными фразами хорошо развивают певческое дыхание. Пение на *staccato* связано с активным смыканием голосовых складок. Оно хорошо активизирует их работу, способствует усвоению четкой атаки и потому очень полезно при вялом тонусе голосовых мышц, при силовом призвуке.

Упражнения на одной ноте развивают равномерный экономный длительный выдох, опору. При чередовании гласных оно способствует выравниванию их звучания. Полезны – динамические оттенки, т.е. постепенное увеличение или уменьшение силы звука.

Пение с закрытым ртом на сонорный согласный звук «м» осуществляется при сомкнутых губах с несколько опущенной челюстью, с ощущением небольшого зевка.

Учитывая высокий профессиональный уровень, яркие и эмоциональные уроки профессора Е. Дундековой, которые оставили неизгладимое впечатление как у слушателей, так и у студентов кафедры, считаем, что такой опыт общения необходим и принесет большую пользу как преподавателям так и студентам кафедры.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

U. Negmanova

С. Торайғыров атындағы ПМУ-дың музыкалық білім мамандығының студенттерінің дауысты қалыптастыру жұмысы

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

U. Negmanova

Work on the voice teaching with the students of specialty «Music education» in S. Torayghyrov PSU

S. Torayghyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Мына мақалада Италия вокал мектебінің танысу, тәжірибесімен алмасуы ашылып жазылған.

This article reviews the exchange of experience and acquaintance with the Italian vocal school.

ӨОЖ 37.013

М. Е. Нурғалиева

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті,
Павлодар қ.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ САПАЛАРЫН ДАМУ

Мақалада болашақ мұғалімдердің маңызды кәсіби сапаларын дамыту үрдісі талданады. Олардың құрылым компоненттеріне педагогикалық пәндерді оқыту үрдісі барысында қалыптастыруға сипаттама беріледі, өзара байланысы мен өзара шарттастығы дәлелденеді.

Кілтті сөздер: бәсекеге қабілетті маман, шығармашылық тұлға, кәсіби маңызды сапалар.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларға оңай бейімделетін бәсекеге қабілетті маманды даярлауды болашақ мұғалімнің шығармашылық тұлғасын дамыту арқылы жүзеге асыру қажет. Бұл мәселені жоғары білім беру мекемелерінде педагогикалық бағыттағы пәндерді тартумен болашақ мұғалімнің шығармашылық тұлғасын қалыптастыру арқылы шешу мүмкін. Сонымен бірге студент белсенді, өзін өзі таныта алатын, өмірде өз орнын таңдауға кең мүмкіндікке ие тұлғаға айналу керек. Білім алу үшін қажетті критерий студенттің алған педагогикалық білімін жүзеге асыруға дербес жауапкершілігі болуы керек. Болашақ мұғалім тұлғасының сан қырлылығын, кәсіби сапаларының алуан түрлілігін есептей отыра, оның жан-жақты дамуын қамтамасыздандыратын қажеттілік туындап отыр, бұл тұлғаның негізгі сапаларын қалыптастыруға бағытталған көптеген жүйелердің қызмет етуін шарттайды.

Әрбір жүйе бөлек әрекет жасаған кезде емес, барлық оқу-тәрбие жұмысы кешеніне енгізілген жағдайларда ғана маңызды. Демек, педагогикалық пәндер құралдары арқылы болашақ мұғалімдердің кәсіби сапаларын дамыту функционалды жүйе болып табылады, функционалды жүйе тиісті қызмет түрлері мен оқу-тәрбие құралдарын пайдалану арқылы өзіне тән міндеттерді шешеді. Мұндай жүйенің мақсаты қазіргі жағдайларда болашақ мұғалім тұлғасының ең маңызды сапаларын максималды түрде дамыту болып табылады.

Б. Г. Ананьев, В. П. Беспалько ойынша тұлғаның кәсіби сапаларын дамыту:

• құрылымның біртұтас ерекшелігін қамтитын маңызды белгілерінің бөлінуін;

- талдау алдындағы құрылымның бірыңғай қабылдануын;
- байланыс пен бүтін арасындағы компоненттерді талдауды жорамалдайды [1,3].

Әлеуметтік жағдайлар немесе өмірді ұйымдастыру тұлғаның дамуына әсер ету арқылы олардың қолайлы тәртіпте жұмыс жасауына мүмкіндік туғызады. Парыздылық сезімі, кәсіби біліміндегі, ғылыми және іскери мәселелерін табысты шешудегі терең қызығушылығы – бұлар және басқа да түрткілер адам зердесін белсендіру үшін ғана емес, және де оның кәсіби қызметінің жетістігі үшін де маңызды. Танымдық білімпаздық, проблема аспектісіндегі бейімделу, ондағы басты мен қосалқыны түсіну, құбылыстың әр түрлі жақтары арасындағы өзара тәуелділік және т.б. тұлғаға тәртіп тәсілін, өзі мекендеген бірдей әлеуметтік жағдайды таңдауға, сондай-ақ қызметінің болашағын, әрекеттерінің алгоритмін құруға мүмкіндік береді.

Тұлғаның әлеуметтік функциясын орындауға даярлығы оның адамгершілік-мағыналы, уәждемелік, мазмұнды-іс жүргізу аспектілерінің жиынтығымен анықталады.

Еңбекке даярлық критерийлері: білімге, іскерлік пен дағдыға саналы қажеттілігі; оқу еңбегіне, кәсібіне қызығушылығы; жеке дербес және қоғамдық мақсаттардың арақатынасы; тәуелсіз, шығармашылық ойлаудың болуы; өз қызығушылықтарын, қабілеттерін, мүмкіндіктерін түсіну.

Психолог ғалымдар тұлғаның үш компоненттік құрылымын бөліп көрсетеді:

- дүниетаныммен, наныммен, ынтамен, қызығушылықпен анықталатын тұлғаның бағыттанушылығы;
- білім, іскерлік, дағды кіретін тәжірибе;
- психикалық үрдістің ерекшеліктері: ерік, сезімдер, түйсік, ойлау, эмоция.

Сәйкесінше, педагогикалық пәндерді оқыту үрдісінде маманның кәсіби маңызды сапаларын дамыту құрылымының үш – уәждемелік-құндылықты, операциялық-практикалық, эмоционалды-жігерлі компоненттерін анықтауға болады.

Құрылымның бірінші компоненті – уәждемелік-құндылықты. Оның жүзеге асырылуы болашақ кәсіби қызметін іске асыруға арналған кәсіби білімді, іскерлікті, дағдыларды меңгеруге бағытталған кәсіби қажеттіліктерін дамытуға себеп болады.

Оқу үрдісінің бастапқы кезеңі пәнді игерудегі саналы қажеттілігі болып табылады. Оларды қанағаттандыратын қызығушылық пен қажеттілік, құндылықтар оқу үрдісінің қозғаушы қызметін атқарады. Студенттердің оқу мотивтері әр түрлі. Жаңа кәсіби маңызды материалды оқуға әуестенушілік, кәсіби даярлық деңгейін жоғарылату ықыласы, өздігінен білім алуға

ұмтылу болашақ мұғалімдердің кәсіби қызығушылықтарының туындауына жетектейді. Бұны жоғары оқу орнында оқу қызметінің кәсіби бағытын қамтамасыз ету жолымен жүзеге асыруға болады.

Студенттің көздеген мақсаттарын таңдауға ықпал жасайтын кәсіби маңызды сапаларын дамытуға кәсіби қызығушылық себепші болады. Мақсаттар мен міндеттер білім алушылардың ерік-жігерін бағыттап, реттеп отырады, оқуға лайықты және мақсатты сипаттама береді.

Кәсіби қызығушылық студенттің өзін өзі кемелдендіруі үшін қажетті білімді, іскерлік пен дағдыларды табандылықпен және мақсатты меңгеруіне түрткі болатын кәсіби маңызды сапаларын дамытудың елеулі факторы болып табылады.

Келесі компонент – операциялық-практикалық, ол дербес кәсіби қызметке студенттің қабілетін дамытуға арналған негіз болып келеді, оның жүзеге асырылуы үшін қор құрайды. Мақсаттың нәтижеге айналуы оқыту мазмұнын (оқытылатын пәндер) меңгеруі арқасында өтеді. Бұл меңгеру нәтижелі болу үшін мазмұн белгілі бір талаптарға: ғылымилық, жүйелілік, мақсаттылық, теория мен практиканың байланыстарына сай болу керек.

Бұл компоненттің іске асырылуы студенттің тек таза кәсіби пәндерді ғана емес, сондай-ақ гуманитарлық пәндерді сапалы меңгеру қабілетінің қалыптасуына жағдай жасайды, алған білімдерін қолдану икемділігіне және әр түрлі практикалық жағдайларда жауапты шешім қабылдауына мүмкіндік тудырады. Демек, оқу жылдары ішінде жігерлілік, іскерлік, нақты шешімдерді қабылдауда дербестік таныту сияқты сапаларды қалыптастыру керек.

Студенттердің болашақ мамандығын игеруіне қажетті біліммен, іскерлікпен және дағдымен жабдықтануы оқу үрдісінің кәсіби-бағытталған қызметпен жанасу жолымен жүзеге асырылады. Оқытылатын пәндерді түйсіну және ұғу пән, оның жақтары мен аспектілері туралы жалпы түсінік береді. Оқытудың формалары мен әдістері кәсіби қызметтің мазмұнын ашуға жағдай жасайды.

Үшінші компонент – эмоционалды-жігерлі, ол студенттің әр түрлі кәсіби ситуацияларда өздігінен шешімдер қабылдауға жауаптылық сезімінің даярлығын қамтамасыз етеді.

Эмоционалды-жігерлі компонентке табандылық, батылдық, әр түрлі кәсіби жағдайлардағы эмоционалды-адекватты тәртіп, алуан түрлі күрделі міндеттерді өздігінен шешу ынтасы, жұмысының нәтижесі үшін жауапкершілік сезімі сияқты сапалар енеді.

Жоғарыда аталған компоненттер бір-бірімен өзара әрекет жасайды. Уәждемелік-құндылықты компонент, негізінде, кәсіби қызығушылық арқылы байқалады және қайсыбір формаларды, әдістерді, материалды беру құралдарын қолдануды анықтай отыра, операциялық-практикалық және эмоционалды-жігерлі компоненттерге әсер етеді. Уәждемелік-құндылықты

компонент студенттердің кәсіби біліміне, іскерлігі мен дағдысына ықпал етеді, шығармашылық белсенділігін жұмылдырады.

Операциялық-практикалық компонент студенттің оқу үрдісі барысында алған қажетті білімімен және икемділігімен; білімін оқу мен еңбек қызметінде қолдану қабілетімен; шығармашылық белсенді қызметінде білімді игерумен және қолданумен сипатталады. Операциялық-практикалық компоненттің бұл сапалары уәждемелік-құндылықты және эмоционалды-жігерлі компоненттерге әсер етеді, өйткені кәсіби білімі, іскерлігі мен дағдысы бар студенттің күрделі кәсіби ситуацияларда мақсатты шешім қабылдауында сенімділігі артады, эмоционалдық күйін бірдей ұстауына мүмкіндік береді.

Эмоционалды-жігерлі компонент уәждемелік-құндылықты және операциялық-практикалық компонентке шығармашылық атмосфераны құру, кәсіби қызметте жоғары нәтижеге ие болу ынтасына мүмкіндік туғызу арқылы әсер етеді.

Сөйтіп, құрылым компоненттері өзара тығыз байланысып, шарттасқан.

Білім, іскерлік пен дағды адам мүлдем қалыптаса алмайтын қызметтерде жүзеге асырылады.

Танымдық кәсіби-бағытталған қызметін іске асыру үшін студентке өз қызметінің мақсатын анық айқындап алу, әрекетін жоспарлай білу және оларды дәлелдей алу, әрекет әдісін таңдау немесе жаңа әдісті құрастыру, міндетін орындау үшін қажетті білімін іріктеу, өзін өзі бақылауды жүзеге асыру керек. Бұл әрекеттерді жасамас бұрын, студентке жаңа танымдық нәтиже алу қажет, ол жаңа білім, жаңа қызмет әдістері, әлдеқашан белгілі болған әдістерді жаңаша қиыстыру түрінде көрінеді. Бұл мақсатқа жетудің басты шарты кәсіби-бағытталған танымдық қызмет амалдарын игеру болып табылады. Олардың арасынан: теңеуді, жалпылауды, нақтылауды, ұғымдарды айқындауды, себеп-салдар байланысын белгілеуді, заңдылықтарды анықтауды, сұрақтар мен болжамдарды, дәлелді, бағаны, ұқсастықты табуды атап кетуге болады.

Педагогтар, психологтар адам қызметін екі негізгі түрге бөледі. Біріншісі – өндіруші, репродуктивті, жадымен байланысты (бұл жағдайда еш жаңа нәрсе жасалмайды, қызмет негізі бұрын болған қызметтің азды көпті қайталануы болып келеді). Екіншісі – құрамдастырушы, шығармашылық, жаңа бейнелер мен әрекеттерді жасауға бағытталған (бұл жағдайда алған тәжірибе элементтерінен жаңа күй, жаңа тәртіп жасалады). Атап айтқанда, адамның шығармашылық қызметі одан болашаққа қараған, жасампаз және қазіргі кезін түрлендіретін жан етеді.

Зерттеушілер егер негізгі қызмет түрлері (оқу, еңбек, қоршаған ортамен қатынас) адамның шығармашылық түрде көрінуі үшін жағдай туғызбаса, онда адамның психикалық қасиеттерін (мінезі мен қабілетін) одан әрі дамытудың табиғи негізі ретінде келетін кепілдеме жүзеге аспайтынын дәлелдеді [4].

Тіршілік әрекетін ұйымдастыру ғана адамның ақыл-ой күшін ынтыландыру, қызметінің бірегей нәтижелерін алуда қызығушылық пен талпыныстарын

дамыту керек. Парыздылық сезімі, мамандығына сүйіспеншілікпен қарау, ғылыми және іскери мәселелерді табысты дамытуға деген қызығушылығы – бұл мотивтер табысты кәсіби қызметі үшін өте маңызды.

Жоғары оқу орындарында оқып жүрген студенттер тек кәсіби білім, іскерлік қана алуға міндетті емес, сондай-ақ тұлға ретінде қалыптасуы керек. Болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығында үлкен рөл педагогикалық пәндерге артылады:

- студенттің педагогикалық білім мен әлемді тану әдістері, адам қызметінің тәсілдері негізінде өздігінен білім алуды жоғарылатуға кәсіби даярлығы;
- студенттің педагогикалық пәндерді оқыту үрдісінде табиғат, қоғам, тұлға дамуының диалектикалық заңдарын игеруі негізінде оның дүниетанымын болашақ маман мен біртұтас тұлға ретінде қалыптастыру;
- қоршаған әлемнің өзгеруін есептей отыра, студенттің оқыту мен кәсіби қызметінде өзін өзі кемелдендіруге дайындығы.

Қазіргі жағдайларда айрықша нәтиже оқыту модельдері болуда, оларда болашақ қызметтің жетекші салаларына сәйкес болашақ маман тұлғасын дамытумен бірге кәсіби даярлықтың міндеттері толығымен синтезделеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Педагогика. [Мәтін] Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің педагогика кафедрасының авторлар ұжымы. Алматы, 2005.
- 2 **Ананьев, Б. Г.** Избранные психологические труды. [Текст] / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – С. 287.
- 3 **Беспалько, В. П., Татур, Ю. Г.** Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов. [Текст] / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 144.
- 4 **Бодалев, А. А., Рудкевич, Л. Л.** О субъективных факторах творческой деятельности человека / А. А. Бодалев, Л. Л. Рудкевич. – Педагогика, 1995. – №3. – С. 19-23.
- 5 **Бокарева, Г. А.** Совершенствование профессиональной подготовки студентов. [Текст] / Г. А. Бокарева. – Калининград, 1985. – С. 264.
- 6 **Гурова, Р. Г.** Социологические проблемы воспитания. [Текст] / Р. Г. Гурова. – М. : Педагогика, 2001. – С. 176.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

М. Е. Нургалиева

Развитие профессиональных качеств будущих учителей в процессе изучения педагогических дисциплин

Павлодарский государственный
университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

M. E. Nurgalieva

Development of professional qualities of future teachers in the process of teaching pedagogical disciplines

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 22.12.14.

В статье анализируется процесс развития профессионально важных качеств будущих учителей. Дается характеристика компонентов структуры их формирования в процессе преподавания педагогических дисциплин, обосновывается их взаимосвязь и взаимообусловленность.

The process of development of professionally important qualities of future teachers is analysed in the article. Description of components of structure of their forming is given in the process of teaching of pedagogical disciplines, their intercommunication and interconditionality are grounded.

УДК 378.02.6.

Б. Г. Сарсенбаева

к.п.н., доцент кафедры психологии, профессор,
Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар

ВУЗ – КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ АКТИВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В настоящей статье автором раскрываются вопросы формирования активности студентов в вузе. Автор подчеркивает о необходимости формирования активности – как важного качества будущего учителя. Активность в учении это не простое состояние деятельности, а качество, в котором проявляется личность студента с его отношением к будущей профессии. В связи с этим возникает необходимость разнообразия видов и форм деятельности, их выбор, вариативность специализации; организация исследовательской работы студентов, написание на их основе рефератов, курсовых и дипломных работ; проведение производственных, педагогических практик в реальных условиях предстоящей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: активность будущего учителя, виды и формы деятельности, вариативность специализации, организация исследовательской работы, профессиональная деятельность.

Многообразные связи личности с окружающим миром определяют интегративную структуру личности, ее внутренний мир. В свою очередь сформировавшиеся устойчивые личностные свойства реализуют объем и меру активности социальных контактов, образуя собственную среду развития. Тем самым происходит взаимообусловленность двух интегративных структур самой личности и социального окружения.

В. Н. Мясищев, говоря о личности как о системе отношении, постулировал в качестве центрального личностного образования («ядра») индивидуальную целостную систему субъективно-оценочных отношении к действительности являющихся интериоризованным бытием ее внешних социальных связей в условиях ближайшего окружения, т.е. отношения личности, представляют собой ее интегральную характеристику, они носят избирательный характер». Мы согласны с тем, что содержание отношения личности задает объективная деятельность, но собственно субъектами их делает система аффективных, смысловых переживаний личности в связи с воспринимаемой действительностью. Конечно, изменение отношений тесно связано с динамикой объективной жизнедеятельности личности, однако

дело не только в том, что с изменением условий меняется функциональная структура работы, но и в том, что с применением условий меняется ее отношение для работающего, а, следовательно, и его отношение [1].

Д. Н. Узнадзе показал специфическую форму взаимодействия индивида и действительности, что при одновременном наличии потребности и соответствующей среды у индивида создаются готовность, установка к активности, существенно определяющие его дальнейшее поведение [2].

На активность обладающего сознанием субъекта реальное влияние оказывают ожидаемые и возможные события, что усложняет систему психологической регуляции его активного поведения. Сознательное отношение к действительности сопряжено с условием структуры и содержанием самой среды. Это среда дополняется социальной системой отношений взаимосвязей.

Изучая процесс профессионального самоопределения студентов, необходимо отметить, что его положительная динамика во многом зависит от личной позиции самого студента, его познавательных и профессиональных интересов и планов, способности к самоанализу и самооценке в соответствии с требованиями будущей профессии, заинтересованности в собственном развитии. Эта важная характеристика профессионального самоопределения студентов обуславливает и построение вузовского учебного процесса, как его содержания (наличие соответствующих курсов и спецкурсов, изучение которых ориентировало бы будущего специалиста не только на усвоение научных знаний, но и создавало бы условия для познания мира профессий и в соответствии с их требованиями к личностным характеристиками студента), так и формам и методам, которые стимулировали бы личностный аспект в профессиональном самоопределении студентов на этапе вузовской подготовки. В дидактике высшей школы накоплен большой опыт по проблеме активизации познавательной деятельности студентов как факторному компоненту профессионального самоопределения студента. Поэтому важны различные характеристики активности личности, так как именно это оказывается важным для реализации возможностей вуза, имеется в виду активность субъектов целостного педагогического процесса.

Необходимость переориентации возможностей дидактической системы высшей школы обусловлена также и тем, что существующая система обучения не в полной мере решает некоторые основные задачи учения. Так, проведенные нами исследования показали, что студенты 1-3 курсов приобретают знания преимущественно путем механического запоминания; эти знания не всегда подвергаются глубокому осмыслению и обобщению и, как следствие, приобретенные знания часто пассивны, т.к. студент не умеет ими полезно распорядиться.

Подобные результаты обусловлены, прежде всего, неполной реализацией в учебной деятельности закономерностей процесса познания. Традиционная форма организации занятий в условиях интенсивно растущего объема информации и усложнения его содержания вынуждена ограничиваться только передачей определенной системы знаний. При этом формирование и развитие навыков познавательной деятельности принимает, как правило, репродуктивный характер. Продуктивная познавательная деятельность, выступающая как необходимое условие формирования и развития навыков умственного труда, в данных условиях реализуется лишь в специально организованных занятиях. Тем самым образуется разрыв между двумя взаимосвязанными процессами обучения: передачей знаний и развитием навыков и умения. Решение данной проблемы определяется Н. Ф. Талызиной в следующем положении: «Вместо двух проблем – передать знания и сформировать умения и навыки – нужно решить одну: сформировать такие виды деятельности, которые включают всю заданную систему знаний и обеспечивают их применение в заранее предусмотренных пределах» [3].

Активность в учении это не простое состояние деятельности, а качество, в котором проявляется личность студента с его отношением к содержанию, характеру этой деятельности и стремлением мобилизовать свои нравственно-волевые усилия на достижения учебно-познавательной цели.

Реализация задач по развитию активности студентов осуществляется в таких его возможностях, как разнообразие видов и форм деятельности, их выбор, вариативность специализации; организация исследовательской работы студентов, написание на их основе рефератов, курсовых и дипломных работ; проведение производственных, педагогических практик в реальных условиях предстоящей профессиональной деятельности. Во всех этих видах деятельности студент проявляет свою личную позицию, в каждом из перечисленных видов деятельности он поставлен в ситуацию активного выбора: определить направление специализации, выбрать конкретную тему исследования, решать конкретные практические задачи т.п. Все это ставит его в позицию профессионального самоопределения. Однако практика показывает, что не всегда ситуация выбора способствует активности в профессиональном самоопределении студента. Так, без соответствующих знаний о сферах профессиональной деятельности и требованиях, которые она предъявляет, при несформированности умений соотносить эти требования с личностными качествами, ситуация выбора специализации создает у студента состояние тревоги, неуверенности в правильности выбора дальнейшего пути. Неумение видеть значимость дисциплин специализации для будущей профессиональной деятельности, учебно-исследовательская работа студента так и не приобретает черты профессионального самоопределения. Общение со студентами доказывает, что для развития их профессионального

самоопределения недостаточно иметь только лишь предоставление ситуации выбора, необходимо их организационно-методическое обеспечение для всех субъектов воспитательно-образовательного процесса. Если студент выбирает педагогическую деятельность в качестве своей будущей профессии, то свобода выбора образовательно-профессиональных программ и отдельных учебных курсов, их разнообразное содержание, отвечающее интересам каждой личности, способствуют формированию адаптивной, самостоятельной и творчески мыслящей личности будущего учителя. Кроме того, учебные профессионально-ориентированные курсы, выбранные по собственному желанию студента, повышают мотивацию обучения, способствуют более заинтересованному и осознанному овладению предметом, что в конечном итоге ведет к повышению уровня владения предметом, а соответственно, и уровня профессиональной подготовленности в целом.

К такому выводу можно придти и при анализе деятельности студентов на практиках, где их вариативность и многообразие в учебных планах специальности может сработать до «наоборот» для результатов педагогической практики на 4 курсе. Опыт, приобретенный на практиках, дает возможность студентам охотно заниматься профессиональными видами деятельности и «остановиться на достигнутом», а реальность диктует необходимость продвижения в профессиональном самоопределении студента за счет вновь приобретенного опыта, например, на педагогической практике. Независимо от предмета его специализации каждый будущий учитель должен соответствовать определенным общепрофессиональным требованиям, обладать совокупностью общечеловеческих качеств личности, педагогическими знаниями и умениями, необходимыми для его успешной профессиональной деятельности. Отсюда, ядро профессионально-педагогической подготовки составляют фундаментальные знания в области педагогики и психологии, основы которых приобретаются в процессе изучения соответствующих учебных дисциплин. Эту часть подготовки следует считать инвариантной, обязательной для будущего учителя любой специальности [4].

Общая профессиональная психолого-педагогическая подготовка в высшем учебном заведении выполняет важные социальные и профессиональные функции: обеспечивает развитие у будущих учителей общей и профессиональной культуры, педагогической направленности мышления, профессионально важных качеств личности. Это системообразующий стержень профессиональной подготовки учителя. Значимость профессиональной подготовки усиливается в связи с тем, что она придает целостность и профессиональную направленность всей деятельности вузов, осуществляющих подготовку учителей. Если ранее доминировал унифицированный подход к этой подготовке, то в настоящее время необходимо было ее персонифицировать, направив все усилия на развитие личности будущего учителя. В ходе социализации личностные качества,

характерные для человека, преломляясь в профессиональной деятельности, конкретизируются и приобретают характеристики профессиональных. Общее, разностороннее развитие личности, проявляясь в условиях конкретной профессиональной деятельности, придает новые характеристики профессиональным качествам: осознание социальной значимости профессиональной деятельности, оценка ее содержания и результатов с позиций этических и эстетических категорий, осознание необходимости самосовершенствования личности и т.п. Таким образом, вузовский учебный процесс выступает фактором профессионального самоопределения при определенном организационно-методическом обеспечении, например, использовании элементов будущей профессиональной деятельности, когда, с одной стороны, создаются условия для проявления активного и самостоятельного профессионального самоопределения студента, а с другой стороны, воспитательно-образовательный процесс стимулирует содержание и формы проявления активности и самостоятельности студента, которые приобретают более усложненный и совершенный характер в зависимости от уровней его профессионального самоопределения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Мясищев, В. Н.** Основные проблемы и современное состояние профессиональных отношений человека. – Т.2. – 1960. – С. 110-125.
- 2 **Узнадзе, Д. Н.** Экспериментальные основы психологической установки. – Тбилиси, 1961 – 210 с.
- 3 **Тальзина, Н. Ф.** Управление процессом усвоения знаний. – М. : МГУ, 1984. – 344 с.
- 4 **Садыков, Т. С., Хмель, Н. Д.** О проблемах развития высшего образования // Вестник, серия «педагогические науки» – Алматы, 2002. – № 1(1) – С. 3.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Б. Ф. Сәрсенбаева

ЖОО – болашақ мұғалімнің белсенділігін қалыптастырушы негізгі фактор

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

B. G. Sarsenbaeva

HEI as a factor of formation of a future teacher's activity

Бұл мақалада жоғары оқу орында студенттердің белсенділігін қалыптастыру болашақ мұғалімнің негізгі қасиеті ретінде көрсетіледі.

In the article the actuality of the chosen research theme is proved, the aims and tasks, hypothesis, methodological basis, methods of research, novelty, theoretical and practical importance are formulated.

УДК 378.02.6.

Б. Г. Сарсенбаева

к.п.н., доцент кафедры психологии, профессор,
Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар

ЦЕЛОСТНОСТЬ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТА В ВУЗЕ

В настоящей статье рассматриваются вопросы целостности в психолого-педагогической подготовке студента в вузе. Автор подчеркивает, что независимо от предмета его специализации каждый будущий учитель должен соответствовать определенным общепрофессиональным требованиям, обладать совокупностью общечеловеческих качеств личности, педагогической компетентностью, необходимыми для его успешной профессиональной деятельности. Отсюда, ядро профессионально-педагогической подготовки составляют фундаментальные знания в области педагогики и психологии, основы которых приобретаются в процессе изучения соответствующих учебных дисциплин. Эту часть подготовки следует считать обязательной для будущего учителя любой специальности.

Ключевые слова: психолого-педагогическая подготовка, будущий учитель, общепрофессиональные требования, личность, педагогическая компетентность, профессиональная деятельность.

Президент Казахстана Н. А. Назарбаев не раз отмечал, что необходима собственная интеллектуальная революция, которая даст возможность реализовать потенциал нации. В принятой программе «Интеллектуальная

нация-2020» главными аспектами отмечают, такие как повышение научного потенциала страны и развитие системы инноваций, прорыв в системе образования. Поэтому сейчас делается акцент на обеспечении новых производств и технологии современными конкурентноспособными специалистами и создании эффективной отечественной научно-инновационной базы. В Казахстане на производствах наметился социологический сдвиг. В деятельный возраст вступает поколение двадцатилетних, которое ищет свое место в жизни, идет процесс активизации молодежи. По инициативе Президента страны создана новая система управления – Комитет по делам МОН РК и управления молодежной политики в каждой области, которые должны помогать молодым людям решать их проблемы и быстрее становится опорой общества. Анализ основных законов и других документов об образовании дает нам основания для вывода, что в нашей стране законодательно создаются все условия для подготовки квалифицированных кадров. В сфере образования началась смена парадигмы «образование = обучение» на парадигму «образование = становление», то есть становление человека, его саморазвитие, самооформление в личность.

С учетом новых реалии начался процесс перехода от концепции функциональной подготовки к концепции развития личности, т.е. индивидуализированный характер образования, учет возможностей каждого конкретного человека и содействие его самореализации и развитию, обеспечивающей функциональную грамотность каждого обучающегося.

Если студент выбирает педагогическую деятельность в качестве своей будущей профессии, то свобода выбора образовательно-профессиональных программ и отдельных учебных курсов, их разнообразное содержание, отвечающее интересам каждой личности, способствуют формированию адаптивной, самостоятельной и творчески мыслящей личности будущего учителя. Кроме того, учебные профессионально-ориентированные курсы, выбранные по собственному желанию студента, повышают мотивацию обучения, способствуют более заинтересованному и осознанному овладению предметом, что в конечном итоге ведет к повышению уровня владения предметом, а соответственно, и уровня профессиональной подготовленности в целом.

Независимо от предмета его специализации каждый будущий учитель должен соответствовать определенным общепрофессиональным требованиям, обладать совокупностью общечеловеческих качеств личности, педагогической компетентностью, необходимыми для его успешной профессиональной деятельности. Отсюда, ядро профессионально-педагогической подготовки составляют фундаментальные знания в области педагогики и психологии, основы которых приобретаются в процессе

изучения соответствующих учебных дисциплин. Эту часть подготовки следует считать обязательной для будущего учителя любой специальности.

Общая профессиональная психолого-педагогическая подготовка в вузе выполняет важные социальные и профессиональные функции: обеспечивает развитие у будущих учителей общей и профессиональной культуры, педагогической направленности мышления, профессионально важных качеств личности. Это системообразующий стержень профессиональной подготовки учителя. Значимость профессиональной подготовки усиливается в связи с тем, что она придает целостность и профессиональную направленность всей деятельности вузов, осуществляющих подготовку учителей. Если ранее доминировал унифицированный подход к этой подготовке, то в настоящее время необходимо было ее персонифицировать, направив все усилия на развитие личности будущего учителя.

В ходе социализации личностные качества, характерные для человека, преломляясь в профессиональной деятельности, конкретизируются и приобретают характеристики профессиональных. Общее, разностороннее развитие личности, проявляясь в условиях конкретной профессиональной деятельности, придает новые характеристики профессиональным качествам: осознание социальной значимости профессиональной деятельности, оценка ее содержания и результатов с позиций этических и эстетических категорий, осознание необходимости самосовершенствования личности.

Следовательно, мерой разносторонности личности будущего специалиста является познавательный научный к данной науке (например, интерес к физике, химии, биологии, истории и т.п.) и способность к ее овладению, и интерес выступает в качестве предпосылок овладения необходимым уровнем профессионализма. В овладении каждой наукой можно наблюдать разносторонность познавательных интересов студента, например, изучение естественнонаучных дисциплин, предполагает различные аспекты – научный (факты, законы, теории), мировоззренческий (метафизический, идеологический), материалистический, диалектический), экологический, эстетический, нравственный и т.п. Такое понимание будущего конкурентноспособного специалиста позволило нам не просто признать необходимыми в общеобразовательной программе отдельные предметы (философия, биология, математика и др.), но и обеспечивать их интеграцию как на уровне межпредметных связей, так и внутрипредметных.

Опыт показывает, что в педагогической деятельности «общее», «разностороннее» развитие выступает одним из содержательных аспектов профессионального, которое, в свою очередь, является формой проявления «общего», «разностороннего». В реализации педагогических компетенции (например, сформулировать познавательную задачу, спрогнозировать результаты процесса развития личности и коллектива, выбрать метод

педагогического воздействия и т.п.) отражаются не только знания о содержании профессиональной деятельности, но и уровень общего развития личности, а именно – потенциал общего, разностороннего развития определяет как содержание, так и форму актуализации данных компетенции (т.е. проявляется социальный опыт, общая культура, нравственные нормы и принципы и т.п.).

Так как в педагогической деятельности отражаются интегративные, а не отдельные характеристики и качества личности, то педагогическая компетентность выступает как целостная характеристика деятельности педагога.

Цель высшего (в том числе и педагогического) образования – формирование основ профессиональной деятельности. Такими основами являются устойчивый интерес к профессиональной деятельности; устойчивое желание и стремление иметь дело с этой деятельностью профессионально; система научных знаний об этой деятельности, умение использовать эти знания в качестве инструмента профессионального мышления и решения профессиональных задач.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 «О ходе реализации Государственной программы развития образования и задачах системы образования и науки на предстоящий период», Астана, 18 июня 2012 г.

2 «О Концепции государственной молодежной политики до 2020 года», Астана, 26 февраля 2013 года.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Б. Ф. Сәрсенбаева

Студенттің ЖОО-да психологиялық-педагогикалық дайындығының біртұтастығы

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

B. G. Sarsenbaeva

Integrity in the psycho-pedagogical preparation of students at the university

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Бұл мақалада жоғары оқу орында студенттердің белсенділігін қалыптастыру болашақ мұғалімнің негізгі қасиеті ретінде көрсетіледі.

In the article introduction the actuality of the chosen theme's research is proved, the aims and tasks, hypothesis, methodological basis, methods of research, novelty, theoretical and practical importance are formulated.

UDC 372.854

Y. Satilmis

Suleiman Demirel University, Almaty

SOME TEACHING PROBLEMS IN CHEMICAL PERIODICITY SUBJECT

This study refers to some difficulties and methodical solutions in teaching periodic law. There are determined some techniques about periodicity which is the one of the important subjects in secondary chemistry education.

Keywords: teaching Secondary Chemistry, Periodicity, Periodic Table.

Chemistry teachers use the periodic table to teach more information about chemical behaviors, trends, similarities and dissimilarities of elements. This opportunity to see general chemical properties of elements directly from the periodic table is of great importance in modern chemical education. Periodic law is natural and common law for all natural sciences [1, 15]. It proves elements having periodicity. Because chemists generally understood that chemical elements can be grouped together in separate classes according to obvious similarities or dissimilarities in their properties by the middle of the last century [2].

Periodicity subject is one of the most fundamental subjects for secondary chemistry. Students should understand the periodic law, periodic properties, atomic structure and the arrangements of elements on periodic table by periodicity subject [3]. They should be described Mendeleev's studies about periodicity, and the importance of elements [4, 236]. In teaching of periodicity subject, thought-provoking approach, available teaching techniques and meaningful learning would be realized. Knowledge is learnt, produced and developed with using adequate content. Content is the body of knowledge that results from scientific activity as well

as the ideas upon which knowledge is built [5,145]. Therefore, periodicity content can be developed in terms of scientific knowledge. Periodicity is very important subject and the curriculums of both eight and nine grades consist of this subject in secondary schools. This is mainly taught at eight grade and repeated it nine grade [6].

The aim of the study is to identify the challenges teacher face, to advise the solutions, and to contribute to better teaching during the teaching periodicity of the subject. Periodicity as the concept of an abstract concept can be learnt with a concrete contents and teaching methods. Thus, the opinions of chemistry teachers were received about the concept of periodicity to teach better in this study. 14 chemistry teachers joined to search. It was studied about identifying difficulties and recommending solutions of the teaching periodicity with using the questionnaire which was prepared by researcher. According to the table below (Table 1) most of the teachers that the first ten years of professional experience and has participated in the last two years has been determined that in-service training. Teachers' professional knowledge and pedagogical content knowledge can be assumed as an experience and substantial degree of accuracy of these assumptions, information and opinions given by teachers can be decided. Teachers' Professional Situation was adequate for this research.

Table 1 – Teachers' Professional Situation

The Total Teacher Participating in the survey		14
Job Retirement	1-5 year	6
	6-10 year	4
	11-15 year	2
	16-20 year	2
The last two years in-service training, participation in courses and seminars	Yes	9
	No	5

In this study consist of there parts to determine some problems for instruction of periodicity subject. These were about teaching topics related to objective feedback, methods used by teacher in lessons and the reasons of problems during learning process.

Firstly, according to the common opinions of the teachers about teaching topics related to objective feedback, they were reported three main objectives about periodicity subject; these were giving information about elements (79 %), learning to classify elements (79 %), teaching periodicity concept (64 %). However, the teachers argued some objectives partially. These were expressing the relationship between elements (43 %), teaching literacy (43 %) and building periodic table (36 %). The relationship between elements includes formation of compounds of their oxides and hydroxides. Teaching valence of atoms and than formation of different compounds by reactions is very important step of periodicity subject but most of teachers have not argued these objectives. This is problem for teaching process because many exercises about formation of new compounds should be done

to better learning. The next problem was about periodicity literacy. We know that some natural events and rules occur periodically so, it should be taught periodic events in nature to better understanding periodicity concept. The final was building periodic table. The historical development of periodic table and rebuilding some other periodic tables must be in teacher's lesson plan because students can learn how to form the existing tables and periodicity of elements on the tables.

Secondly, teachers' opinions about their preferred method of teaching periodicity were obtained. According to opinions various methods were not used during teaching process. Method used more than other was demonstration method (36 %) because of the use of periodic table in lesson. The less one was about exercises. As explained above, the formation of new compounds between elements have not focused as an objective of lesson by the teachers. Thus exercises couldn't be done adequately in lessons. Demonstration method was also inadequate for lessons. It should be used in teaching atomic structure and abstract concepts about periodicity more.

The third is about the reasons of problems during learning periodicity subject in secondary education. According to one of three teachers (29 %); students do not know adequate about the meaning of the concept of periodicity and one of three teachers (36 %) predicted that periodic events in nature can not be given as the samples sufficiently on lessons. In addition less teachers mentioned the some problems; teaching time and teaching tools.

As a result, at first, most of teachers indicated that the lack of teaching methods and teaching time were seen as a problem. This problem was defined as the lack of exercises about periodicity subject. Secondly, one of the most problems seen in teaching periodicity subject is the meaningful learning concept. It was understood that teachers were said to be need effective learning of content. The content knowledge, order of subsubjects and the level of readiness of the students are very important to solve this problem. Teaching periodic events occur in nature should be explained as an example during teaching process and described periodic properties with exercises for meaningful learning. The subsubjects can be ordered in accordance of student-centered teaching process. One of the next steps for meaningful learning is application of periodic properties with exercises. These should be given more frequently in the periodic table on lessons. When it is not adequate time for learning or teaching, exercises about periodic properties on the periodic table can not done in more times. So, this supports the following problem that is teaching and learning time. It is passed to another unit without fully understandings then most students do not aware content knowledges about periodicity. Some subsubjects; the history of Periodic table's formation, atomic models, applications of periodic properties, periodicity concept are important parts of meaningful learning for students and complete the meaning of periodicity concept. Some chemists (Oliver R.; Petrucci R. H.) had emphasized on teaching the development of atomic theory and periodic table. Oliver R. wrote, «A historical development of the periodic table teaches pupils some important lessons about the nature of science»

[7, 217]. Petrucci explained some properties; atomic radius, ionization energy, electro negativity, magnetic properties, metallic and nonmetallic properties of elements and he said to need learning something about above properties that are related to physical and chemical properties of elements [8, 286].

Finally, when we consulted the all of the teachers, the determined results above and the opinions of all teachers about what should be done properly at the point of solving these problems, it was showed the same results. According the results; teachers predicted that issues the meaning of periodicity concept in fifty percent, periodic events related to nature in forty three percent, the comparison exercises on element groups about periodic properties in fifty percent, using technological tools and equipment more frequently in sixty four percent. Some teachers have no comments about the solutions of teaching periodicity subject. These results was shown in table 2.

In comparison between problems and solutions that was determined by the teachers some important points were appeared. Two of these are about the meaning of periodicity concept and teaching examples related periodic natural events. Teachers predict the lack of learning the meaning of periodicity in percent of 29 as problem but decided in percent of 50 as a solution Teachers said that the meaning of periodicity should be taught in introduction of periodicity subject. There is a great difference between the portions of problem and solution that was determined. The same situation was appeared the next problem that is teaching examples related periodic natural events. It was determined in portion of 36 percent as problem and 43 percent as solution. According to Teachers' Professional Situation (see table 1) 8-9 teachers have enough job experience to evaluate results but it was not found out problem related the meaning periodicity concept and teaching examples related periodic natural events in teaching process.

Table 2 – The concerning opinions of teachers for solution of learning problems in teaching the periodicity subject

	Yes	No	Partially	N=0 idea
The meaning of periodicity should be taught in introduction of periodicity subject	7	1	1	5
The natural periodic events should be given as examples on lessons	6	0	3	5
The comparison exercises about periodic properties of elements should be applied on periodic table	7	0	1	6
It should be sufficient time for explaining periodic properties; atomic radius, ionization energy, electro negativity, metallic and nonmetallic properties	4	1	3	6
Technological teaching tools should be used during the teaching process more frequently	9	0	0	5

The last evaluating situation is about teachers who have no comments. It was related job experience of teachers again. If we look the Table 1 related professional situation, 5-6 of teachers have not experience yet because 43 of percent of teachers have five year of job experience and 36 of percent of teachers have

no attendance in-service training or courses and seminars for the last two years. There is significant relation between opinions of teachers and their professional situations. This result supported that this research is available and results should be evaluated in teaching periodicity subject.

According to the Table 3 related opinions of teachers for teaching the periodicity subject, it is recommended that solutions related the meaning of periodicity concept, using periodic events in nature and more exercises about periodic properties should be focused on secondary chemistry teaching.

LIST OF REFERENCES

1 **Жексембина, К. М., Нұрахметов, Н. Н., Сарманова, К. А.** Химия: Әдістемелік нұсқау: Жалпы білім беретін мектептің 8-сынып мұғалімдеріне арналған құрал. – Алматы: Мектеп, 2004. – 160 б. – ISBN 9965-33-096-4.

2 **Babaev, E. V., Hefferlin, R.** (Ed. Rouvray D.) The Concepts of Periodicity and Hyper-Periodicity: from Atoms to Molecules. A book: Concepts in Chemistry: a Contemporary Challenge. Research Studies Press, London. –1996. – P. 24-81.

3 Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі негізгі орта білім беру деңгейінің 8-9 сыныптары үшін «Химия» пәнінен типтік оқу бағдарламасы, – Астана, 2013.

4 Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Жалпы орта білім. – Алматы: Ронд, 2002. – 360 б. – ISBN 9965-9220-3-9.

5 **Koballa, T. R, Chiapetta, E. L.** Science Instruction in the Middle and Secondary Schools. – Columbus: Merrill Publishing Company, 2006. – ISBN 0-13-191656-4.

6 **Нұрахметов, Н. Н., Жексембина, К. М., Сарманова, К. А.** Химия: Әдістемелік нұсқау: Жалпы білім беретін мектептің 9-сынып мұғалімдеріне арналған құрал. – Алматы: Мектеп, 2005. – 128 б. – ISBN 9965-33-385-8.

7 **Oliver, R.** (Ed: McDuell Bob). Teaching Secondary Chemistry, the Periodic Table. John Murray Science Practice. – 2008. – ISBN 9780719576386.

8 **Ralph, H.** Petrucci, Electron configuration and Periodic table, General Chemistry Principles and Modern Applications. – Macmillan Publishing Company, New York, 1989. – P. 282. – ISBN 0-02-946560-5.

Material received on 22.12.14.

Й. Сатылмыш

«Периодтылық» тақырыбын оқытудағы кейбір мәселелер

Сулейман Демирел атындағы университеті, Алматы қ.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

Й. Сатылмыш

Некоторые проблемы обучения химической периодичности

Университет имени Сулеймана Демиреля, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Осы мақалада химия мұғалімдерінің «Периодтылық» тақырыбын оқыту кезеңінде кездесетін қиыншылықтар мен оларды шешу жолдары қарастырылған. «Периодтылық» тақырыбы орта мектеп химиясындағы маңызды тақырыптардың бірі болғандықтан, осы тақырыпты тиімді үйретудің әдістемелік жолы көрсетілген.

В этой статье рассматриваются трудности для учителей химии трудности и их решения при обучении темы «Периодичность». Тема «Периодичность» – эта важная тема школьной химии, поэтому в статье показана эффективная методика обучения для учителей химии.

ӘОЖ 373/378:371(574)

А. Д. Танатова

п.ғ.к., тренер, ҚР білім беру жүйесінің басқарушы және ғылыми-педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бойынша «Өрлеу» БАҒО» АҚ Республикалық институтының деңгейлік бағдарламалар орталығы, Алматы қ.

МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ЖЕТІЛУІ БІЛІМ САПАСЫН ДАМУДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ РЕТІНДЕ

Осы мақалада Қазақстан Республикасының жалпы мектептердің педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының деңгейлік бағдарламасының маңыздылығы және жаңа формация мұғалімінің қалыптасу мәселесі қарастырылған. Оқушыларда оқу дағдысын дамытудың өзектілігі баса көрсетіледі. Мұғалімдердегі рефлексивті қызметті дамыту қажеттілігі негізделген. Білім беру сапасын арттыру мәселелерін шешуде мұғалімдердің кәсіби осүйінің маңыздылығы талданады.

Кілтті сөздер: кәсіби жетілу, білім сапасын арттыру, деңгейлік бағдарлама, жаңа формация.

Қазіргі білім беру қоғам өркендеуінің тек қана зияткерлік емес, сонымен қатар экономикалық базасын да құрайтын рухани өндірістің аса маңызды

саласы болып табылады. Оған қоса «білім беру ақпараттық, әлеуметтік және коммуникативтік технологиялардың дамуына және олардың меңгерілуіне, олардың білім беру тәжірибесінде белсенді қолданылуына мүмкіндік бере отырып, тұтастай қоғамның және жеке адамның өзгеруіндегі оның жоғары мобильділігін, сонымен қатар әр түрлі әлеуметтік топтарға оның енуін қамтамасыз ететін, қуатты факторына айналуға» [1, 9 б.].

Бұл жағдайларда білім беру сапасы жөніндегі мәселе еліміздің ішкі сұраныстарынан пайда болғандай, сол сияқты дамудың жалпы әлемдік беталыстарынан да туындайтын қазіргі қазақстандық қоғамның өзекті міндеттерінің қатарына анық шыға бастаған. Сондықтан қазіргі мектеп пен ЖОО алдында білім беру нәтижелерінің жоғары сапасын қамтамасыз ету талабы тұр.

Қазақстанда оның дамуға жағымды әлеуметтік-экономикалық беталыстарымен, сабақ кезінде және сабақтан тыс уақытта оқушылардың интеллектуалдық және жеке тұлғалық мүмкіндіктерін дамыта отырып, оларды білімді табысты игеруге ынталандыратындай оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға бағытталған шығармашылық жұмыстарды педагогтардың еркін таңдауларына барлық жағдайлар жасалған.

Алайда, көптеген мұғалімдерге шынайы жағдайларда белгілі бір қарама-қайшы шектеулерге тап болуға тура келеді. Біріншіден, сыныптардың үлкен құраммен жинақталуы және «сынып іргелерімен» шектелген оқыту. Екіншіден, мектеп бағдарламасының қатаң оқу стандарты және табысты білім беру үшін бөлінетін оқу уақытының аздығы. Үшіншіден, ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың ауқымды дамуы және көптеген аймақтық мектептердің компьютермен жеткіліксіз түрде жабдықталуы. Төртіншіден, білім беру сапасын арттыру бойынша жұмыс және ҰБТ табысты өтуге оқушыларды дайындау қажеттілігі. Осының барлығы тәжірибе жүзінде оқушыларға жақсы білім берудің формуласын құруға кедергі жасайды. Нәтижесінде біз оқыту сапасының жеткіліксіз көрсеткіштеріне, үлгерімі нашар, дивергентті және аутодеструктивті балалардың белгілі пайызына иеміз. Мұғалім білім беру сапасының пайызын арттырудың әсіресе сандық көрсеткіштеріне баса назар аудара келе, оқушының тұлғасы мен оның көпқырлылығына мән бермей, оны оқу-тәрбие үрдісінің «нысаны» ретінде қабылдай бастайды.

Жоғарыда айтылғандардан ақпараттық жүйелердің жаһандану кезеңінде мұғалімнің негізгі кәсіби қасиеттерінің бірі болып, оқушыларды табысты білім алуының жеке-тұлғалық алғышарттарын аша келе, оларды білім алуға үйрете алуы саналады. Бұл үрдістің табыстылығы оқушылардың қалай білім алу керектігін ұғыну дәрежесіне байланысты.

«Білім алуға үйретудің» қозғаушы күші болып «метатаным» саналады: индивидтің қалай ойлайтындығын және үйренетіндігін қадағалау, бағалау, бақылау және өзгерту [2]. Бұған қол жеткізу үшін мұғалімдер,

оқушылар оның белсенді субъектілері болатындай, білім беру ортасын құруға шоғырланулары қажет. Қазір мұғалім оқытпайды, оқушы оқиды. Сондықтан сабақты оқушылардың жас ерекшеліктерін, олардың «жақын арадағы даму аймағын» ескере отырып, оқушыларда метакогнитивтік сананы қалыптастыра отырып құрған жөн.

Қазіргі ғылыми тәсілдемелердің арасынан конструктивистік теорияларға негізделгендері, «оқушылар ойының дамуы бойларындағы бар білімдердің жаңа білімдермен, немесе сыныпта түрлі көздерден алынған білімдермен өзара әрекеттестік жағдайында жүзеге асады», деген пікірлерге негізделген тәсілдемелер әлемге танылған [2, 153 б.]. Тек осындай жағдайда ғана білім беру мағыналы болады, себебі ол оқушыны пәнді терең меңгеруге ғана үйретпейді, сонымен қатар білімді сыныптан тыс жерлерде де қолдануға мүмкіндік береді. Осыған сүйене отырып, біз оқытуды балалардың жақын арадағы даму аймағымен сәйкес жүргізуге мүмкіндік беретін, барлық жастағы оқушыларды маңызды эксперименталдық және әлеуметтік ортамен қамтамасыз етуіміз қажет.

Мұғалімдер балаларды білім алуға үйрете алатын оқу үрдісін жетілдірген кезде ғана, оқытуды тиімді деп қабылдауға болады. Оқушыларға өз білімдері мен көзқарастары жөнінде ойлануға мүмкіндік беруге бағдарланған, сонымен қатар сұрақтар қоюға және сындарлы шешімдерге келуге түрткі болатын оқыту, балалардың метакогнитивтік сана-сезімдерінің дамуына ықпал етеді.

Қалыптасқан жағдайларда мұғалім эмпатияны, төзімділікті, ойлау орамдылығын, мобильділікті, қажеттіліктерді тез арада анықтауға және туындаған түрлі мәселелі жағдайларды оңтайлы шешуге дайындықты жоғары деңгейде дамытуы қажет. Осы аталған сипаттамалар сапалы оқыту мен білім берудің жоспарын дайындау кезінде өздігінен шешім қабылдауға жауапты, табысты педагогтың іс-әрекеттеріне тән.

Осылайша, қазіргі кездің құзыретті мұғалімі әрі педагог, әрі психолог, әрі психотерапевт, әрі коуч, әрі жетекші, әрі жасампаз болуы қажет. Бұл, бірінші кезекте, одан өзінің әлеуметтік рөлін қайта санаға салып, оқушыларға білім берудің әдіс-тәсілдерін қайта қарастыруды, өзін, өз психологиясын қайта құруын талап етеді. Қазіргі ұстаз фасилитатор және рефлективтік практик болуы қажет.

Фасилитатор-ұстаз – оқушыларда тұлғалық дамуға деген беталыстарды ынталандыратын педагог. К. Роджерстің ойынша, «фасилитатор-ұстаздың жоғары атағына келесідей шарттарды орындаған жағдайда қол жеткізуге болады:

- барлық оқу үрдісі барысында оларға толық сенімділікті көрсету қажет;
- топтың алдында немесе олардың әрқайсысының алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерді оқушыларға тұжырымдап нақтылауға көмектесу;

• ылғи да оқушылардың бойында білім алуға деген ішкі уәждеме бар екендігін ескеру;

• қандай да бір міндеттерді шешу барысында қиындықтарға кез болған уақытында көмектесе алатындай, оқушылар үшін үнемі түрлі тәжірибенің «қайнар көзі» болу;

• өз бойында топтың эмоционалдық икемін сезіну қабілетін дамыту және оны қабылдау;

• топтық өзара әрекеттестіктің белсенді қатысушысы болу;

• топта өз сезімдерін ашық айту;

• әрбір оқушының сезімдері мен күйініштерін түсінуге мүмкіндік беретін эмпатияға қол жеткізуге тырысу;

• өзін-өзі жақсы білу [3, 118-119 б.].

Өзінің оқыту және білім беру тәжірибесінің әдістері мен түрлерін дамыту, өзгерту және жетілдіру жолдарын үнемі және мұқият ойластыратын мұғалім рефлексивтік практик болып табылады.

Балаларды білімге деген құштарлыққа дағдыландыру аса өзекті емес, олардың оқуға деген ынтасы мен икемін дамыту және оны сақтап қалу әлдеқайда маңыздырақ екенін педагогтар білулері қажет. «Ең жақсы педагогтар өз шәкірттерімен бірге дамиды, білімге деген нақты қызығушылық танытып, ылғи да жаңалық ашуға дайын болады» [4, 278-279 б.].

«Тұлғаның әлеуметтену ғимаратына мықты және пайдалы түрде қаланатын» кірпіш болатындай, сабақты жоспарлап және жүргізуге мүмкіндік беретін теориялық және практикалық білімдердің өзара тығыз байланысы тек құзыретті және рефлексивті мұғалімге ғана тән [5, 45 б.]. Осыған байланысты біз Мишра мен Келердің (2006), білімнің үш саласын (пәндік, педагогикалық, технологиялық) байланыстыра алатын мұғалім шеберліктің барынша жоғары деңгейіне ие және кәсіби тәжірибесі мол, деген болжамдарымен келісеміз [2, 257 б.].

Кәсіпқойлық мұғалімнің «оқушыларда болатын қиындықтарды, жиі кездесетін қателерді, қандай да бір тапсырмаларды орындаудың көлемі мен уақытын болжауға мүмкіндік беретін озық тәсілдемелерге» назар аудара алатындығына байланысты [4, 386 б.].

Өзінің бойындағы қасиеттері мен өз іс-әрекеттерінің мұқият рефлексиясы, мұғалімді білім беру үрдісінің тиімділігін арттыру бойынша, оның әлі пайдаланбаған, жаңа ресурстарын ашуға түрткі болуы ықтимал [1].

Шебер-ұстаз өз пәнін жақсы біліп қана қоймай, сонымен қатар педагогикалық үрдіске қатысатын әрбір адамның орнын мойындап, оқушылардың іс-әрекеттерін ұйымдастыра алуы, оның нәтижелерін алдын ала болжап, қандай да бір кез болатын ауытқуларды түзете алуы, яғни құзыретті тұлға болуы қажет [6,5 б.].

Осыған орай мұғалімнің өзінің кәсіби тұрғыда жетілуісіз білім берудің сапасын арттыру мүмкін емес деген ойдамыз. Рефлексивтік маманды дайындау тұлғалық, жалпымәдени білімділікті, кәсіби-педагогикалық, тәжірибелік шеберлікті, сыныптағы практикалық зерттеулер тәжірибесін және әлеуметтік, бихевиористік ғылымдар саласындағы зерттеулерді білуін болжайды [2,257б.].

Педагогикалық шеберлік орталығы, Назарбаев Зияткерлік мектептері Кембридж университетінің білім беру факультетінің қызметкерлерімен бірлесе отырып Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің біліктіліктерін арттырудың көп деңгейлі Бағдарламаларын жетілдірген. Аталған Бағдарламалар, ең алдымен, оқушы тұлғасына барлық күш пен назарды қоюға бағдарланған әрбір курсант-мұғалімнің ішкі шығармашылық қорларын ашады, кәсіби икемдер мен дағдыларды дамытады [7].

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің басқарушы және ғылыми-педагогикалық қызметкерлерінің біліктіліктерін арттыру бойынша Республикалық институтының деңгейлік бағдарламалар орталығы (ББЖ БАРИ ДБО) мұғалімдер үшін оқытудың екінші (негізгі) деңгейінің Бағдарламасы бойынша курс өткізеді және өзінің соңынан қалған педагогтарды еріте алатын көшбасшы-мұғалімдерді дайындайды. Аталған Бағдарлама 2012 жылы енгізілген. Өткен 2013 жылы ББЖ БАРИ 1200 мұғалім оқып шықты. 2014 жылы 4000 жуық.

Жоғарыда айтылғандар мұғалімнің жеке рефлексивтік іс-әрекеттерін дамыту арқылы оның кәсіби шеберлігін дамытудың маңыздылығын тағы да дәлелдейді. Білім беру сапасын дамытудың негізгі өлшемдерінің бірі болып заман талаптарына сай өмір сүретін: өзгерістерге бейімделгіш және өзінің педагогикалық іс-әрекетін сәйкесінше жаңарта алатын мұғалімнің кәсіби жетілуі саналады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Современные образовательные технологии: учебное пособие / коллектив авторов; под ред. Н. В. Бордовской. – 2-е изд., – М. : КНОРУС, 2011. – 432 с.

2 Руководство для учителя: Программа курсов повышения квалификации педагогических работников РК. Второй (средний) уровень. – Изд. первое.- АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012. – 281 с.

3 **Маралов, В. Г.** Основы самопознания и саморазвития: Учебн. Пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 256 с.

4 Педагогическая психология: Учебное пособие. / Л. А. Регуш, А. В. Орлова. – СПб. : Питер, 2010. – 416 с.

5 **Лизинский, В. М.** Современный урок: особенности, подходы, диагностика. М. : Центр «Педагогический поиск», 2009 – 160 с.

6 **Жайтапова, А. А.** Моделирование и мониторинг профессионального роста учителей в системе повышения квалификации. Учебное пособие. Алматы, 2006. – 90 с.

7 Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Екінші (негізгі) деңгей. – Үшінші басылым – «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ АОО, 2012. – 291 б.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

A. D. Tanatova

Профессиональное совершенствование учителя как условие развития качества образования

АО« НЦПК Орлеу» Центр уровневых программ
Республиканского института, Алматы қ.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

A. D. Tanatova

Professional development of teachers as a condition of education quality

Center of level programs, JSC «National center for
professional development «Orleu», Almaty.
Material received on 22.12.14.

В статье рассматриваются проблемы формирования учителей новой формации и значимость уровневых программных курсов повышения квалификации педагогов общеобразовательных школ Республики Казахстан. Показаны актуальность развития учебных навыков у учеников. Обоснованы необходимость развития рефлексивных работ учителей. Анализированы важность профессионального роста учителей в решении проблем повышения качества образования.

The article deals with the problem of creating a new formation of teachers and the importance of level program training courses of teachers of secondary schools of the Republic of Kazakhstan. The relevance of academic skills of the students is shown. The necessity of reflective work development in teachers is substantiated. The importance of professional development of teachers in solving problems to improve the quality of education is analyzed.

ӨОЖ 378 (574)

Ж. А. Темербаева

п.ғ.к., доцент, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ОРНЫ

Мақалада жоғарғы оқу орнында кредиттік оқу жүйесінде инновациялық оқыту технологиясының қолданудың тиімділігі анықталады.

Кілтті сөздер: білімдену технологиялары, инновация, инновациялық технология.

Жаңа технология ұғымы қолданымда құлағымызға жиі естіліп жүргенімен, оның ісәрекеттегі әдіснамасы бұлдырлау. Аталған бұлдырлықтың басты себеп-салдары төмендегіндей: бір технологияны меңгеру үрдісінде қабылдаушы тұлғаның психологиялық жадынамасының мүмкіндігі ескерілмей келеді:

– технологияға жетілу үшін классикалық және инновацияға қызмет етер деген әдістерді саналы меңгеру шарқын елемей кездеседі;

– технологияның бір ғана нұсқасын меңгерушілікпен шектелуінің себептерін ашуға мән бермеудің байқалуы;

– меңгерген технологияны сыни пайыммен зерделеп, іс-әрекет үрдісінде өнімді нәтижеге апару-апармау барысын бағамдаудың жетімсіздігі...

Жоғарыдағы сараптаумен анықталған кемшіліктер таптаурын, дәстүрдегі қалыптанған білім беру деңгейлігінің әдістері мен нысандарын тәжірибеден түбірімен аластан тастауға кедергі келтіруде. «Білім берудің жаңа технологиясы» радикалды стиль тұрғысында қарастырылады. Оның мәні – ескіше қалыптасқан бұрынғы амал-тәсілдерді түбірімен іс-тәжірибеден алып тастау шеберлігі ұштау. Әрине, өзіне етене жақын үйреншікті амал-тәсілдерді тәжірибеден ығыстыру үшін белгілі бір тұлғаның әдіснамалық дүниетанымы қоғам сұранымына сай құбылып, өзгеріп, динамикалы сипатқа түсіп отыруы орынды-ақ. Білім беру кеңістігінде технологиясының өнімді нәтижеге қол жеткізбеуінің бір факторы – ол тұлғаның аталмыш технологияға оқырау қарауы сөзсіз. Міне, осындай кереғар қайшылықтардың шоғырлануынан көптеген жеке тұлғалардың экономикалық парасат бағымдары болу керек нұсқадан төмен көрсеткіштерде қалып қояды. Сондай келеңсіздіктің орын алуынан педагогика ғылымының басқа ғылымдардан қалыс қалып, басымдық рөлін жойып, халық алдында беделін әлсіретіп жүргені белгілі. Шындықтың

жүзімен қарасақ, педагогика нысанының қатысы жоқ бірде-бір ғылымды атай алмаймыз. Ең құрығанда әрбір қорғалатын ғылыми жұмыстың аппаратын, әдіснамасын мысал ретінде алға тарту айтқандық білім беру процесінде білім теориясының (оқулық, стандарт, типтік бағдарлама, типтік жоспар, жұмыс бағдарламасы) сарыны мен оқыту мазмұнын ескеру тұрғысында таңдалады. Ол үшін әрбір профессор-оқытушы өзінің дәріс, семинар жүргізу барысында қандай амал-тәсілдерді «демеуші білім беру» және «инновациялық білім беру» жіктелуіне жатқызатынын ішкі пайыммен бағамдап, соған сәйкес келерлік технологияны не даяр күйінде қабылдайды, немесе оны өзінің жүйе-құрылымымен жасайды. Жалпы технологияны ұтымды пайдалану жаратылыстану мен нақты ғылым салаларында жиі кездеседі. Себебі аталған пәндердің ішкі мүмкіндігі технология заңдылығына үндесіп келеді. Мәселен, «алгоритм», «амал», «төте жол», «қысқа жол», «дәріс», «қарқындылық», «жылу», «тығыздық», «күш», «куат» т.б. ұғымдардың өзі іс-әрекеттің нышандық белгісі ретінде сипатталып тұр.

Технологиялардың тиімді пайдалану үшін оның әдіснамалық бағдарын құрып алған орынды:

- білім беруде, білімдендіруде, ғылым игерту үрдісінде бысымдық іс-әрекетті жандандырудың негізін қалаулы;
- ғылыми-оқу қызметін, инструментін тұтыстықта жабдықтаудың жолдарын табу;
- білім берудің негізгі бағыттарын, ұстанымдарын, интеллектуалды әлеуетін (мақсат, міндет, жаңалығы, жобасы...) ұдайы дамытудың ақиқатты амалын құру;
- ғылымдар арасындағы өзара ықпалдастық заңдылықтары мен ұштастық қағидасын анықтау және студенттің ішкі ғылыми-білімі қорын (интериоризациясын) олардың өзінің зерделеу іс-әрекетін ширату;
- қарастыруға қатысты нысанына басымдықта келетін әдіснамалық жүйенің құрылымдық мәнін зерттеу.

Жоғарында келтірілген бес әдіснама құрамдарын ұстаным ретінде алған профессор-оқытушы зерттеу әдістері сапасында жүйі-құрылымдық тұрғыда кездесетін инновациялық технологиялардың өзінің білім беру процесінде қолданады.

Әрбір ғылым негізіндерін студент санасына сонылық сапада жеткізуі мақсатында логикалы тапсырмаларды шешуге бағдар жасауы көзделеді. Ол үшін барлық стандарттағы пәндерден ірі тақырыптар шоғырын есептеп, оның блок жүйесін модульдерге салған тиімді-ақ. Өкінішке орай, бүгінгі таңға дейін стандарт шегіндегі оқулықтардағы тапсырмалар мен сұрақтар логикалық пайымды дамыту мақсатына шақтап құрылмай, ірі блоктың модульдік жүйесінің құрам-бөліктерін тұтастық заңдылықта қабылдаудың рейтинг шкаласына жіктелмей отырғанын ашық айтқан орынды демекпіз.

Сөйтіп, бірден «5» баллды бағалау аясында «мониторинг қорытындысын» формальды тұрғыда шығаруға жүйрікпіз-ақ. Бұл мақалада көбінесе ғылыми еңбек талап-мүддесіне сай келе бермейтін шылау категориясын көп қолдану арқылы эмоционал-экспрессив ренді айрықша бөліп көрсетуді мақсат тұтып отырмыз. Технологияның инновациялық бағдарда болуы үшін алдымен білім беру процесін студенттердің ішкі интеллектуалды әлеуетіне қажеттілік сипатында ыңғайлап алу көзделеді. Ол үшін бағалау көрсеткіштері мен өлшемдіктері ғылым салаларымен қуалау қағидасымен саралануы қарастырылады.

Аймақтық ауқымда қолданыста бар ұғымдар басқа ортада таныс емес болып шығатын тұстар да әдіснаманың осалдық деңгейін аңғартады. Көптеген шет тілдерінен кірген терминдер қазақ тілінде дәл аудармасында берілмегендіктен, «кластер», «когнитив», «ноосфера», «силлогизм», «креатив» және т.б. ұғымдардың бара бар мағынасын жеткізер деген баламасын табу қиын. Жасыратыны жоқ ұғымдардың өзін ретке келтіре алмағандықтан, жаңа технологияларды тәжірибеге енгізу үлкен мәселе.

Демеуші білім үлгісінің негізгі белгілері:

- жоғары оқу орындарының өзіне тән оқыту мазмұнына ыңғайланған тәртіп жағынан ұйымдастырылуда. Оқу мен ғылыми қызметті қатарынан дамыту. Іргелі пайым, табиғат жайлы философия, адамдардың әртүрлі сипатын ажырататын танығыштық қызмет, гумандық іс-қимылдың, пәндер модуліндегі окшаулығын баян етеді;
- программалық оқыту мен модульдеп оқытудың технократтық ойлау мәдениетін әдеби шығармалардың нысандарын пайдалану нәтижесінде айқындап, қолдайтын дүниенің механистік және детерменистік көрінісі қалыптасады;

– негізінен бір мағыналы және оқытушыға (жоғары мектептің) бұрыннан мәлім жауаптары бар, ол әдеби таптаурын қалыпқа түскен, талдаудың әдістері танымал, даяр білімді беруге бағдарланған оқыту әдістерінің басым болуы.

Білім мазмұнының әлеуметтік-техникалық құрам бөліктерінің жасанды ара-қатынаста болуы. Теория мен тәжірибедегі сынақтың «инновациялық білімнің үлгісінің негізгі белгілері:

- танып білетін және қолданылып жүрген субъектіні қоса қамтитын ғылыми ұтымдылықтың классикалық түрлерінің басым болуы. Танымды шектеушілік дағдыдан аулақ болып, әр адамды жеке деңгейліктегі тұлға деп қараушылық;

– оқытудың мазмұнын интегративтік негізде ұйымдастыру; табиғаттың, қоғамның, адамның өмір сүру мәністерін айқындайтын заңдылықтарын ғылыми еңбектердің сарынынан зерделеп, сыни бағаммен құндылықтарды екшей білетін қабілеттілікті меңгеру; «адам-қоғам-табиғат» қатынасын үйлестіруге бағытталған жүйелік ойлау, адамның мүмкіндігінен тыс

құбылыстың барлығына, оны тануға бағыттау, дүниетанымның ең жоғары дамуының мәдениетін қалыптастыру;

– оқытудың мазмұны мен әдістерін шығармашылық іс-әрекетінің методологиясын меңгеріп, басқалар байқай қоймайтын автордың ішкі ұстанымын таба білетін, тіпті оқытушы байқамаған нәрсені жасайтын инновациялық қабілетін тәрбиелеп дамыту;

– мамандық факторлары ретіндегі, оның ішінде гуманитарлық-философиялық модульді пәндерін меңгеру барасында, әсіресе, жобалық оқу жұмыстары барысында ізгілікті, руханилықты, әлеуметтік және қоғамдық жауапкершілікті дарыту және дамыту.

Жоғарыда басы ашылған көлеңкелі іс-әрекеттерді жоюдың амалы – білім беру процесіне әдіснама бағдарын айқындау. Әдіснама бағдарының бірінші сатысы гнесеология амалын тәжірибеде ұтымды қолдану. Бұл бағдарда әр ғылымдық ұғымның, түсінік-тұжырымның себеп-салдарын анықтау.

Әдіснама бағдарының екінші сатысы – шығармашыл – креативті әдіс. Белгілі бір білім теориясынан айрықша көріністерді аңғарту.

Әдіснама бағдарының үшінші сатысы – аксеологиялық әдіс. Меңгерілуге тиісті ғылыми нысанның астарлы тұстары қамтылады. Студент бұрынғы білім қорларын интеллектуалды әлеует саласында жинақтаған өзі де тұжырымдама жасайтын дәрежеге жетіледі. Бұндай әдіснама бағдарының оқу ісінің нәтижесі әр студенттің креативтік, эзотерикалық парасат пайымына ұмтылуымен көрініс табады.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі барлық елдердің студенттерін қабылдауына мүмкіндік береді. Білім теориясын меңгерудің үзіліссіздігін жүзеге асыру барысында ерекше мынандай қасиеттерін атап өтуге болады:

– білім беру жүйесінің тиімділігі қоғамның даму стратегиясына негізделіп құрылады;

– білім беру жүйесі болашаққа ыңғайланып тізбеленеді;

– білім теориясының мақсаты, мазмұны білім беру технологиялары, ұйымдастыру түрлері, басқару механизмдері үнемі өзгеріп отырады.

Білім беру жүйесінде дәстүрлі мәселелермен қатар кең ауқымды мәселелер, планетарлы таным, жалпы адамзаттық құндылықты санамен парасаттау, табиғатпен санасу, экологиялық, экономикалық, материалистік ұғыммен бірге идеалистік пайымды бағалай аларлық танымды дамыту сияқты міндеттерді шешу – басты мұрат.

Оқу студенттердің болашақтағы меңгеруге тиісті мамандығының әлеуметтік маңызына көз жеткізу; танымдық ойлау-пайым жасаудың ерекшелігін түсіну; оқу қызметін ұйымдастыру іс-әрекетінде студенттің теориялық және практикалық білім қорының ғылыми негіздеріне көңіл бөлу. Оқу іс-әрекеті бірқатар қызметтік өрістерді жүзеге асыруға түрткі

жасайды. Білім меңгеру процесінде студент типтік бағдарламада ұсынылған міндетті әдебиеттерден және қосымша әдебиеттермен жұмыс жүргізуге төселіп, олардан өзінің зерттеу нысанына қатысты маңызды деген тұстарды қажетіне жаратып, интерпретация жасап, одан белгілі бір тұжырым, қорытынды шығаратын дәрежеге жетіледі. Мұнымен бірге оқып отырған кітаптарына қатысты тақырыбын айқындауға көмек көрсетерлік жай және күрделі жоспар құралады. Профессор-оқытушылардың ұстанымын білім мазмұнына жіктей отырып, конспект, реферат, библиографиялық жұмыстарды да ықтияттылықпен орындай алады. Қабылдау іс-әрекетінде білім мазмұнындағы келетін алгоритмдік жүйемен меңгеруге төселеді. Жұмыс жүргізу тәсілін анықтамалық ақпараттарды ұтымды қолдану дәрежесінде өркендетеді. Студент жұмыс жүргізу мен дұрыс демалуды үндестіре алатын деңгейге жетіледі. Оқығандарын рет тәртібімен жаднамасына бекітуге ынталанып, баяндама құруда жинақталған біліми-ғылыми қорларын тақырыптың өзектілігіне орайластыруға шындалады. Барлық жіктелген іс-әрекеттер оқуға қажеттілікті анықтайды.

Түйсіну аталған мақсатты жүзеге асыру үстіндегі студенттің жеке тәжірибесі, білім мен ғылым қабылдау процестері саналы тұрғыда іске асатын әрекет. Бұнда студент қазіргі меңгеруге тиісті білім мен ғылымның түбінде өзінің мамандығына қатысты қажет болады деген ұстанымда болмай, белгілі бір пәннен білімді меңгеруі. Мәселен, «Инженерлік сызба» пәнінен шығарған есептерді саналы тұрғыда ертеңгі өз мамандығына қажет деп шығармайды, профессор-оқытушы оны талап еткен соң шығарады. Немесе студенттер тәжірибеге шыққанда зауыттағы жұмысқа тек сол берілген күнді өтеу үшін тиесілі істерін атқарады. Білім мен ғылым жетістігін практикада көз жеткізу мақсатында өтпейді. Сөйтіп, зауытта немесе үй салу процесінде кірпіш қалауды үйренеді, ондағы мақсат «Инженерлік сызба» пәніндегі мақсатпен қабыспайды.

Қорыта келгенде, жоғары оқу орындарында кредиттік технологияның орнын анықтау үшін алдымен бүгінгі модернизация кеңістігінде бұрынғы қалыптасып келген теориясының ең бастысын сұрыптап алу көзделеді: жоғары оқу орындарына арнаулы ұсынылған Қазақстан Республикасының стандарты мен типтік бағдарламасының негізінде құрылған ғылым салаларының пәндік сападағы (білім мазмұны) оқытуға арналған бәріне бірдей заңдылықтары мен принциптері негіз ретінде қызмет етуін қадағалау зерделенеді; субъекті мен предикаттың өзара байланысын «Инженерлік сызба» пәнін оқыту процесінде тиімді пайдалану ұдайы нысанада болады.

1 Назарбаев, Н. Ә. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған : Мелекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 2004, 16 қазан. – 2 б.

2 Чернилевский, Д. В., Морозов, А. В. // Креативная педагогика и психология: учебное пособие. – Москва : Традиция : Академия Проект, 2004. – 560 с.

3 Юцявичене, П. А. Теория и практика модульного обучения. – Каунас: Швиеса, 1989. – 272 с.

4 Вазина, К. А. Модульное обучение. – Горький, 1990. – 14 с.

5 Башарин, В. Ф. Педагогическая технология: что это такое. – Специалист, 1993. – № 3. – С. 25-27.

6 Уман, А. И. Формирование содержания образования и педагогическая реальность // Инновации в образовании, 2007. – № 11. – С. 4-13.

7 Сериков, В. В. Образование и личность: Теория и практика проектирования педагогических систем. – Москва : Логос, 1999. – 272 с.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

Ж. А. Темербаева

Место технологии инновационного обучения в ВУЗе

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Zh. A. Temerbaeva

The place of innovative training technology at the university

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 22.12.14.

В статье определяется эффективность использования в ВУЗе, при кредитной системе обучения инновационных образовательных технологий.

The effective use of innovative educational technologies in higher education, with the credit system of education, is determined in the article.

А. К. Темиргалинова

магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ

В данной статье рассмотрена тема о единой национальной идеи «Мәңгілік Ел» через межкультурные отношения, поскольку культурное многообразие выступает основной характеристикой современного казахстанского общества. Рассмотрены методы воспитания в подрастающем поколении чувства патриотизма через ценности, связанные с осознанием каждого подрастающего человека патриотом и гражданином своей страны, воспитание культуры и межнационального общения.

Ключевые слова: Родина, национальная идея «Мәңгілік Ел», молодежь, патриотическое воспитание, единство, многонациональный народ.

Президентом Республики Казахстан Н. А. Назарбаевым в послании народу Казахстана в 2014 году «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» была выдвинута национальная идея «Мәңгілік ел».

«Мы, казахстанцы, единый народ! И общая для нас судьба – это наш Мәңгілік Ел, наш достойный и великий Казахстан! «Мәңгілік Ел» – это национальная идея нашего общеказахстанского дома, мечта наших предков. За 22 года суверенного развития созданы главные ценности, которые объединяют всех казахстанцев и составляют фундамент будущего нашей страны. Они взяты не из заоблачных теорий. Эти ценности – опыт Казахстанского Пути, выдержавший испытание временем». [1].

«Мәңгілік Ел» – понятие очень емкое и очень важное, на русский язык это словосочетание можно перевести как «вечный народ», «единый народ». Это понятие включает в себя много важных значений. Ведь «вечный народ», «единый народ» может стать таковым при условии сплоченности народа, любви к Родине, уважительных межнациональных отношений в Казахстане, патриотического отношения к родной земле. Как гласит мудрое изречение казахского народа:

«Отан – елдің анасы ел – ердің анасы». [2, с. 5].

«Родина – мать народу, народ – мать джигиту». [2, с. 6].

«Казахстанский патриотизм – это нечто особое. Так как речь в данном случае идет об отношении многонационального народа Казахстана к одной общей для многих народов Родине. Чувство казахстанского патриотизма не является врожденным, его необходимо воспитывать. И для этого необходимы время, условия, исторические события прошлого и настоящего. Исторически так сложилось, что Казахстан стал многонациональным государством. На нашей прекрасной и богатой земле проживает единый и многонациональный народ, не знающий и не желающий знать о ссорах и распрях. В этом залог успеха нашего государства. Это главные источники казахстанского патриотизма». [3, с. 41-42].

Патриотизм во все времена был необходим народу. Дух патриотизма, сплоченности, несомненно, относится ко всем слоям населения, ко всему народу Казахстана. Но хотелось бы рассмотреть это понятие на подрастающем поколении, молодежи – в чьих руках судьба будущего Казахстана. «... процветание независимого Казахстана зависит от способности и готовности молодых граждан нести ответственность за свое будущее и за будущее всей страны, самоотверженно учиться и трудиться на благо Родины». [4, с. 4].

Идея «Мәңгілік Ел» для всех казахстанцев, а у нас государство многонациональное. «...– возьмите хотя бы нашего прекрасного писателя Герольда Карловича Бельгера. На мой взгляд, невозможно представить Бельгера вне Казахстана. Он не впишется ни в какую другую страну, потому что привык жить на этой земле. Казахстан стал для него, немца по национальности, родным домом». [5, с. 12].

«В Казахстане сложилась уникальная полиэтническая общность, основанная на синтезе тюркской и славянской этносоциальных групп в сочетании с другими этносами». [6] Следовательно, наша молодежь – многонациональна. Задача наших педагогов состоит не только в том, чтобы воспитать грамотное поколение, но и сплотить межэтнические отношения среди молодежи. Ведь, если отношения между разными национальностями подрастающего поколения Республики Казахстан будут крепки, дружны, толерантны, то, несомненно, будет легче воплотить в жизнь национальную идею «Мәңгілік ел». Как говорит казахский народ:

«Берекені көктем тілеме, берлігі мол көптен тіле». [2, с. 8].

«Не ищи благодати на небе, ищи ее в единстве народа». [2, с. 11].

Для воплощения национальной идеи необходимы не только силы, знания и умения педагогов, семьи, но и определенная политика со стороны государства, направленная на сохранение и развитие различных культур, а также на межнациональное согласие в нашей стране. Такая политика у нас проводится. Иначе говоря, здесь присутствует понятие «мультикультурализм».

Привив человеку с раннего возраста дружелюбие, взаимопонимание, взаимопомощь, сострадание к окружающим людям, не зависимо от их нации, вероисповедания, можно говорить и о патриотизме. Казахи говорят:

«Бала тәрбиесі – бесіктен». [2, с. 95].

«Воспитание ребенка начинается в колыбели». [2, с. 97].

Сначала надо научиться любить и уважать близких людей, а после и всю страну, то есть Родину. Но нельзя думать, что сначала необходимо воспитать в молодежи межнациональные отношения, а после патриотическое отношение к Родине. Эти два процесса воспитания подрастающего поколения должны идти параллельно. Иначе никак, если мы хотим достичь наши цели. Национальное согласие и Казахстанский патриотизм должны восприниматься молодежью как одно целое, как один стебель.

Сегодня существует набор ценностей, связанных с осознанием каждого подрастающего человека патриотом и гражданином своей страны, воспитание культуры и межнационального общения:

- равенство прав и свобод человека независимо от национальности, пола, социального происхождения, отношения к религии, языка, имущественного и должностного положения;
- единство патриотического, национального и общечеловеческого в формировании самосознания и чувств;
- способность преодолевать личностно-психологические барьеры в общении, непримиримое отношение к высокомерию, эгоизму, грубости;
- непримиримость к расизму, геноциду, проповеди фашизма;
- формирование у молодежи национального самосознания, открытого для восприятия ценностей других народов, проживающих в Казахстане;
- сохранение и развитие исторически сложившихся дружеских отношений и согласия народов Казахстана.

Педагогам необходимо разработать ряд действий, которые оказывали бы на каждого подростка влияние ощутить гордость за причастность к нашей Родине, ее богатой истории и к ее будущему.

А начать необходимо с изучения Конституции Республики Казахстан, воспитания бережного отношения к государственным символам Флагу, Гербу, Гимну, осознавая их символический смысл. Воспитание Казахстанского патриотизма не только формирует активную жизненную позицию современного молодого человека, но и дает дополнительные высокие ориентиры в жизни.

Другое направление в области патриотического воспитания связано с работой музеев различного направления. Особенно хотелось выделить краеведческие музеи. Так как углубленное знакомство учащихся с историей своего края, жизнью и деятельностью земляков оказывает непосредственное влияние на формирование их жизненных идеалов, помогает воспитывать

чувство гордости за свою малую Родину. Так как патриотические чувства начинаются с воспитания в каждом ребенке любви к своему краю, селу, дому. Работа учащихся в краеведческом музее формирует навыки исследовательской работы и обучает бережному отношению к прошлому. Как писал Василий Шукшин: «Мое ли это – моя родина, где я родился и вырос? Мое. Говорю это с чувством глубокой правоты, ибо всю жизнь мою несу родину в душе, люблю ее, жив ею, она придает мне силы, когда случается трудно и горько... Я не выговариваю себе это чувство, не извиняюсь за него перед земляками – оно мое, оно – я. Не стану же я объяснять кому бы то ни было, что я – есть на этом свете пока, это, простите за неуклюжесть, факт». [7, 49 с.].

Существенную роль в формировании личности патриота играют проведение конкурсов, фестивалей, позволяющих познать мировоззрение, традиции, обычаи народов Казахстана. А также проведение таких национальных праздников как «Наурыз», «Масленица», которые объединяют народы. Здесь можно выразиться казахской пословицей:

«Бірлік, ынтымақ – байлық, бақ». [2, с. 36].

«Согласие и единство – счастье и богатство». [2, с. 37].

Проведение театрализованных представлений, состязаний в искусстве импровизации, выставок творческих работ, которые способствуют уважению и почитанию культур, традиций других народов.

На этих праздниках происходит духовное обогащение, формируются интересы, развиваются отношения дружбы и согласия. Как говорит казахский народ:

«Татулық – табылмас бақыт». [2, с. 26].

«Дружба – богатство бесценное». [2, с. 30].

Обучение патриотизма также осуществляются через уроки истории Казахстана, литературы Казахстана, изобразительного искусства, казахского языка. Знать казахский язык – это наш гражданский человеческий долг. Существует казахская поговорка:

«Тіл – көңілдің кілті». [2, с. 180].

«Язык – ключ к душе человека». [2, с. 184].

На уроках музыки в школе, мы полагаем, очень важно исполнение патриотических песен о родной земле, о Казахстане. Это, несомненно, создает фундамент в сознании каждого ребенка по отношению к Родине. Например, очень патриотическая песня «Қазақстан» на слова М. Макатаева, муз. М. Тусупбекова:

Қазақстан

Жақсы атанды демессін, сүйем десем,

Табынатын тәңірім, ием де – сен.

Адам болып күн кешу қиын маған,

Арка тұтып, өзіңе сүйенбесем.

Қайырмасы:

Қазақстан! Қазақстаным!

Ардағым-ай!

Сен менің Шолпанымсың жанған ұдай,

Өзінде өмір сүрген қандай бақыт,

Өлмейтін махаббатым, арманым-ай!

Сен менің сүйегім мен қанымдасың,

Жанымдысың, ұятым, арымдасың.

Саған деген махаббат дамылдасың,

Тек сенің топырағыңды жамылғасың.

Қайырмасы.

Өзінше түсің де ерек, ісің де ерек,

Сырым бар саған айтар ішімде көп.

Қомағай көзімді бір тойдыра алмай,

Қорқамын бәрі осының түсім бе деп.

Қайырмасы. [8, с. 264-265]

Педагогам нужно подобрать ключ, которым можно будет открыть дверь в мир молодого человека, чтобы помочь взглянуть в собственную душу и изменить ее к лучшему, наполнить ее чувством гордости своей страной, историей, свершениями, стремление сделать ее краше, богаче, крепче и счастливее.

В этом мире у нас одна Родина – это Казахстан. Хотелось, что бы у каждого гражданина нашей необъятной страны при одном лишь упоминании нашего государства на глазах накатывались слезы!

Наши предки прошли через многие трудности, чтобы сохранить для нас Родину, наш быт, обычаи, традиции, мир и согласие между разными народами Казахстана. Поэтому перед новым поколением стоит задача сохранить исторически сложившееся наследие страны, приумножить национальное богатство и возвысить роль Казахстана. И, конечно же, быть сплоченными, только тогда наш народ станет «вечным народом», только тогда мы достигнем национальной идеи «Мәңгілік ел»!

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана.

17 января 2014 г. Послания народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [Текст] // [Электронный ресурс] : http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-17-yanvary-2014-g

2 Қазақ мақал-мәтелдер! Қазақ және орыс тілінде = Казахские пословицы и поговорки на казахском и русском языка [Текст] / Құраст. және ауд. М. Аққозин. – Алматы. : ТОО «Интеллсервис», ТОО «ФинЭк», 2000 – 212 б.

3 **Токсанбаева, М.** Воспитание подрастающего поколения в духе Казахстанского патриотизма [Текст] // «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» = «Казахский язык и литература в русской школе». Республикалық ғылыми-педагогикалық басылым = Республиканское научно-педагогическое издание. – Алматы, 2010. – №1. – С. 41-42.

4 **Доброта, Л.** Молодежный курс «Мәңгілік Ел» [Текст] // Казахстанская правда. – 2014, 11 февраля – С. 4.

5 **Роева, С.** Нам необходимо выработать культурный код нации. [Текст] / Е. Брусиловская // Казахстанская правда. – 2014, 14 марта. – С. 12.

6 **Калиева, Г. И.** Современные подходы к воспитанию студенческой молодежи в национальной системе образования Республики Казахстан [Текст] // [Электронный ресурс] : <http://ref.rushkolnik.ru/v108055/>

7 **Шукшин, В.** Слово о «малой родине» [Текст] / Сост. и автор вступительной статьи М. Волоцкий. – М. : Союз кинематографистов СССР. Всесоюзное творческо-производственное объединение «Киноцентр», 1991. – 64 с.

8 Жастық шақ әуендері: Әндер [Текст] / Құраст. Ә. Абақанова, Ж. Байысбаев, Т. Тайбеков. – 2-жинақ. – Алматы : Өнер, 1993. – 336 б.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

А. К. Темирғалинова

Ұлттық келісім призмасы арқылы «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жастар арасында түсіндіру

С. Торайғыров атындағы

Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

A. K. Temirgalinova

The promotion of national idea «Mangilik el» among youth through the national consensus

S. Toraihyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 22.12.14.

Аталмыш мақалада мәдениетаралық қатынастар шеңберінде «Мәңгілік Ел» бірегей ұлттық идеясы қарастырылады, себебі мәдени әртүрлілік қазіргі қазақстандық қоғамның негізі болып табылады. Әрбір адаммен байланысты құндылықтар, мәдениет пен ұлтаралық қатынастар тәрбиесінің әдістері қарастырылған.

Due to cultural diversity as the main characteristic of modern Kazakhstan society we have studied the theme of common idea «Mangilik el» through the national consensus. Also we have considered the methods of education of the younger generation in the sense of patriotism through the values associated with the realization of each man as a patriot and a citizen of their country, and culture education and international communication.

ӘОЖ 47. 087(81)

А. Ш. Тлеулесова

к.п.н., Ph.D профессор, доцент кафедры «ДиНо»,

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар

ҚИЫН ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТЫҢ ТҮРЛЕРІ

Аталмыш мақалада қиын оқушылар және оларды қайта тәрбиелеу мәселесін зерттеген ғалымдардың еңбегі қарастырылған.

Қиын оқушылармен жүргізілетін жұмыс түрлері көрсетілген. Мектептегі оқу тәрбие жұмысындағы қиын балалармен жүргізілетін жұмыстарға талдау жасалған. Сонымен қатар, қиын балалардың оқу үлгерімін жоғарлатудың жолдары туралы мәселе қозғалған.

Кілтті сөздер: қиын оқушылар, жұмыс түрлері, қайта тәрбиелеу мәселесі, дәстүрлі тәрбие, бұзақылық, психикалық ауытқулар.

Қиын бала-түрлі себептермен мектепте, отбасында жүргізілетін дәстүрлі тәрбиеге көнбей, жағымсыз іс, теріс қылық, бұзақылық көрсетуді тұрақтылыққа айналдырған балалар және де психикалық ауытқулары бар балалар санаты.

Қиын оқушылар және оларды қайта тәрбиелеу мәселесін зерттеген белгілі ғалым Л. Керімов мұғалімдер мен «қиын» балалардың арасындағы қарым қатынастар жүйесіндегі кемшіліктерді үш топқа бөледі [1].

1. Моральдық және заң нормаларын ұстамауға бейімділігі бар оқушыларды алдын-ала айқындай алмауы. Кейбір мұғалімдердің оқушының

дара ерекшелігіне, адамгершілік тәрбие нормасынан ауытқу себептеріне толық көңіл аудармауы;

2. «қиын» оқушылармен тіл табыса алмауы, яғни жеке педагогикалық ықпалдар жасай алмауы салдарынан педагогтік этикаға жатпайтын тәсілдерді қолдануы, әрбір қылықтарын талдауға алу, орынсыз жазалау, қандай да бір жөнсіз әрекеттер болсын оны сол балаға жабу, кемсіту т.б.

Осылайша дұрыс қолданылмаған шара жасөспірімнің ыза кегін оятып, қарсылығын туғызады.

3. Кейбір педагогтардың кәсіптік деңгейлерінің төмен болуы және психологиялық тұрғыдан балалармен жұмыс жүргізуге дайындығының жеткіліксіздігі, өз пәндерінен білімдерінің таяздығы, тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру мен өткізудің әдістемелік шеберліктің жетіспеуі.

Мектептегі оқу тәрбие жұмысындағы кемшіліктердің де бала тәрбиесіне кері әсерін тигізуі даусыз. Олардың бірнеше түрін атап өтсек:

- тәртіп бұзуға бейім тұратын оқушыларды дер кезінде анықтап, олармен алдын ала жұмыстар жүргізбеу;

- мектеп ұжымының осы мәселеде қараусыз болуы немесе жүйелі жұмыстың болмауы. Мектептегі өзін өзі басқару жұмысының дұрыс жүрмеуі;

- сыныптан тыс, мектептен тыс өтілетін іс шаралардың сапасының төмендігі;

- тәрбиесі қиын баланың отбасымен қарым қатынастың нашар ұйымдастырылуы;

- девиантты мінезді оқушымен дұрыс қарым қатынас орната білмеу немесе мұғалім тәрбиешілердің кәсіби деңгейінің төмендігі;

- кейбір мұғалімдердің сабақ беру әдісінің төмен болуы, оқушылардың сабаққа қызықпауы, үлгерімінің нашарлығы оқушылардың тәртібін әлсіретеді және ол мұғалімнің беделін де төмендетеді.

- кейбір мұғалімдердің педагогикалық этиканы білмеуі немесе сақтамауы, оқушыны өзіне қарсы қоюға әкеліп соғады. Ол ұзаққа созылған шиеленісті туғызады.

Ұсақ қылықтар көрсетуде: сындарды жөндеу мен тапсырманы атқарудың оны бос уақытында орында ол адамды ренжітпін, онда кешірім деген принцип қолданылады. Соңғы жылдары көптеген мектептерде осындай педагогикалық жағынан бетімен кетуші балаларға картотека жасау олармен мақсатты бағытталған жұмысты жүргізуге жағдай жасайды, әсер ету жолдары көрсетіледі.

Баланың мінез-құлқындағы кінәраттардың себептері алуан түрлі болады, оның «қиын» деп бағалануы көбіне нақты психофизиологиялық сияттамасын көрсетпейді, ол туралы ата - аналар мен педагогтардың пікірін білдіреді. Қазіргі әдебиеттерде «қиын балалар» деп әдетте, мінез-құлықтары жалпы қабылданған нормалардан көп ауытқитын және дұрыс тәрбиелеуге кедергі жасайтын балалар аталады.

Сондықтан оларға қатысты тәрбиеленуі қиын балалар деген термин синонимі қолданылады. Осы арқылы олардың педагогикалық қағидалар бойынша тәрбиеленуге мүлдем бейімсіздігі және дәстүрлі педагогикалық ықпалдарды есте қабылдамайтыны білдіріледі.

Тәрбие процесінде қиындық келтіретін негізгі себептердің бірі психикалық аурулар болуы мүмкін.

Мысалы, психопатияға жатпайтын бала аутизміне балалар санатына жатқызу жөн бола қоймайды, өйткені мұндай ауытқушылықтармен көбіне медицина шұғылдануы тиіс. Егер балада жүйке психикалық ауытқуы бар деп күмән келтіретіндей мінез – құлық болса, онда психоневрологтың, балалар психиатрының консультациясы қажет, олар білікті диагноз қойып, тиісінше емдеу белгілейді. Кейбір ауытқулар психикалық ауруларға жатпайтын туа не жүре біткен психофизиологиялық ауытқулардан болады.

Мұндай ауытқулардан зардап шегуші балалар олардың психофизиологиялық дамуының ерекшеліктері ескеріліп, жекелей тәрбиелік көзқарас тұрғысынан қарауды керек етеді. Педагогикалық ықпалдың жекелей бейімдендірілген шаралары емдік коррекциялық шаралармен ұштастыра жүргізілетін болса, мұндай мінез – құлық ауытқулары көбіне түзеуге келеді. Қиын балаларды медициналық тексеруден өткізген жағдайлардың көпшілігінде олардың психикалық дамуының қалыпты деңгейде екендігі анықталады. Отбасындағы қолайсыз моральдық психологиялық ахуал тұлғаның дамуындағы ауытқуларға себеп болатын жағдайлар көп. Баланың мінез құлқында және оның тұлғалық қалыптасуында.

Мектептегі үлгерімі үлкен рол атқарады. Оқуда әр түрлі себептерден қатарынан артта қалу мектеп оқушысында сабаққа жеккөрушілікпен қарау және өзін сабақтан басқадай ретте көрсету ынтасына негіз болуы мүмкін. Бұларды қиын балалар қатарына қосуға апарып соғатын әр алуан мінез құлық ауытқулары не жүйке психикалық ауытқулардың салдарынан болады. Әрбір жеке жағдайда педагогтан ауытқулардың себептерін талдап бағалау және бұл себептерді жою жөнінде мұхият жұмыс жүргізу талап етіледі. Қазіргі алдыңғы қатарлы мектептерде қалыптаса бастаған психологиялық қызмет бұл жұмыста маңызды рол атқаруға тиіс.

Көшедегі кездейсоқ топтардың оқушының теріс мінезін қалыптастырудағы қосар үлесі де аз емес. Өйткені, қазір көшелерді, аймақтарды белгілі бір топтардың бөліп алып, сол жерлерде билік жүргізетіні ешкімге де құпия емес.

Олар өз түсініктері бойынша өмір сүреді және өз қатарын өзі сияқтылармен толықтырып отырады. Ал олар сол ортада өздерін еркін әрі ыңғайлы сезінеді. Себебі отбасында мектепте көрмеген қамқорлық пен құрметке бөленеді. Олардың адамгершілік қағидалары мен адами құндылықтары өздерінше қалыптасқан. Қоғамдық мораль мен нормалар олардың түнігіне сай келмейді.

Пайдасыз әдістердің зиянды салдарынан түзеу үшін жан-жақты ойластырылған ғылыми негізделген психологиялық - педагогикалық жүйе болуы керек. Ал ұлы Абай сөзі қайта тәрбиелеу ісін жігермен бастауға дем береді. Ол жеке тұлғаның қалыптасып дамуы туралы былай тұжырымдайды: «Баланы ең алдымен қоршаған ортасы, көшесі тәрбиелейді» [2].

Қазіргі заман келбетінің басты көріністерінің бірі -жас ұрпақ тәрбиесі. Бұл салада ізденістер көп, бірақ біздің жастарымыздың адамгершілік мәдени бейнесі әр уақытта көңілден шыға бермейді.

«Қиын бала» атанып, отбасында да, мектепте де қиындық тудырып жүрген балалар туралы айтылып та, жазылып та жүр. Адам өмірге келген сәттен бастап үлкен әлеуметтік ортаға тап болады. Оның осы ортада өзін еркін сезінуі мен үйлесімді дамуы үшін көптеген факторларда қажет.

Қазіргі көп мәдениетті қоғамда балаға сырттан әсер етуші жағдайлар оның жаңа қалыптасып келе жатқан тұлғасына ауқымды әсерін тигізеді.

Қандай да бір олқылығы бар баланың даму жағдайы, әдетте қолайсыз, жағымсыз болады. Ол баланың дамуына кесірі тиетін тәрбиелеуші шағын әлеуметтік сипаттарынан, тәрбиелеу оқыту үрдісінен және ықпал еткен тәрбиеленушінің ішкі ұстанымынан құралады.

Балалардың әлеуметтік педагогикалық олқылығының пайда болу тетігі мен дамуы баланың тұлға болуға деген қажеттілігі мен сондай болу мүмкіндігінің арасындағы қайшылықтар негізінде іске қосылады.

Әлеуметтік педагогикалық олқылық ерте балалық шақтан, шамамен үш жастан басталады, яғни баланың өзіндік санасының, мінез құлқының ережеге сәйкестігінің және нормативтік іс әрекетінің дами бастаған шағымен қатар келеді.

Бейімделуші мінез құлықтың тұжырымына сәйкес кез келген ауытқушылық бейімделудің бұзылуына алып келеді.

Балалардың және жеткіншектердің мінез құлқындағы ауытқушылық деп оның өзіне назар аудартатын және тәрбиешілердің сақтығын тудыратын ерекшеліктерін айтамыз.

Бұл мінез ерекшеліктері жалпы қабылданған қалыптардан, талаптардан, ауытқуды ғана білдірмейді, сондай ақ болашақта жасалатын қателіктердің, адамгершілік, әлеуметтік, құқықтық нормалардан, заң талаптарының бұзылуының бастауының негізін қалайды, осы мінез құлық субъектісіне, оның тұлғасының дамуына, оны қоршаған адамдарға, жалпы қоғамға әлеуметтік қауіп төндіреді.

Осылайша балалар мен жеткіншектердің ауытқыған мінез құлық, бір жағынан, тұлғаның тиісті ерекшеліктерінің туындауымен дамуынан сигнал беретін белгі ретінде қарастырылса, екінші жағынан, тұлғаның дамуына тәрбиелік ықпал ететін жетекші ретінде оны қалыптастырудың немесе оның қалыптасуына әсер ететін құрал ретінде көрініс табады.

Баланың тәрбиелі болып өсуіне берекелі отбасының әсері мол екені белгілі.

Л. Керімов қиын балалар тәрбиесі мәселесіне арналған зерттеулерінде, ең алдымен, отбасындағы тәрбие жағдайын білуден бастауды ұсынады. Баланың жетіліп қалыптасуына отбасының орны ерекше екенін түсіндіре келе, оқушыға қиын атануға алып келетін ата-аналардың балалармен, мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасындағы бірнеше кемшіліктерді көрсетіп берген. Бұл қиындықты шешудің негізгі бірден бір жолы- отбасындағы ізгілікті қарым-қатынасты орнату. Баланы дұрыс тәрбиелеу үшін отбасы қоғаммен тығыз байланыста болу керек [3].

А Высотина отбасы қызметін 5 топқа бөледі: ұрпақ жалғастырушылық, экономикалық, тәрбиелік, және қарым-қатынастық, бос уақытта демалысты ұйымдастыру. Демек, отбасында ата-ана осы қасиеттерді барынша бірігіп, жақсы ұйымдастыра білсе және педагогикалық жағынан білімді психологиялық жағынан әдіс-тәсілден хабардар болса, отбасындағы ахуал ерекше болмақ [5].

Оқушының жан-жақты тәлім тәрбие алуға, олардың ішкі қасиеттерін анықтап, дарынын шындап, сол арқылы өздері көздеген тәрбие бұлағына жағдай жасауымыз қажет.

Тәрбие күшіне ену дегеніміз – өз жұмысына, ісіне сену. Себебі, нағыз сенім бар жерде ғана, нағыз еңбек тәртібі бар. Ең бастысы тәрбие ісінің нәтижесін бағалап, оны іске асырудың сұрақ-жауап, дәстүрлі бағалау, ұстаз бен оқушының пікірлесуі арқылы іске асыру. Қиын оқушының пайда болуына себепті факторлар: отбасы тәрбиесінің дұрыс ұйымдастырылмауы, тұрмыстағы ұрыс-талас, дау-жанжал, баланың табиғи психологиялық ерекшеліктерін ескермеу, ата-ананың біреуінің болмауы т.б. қоғамдық ұйымдармен жұртшылықпен жүргізілетін жұмыстың әсіресе, оқушылардың тұратын аудандарында күрт төмендеуі. Қиын балалардың пайда болуына бірден-бір себепті себепті болатын және жағымсыз жағдай туғызатын отбасы тәрбиесі. Оның басшылары: баланың күнделікті жүріс-тұрыстарын қадағалап, оның көзінше артық-шарап ішпеу, ұрыс-керіс шығармау. Жастайынан еңбектану әдет-дағдыларын қалыптастырмау, баланың отбасы мүшесі болып кетуіне себепші болады.

Халқымыздың рухани мұраларының бірі-салт-дәстүр. Сол арқылы ұрпаққа адалдық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, отбасы тәрбиесіне байланысты тәлім- тәрбиенің беретіні ежелден белгілі. Ата-бабаларымыз әдептілігімен, өнерпаздығымен отбасы мүшелерінің бір-біріне деген өзара достық қарым-қатынасымен, терең еңбегімен балаларына үлгі өнеге көрсеткен.

Қиын балаларды қайта тәрбиелеу ісіндегі көп жылғы тәжірибемізге жүгінсек, қиын жасөспірімнің ұстанған бағыты, құлшынысы, ынта-ықыласы, мінез-құлқы мен дүниетанымына қарап тану жеткілікті бола қоймайды екен. Осыған байланысты баланың ұстанған бағыты мен алдына қойған мақсаты оның мінез-құлқын толық айқындап бере алмайды.

Сондықтан қиын баланы жан-жақты білу үшін оның ой-өрісі мен сана-сезім деңгейін күнделікті атқарып немесе айналысып жүрген іс-әрекетімен

байланыста, бірлікте алып қарастыру керек. Өйткені сана бала іс-әрекетінің белгілі бір бағытта болуын қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Керімов, Л. К. Мадин, И. Б. Қиын оқушыларды тәрбиелеу мәселелері. – Алматы, 1976 – 470 б.
- 2 Құнанбаев, А. Шығармалары. – Алматы : Жазушы, 1991. – 384 б.
- 3 Керімов, Л. К. Қиын бала және оны қайта тәрбиелеу. – Алматы, 2000. – 147 б.
- 4 Қоянбаев, Ж. Б. Қоянбаев, Р. М. Педагогика. – Алматы, 2002. – 370 б.
- 5 Высотина, А. Л. Луганский, В. Д. Методика изучения индивидуальных особенностей личности учащихся. – Москва, 2000.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

А. Ш. Тлеулесова

Виды работ с трудными учащимися

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

A. S. Tleulessova

Types of work with difficult pupils

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

В данной статье были рассмотрены работы ученых о проблеме трудных учащихся и их перевоспитания.

Предложены виды работ с трудными учащимися. Проанализированы виды работ с трудными учащимися в учебно-воспитательном процессе школ. В статье также описываются пути повышения уровня успеваемости трудных учащихся.

In this article the works of scientists about a problem of difficult pupils and their re-education were considered.

Types of works with difficult pupils are offered. Types of works with difficult pupils in teaching and educational process of schools are analysed. In the article the ways to increase the progress level of difficult pupils are described.

ӨОЖ 89.079 (11)

А. Ш. Тлеулесова

п.ғ.к., Ph.D профессор, доцент, Павлодар педагогикалық институты, Павлодар қ.

АУЫЗ ӘДЕБИЕТІ ТҮРЛЕРІ НЕГІЗІНДЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Аталмыш мақалада ауыз әдебиеті түрлері негізінде патриоттық тәрбие берудің жолдары туралы жазылған.

Патриоттық тәрбие беру мәселесі бойынша зерттеуші – ғалымдардың еңбектері қарастырылған. Сонымен қатар, патриоттық тәрбиені қалыптастырудың бағыттарын жан-жақты талдаған. Ана тіл сабағында ауыз әдебиетінің түрлері арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие берудің әдістемесі, батырлардың ерліктері, ақын-жырауларды дана өсиеттері туралы айтылған.

Кілтті сөздер: патриоттық тәрбие, ауыз әдебиеті, батырлар ерлігі, азаматтық, елжандылық, халықтық дәстүр, әдет-ғұрып, патриоттық білім.

Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» Қазақстан халқына Жолдауының «Қазақстан мұраты» деп аталатын бөлімінде: «Біздің балаларымыз бен немерелеріміз... бабаларының игі дәстүрін сақтай отырып қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар бейбіт, жылдам өркендеу үстіндегі күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады» – деп үміт артып отыр [1].

Бұл міндеттер, Қазақстан Республикасының беру жүйесінің міндеттері: азаматтық пен елжандылық, сүйіспеншілік пен мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халықтық дәстүрлерін қастерлеуге, әлемдік және отандық мәдениеттің жетістіктеріне баулу, қазақ халқы мен республикасының басқа жаңалықтарының, тарихи әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу, мемлекеттік пәнді меңгеру» деп айрықша аталып көрсетілген.

Қазіргі қоғамның әлеуметтік сұранысын мектепке қойып отырған талап тұрғысынан қарастырғанда, патриоттық білім беру маңызды мәселе болып отыр. Патриоттық білім қоғамда білімнің тез және шапшаң қарқынмен дамуына байланысты туындауда. Өйткені, оқушылардың мектепке алған білімдерімен шектеліп қалуына болмайды. Әр оқушы білімді өздігінен ізденіп, ғылыми және техникалық ақпараттардың ағымына бағдар ұстау дағдысын қалыптастыру қажет.

Қазақ халқының батыр ұлы, халық қаһарманы Бауыржан Момышұлы: «Патриотизм-Отанға мемлекетке деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман-

саулығын қоғамдық мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екенін мойындау, патриотизм - мемлекет деген ұғымды, оны жеке адаммен барлық жағынан өткенімен бүгінгі күнімен болашағымен қарым-қатынасын біріктірді», – деп атап көрсеткен.

Патриоттық білім үрдісін оқушы тұлғасын қалыптастыруға бағыттау үшін қажет. Патриоттық білім- оқушылардың іс-әрекет тәсілдерді меңгеруі мен білім алуы, іскерлік пен дағдыны игеруге даярлау. Патриоттық білім қасиеттілігі осы заманда ақпараттық алмасу үлгісінің қарқындылығымен байланысты. Ал ақпараттандыру – бұл адамзат өмірінің барлық жағына ақыл-ой, қызметтің интеллектілік құндылығы мен ықпал етушілік дәрежесінің артуына байланысты туатын объективтік үрдіс. Осыған орай білімді ақпараттандыру бүгінде оқушылардың жан-жақты дамуының басты шарты болып табылады. Бүгінгі таңда білімді ақпараттандыру нарықтық қарым-қатынас жағдайында оқушыларды өмірге жан-жақты даярлауды талап етеді.

Бүгінгі таңдағы патриоттық тәрбие жекелеген бағыттарға ғана емес, қоғам құндылықтарына қарай бағыт ұстайды. Өйткені патриоттық сезімнің басты нысанасы- отан, оның мазмұны: туған жер, табиғат, дін, тіл, дәстүр, тарих, әдебиет, өнер. Олар жеке тұлғаны ерекше жылылық, сүйіспеншілік сезіміне баулып, патриоттық сезімнің қайнар көзі болады.

Қазақстан Республикасы «Білім беру туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің міндеттері: азаматтық пен елжандылыққа, өз Отаны-Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу» десе, ал орта білімді дамыту тұжырымдамасында «тәрбиелік жұмыстарды қазақстандық патриотизм, азаматтық, ізгілікті интернационализм негізінде құру» керек екендігі көрсетілген.

Жәнібек, Қасым, Хақназар, Тәуекел, Есім, Тәуке, Абылай елі мен жері үшін қасық қандары қалғанша ат үстінен түспеген қазақ хандары.

Қазақ халқының біртуар ұлдары Ш. Уәлиханов, Б. Алтынсарин, А. Құнанбаев, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, Ш. Құдайбердиев, М. Дулатов, М. Шоқай, Т. Рысқұлов, С. Сейфуллин, І. Жансүгіров, Б. Майлин, т.б. өз ұлтының нағыз патриоттары екендігін сөзімен де, ісімен де дәлелдеген ұлы тұлғалар. Олар ұлт азаттығын, оның өркениетті ел болуын көксеп, астарды елін сүйуге, ұлтын қадірлеуге, Отанын қастерлеуге шақырған.

Майдангер ақын-жазушылар Б. Момышұлы, Ә. Нұршайықов, Қ. Аманжолов, Қ. Қайсенов, Ә. Шәріпов, Б.Бұлқышев, М. Ғабдуллин шығармаларында патриотизмнің Ұлы Отан соғысындағы өшпес үлгілерін жастарға өнеге етіп бір көрсетсе, екінші бір жақтан «патриотизм» ұғымының мәні мен мазмұнын өрелі ой-толғауларында жеткізуге ұмтылған.

Оқушыларға патриоттық тәрбие берудің іс-тәжірибелерін зерттеушілер олардың әдістері, формалары мен мазмұнын анықтаған.

(С. Ешімханов, С. Иманбаева, Л. Сейдахметова, т.б.) ғалымдардың тәрбиені қалыптастырудың төмендегідей бағыттарын белгілеген:

- патриоттық білім;
- патриоттық сана;
- патриоттық іс-әрекет.

А. Бижановтың пікірінше: «Патриотизмнің мәні өте күрделі. Бір жағынан, ол ізгілікті саяси үрдіс, яки жеке тұлға хәм қоғамдық сана элементтерінен тұрса, екінші жағынан, Отанды қорғауға, сақтауға, нығайтуға бағытталған сезім болып табылады» – деген. Демек, патриотизм деген ұғымды адамның санасы және сезімімен байланыстырып отыр, демек, болашақ азаматтардың бойына патриоттық сан-сезім орнықтыру қажет екен [2].

Патриотизмге тәрбиелеу үрдісінің танымдық тәрбиелеу жолдарын қарастыра келіп, олардың, жалпы оқушылардың сана-сезімін қалыптастырудан бастау алған ғана тиімді болмақ. Психологияда адамның жан-дүниесі, сезім-әрекеттеріне екінші сигналдық жүйенің ықпалы мол екендігі айтылады. Сезім қағидалары зат, құбылыстардың ғана ықпалы мен ғана емес, сөздің әсерімен де пайда болатыны белгілі.

Аса күрделі моральдық сезімдердің қалыптасуында сөздің әсері мол. Бұл ретте мектептердің патриотизмге тәрбиелеу жолдарын қалыптастыра келіп, оларды, жалпы оқушылардың сана-сезіміне ықпал ету, іс-әрекеттерін ұйымдастыру бағыттарында жүргізілгендігін анықталған.

Ұйымдастыру жұмыстарын осы бағыттар бойынша топтастырсақ, олар былайша бейнелінеді: соғыс және еңбек ардагерлерімен кездесулер, әңгіме кітаптар бойынша оқырман конференцияларын ұйымдастыру, ойын-сауық кештен, ертенгіліктер, т.б. шартты түрде оқушылардың сана-сезімін қалыптастыруға бағытталса мұражайға материалдар жинау, спорттық ойындарға қатысу.

Сонымен, мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеу-басты мақсат болса, отаншылдық сана-сезім, отаншылдық іс-әрекет, отаншылдыққа өзін-өзі тәрбиелеу-оның басты бағыттарын құрайды. Ал, оның міндеттерін өсіп келе жатқан жас буындардың ар, ождан, намыс, құрмет, сүйіспеншілік сана-сезім ояту, орнықтыру әрекеттерімен анықталу тиіс. Осылардың барлығы жинақталып оқушылардың бойына ерлік, батырлық, қайырымдылық, мейірімділік секілді ізгі қасиеттермен көрініс бермек.

Патриотизм өзінің қоғамдық құрлысы, ғылым мен мәдениеттің барлық салаларындағы оның жетістіктері жолындағы, ғалымдар мен ойшылдардың, жазушы, суретшілердің, дүние жүзілік мәдениетті дамытуға қосқан үлесі жолындағы ұлттық мақтаныш сезімімен тығыз байланысты.

Мектепте пән мұғалімдері патриотизмнің ерекшелігіне халқымыздың қайраткерлерінің табыстары мен жетістіктері жолындағы құрмет көрсетумен

мақтаныш етуі рухында тарихи ұлттық дәстүрлерге оқушыларды тәрбиелеу айтып отыру керек.

Қазақ даласындағы ақын-жыраулар халыққа өнегелі сөздерімен ықпал етіп, оларды іргелі ел; берекелі жұрт болуға шақырды.

Жыраулар жаугершілік заманда хандар мен бектердің ақылгөй кеңесшісі болып жорықтарға бірге аттанды, ру тайпаларға басшылық етті, сұрапыл қанды майдан өріністерін жырға қосты, ерлікті мадақтады, шейіт болған батырларды оқтап, ел қайғысын шапқыншылығы кезіндегі халықтың береке бірлігін, ат жалын тып мінуге жарайтын қазақ баласының қасиетті борышы – өз Отанын дан қорғау екендігін Шалкиіз, Ақтамберді, Бұқар, Шал ақынша ұлылардың жырларынан көре аламыз. Бұқар жырау:

Ер жігітке жарасар
Қолына алған найзасы,
Би жігітке жарасар
Халқына тиген пайдасы - деген.

Қазақ даласының айбынды ақындарының бірі- Махамбет Өтемісұлы қазақ шаруаларын бостандық үшін күреске шақырып, қара халықты бақытқа жеткізуді өмір бойы армандап өткен. Ол өзінің үзеңгілес серігі Исатай мен халықтың ерлігін, олардың адамгершілік қасиеттерін жыр етеді.

Қазақ халқының қай ұлы тұлғаларын алсақта, халық мұрасына, салт-дәстүріне, ерлік, адамгершілік тәрбиесіне негіздей отырып, ғылым-білім, үйрен дей келе, патриоттық тәрбие беруді ең бірінші өзекті мәселеге қояды.

Алакадемик – жазушы Мұхтар Әуезов: «Біз ауыз әдебиетін зерттей отырып, халық санасындағы отаншылдық сезімді, халық ұғымындағы адамгершілік гуманизмді, сол халықтың өткендігі өмірін, аңсау-арманын, әдет-ғұрпын көрсетеді», - деп ауыз әдебиетінің тәрбиелік мәнін айқын ашып көрсетті [3].

Бастауыш сыныпта балаларды қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрпын жоғалтпай, оны әрі қарай дамытуға тәрбилейді. Осыған орай, оқулықтардағы шағын материалды дамытып, оқушылардың түсінігіне сай халқымыздың мәдениетін кейбір элементтерін өздігінен енгізіп келеді. Оқушылардың ойын, тілін дамыту үшін мұғалім ертегілерді, аңыздарды, әңгімелерді өзінің ойынан құрастырып, сабақ түсіндіргенде пайдаланып отырады. Ана тіл сабағында ауыз әдебиетінің түрлері арқылы оқушыларды адамгершілікке, имандылыққа және туған жердің байлығын, еңбек ардагерлерін, жерлес батырларды құрметтеуге тәрбиелейді.

Халқымыздың асыл қазынасын сабақтың кейбір тақырыптарымен байланысты тиімді пайдалану, оның салт-дәстүрі мен мәдениетіне құрметпен қарауға үйретуі сөзсіз.

Қ. Бөлеев: Ауыз әдебиеті – халық бұқарасының тәрбиелеу және оқыту туралы ғасырлар бойы жинақталған тәжірбиелері мен білімдері. Өйткені, қазақ халқы «ғылыми негізі- тәжірбие, даналық негізгі-білім», – деген [4].

Ауыз әдебиеті тәрбиенің қайнар бастауы болып табылады. Өмірдің талай- талай кезеңдерінен өтсе де маңыздылығын жоймай келе жатқан халықтық тәрбиенің негізін алу ата-ананың да, мектептің және жалпы тәрбие беруші мекемелердің де басты міндеті.

Бастауыш мектеп оқушыларына ауыз әдебиеті түрлері арқылы патриоттық тәрбие беру ерекше орын алады. Халық мұрасының танымдық-тәрбиелік мәні орасан зор. Ол тек ұрпақтың тәрбиесінде ғана емес, жалпы адамзат өмірінде рухани қуатының байлығы ретінде үлкен орын алады.

Мақалдар мен мәтелдер, ауызекі халық шығармашылығының басқа да жанрлары сияқты, халықтың сан ғасырлық даналығын, балалар мен жастарды тәрбиелеу тәжірибесін, қазақтың халық педагогикасының аса маңызды идеяларын өз бойына жинақтап, қорытады.

Қазақ халқының тыныс-тіршілігі мен қызметінің – барлық жақтарын қамти отырып, олар еңбек, патриоттық тәрбиенің мазмұнын, тәрбие мақсатын, құралдары мен әдістерін ашып көрсетеді.

Халық мақалдары мен мәтелдерін сұрыптай отырып, қазақтардың мінез-құлық, тіл мәдениетіне, өнерге, ән-күйге әдебиетке деген негізгі талаптарын да тұжырымдауға болады.

Сондай-ақ «Отан-оттанда ыстық, «Отан үшін отқа түс күймейсін» «Отанды сүйу от басынан басталады. Халық әр қашанды Отанды қастерлеуді ең бірінші қойған.

Қазақ эпостарында еңбек сүйгіштік, патриотизм, рулар мен тайпалардың өзара гуманистік қатынастары, әйелдерді қадірлеу, ақсақалдарға құрметпен қарау, адамгершілік, батылдық, балаларға қамқорлық, мейірбандық, туған табиғаттың әсемділігі т. б. жырланады.

Батырлар жырларындағы басты идеялар-халықтық гуманизм мен патриотизм. Оларда батырлардың үстем тап өкіл-деріне қарсы ұлы ерліктері, мінез-құлқындағы ең жақсы қасиеттер-жан дүниенің турашылдығы, шындық сүйгіштік, теңдесі жоқ ерлік, халыққа шексіз берілгіштік, өзін құрбан етуге дайын тұрушылық ашып көрсетіледі.

Ал лиро-эпостарда көшпелі ауылдың күнделікті тыныс-тіршілігі бейнеленген. Олардағы негізгі тақырып – жастардың бір-біріне деген шексіз сүйіспеншілігі, басты идея – феодалдық өмір салтының қатты қыспағындағы сүйіспеншілік үшін күрес, ұлттық әдет ғұрыптар мен дәстүрлердің өзіндік өзгешелігі.

Эпостарда халық өмірі тарихындағы шын мәнінде болған оқиғалар: жат жерлік басқыншылармен күрес күнделікті өмірдің қуаныш-қайғысы, биік адамгершілік сезімдер, өмір салты, эстетикалық көзқарастар тауып жатады. Міне, сондықтан да қазақ халқы үшін эпос, басқа да халықтардағы сияқты, адамгершілік көзқарастардың негізгі қайнар көздерінің бірі болып табылады. Оның үстіне эпос мазмұнын тыңдаушыларға тартымды беру айтушыға, оның орындау шеберлігіне шешендік қабілетіне, дауысына, бейнелі сөйлей білуіне,

музыкалық аспапты меңгере білуіне, дауыс екпінін, ымышара қимылының байлығына байланысты екені даусыз.

Қазақтың аса бай халықтық эпосы халықтың ой арманы мен мақсат-мүддесін білдіреді, әрі адамгершілік және патриоттық тәрбие беруде, жеке адамды рухани жағынан байытып отыруда үлкен маңызы бар. Эпостарда бейнеленген бағалы педагогикалық идеялар балалар мен жастарға патриоттық тәрбие беруге олардың ой-өрісін дамытып отыруға жәрдемдесті.

Қазақ халқының тәрбие беру жөніндегі тиімді құралдарының бірі – ертегі. Оларда халықтың тыныс-тіршілігі, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлері, бақыт жолындағы күресі, адамдардың, өзара қарым-қатынастары мен мінез-құлықтары, қазақ халқының ең жақсы қасиеттері - еңбек сүйгіштігі, өз халқына, Отанға, туып-өскен табиғатқа және т. б. деген сүйіспеншілігі бейнеленген.

Қазақ халқының аңыз-ертегілері балалардың қиялын, есте ұстау, ойлау қабілетін және тілін дамытуға олардың, бойында әлеуметтік, патриоттық түсініктерді қалыптастырып дамытуға септігін тигізеді.

Қазақтың халық педагогикасы өзіне тән құралдармен барлық уақытта осыған жетуге ұмтылды. Бір сөзбен айтқанда, қазақ халқының патриоттық және өзі өмір сүрген ғасырлар ішінде өскелең ұрпақтың адамгершілік көзқарастарын қалыптастыруға жәрдемдесіп отырды.

Эпос, дастан, ертегі, мақал-мәтелдер, тарихи аңыз-әңгімелер түрінде біздің заманымызға дейін жеткен ауызекі халық шығармалары күні бүгін де патриоттық тәрбие берудің негізгі құралы саналады.

Балалар мен жастарға патриоттық тәрбие беру қарапайым әдістермен, тәсіл-құралдармен сәби шақтан, бұған дейін айтып өткеніміздей, отбасы жағдайында жүзеге асырылып отырған.

Сөйтіп, қазақ халық педагогикасындағы патриоттық тәрбиенің ықылым ғасырларда туған прогресшіл әдіс-тәсілдері мен құралдары бүгінгі таңда да күнделікті практикада тәрбие міндеттерін шешуге өз үлесін қосып келеді. Демек патриоттық қасиетті баланың бойына дамытуда халқымызды ертеден келе жатқан тәрбиесі.

Халық өз Отанының мәдениетін жасаушы және орасаң зор гүлденуіне қатысушысы, рухани және құнды дүниені толықтырушы болып табылады. Оқушылардың бойына осы ұлттық мақтанышты дамыту керек.

Қазақтың халық шығармасында мейлінше ірі түрі – эпос. Қазіргі кезде Қазақ Ғылым академиясының қорында жүз алпыс бес эпос пен поэмалар бар.

«Қырғыз-қайсақтар (қазақтар-табиғатында ақылды боп жаралған және өте сезімтал халық). Ежелгіні жырлап отыратын әр руда ақындар бар. Қырғыз-қайсақтарда эпос, аңыз, ертегі көп. Олар ән мен күйді қатты құрметтейді», – деп жазады Шокан Уәлиханов.

Қазақ халқының эстетикалық көзқарастары көп жағдайда оның эстетикалық түсініктерімен тығыз астасып жатады. Өзінің эстетикалық сезімдерін білдіре отырып, халық көбіне оларды еңбекке, азаматтық міндеттерді адал атқаруға, азаматтық ерлік көрсетуге шақыру түрінде берген.

Қазақ эпостарында еңбек сүйгіштік, патриотизм, рулар мен тайпалардың өзара гуманистік қатынастары, әйелдерді қадірлеу, ақсақалдарға құрметпен қарау, адамгершілік, батылдық, балаларға қамқорлық, мейірбандық, туған табиғаттың өсемділігі т. б. жырланады [5].

Ал эпостың батырлар жырына («Ер Тарғын», «Қамбар батыр», «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр» т.б.) және лиро-эпосқа, яғни әлеуметтік-тұрмыстық жырларға «Қыз Жібек», «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Айман-Шолпан» т.б.) мәлім. Батырлар жырларындағы басты идеялар – халықтық гуманизм мен патриотизм. Оларда батырлардың үстем тап өкілдеріне қарсы ұлы ерліктері, мінез-құлқындағы ең жақсы қасиеттер – жан дүниенің турашылдығы, шындық сүйгіштік, теңдесі жоқ ерлік, халыққа шексіз берілгештік, өзін құрбан етуге дайын тұрушылық ашып көрсетіледі.

Әрбір өткізілетін сабақтың тәрбиелік мүмкіндіктерін пайдалану мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Мұғалім – оқушыға өнеге болатын басты тұлға, сондықтан әскер өмірінен нақты жағдаяттарды мысалға келтіре отырып, оқушылардың сана-сезіміне тиімді ықпал жасай білудің маңызы ерекше.

Қазіргі кезеңде жаңа заман талабына сай біздерден шығармашылық жұмысты, үздіксіз ізденісті талап етеді. Сол үшін біз балаларды балабақшадан бастап отансүйгіштікке тәрбиелеуіміз керек. Сондықтан біз оларға тәлім-тәрбие, жол көрсетіп отыруымыз керек.

Өсіп келе жатқан жас ұрпақты жарасымды әдептілікке, ізеттілікке тәрбиелеу-біздің міндетіміз деп білеміз. Аға ұрпақтың сөзі тәлім-тәрбиенің көзі деп тегін айтылмаса керек. Сонымен қатар, мектеппен тығыз қатынас жасай отырып, балаларға батырлар жырын оқытып, аңыз-әңгімелер, жаңылтпаштар айтқызып, ой-өрісін кеңейтіп тілін ширатып, шешендік сөздерді, ұлттық дәстүрлерді талап ете білу қажет.

Кез келген ата-ана өз баласына бабамыздан қалған өсиет сөзді мысал келтіріп, ұлтжандылыққа тәрбиелеп отыруы дұрыс болады. Ұлттық тәрбиені мектеп тәрбие процесіне де кеңінен пайдаланып, тәрбие ісіне арқау ету борышымыз. Демек, ауыз әдебиеті түрлері негізінде патриоттық тәрбие берудің жолдары ерекше.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев, Н. Ә. «Қазақстан-2030». Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы : Білім. 1997. – 176 б.

- 2 **Бижанова, А.** Халық мұрасы. – Алматы. : Рауан, 1994. – 137 б.
 3 **Әуезов, М.** Әдебиет тарихы. – Алматы, 1992. – 198 б.
 4 **Бөлеев, Қ. Боданов, Ж.** Қазақтың халық педагогикасы. – Жамбыл, 1992. – 122 б.
 5 **Қоңыратбаев, Т.** Қазақ фольклорының зерттелу тарихы. – Алматы, 1992. – 198 б.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

А. Ш. Тлеулесова

Пути формирования патриотического воспитания на основе изучения различных видов народной устной литературы

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.
 Материал поступил в редакцию 22.12.14.

A. S. Tleulessova

Ways of formation of patriotic education on the basis of Learning different types of folklore

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
 Material received on 22.12.14

В данной статье рассматриваются пути формирования патриотического воспитания на основе различных видов устной литературы. Были изучены труды ученых исследователей о проблемах патриотического воспитания. Также широко проанализированы направления патриотического воспитания. В статье раскрываются методы формирования патриотического воспитания на уроках родного языка на основе различных видов устной литературы, мудрые мысли народных акынов, героические подвиги батыров.

In this article the ways of formation of patriotic education on the basis of different types of folklore are considered. Works of scientists about the problems of patriotic education were studied.

The directions of patriotic education are also widely analysed. In the article the methods of formation of patriotic education at lessons of the native language on the basis of different types of folklore, wise thoughts of national akyns, heroic feats of batyrs are described.

ЭОЖ 37.017:394.3(=512.122)

**Д. Г.-С. Токтарбаев¹, И. Б. Имангаликова²,
 А. Б. Мейрманов²**

¹PhD доктор, ²аға оқытушылар, Л. Н. Гумилев атындағы
 Еуразия ұлттық университеті

**ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ
 ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ**

Мақалада білім саласының, оның ішінде ұлттық ойындардың орны мен рөлі анықталып, олармен бірге пайда болу тарихы қарастырылған.

Кілтті сөздер: ұлттық ойындар, оқу үдерісі, тәрбие үдерісі, адамзаттық құндылықтар, мәдени-рухани мұра, слт-дәстүр.

«Ойынсыз, музыкасыз,
 ертегісіз, творчествосыз,
 фантазиясыз толық мәніндегі
 ақыл-ой тәрбиесі болмайды»,
 Ұлы педагог В. И. Сухомлинский: – дейді.

Демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы баи түседі.

Ұлттық ойындарды оқу және тәрбие үрдісінде пайдаланудың өзектілігі Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру – қазіргі міндеттердің бірі.

Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады.

Осымен байланысты бағдарлама халқымызға тән әдептілік, қонақжайлық, мейірімділік, т.б. сияқты қасиеттер, табиғатқа деген қарым-қатынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер. Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы.

Бірақ оны жүргізуге арналған нақты әдістемелік құралдар жоқтың қасы. Зерттеу жұмысында орыс тілінде жазылған әдебиеттер қолданылды. Соның нәтижесінде қазіргі таңда тақырыптың өзектілігі туындап отыр.

Халық педагогикасының адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеу туралы арман-мақсаттарын, орныққан пікірлерін, ұсыныстарын қамтып көрсететін педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлері өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді.

Ол тарихи даму барысындағы әлеуметтік мәні бар ақпаратта (білім, білік) т.б. жиналып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырады.

Ең алдымен, халық педагогикасы өскелең ұрпақтың еңбек пен өмір сүру бейнесінің негізі болып, оларды келешектегі қызметіне дайындайды. Біздің халықтық педагогикада еңбек тәрбиесі өте ертеден бастау алады. Ертеден келе жатқан еңбек тәрбиесінің әдіс-тәсілдер құралы, сөз жоқ, еңбек болып табылады. Еңбек адамның қалыптасуы мен тәрбиеленуінде бір ұрпақтан екінші ұрпаққа өмірлік тәжірибе береді және халықтың даму барысында шешуші роль атқарады. Еңбек ету кезінде адамның дене, ақыл-ой, эстетикалық дамуы мен еңбек тәрбиесі қатар жүреді.

Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойынарқылы бала қоршағанортаныөзбетіншезерделейді.

Сөйтіп, өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді.

Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ойын дегеніміз – адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе.

Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Оқушыларды әсіресе, «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар. Оқушы ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Мұғалім әр оқушының еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды.

Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге сөз өзіне мдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді. Ендеше еңбекке баулу сабағын ұлттық ойындар арқылы сабақтасытырып түсіндіру пән тақырыптарын тез, жылдам меңгеруге ықпал етеді. Оқушының сөздік қорын байытатын.

Халқымыздың ұлы перзенттерінің бірі, аса көрнекті жазушы М. Әуезов: «Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жылдарында өздері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген менің түсінуімше көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған», – деп тегіннен тегін айтпаса керек. Одан кейінгі кезеңде қазақ халқының бай этнографиялық материалдарын жинақтаған және оның ішінде ұлт ойынының тәрбиелік маңызы туралы пікір айтқандар К. А. Покровский, А. И. Ивановский, Н. И. Гродеков, Е. А. Алекторов, Ә. Диваев, А. Левшин, Н. Пантусов, Ф. Лазаревский, П. П. Пашин, Г. С. Запьяжский, А. Шиле, А. Харунзин, А. Горячкин, П. Ходыров, Е. Букин, О. Әлжанов, т.б. болды делінген. Е. Сағындықов өз еңбегінде: «Қазақтың ұлт ойындары тақырыпқа өте бай және әр алуан болады», – дей келіп, ұлттық ойындарын негізінен үш салаға бөліп топтастырған.

Ә. Диваев «Игры киргизских детей» атты еңбегінде тарихта алғаш рет қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырады.

Кеңес Одағы кезіндегі ұлттық ойындардың маңызы мен қажеттілігін көрегендікпен қарастырған ғалым Б. Төтенаев «Қазақтың ұлттық ойындары» (Алматы, 1994) атты еңбегінде қазақ ойындарын бірнеше топқа бөліп, ойын шарттарын жазып, жастар үшін тәрбиелік мәнін зерделеп, ойын білдірген.

Сабақта және тәрбиеде, яғни балабақшалар мен бастауыш мектептерде ұлттық ойынды ұтымды пайдаланса, алдымен еңбекке баулу және дене шынықтыру пәндерінде оқушылардың өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру шарттары теориялық тұрғыдан негізделсе, онда оқушылардың білімге деген құштарлығын арттыруға және халықтың асыл мұрасын бойына сіңіріп, ұлттық сананы қалыптастыруға болады.

2. Қазақ халқының ұлттық ойындарының зерттелуі

Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халықарасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Ұлттық дәстүрлі халық ойындарының ел арасындағы беделі, тарихи қоғамдағы алатын орны және болашақ ұрпақты өсірудегі қажеттілігі, оның шығу тарихы туралы ғылыми тұрғыдан бізге дейінгі ғалымдар да көп ізденді. Осы мәселеге байланысты зерттеген ғылыми еңбектерді біз хронологиялық шектігіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастырамыз.

1. Орыстың отарлау саясаты кезеңіндегі алғашқы орыс әскери шенеуніктері мен миссионерлерінің көшпенділер хақындағы зерттеу жұмыстары;

2. Кеңес заманы кезеңіндегі Орта Азия және Қазақстан халықтарының ұлттық ойындары туралы жазылған ғылыми еңбектер;

3. Мектеп жасына дейінгі балаларды дене шынықтыруға баулу әдістерін педагогикалық сипаттағы бағыт-бағдарлама тұрғысынан зерттелген жинақтар.

4. Тәуелсіз егеменді елдер кезеңіндегі (1992 жылдан бүгінге дейін) аталған тақырыпқа қатысты ізденістер.

Алғашқы топтама еңбектің тарихнамалық тізгінін Ә. Диваевтың еңбегін талдаудан бастайық. Ол өзінің «Игры киргизских детей» атты еңбегінде тарихта алғаш рет қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырады.

Ә. Диваев алғашқы топтағы ойын түріне рулық-қауымдық құрылыс кезеңінде өмірге келген ойындарды, екінші топтамадағы дәстүрлі ойындарға қозғалыс ойындарын, үшінші топқа – спорттық ойын түрлерін жатқызады. Ізденуші этнографтың дәлелдеуінше, халық ойындары балалардың іс-әрекетін, қимыл-қозғалысын дамытумен қатар денсаулығын шыңдауда тездетуші үрдіс әрекетін атқарады. Ә. Диваев: «Как киргизы развлекают детей» деген мақаласында: «бала бас бармағын көтеріп оған пайғамбарымыз не дейді деп көк аспанға қарап, құдай тәңірінен рұқсат сұраған», – дей келіп, «Бес саусақ» ойыны мен саусақ атауларын алға тартады және аталған мақалада саусақ пен қимыл-қозғалыс жасау әрекеті негізінде баланы тәрбиелеп, шынықтырудың үлкен даналық философиялық мағынасы жатқандығы сөз етіледі.

Қазақ балаларының ұлттық ойынына тоқталғандардың бірі – орыс ғалымы А. Алекторов. Мәселен, оның «О рождении и воспитании детей киргизов, правилах и власти родителей» (Орынбор, 1891) атты еңбегін атауға болады.

Автор бұл еңбегінде көшпенді қазақ халқының өмір сүру салтындағы баланың дүниеге келген сәтінен бастап өсу динамикасына дейін ұлттық ойын мен қимыл-қозғалыс әрекетінің алатын орны және балғындардың денсаулығы мен дене мүшесінің қалыптасып дамуындағы жеке халық ойындарының қажетті жақтарын ашып көрсетеді. Қазақтың белгілі ғалым ағартушылары А. Құнанбаев, Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин халық ойындарының балаларға білім берудегі тәрбиелік мәнін жоғары бағалап, өткен ұрпақтың дәстүрі мен алтын құрметтеп, адамдардың ойы мен іс-әрекетін танып түсінуде жастардың эстетикалық, адамгершілік ой талабының өсуіне оның атқаратын қызметін жоғары бағаласа, М. Жұмабаев ойындарды халық мәдениетінің бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, тілдің, дене шынықтыру тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдайды.

Ұлттық ойындар халық тәрбиесінің дәстүрлі табиғатының жалғасы. Ежелден дәстүрлі ойындарда халықтың өмір сүру әдісі, тұрмыс-тіршілік еңбегі, ұлттық дәстүрлері, батырлық-батылдық туралы түсінігі, адалдыққа, күштілікке ұмтылуы, шыдамдылық, т.б. құндылықтарға мән берілуі – халық данышпандығының белгісі.

XX ғасырдың басында өмір сүрген этнограф М. Гуннер қазақтың ұлттық ойындарын былайша жіктейді:

1. Жалпы ойындар;
2. Қарсыласу мен күресу сипатындағы ойындар;
3. Ашық аланқайдағы ойындар;
4. Қыс мезгіліндегі ойындар;
5. Демалыс ойындары;
6. Ат үстіндегі ойындар;
7. Аттракциондық-көрініс ойындар.

Қазақтың ұлттық қозғалыс ойындарын спорттық ойындардан ажыратып, алғаш рет бөліп қараған ғалым М. Гуннер қазақ ойындарына топтамалық жіктеу жасай отырып, ұлттық ойындарды оқу үрдісінде пайдалануға ұсыныс жасайды. Бұл жерде айта кететін бір жайт, Қазақ КСР Халық Комиссарлар Кеңесінің 1943 жылғы шешіміне сәйкес 1949 жылы жарық көрген «Краткий сборник казахских народно-национальных видов спорта» атты еңбегі М. Гуннердің толықтырып, өңделген кітабы. XX ғасырдың басында көшпенді халықтар: қазақ, өзбек, қырғыз, түркімен, қалмақ, т.б. отар елдері туралы этнографиялық деректер жинақтап, олардың ұлттық мәдениетінің тармағы – халық ойындары, оның ішіндегі құрамдас бөлшегі болар ойынын жинап зерттеуді Түркістан генерал-губернаторы арнайы шенеуніктер мен миссионер ғалымдарға жүктеген. Орыс ғалымы А. Васильев «Игры сартовских детей» атты мақаласында Ферғана және Сырдария аймақтарын мекендеген өзбек халқының ұлттық ойындарының бірнеше түрлерін ажыратып, топқа бөліп, нақты зерттеген.

Ізденіс барысында автор Ферғана балаларының күнделікті ойнайтын ертеден келе жатқан дәстүрлі «Гимчук тушты бошимга» ойыны Ташкенттегі сарт балаларына таныс емес екендігін айтады. Ал М. Гавриловтың авторлығымен жазылған «Перепелиный спорт у Ташкентских сартов» атты мақаласына өзбек халқының ойын түрлерінің айрықша маңыздысы жыл мезгілдерінің белгілері уақытында «Құстар ойынын» (тауық, қаз, т.б.) ойнаудың ережесі, ойын түрлері, тәртібі зерттеледі.

Кеңес дәуірі жылдарында қазақтың ұлттық дәстүрлі халық ойындары күн тәртібіндегі өзекті мәселе болғанына қарамастан, сол тоталитаризм кезінде дәстүрлі ұлттық ойындарды зерттеген авторлар қатарында М. Тәнекеев, Б. Төтенаев, М. Балғымбаев, Ә. Бүркітбаев, т.б. есімдерін атауға болады. Әсіресе М. Тәнекеевтің қазақтың ұлттық және дәстүрлі ойындарын зерттеген деректерінің өзі жеке мәселе. Оның негізгі еңбектері Қазақстандағы спорт пен дене тәрбиесі саласына арналған. Ең бастысы, ол дене тәрбиесінің халықтық педагогикасы сияқты көкейтесті мәселесінің негізін қалаған М.Тәнекеевтің авторлығымен шыққан алғашқы туынды «Казахские национальные виды спорта и игры» (Алматы, 1957). Бұл

зерттеуінде ізденуші қазақтың «Тоғызқұмалақ» ойынының ереже тәтіптерін таразылап, халық ойынының қажетті жақтарын ашып, сонымен қатар басқа да ұлттық қозғалмалы, спорттық ойын түрлеріне тоқталып, анықтама беріп жіктеп, құнды мұрағат деркелеріне сүйене отырып, ғылыми сараланған пікірлер айтады.

Ғалым негізінен Қазақстандағы Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңде дене тәрбиесі мәдениетінің дамуын талдай отырып, тарихта тұнғыш рет, дене мәдениеті мен спорттың екі даму бағытын қара халқтық және ақсүйектік деп көрсетіп, оны формациялық әдістемеге сүйеніп, яғни таптық тұрғыдан қарастырады. Сонымен бірге ғалым зерттеуіне әскери қолданбалы маңызы бар кейбір спорт және ойын түрлерінің өрлеуіне отаршыл Ресей патшалық өкіметінің саяси көзқарасын көрсетеді. М. Тәнекеевтің аталған еңбегінде таптық-формациялық идеологиялық көзқарас тұрғысынан сол заманға сай зерттелгеніне қарамастан, бүгінгі күні өз құндылығын жоймаған, ғылыми тұрғыдан аса жоғары еңбек болып табылады. М. Тәнекеевтің басшылығымен бұдан басқа да бірнеше ғылыми монографиялық еңбектер жазылды. Кеңестік кезеңдегі ұлттық ойындардың маңызы мен қажеттілігін көрегендікпен қарастырған ғалым Б. Төтенаев «Қазақтың ұлттық ойындары» (Алматы, 1994) атты еңбегінде дәстүрлі қазақ ойындарын бірнеше топқа бөліп, ойын шарттарын жазып, жастар үшін тәрбиелік мәнін дәлелдеп, ойын зерделеген.

Аталған автор қаламынан халықтың этнопедагогика мен ұлттық ойындар арасындағы байланыс және ойындардың ертеңгі болашаққа керекті қасиеттілігін зерттеген басқа да қомақты ізденістер дүниеге келеді. Е. Сағиндықовтың авторлығымен жазылған ғылыми монография «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісінде пайдалану» (Алматы, 1993) деп аталады. Ғылыми еңбекте қазақ мектептерінде I-VI сыныптарда қазақ халық ойындарын жекелеген классификацияларға топтап, оны сабақта және сабақтан тыс тәрбие жұмыстарында қолдану әдістері анықталып, қазақ халық ойындарына педагогикалық талдау жасалып, оқу үрдісінде пайдалану қажеттілігі негізделеді. Ә. Бүркітбаевтың авторлығымен 1985 жылы жазылған «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні» жинағында ұлт спорты түрлері мен ұлттық спорт ойындарының балалардың күнделікті өміріндегі алатын орны, тәрбиелік маңызы және ат спорты мен ұлттық ойындардың ережесі қарастырылса, М. Балғымбаевтың «Қазақтың ұлттық спорт ойыны түрлері» (Алматы, 1985) атты еңбегіндегі ат спортына қатысты бәйгені бастап жорға жарыс, аударыспақ, жамбы ату, аламан бәйге, т.б. жарыс түрлеріне салыстырмалы талдау жасалады. Бала өміріндегі ұлттық және спорттық қимыл-қозғалыстың және ойынның алатын орны, формасы және мазмұны үлкен адамның тұрмыстық күйімен, еңбек түрімен және мазмұнымен салыстырылса, қаладағы қажеттіліктің бір тұсы адамды дағдыға үйрету екендігін байқаймыз. Бұл кезде дене шынықтыру мен ақыл-ойын

ақыл-ой дамуына, жалпы түсінік пен ұғымның қалыптасуында, маңызды ойлау операциялары: талдау, салыстыру, қорыту, қабілетіне қажетті организм деп аударған. И. Давыдов ойын-ойыншық және дидактикалық құралдарға ғана сүйеніп мектепке дейінгі барлық кездерге заттар жөнінде жекелеген нақты түсініктер жинақтау кезеңі деп түсіну қателік деп дәлелдейді.

А. Быкованың басшылығымен баспадан шыққан «Физическое воспитание в детском саду» кітабында балабақшаның әр тобында жас ерекшелігіне қарай өткізетін қарым-қатынас ойындарын ұйымдастыру және оны өткізу әдістері, т.б. мәселелер қарастырылған. Мысалы, қозғалып ойнау барысында алғашқы күннен бастап балаларды өзін-өзі тежеуге үйрету, сонымен қатар барлық баланың қабылдау қабілеті бірдей емес екендігі, яғни белсенділер мен жайбасар әлсіз балалар арасындағы тепе-теңдікті сақтау қасиеті, оларды әр түрлі ойынға тарту арқылы шыңдау, ұмтылдыру, бірнеше рет бір ойынды ойнату барысындағы баланың физиологиялық өзгерісімен қатар психологиялық тұрғыдан сенімділігінің артуы ғылыми еңбектің құндылығын жоғарылатады.

Еліміздің егемендік алуы Қазақстандағы дене шынықтыру, ұлттық ойындар мәселесіне басқаша сын көзбен қарауды талап етеді. Осы орайда соңғы жылдары біздің қарастырып отырған ізденіс тәқырыбымызға орай бірнеше ғылыми еңбектер жарық көрді. Е. Мұхиддинов қазақтың ұлттық ойындарын дамыған қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық құрылыммен байланысты қарастырады. Дене шынықтыру пәнінің теориялық дәлелдемесін қазақтың ұлттық ойындарының тәжірибелік жағымен біртұтас алып қарайды.

А. Құралбекұлы мен С.Әкімбайұлы жалпы білім беретін қазақ мектептерінің дене шынықтыру жүйесінде қазақ этнопедагогикасы материалдарына, оның ішінде халық шығармашылығы мен ұлттық ойындарды тиімді пайдаланудың ғылыми теориялық-әдістемелік негіздеріне сүйене отырып талдау жасаса, А. Айтпаеваның ғылыми еңбегінде орыс тілінде оқытатын мектептердің бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу құралы ретінде қазақ халқының ойындарын пайдаланудың теориялық-әдістемелік негіздері жасалып, олардың тәрбиелік мүмкіндіктері айқындалған.

Сонымен түйіндеп айтарымыз, қазақтың ұлттық ойындарының басқа халықтардың ұлттық ойындарынан айырмашылығы - оның шығу, пайда болу тегінің ерекшелігіне байланысты белгілі бір тәрбиелік мақсат бірлігін көздейтінде.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Ақшораев, А.** Тоғыз құмалақ. – Алматы. 1979. – Б. 165.
- 2 **Асарбаев, А.** Қазақтың ұлттық ойындарын бастауыш мектеп тәрбие жұмыстарына пайдалану. – Алматы, – 1993. – Б. 89.

3 Fundamentals of Information // Systems Ralph Stair. – 169 p.

4 Төтенай, Б. «Дене мәдениеті және спорт». – 2009. – Б. 8-18.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

D. G.-S. Toktarbaev, I. B. Imangaliova, A. B. Meirmanov

Актуальность применения национальных игр в учебном и воспитательном процессе

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

D. G.-S. Toktarbaev, I. B. Imangaliova, A. B. Meirmanov

Urgency of application of national games in the teaching and educative process

L. N. Gumilov Eurasian National University, Astana.
Material received on 22.12.14

Национальные виды спорта это выражение силы воли того или иного народа. Его традиция и культура. А национальные виды казахского спорта включают в себя и игровой и воспитательный процесс.

National sports is an expression of the will power of a nation, its tradition and culture. The types of Kazakh national sports include both play and educational process.

УДК 371.035:048.3

Ж. З. Торыбаева¹, Г. А. Нуридинова²

¹Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан, ²Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауезова, г. Шымкент

РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ КТД В РАКУРСЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ШКОЛЬНИКОВ

Данная статья посвящена проблеме здоровья школьников и приобщения их к здоровому образу жизни в системе образования. Реализация данной задачи, по мнению авторов, требует использования воспитательного потенциала технологии коллективной творческой деятельности в процессе внеклассной работы по формированию здорового образа жизни учащихся.

Ключевые слова: технология коллективного творческого дела, здоровый образ жизни, воспитательный потенциал, внеклассная работа, здоровье школьников.

Здоровье и обучение взаимосвязаны и взаимообусловлены: чем крепче здоровье школьника, тем продуктивнее обучение, в противном случае конечная цель обучения утрачивает подлинный смысл и ценность. Поэтому в настоящее время чрезвычайно актуальными остаются вопросы применения инновационных технологий организации воспитания в контексте реализации задачи приобщения школьников к здоровому образу жизни.

Отметим, что среди воспитательных инновационных технологий исследователи особо выделяют технологию коллективного творческого дела (КТД), которая впитала в себя все лучшее из идей гуманистической педагогики. Большой вклад в ее развитие внесли классики советской педагогики С. Т. Шацкий, А. С. Макаренко. В 1950-е годы в научной школе, руководимой И. П. Ивановым, она была детализирована до уровня технологии [1].

Следует подчеркнуть, что деятельность в технологии коллективного творческого дела (КТД) рассматривается как условие организации воспитательных отношений, которые позитивно активизируют школьников [2].

Коллективные творческие дела – это социальное творчество, направленное на служение людям, Родине, творчеству, самостроительства

личности. Его содержание – забота о себе, о друге, о своем коллективе, о близких и далеких людях в конкретных практических социальных ситуациях.

Развивающее содержание состоит в переходе от близких к средним, а затем к далеким целевым перспективам. Алгоритм организации и проведения КТД состоит из этапов: поиск, целеполагание и организация, прогнозирование и планирование, коллективная подготовка, реализация, анализ дела.

Следует также отметить, что за последние десятилетия возникла и прошла апробацию в школьной воспитательной практике такая разновидность как личностно-ориентированное коллективное творческое дело. Мы считаем необходимым различать эти разновидности, создающие как результат два типа активности школьников: классическое КТД и личностно-ориентированное КТД. Активность школьников в классическом КТД воспринимается учащимися и педагогами как общая. В личностно-ориентированном КТД результат все тот же – позитивная активность, но акцент другой – «Моя активность», «Мой вклад», «Дело для меня» [3].

В целом технология личностно-ориентированного КТД характеризуется следующими общими признаками:

- сотворчеством учащихся и учителя, то есть педагогикой сотрудничества;
- учетом индивидуальных особенностей всех участников совместного дела, а также потребностей и интересов участников конкретной группы;
- добровольностью участия воспитанников, свободой выбора как формы, содержания дела, так и способов его реализации;
- выстраиванием всего процесса – от рождения идеи до ее воплощения – с учетом мнения всех участников дела;
- реализацией доминантной позиции воспитателя, когда он не диктует, но и не наблюдает со стороны, предоставляя школьникам полную самостоятельность, а включается в совместную работу, являясь, как и все участники, субъектом целеполагания и организации дела;
- рефлексивным осмыслением собственных действий, что позволяет активизировать механизмы самовоспитания.

Таким образом, внеклассная работа по формированию здорового образа жизни подростков на основе технологического подхода реализуется посредством системы алгоритмов коллективного творческого дела школьников, позволяющей педагогам добиться поставленных целей.

При этом процесс приобщения подростков к основам здорового образа жизни оказывается эффективным, если:

- создаются условия, необходимые как для эффективного формирования целостной личности, так и непосредственно обеспечивающие проявление

активности личности подростка, ее последовательное развитие через включение в КТД;

– используются разнообразные виды и формы этой работы, позволяющие каждому школьнику найти себя, проявить свои способности, быть успешным;

– обеспечивается систематическое включение всех школьников в разнообразные виды деятельности, адекватные аспектам здорового образа жизни: физического, интеллектуального, социального, личностного, эмоционального, духовного, узологического.

Исходя из факторного анализа здорового образа жизни во внеклассной работе, целесообразно планировать проведение КТД по следующей тематике: «Я- человек», «Режим дня», «Здоровое питание», «Разрушители здоровья», «Культура общения», «Досуг», «Земля предков». В этих комплексных делах участвуют не только все подростки, но и школьные учителя, классные руководители, родители, представители общественности.

Рамки общешкольного комплексного воспитательного дела достаточно свободны, они не только позволяют проявлять, но и стимулируют инициативу, творчество, многовариативность самовыражения класса и отдельного ученика.

Однако необходимо исходить из того, что в определенном возрасте создаются особо благоприятные предпосылки для формирования здорового образа жизни. Поэтому при организации КТД с младшими подростками наиболее целесообразно применение ее классического вида, в работе со старшими подростками – личностно-ориентированного вида КТД [4].

Наша опытно-экспериментальная работа полностью подтвердила это положение. В экспериментальных классах, в которых организовывалась работа при систематической организации рассматриваемого условия на основе рекомендаций, разработанных нами, удалось обеспечить эффективное приобщение подростков к нормам и ценностям здорового образа жизни.

Педагоги в своей работе старались целенаправленно использовать возможности учебного процесса в работе по формированию здорового образа жизни подростков. Достижение успеха учащимися, их самоутверждение, создание для них психологического комфорта стали опорными моментами в деятельности этих классных руководителей. В этих целях обеспечивалось оптимальное использование полученных учащимися знаний в учебном процессе и перенос их в практическую деятельность через игровые моменты (конкурсы, викторины по предметам, творческие олимпиады).

Формирование здорового образа жизни подростков в учебной деятельности осуществлялось на основе развития у воспитанников внимания, памяти, воли, логики мышления, стимулирования познавательных интересов,

обучения их культуре общения, умению принимать коллективное решение, товариществу, взаимодействию.

Вся внеурочная деятельность учащихся и педагогов в экспериментальных школах была организована по принципу воспитательных модулей, в центре которых яркое традиционное дело – формирование здорового образа жизни, что позволяет задать чёткий режим активности школьного коллектива, придать всей жизнедеятельности детей размеренность и ритмичность.

Организуя КТД по направлениям «Культура общения», «Досуг», «Режим дня», педагоги учитывали, что как реальная жизнь людей, так и природное окружение создают возможность для развития духовного мира личности, ее эмоционально – ценностного отношения к природе, к жизни, к труду для понимания своей сопричастности к миру.

Кроме того, создание творческой атмосферы: постановка спектаклей, танцевальные и вокальные студии и пр. - один из путей включения подростков в физический, социальный и эмоциональный аспекты здорового образа жизни (повышение двигательной активности, возможность самореализации, яркие эмоциональные переживания). В связи с этим, при организации воспитательной работы по данному направлению педагогами были запланированы творческие дела по изучению единоборств, национальных видов упражнений, элементов народных казахских танцев, подвижных игр казахов и других народов Казахстана.

Одна из задач этого направления – пропаганда форм проведения досуга, способствующих сохранению здоровья, пропагандирующих здоровый образ жизни с учётом возрастных и психологических особенностей учеников. Ее формы реализации: «Ночное randevu», «Дог-шоу», «Белый платок», «Фестиваль приключений», турнир «Настоящий джигит» [5].

Таким образом, применение технологии КТД во внеклассной работе способствует повышению выраженности здорового образа жизни у них высоких показателей приобщенности к его нормам и ценностям. Высокие результаты были достигнуты прежде всего за счет взаимосвязи индивидуальной, групповой и соревновательной форм деятельности, а также многообразия ее видов, адекватных аспектам здорового образа жизни. С учетом того, что у младших подростков доминируют преимущественно сложнейшие биологические потребности в саморазвитии и самопознании, игре и подражании, то ведущими видами деятельности для них являются разнообразные игры (так как через игровую форму деятельности они быстрее и проще усваивают знания о сущности, нормах, принципах здорового образа жизни, его компонентах), а также творческая деятельность: «Бабушкин сундук», «Музыкальная мозаика», «Вернисаж», «Робинзонада», «Сюита народных игр» и др. Для старших подростков свойственна потребность познания себя, своих возможностей, поиск и самореализация

во всех сферах жизнедеятельности, самооценки здоровья, здорового образа жизни. Поэтому во внеклассной работе со старшими подростками, учитывая их потребность в самоутверждении и активизации познавательной деятельности, поиске своего «стиля» здорового образа жизни, наиболее приемлемы следующие формы работы: ток-шоу, дебаты, пресс-конференции, включение в проектную деятельность.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Иванов, И. П.** Энциклопедия КТД. – М. : Педагогика, 1989. – 80 с.
- 2 Технология воспитательных дел в школе. / Под ред. И. А. Чурикова. – Чебоксары, 1997. – 68 с.
- 3 **Куприянов, Б. В.** Энциклопедия традиционных форм воспитательной работы. // Школьные технологии, 2003. – № 3. – С. 83-93.
- 4 **Торыбаева, Ж. З.** Современные педагогические технологии формирования здорового образа жизни школьников: Учебное пособие. – Алматы, 2014. – 138 с.
- 5 **Нуридинова, Г. А.** Инновационные технологии организации внеклассной работы по формированию здорового образа жизни подростков. – Шымкент, 2005. – 157 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Ж. З. Торыбаева¹, Г. А. Нуридинова²

Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға байланысты ҰШ технологиясын қолдану

¹ Х. А. Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.

² М. О. Әуезов атындағы Оңтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

Zh. Z. Torybaeva¹, G. A. Nuridinova²

The implementation of CCD technology from the perspective of a healthy lifestyle of schoolchildren

¹ Ahmet Yesevi University, Turkestan.

² M. O. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent.
Material received on 22.12.14.

Мақала оқушылардың денсаулығын сақтау мен осыған байланысты салауатты өмір салтына баулуға арналған. Бұл

міндеттің жүзеге асырылуы, авторлар пайымдауында, ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттер технологиясының тәрбиелік әлеуеті мен мүмкіндіктерін қолдану, яғни сыныптан тыс жұмысты ұйымдастыру қажеттілігін талап етеді.

This article is devoted to the health of pupils and bringing them to a healthy lifestyle in the education system. Implementation of this task, according to the authors, requires the use of the educational potential of the collective creative activity technology in the extracurricular activities to promote healthy lifestyles of students.

УДК 378.02

Ж. З. Торыбаева¹, А. Н. Жорабекова²

¹д.п.н., профессор, ² PhD докторант, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА АССОЦИОГРАММ ДЛЯ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО И КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПОЛИЛИНГВАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В настоящей статье раскрываются вопросы применения метода ассоциограмм в контексте развития самостоятельного и творческого мышления студентов в условиях полилингвальной образовательной среды.

Ключевые слова: самостоятельное, творческое мышление, полилингвальное образование, метод ассоциограмм, компетенции

Повышение качества профессионального образования является актуальной проблемой не только для Казахстана, но и всего мирового сообщества. Решение этой задачи связано с модернизацией содержания образования, оптимизацией способов и технологий организации образовательного процесса и переосмыслением цели и результата образования, от качества которого зависит и уровень подготовки специалистов [1, 2].

В первую очередь данные преобразования касаются системы профессионального педагогического образования, которая должна обеспечить общество образованными, высококвалифицированными,

компетентными специалистами, способными реализовать в практической деятельности требования XXI века, готовыми к диалогу и сотрудничеству, обладающими диалогической, информационной и нравственной культурой, способных к самостоятельному принятию ответственных решений в полилингвальной среде [3, 4].

То есть, основной целью образования становится необходимость освоения выпускниками высшей школы универсальных компетенций, которые позволят студентам стать мобильными в современном мире, выбирать траектории своего профессионального роста, находить свое место в образовательной среде для творческой самореализации, самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать информацию.

Успешность решения этой проблемы во многом зависит от внедрения в образовательный процесс современных продуктивных технологий обучения, позволяющих существенно повысить уровень практического владения языком. Уметь учиться, интенсивно учиться по нашим заключениям – это особенно важно сегодня, когда происходит смена концепции образования: от обучения на всю жизнь к обучению через всю жизнь. Отсюда, задача образовательных учреждений сегодня заключается не столько в передаче информации, сколько в том, чтобы научить человека самостоятельно и постоянно учиться, решать жизненные и профессиональные проблемы, иметь устойчивую жизнеспособность.

Для этого необходима такая организация обучения, которая предусматривает, прежде всего, возможность вовлечения каждого учащегося в активный познавательный процесс, причем не процесс пассивного овладения знаниями, а в активную познавательную деятельность каждого учащегося, применения им на практике этих знаний с помощью методов обучения.

К одним из таких активных методов можно отнести метод ассоциограмм, который является комплексным методическим приемом обучения, облегчающий интеграцию знаний в познавательные структуры, руководствуясь учебно-психологическими основами.

Метод ассоциограмм служит для графического представления и структурирования знаний. Этот метод относится к учебно-психологической основе познания, что обучение всегда требует интеграции новых концепций и представлений в уже существующие познавательные структуры. При применении этого метода, исходя из темы как из центра, представляются дальнейшие детали и идеи в виде ответвлений [5].

Понятие, как и сам метод ассоциограмм, было предложено в 70-е годы англичанином Тони Бузаном (Tony Buzan) [6]. Исходным пунктом его рассуждений было то, что учащиеся работают главным образом «логически мыслящим» левым полушарием головного мозга. Поэтому он разработал такой метод работы и графического представления, который в

равной степени стимулирует как правое, так и левое полушарие головного мозга. Этот метод был назван методом ассоциограмм поскольку связывает образно-творческое мышление и логико-аналитическое мышление. В немецко-язычном пространстве укрепилось понятие «Mind Mapping», так как английское слово «mind» имеет множество разносторонних вариантов перевода, например, память, напоминание, ассоциация, побуждение и др.

Метод ассоциограмм всегда пригоден в качестве метода, когда речь идет о иерархическом и наглядном структурировании знаний, а также о визуализации комплексных взаимосвязей.

В связи с этим, данный метод особенно хорошо подходит для: разработки обобщений; представления комплексных систем; систематизации текстов и понятий; обзора записей/заметок или учебного материала; планирования проектов; для закрепления и углубления учебного материала; для сбора и структурирования идей.

Наш опыт позволяет сделать вывод, что на учебных занятиях представляется большое количество разнообразных возможностей применения этого метода. Будь то индивидуальная работа, групповая работа или же разработка проектов – возможно применение метода ассоциограмм.

Ассоциограмма может представлять собой элемент обучения разговорной практике. Учитель задает тему, например: «Education». Учащиеся собирают лексику по теме, ведут поисковую работу с текстом, вспоминают лексику пройденного материала, классифицируют существительные, глаголы, прилагательные. Затем составляют вопросительные предложения с вопросительным словом и без него, повествовательные предложения. Ученик собирает опорный материал, составляет алгоритм ответа и вступает в беседу по теме «Education».

Этот метод эффективен в речевой разминке в начале урока, для подведения итогов по теме. Изучив тему «Education» (Образование) (рис. 1), учащиеся могут говорить по ассоциации по темам «Школа», «Университет».

Этот метод эффективен в речевой разминке в начале урока, для подведения итогов по теме.

Таким образом, учащиеся:

- создают базу данных по тексту;
- проводят отбор лексических и грамматических структур, необходимых для навыков понимания и говорения;
- отрабатывают алгоритмы говорения;
- развивают монологическую речь по опорам, пересказывают текст от первого и третьего лица;
- от монологической речи переходят к диалогической, используя вопросительные предложения из базы данных.

Задания и степень трудности определяет учитель. Это зависит от возраста учащихся, их психологического состояния, степени обученности, умения креативно мыслить и просто от свойства памяти [7].

I этап – это создание «ассоциограммы», основная задача которой визуальное раскрытие значения понятия с помощью воссоздания связей «ассоциации». Ассоциограмма выступает в качестве подспорья для последующей работы над коллажем. Работа над созданием ассоциограммы может проходить в режиме Учитель – Группа и может составляться и индивидуально обучающимся, но в любом случае все индивидуально составленные ассоциограммы обсуждаются в микрогруппах:

- определяют, что хотят сказать,
- решают, где лучше собрать информацию,
- как записать полученные данные,
- как преподнести информацию.

II этап – подбор материала

Подбирают вырезки из газет, фотографии, тексты и т.д. по данной теме. Записывают на листках бумаги, в тетрадях свои собственные мнения, впечатления, сообщения по предлагаемой тематике.

Учитель исправляет языковые ошибки.

Весь подобранный материал собирается в папку для дальнейшей работы на занятии.

III этап – обсуждение материала в микрогруппах

На этом этапе учащиеся анализируют и объединяют индивидуально собранные материалы в единое целое.

Они обсуждают каким образом следует расположить материал, чтобы выделить наиболее важную информацию, отражающую сущность данного понятия.

Информация по степени важности и значимости для раскрытия понятия располагается от центра к периферии.

IV этап – оформление коллажа

Каждая группа наклеивает отобранные картинки, тексты, необходимую информацию, фотографии на плакат и оформляет красочно «стенгазету».

Обсуждают как будут защищать свой коллаж, т.е. все картинки и фотографии учащиеся должны уметь комментировать на языке.

V этап – защита коллажа

Каждая микрогруппа сама решает, как защитить коллаж, назначает докладчика, излагающего основную идею коллажа, распределяет роли. При этом важно, чтобы выступающий сумел объяснить почему был выбран тот или иной текст, картина, фотография. Он должен суметь ответить на вопросы своих оппонентов.

VI этап – оценка проекта

Проект оценивают по следующим критериям: степень информативности; дизайн; адекватность отражения социального значения понятия [8].

Это наиболее важный этап, когда учащиеся могут совместно обсудить творческие работы своих одноклассников, высказать свое мнение по теме, поспорить, выслушать мнение оппонентов. Оценить не только чужую работу, но и свою, через призму других работ и делает выводы для себя: что бы он взял хорошего из других работ при создании следующего коллажа.

По сути этот этап обеспечивает успешность следующей творческой работы учащихся, и предопределяет их выход на более высокий уровень.

Метод ассоциограмм позволяет от простых предложений постепенно переходить к сложным. От монологической речи в режиме учитель – ученик перейти к диалогической речи в режиме ученик – ученик, далее к полилогу в режиме ученик – класс. Например, рассказав о своей семье, переходим к расспросу о семье друга, профессиях родителей, увлечениях (используя алгоритм предыдущего текста) и далее вступаем в полилог со всей группой, подтверждая или отрицая высказывания.

Учитель следит за тем, чтобы сохранялась коммуникативная ориентированность на устную речь в рамках конкретной ситуации, в частности, текста.

Все это обуславливает систему требований к подготовке специалиста, готового реализовать инновационные методы обучения. В психологическом аспекте реализация принципа, познавательной активности личности придерживает внутренние условия. В качестве внутренних условий могут выступать различные субъективные факторы: вид и уровень мотивации системы отношения личности с миром и другими людьми способности к деятельности. Поэтому формирование специалиста означает, прежде всего, формирование системы его потребностей и мотивов, что в итоге обуславливает и определяет условия всего процесса развития самостоятельной и творческого мышления личности.

Таким образом, необходимо отметить, что повышение уровня сформированности профессиональных компетенций будущего специалиста в условиях полилингвального образования связано напрямую с развитием самостоятельной познавательной деятельности и творческого мышления; уметь формулировать и практически решать задачи в области профессиональной деятельности, осуществлять исследовательскую деятельность; владеть языковыми навыками, необходимыми для успешной самореализации в профессиональной деятельности.

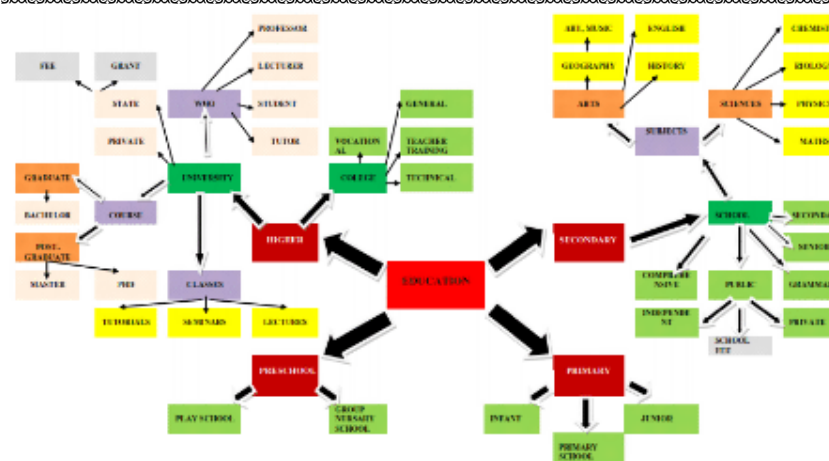

Рисунок 1 – Mind mapping «Education»

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы от 07.12.2010. // «Казахстанская правда» от 14.12.2010 г., № 338 (26399).

2 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» – новый политический курс состоявшегося государства» от 14.12.2012. // «Казахстанская правда» от 15.12.2012 г., № 437-438 (27256-27257).

3 **Torybaeva, Zh. Z., Zhorabekova, A. N., Toibekova, B. A.** Development of Teachers-Psychologists' Professional Competences in Conditions Of Polylingual Education. – International Journal of Business and Social Sciences. – ISSN 2219-1933 (Print), ISSN 2219-6021 (Online). – Vol. 4, No. 1, January, 2013. © Centre for Promoting Ideas, USA. – P. 193-195.

4 **Zhorabekova, A. N., Toibekova, B. A., Torybaeva, Zh. Z.** Application of innovative technologies forming the foreign language future teacher's professional competences. – World Applied Sciences Journal (Indexed by SCOPUS). ISSN 1818-4952, 22(6): 779-782, 2013. – © IDOSI Publications, 2013.

5 **Норпулатова, Х. А.** Активные методы обучения, направленные на развитие самостоятельного и творческого мышления студентов [Текст] / Х. А. Норпулатова // Молодой ученый. – 2012. – №1. Т. 2. – С. 112-116.

6 **Buzan, Tony** Business Mind Mapping. Visuell organisieren, übersichtlich strukturieren, Arbeitstechniken optimieren. – Wien, Wirtschaftsverlag Ueberreuter, 1999.

7 [www.elb-sch9.edusite.ru / DswMedia / publikaciya.doc](http://www.elb-sch9.edusite.ru/DswMedia/publikaciya.doc).

8 <http://nashe-chtivo.ru/priemy-raboty-s-leksikoj-na-urokax-nemeckogo-yazyka.html>.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Ж. З. Торыбаева, А. Н. Жорабекова

Көптілдік білім беруде студенттердің өз бетінше және шығармашылық ойлаудың дамуы барысында ассоциограмма әдісін қолдануы

Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

Zh. Z. Torybaeva, A. N. Zhorabekova

Use of mind mappins for development of students' independent and creative thinking in the process of polylingual education

Ahmet Yesevi University, Turkestan.
Material received on 22.12.14.

Бұл мақалада көптілдік білім беруде студенттердің өзіндік және шығармашылық ойлаудың дамуы барысында ассоциограмма әдісін қолданудың мәселелері ашылған.

In the article there are considered the issues of mind mapping use in the context of development of students' independent and creative thinking in the conditions of the polylingual education environment.

УДК 373:165

Н. Т. Уалиева

докторант, Казахский национальный университет имени Абая, г. Алматы

СУБЪЕКТНОСТЬ И СУБЪЕКТНЫЙ ОПЫТ КАК ОЖИДАЕМЫЙ РЕЗУЛЬТАТ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВУЗЕ

В статье рассматривается самостоятельная работа обучающихся в вузе на основе компетентностного подхода. В этой связи предлагается актуализация субъектности и компонентов субъектного опыта студентов при организации самостоятельной работы. Такой подход способствует самоутверждению личности, ее профессиональной самореализации.

Ключевые слова: субъективность, субъектный опыт, ожидаемый результат, самостоятельная работа, самоутверждение личности, профессиональная самореализация.

Вуз несет ответственность перед обществом в воспитании высококвалифицированного специалиста, умеющего применять знания и умения в различных ситуациях профессиональной деятельности, имеющего способность к самоутверждению и стремление совершенствовать свои способности.

Спросом на современном рынке труда пользуется мобильная, креативная и успешная личность. Следовательно, необходимо проектирование образовательных программ профессиональной подготовки на основе компетентностного подхода.

Основополагающим условием реализации компетентностного подхода является самостоятельная работа студентов, направленная на развитие активности, интеллекта, творческих способностей будущих педагогов. Она представляется одним из наиболее распространенных и зарекомендовавших себя способов формирования активности, инициативности, самостоятельности и самоосуществления личности будущего специалиста [1]. Самостоятельная работа – при условии ее организации в логике компетентностного подхода - предполагает процессы формирования компетенций профессиональной деятельности на основе субъектного опыта обучающегося.

В настоящее время самостоятельная работа в системе высшего образования является приоритетной формой обучения, т.к. стимулирует потребность в овладении системой знаний, мотивирует готовность к профессиональному становлению обучающихся. Компетентностный

подход позволяет самостоятельную работу обучающихся расценивать как прообраз будущей профессиональной деятельности.

В этой связи немаловажным является факт готовности студентов к самостоятельной деятельности, включающей мотивацию к собственному развитию, умение анализировать, аргументировать, классифицировать большой объем информации.

Развитие самостоятельности – есть процесс непрерывного познания, реализация процессов самообучения и самообразования, осознания собственного Я. В данных условиях студент становится не объектом знаний, умений и навыков, а субъектом самостоятельной учебно-профессиональной деятельности, в рамках которой он приобретает социально-личностный опыт, обеспечивающий переход от учебно-познавательной деятельности к профессиональной. Субъектный опыт подразумевает процесс, включающий самоконтроль, принятие решений, прогнозирование, анализ ситуации. Такой опыт проявляется в настойчивости обучающегося по достижению поставленных целей.

Для организации самостоятельной работы в логике компетентного подхода важно учитывать нижеследующие компоненты субъектного опыта.

Ценностный опыт (связанный с формированием интересов, нравственных норм и предпочтений, идеалов, убеждений) направляет усилия обучающегося в познавательной сфере, результатом чего становятся творческая активность, исследовательские навыки, совершенствование самого себя. Для актуализации ценностного опыта необходимо придать заданиям для самостоятельной работы обучающихся личностно-ориентированный характер.

Опыт рефлексии (накапливаемый путем соотнесения человеком знаний о своих возможностях и возможных преобразованиях в предметном мире и самом себе с требованиями деятельности и решаемыми при этом задачами) помогает увязывать ориентировку с остальными компонентами субъектного опыта. Данная способность выражается в попытке оценивать собственные действия, возможности, приобретения индивидуального стиля деятельности, что способствует формированию мыслительных операций. Для актуализации опыта рефлексии необходимо придать заданиям для самостоятельной работы обучающихся деятельностный характер.

Опыт привычной активизации (предполагающий предварительную подготовленность, оперативную адаптацию к изменяющимся условиям работы, расчет на определенные усилия и определенный уровень достижений успеха) ориентирует в собственных возможностях и помогает лучше приспособить свои усилия к решению значимых задач. В процессе самостоятельной деятельности происходит утверждение личности, раскрытие потенциала, достижение высоких результатов. Немаловажная роль отводится и самооценке – как средству оценивания своих потребностей

и способностей. Для актуализации опыта привычной активизации необходимо придать заданиям для самостоятельной работы обучающихся разноуровневый характер.

Операциональный опыт (включающий общетрудовые, профессиональные знания и умения, а также умения саморегуляции) объединяет конкретные средства преобразования ситуации и своих возможностей. Организация различных форм, средств видов самостоятельной работы ориентирует на конкретные результаты обучения, появление практического опыта будущих педагогов, повышение качества образования. Для актуализации операционального опыта необходимо обращать внимание обучающихся на методологию их деятельности.

Опыт сотрудничества (складывающийся при взаимодействии с другими участниками совместной деятельности) способствует объединению усилий, совместному решению задач и предполагает предварительный расчет на сотрудничество. Взаимодействие студентов и преподавателей, как субъектов образовательного процесса, способствует формированию межличностных и коммуникативных компетенций, творческой деятельности, появлению интереса к изучаемому предмету. Для актуализации опыта сотрудничества следует практиковать формы корпоративного обучения.

Субъектность, по мнению А. А. Плигина следует рассматривать как способность становления и развития личности, формирующейся через усложнение видов, форм и качества человеческой активности [2].

Поэтому самостоятельная работа является фактором формирования познавательной компетенции студентов – субъектов педагогической деятельности, когда обучающиеся ориентируются на деятельностное развитие собственной личности и самостоятельность, являясь одновременно носителями познавательной компетенции, позволяющей Познавательная компетентность проявляется во всех видах деятельности. Она может активизироваться в различных умениях обучающихся: работать с информацией, высказывать свою точку зрения, углублять полученные знания. Таким образом, совокупность данных умений формирует ключевые компетенции: учебно-познавательные, информационные, коммуникативные, компетенции личного самосовершенствования, предполагающие самореализацию студентов. Тем самым, осознавая себя субъектами учебно-профессиональной деятельности, студенты приобретают значимые качества, соответствующие требованиям внешней среды. Так, например, В. И. Байденко и Б. Оскарсон в качестве необходимых выпускнику вуза выделяют целый ряд компетенций самостоятельной познавательной деятельности: владение методами познания; способность распознавать трудности и устранять их; менеджмент знания (собственно учебная компетенция); готовность к непрерывному обучению; способность перерабатывать информацию

и владение информационными технологиями; навыки управления информацией; умение находить и анализировать информацию из различных источников; навыки работы с компьютером; способность учиться [3].

Самостоятельная работа создает условия для самоутверждения личности студентов. Самоутверждение личности, в свою очередь, приводит к достижению обучающимися поставленных целей:

- активной жизненной позиции, проявляющейся в понимании необходимости непрерывного образования на протяжении всей жизни;
- рациональной организации своей деятельности, планированию и четкости выполнения действий;
- индивидуальности – становления самого себя, раскрытия своего потенциала, направленного на совершенствование субъекта.
- высокого уровня профессиональной деятельности, предполагающего готовность к повышению профессиональной компетентности.

Самоутверждение личности – это утверждение своей индивидуальности, оно может осуществляться только при реализации положительного потенциала, изначально заложенного в сущности каждого индивида.

Самоутверждение студента – процесс овладения им приемами осознания личностного начала в собственной образовательной деятельности, приводящий его к более высокому уровню успешности [4, с.89]

Таким образом, студент может почувствовать себя субъектом тогда, когда не просто обладает процессами познания, а ищет новые способы проявления активности. Включение в познавательную деятельность требует от него утверждения собственной позиции, направленной на достижение новых результатов. Мышление студента представляет процесс взаимодействия субъекта с познаваемым объектом и рассматривается как деятельность, связанная с умениями применять знания в различных ситуациях и как деятельность, способствующая созданию нового.

Изменение роли студента как субъекта в образовательной среде высшей школы возможно при следующих условиях:

- организации самостоятельной работы, направленной на развитие познавательных процессов обучающихся;
- активизации самостоятельности студентов, генерировании идей, развитии творческих способностей;
- готовности студентов систематически пополнять свои знания, ориентироваться в нарастающем потоке информации;
- формировании способности к личностному росту студентов, заключающейся в самообразовании, использовании знаний в профессиональной деятельности.

Организация самостоятельной деятельности студента предполагает рассмотрение его как субъекта учебной деятельности и самообразования,

причем субъект – сознательно действующее лицо, самосознание которого – это «осознание себя как существа, осознающего мир и изменяющего его, как субъекта, действующего лица» [5, с. 274]. Таким образом, образовательный процесс в вузе направлен на утверждение студента как субъекта учебно-профессиональной деятельности, владеющего приемами самостоятельно добывать знания, предлагать новые идеи, четко оценивать результаты собственных действий. В этой связи самостоятельная работа является ведущим способом утверждения личности студентов, как высококвалифицированных специалистов, способных к самообразованию и саморазвитию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Абдиров, Т. К., Альназирова, Р. Б.** Совершенствование самостоятельной работы магистрантов в информационно-образовательной среде. – Материалы МНТК: «Военное образование: проблемы и пути решения, опыт и перспективы (к 15-летию Военного института Внутренних войск МВД Республики Казахстан). – Петропавловск, 2012. – С. 362-367.

2 **Плигин, А. А.** Развитие субъектности школьников: от методологии к образовательной концепции и технологии // Актуальные проблемы психологического знания. – 2010. – №3. – С. 33-45.

3 **Байденов, В. И., Оскарсон, Б.** Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса. / Профессиональное образование и формирование личности специалистов: научно-методический сборник. – М., 2002. – 176 с.

4 **Ежов, С. Г., Бологова, А. А., Неболюбова, И. В.** Формирование готовности студентов к самостоятельной учебно-профессиональной деятельности. // Педагогика. – 2013. – №10. – С. 86-90.

5 **Рубинштейн, С. Л.** Проблемы общей психологии. – М., 1973. – 424 с.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Н. Т. Уалиева

Субъектілік және субъектілік тәжірибе жоғары оқу орнында оқытқындардың өздік жұмысынан күтілетін нәтиже

Абай атындағы

Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

N. T. Ualiova

Subjectness and subjective experience as an expected result of students' independent work in high school

Мақалада жоғары оқу орнында оқытындардың өздік жұмысы құзыреттілік әдісі негізінде қарастырылады. Осыған байланысты студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыруда субъектілік тәжірибе компоненттері мен субъектілікті белсендіру ұсынылады. Мұндай әдіс тұлғаның кәсіби өзіндік дамуын ұстануға әрекет жасайды.

The article considers the independent work of students at the university on the basis of the competence approach. It is therefore proposed the actualization of subjectness and students' components of subjective experience in the organization of independent work. This approach promotes self-assertion of personality, its professional fulfillment.

УДК 378: 001.89

Г. Е. Утюпова

СОДЕРЖАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАКТИКИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ГЕРМАНИИ

В статье рассматривается подготовка учителей начальных классов в Германии, прохождение видов педагогических практик. Раскрывается содержание, требования прохождения практики, отчетная документация.

Ключевые слова: практика, подготовка учителей начальных классов в Германии, тьютер.

Германия является одной из первых стран, которая начала осуществление реформы высшего педагогического образования в русле Болонского процесса и накопила определенный опыт обучения в рамках модульных программ бакалавриата. Поэтому представляется целесообразным изучить систему подготовки педагогических кадров немецких вузов [1].

Качественное образование – это фундамент для экономического роста и основа для процветания общества. В этой связи особую значимость приобретают вопросы эффективной подготовки педагогических кадров,

профессионально справляющихся со своими обязанностями, рассмотрение основных проблем в педагогическом образовании Германии и поиск путей преодоления негативных аспектов, исходя из европейских тенденций, представляют интерес для исследователей и педагогической науки в целом, так как они создают предпосылки для критического осмысления и обобщения опыта с целью использования его в отечественной системе подготовки педагогических кадров. Педагогическое образование Германии характеризуется интенсивным поиском организационных форм и обновлением содержания процесса обучения с целью улучшения качества подготовки специалистов. Реформенные начинания в этой области есть желание привести его в соответствие с современными реалиями общества, с существующими тенденциями развития образовательной сферы. Подготовка педагогических кадров для школ является постоянным предметом изучения педагогической наукой ФРГ [2].

Одна из важнейших функций университетов ФРГ в настоящее время – это подготовка школьных учителей. Вся система подготовки педагогических кадров в университетах нацелена, прежде всего, на скорейшее приобщение к трудовой деятельности. Такая позиция характерна для многих развитых в экономическом отношении стран. Принимая во внимание современные тенденции в области совершенствования содержания образования в университетах, для которых характерен отход от узкой специализации, можно предполагать, что это направление будет развиваться и позволит увеличить подготовку специалистов более широкого профиля.

В условиях модернизации системы начального образования приоритетным направлением в профессиональной подготовке будущего учителя начальных классов становится овладение будущим педагогом опытом решения профессиональных задач в современной начальной школе: реализации деятельностного метода в начальной школе как приоритетного метода в обучении и воспитании личности младшего школьника; решения профессиональных задач в области управления развитием личности младшего школьника через формирование у него универсальных учебных действий и оказания педагогической поддержки; организации пространства духовно-нравственного развития младших школьников средствами учебной и внеучебной деятельности; самоопределения, самовыражения и самореализации в профессиональной деятельности.

Что касается содержания обучения, то оно поделено на модули. Модуль содержит определенные разделы, которые связаны между собой тематически. Они охватывают связанные между собой занятия различного вида и заканчиваются экзаменами по модулю. Модули оцениваются зачетными единицами согласно учебной нагрузки. Они зачисляются экзаменами по модулю, которые состоят не более чем из двух экзаменов и на

основании выставляются зачетные оценки. Как правило, модуль охватывает 10 зачетных единиц.

Учебная практика в школе, включающая 25 зачетных единиц, проходит в объеме 5 зачетных единиц в модуле дисциплин, в объеме 5 зачетных единиц в модуле по научно-образовательным дисциплинам, в объеме 15 зачетных единиц в модуле по дисциплине методика преподавания начальных классов.

Подготовка учителей начальных классов в Германии состоит из 2 фаз:

Научно-теоретическое обучение. 1 фаза состоит из 3-х частей:

- Научно-теоретическая часть, включающая теоретическую дидактику, педагогику, методику и общие дисциплины;
- 2-я часть включает изучение дисциплин с упором на педагогику и психологию, а также философию, социальные и политические науки, теологию;

Прохождение школьной практики. На этом курсе обязательным является изучение школьных предметов, педагогики и методики, а также общественных дисциплин с прохождением 3-х практик:

Ориентировочная школьная практика (каждый день)	Около 4 недель
Комплексная педагогически практика (блок-практика)	Около 4 недель
Комплексная педагогическая практика (блок- практика)	Около 4 недель

Обычно практика проводится во внеучебное время, иногда проводится наряду с занятиями, если практикант посещает школу один раз в неделю на протяжении семестра. В 1998 году было предложено заменить термин «практика» на профессионально-ориентированные практические фазы. Это объясняется тем, что введение в профессию и адаптация к ней представляет процесс, состоящий из следующих циклов:

- фаза ориентации
- продолжение фазы ориентации в течение 1 го семестра в школе по одному из выбранных направлений – немецкий язык и математика
- либо прохождение практики непосредственно в университете.

После прохождения практики каждый студент обязан составить отчет (10 страниц), который должен содержать следующие пункты: краткое представление направления практики в школе, представление своей деятельности в качестве практиканта, личная оценка и анализ своей деятельности, приведение нескольких примеров из практики. Отчет должен быть изготовлен в 3-х экземплярах и предоставлен за 6 недель до собеседования. Заключительное собеседование проходит на основании отчета,

анализа методов работы и путей будущей работы, разрешения педагогических ситуаций. Неоспорим тот факт, что профессиональная педагогическая направленность является одним из главных условий подготовки специалиста. Именно потому при подготовке педагогических кадров в немецкоязычных странах большое внимание уделяется педагогической практике (в общей сложности 1,5-2 года). Педагогическая практика осуществляется параллельно обучению в вузе, что, на наш взгляд, является очень эффективным подходом к обучению, поскольку позволяет студентам реально видеть и оценивать «что и почему они учат», связывать теорию с практикой. После теоретической и методической подготовки студенты начинают педагогическую практику в школе. В период педагогической практики большое внимание уделяется наблюдению за учебно-воспитательным процессом, изучению коллектива учащихся, знакомству со школьной документацией. Помощь студентам оказывает тьютер, опытный преподаватель-наставник. Большое значение уделяется внеклассной воспитательной работе студентов с учащимися. Большинство студентов проводят работу в большом объеме, что предусматривается программой: экскурсии, конкурсы, беседы и т.д. Благодаря разнообразным видам деятельности у студентов формируется осознанное желание работать с детьми. Таким образом, педагогическая практика является важным условием формирования профессионально-педагогической направленности студентов, будущих учителей, поскольку она уже с первого курса дает возможность студентам включаться активно в педагогическую деятельность, помогает осознать требования к организации учебно-воспитательного процесса, самим увидеть и оценить требования, предъявляемые к учителю, свои истинные способности и правильность выбранной профессии. За все время прохождения педагогической практики у студентов формируются следующие умения:

- свободное владение иностранным языком;
- глубокое знание закономерностей педагогического процесса,
- видение в учащихся развивающуюся личность;
- владение социально - и прагматическими аспектами языка;
- знание прикладных аспектов языкознания;
- умение подбирать учебный материал и самостоятельно подготавливать материал, упражнения, способствующие развитию межкультурной коммуникации и общению на иностранном языке учащихся
- знание географии, культуры страны изучаемого учениками языка;
- умение интегрировать другие дисциплины с иностранным языком (видение общего и единичного).

Как видно, студентам предъявляются жесткие требования, способствующие, однако, становлению высококвалифицированных специалистов в своей области. Развитие этих умений у будущих учителей,

однако, не предполагает конечный результат в образовании, поскольку задачей высшего учебного заведения в настоящее время является подготовка будущих специалистов к самостоятельному овладению знаниями и развитию профессиональных умений на основе ранее полученных знаний.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 **Кусаинов, А. К.** Развитие образования в Казахстане и Германии (сравнительно-педагогическая характеристика): дис.... докт. пед. наук: 13.00.01. – Алматы, 1996. – 310 с.

2 **Dietmar Leischner** «Bildungssysteme in Europa» / Boon: Europa Union Verlag 1993, Stite, 59-60.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

G. E. Utyupova

Германиядағы бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда тәжірибенің мазмұны мен ұйымдастырылуы

Абай атындағы

Ұлттық педагогикалық университет, Алматы қ.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

G. E. Utyupova

The contents and organization of practice at preparation of teachers of initial classes in Germany

Abay Kazakh National Pedagogical university, Almaty.

Material received on 22.12.14.

Мақалада Германиядағы бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау мен педагогикалық тәжірибе түрлерін оту мәселелері туралы сөз қозғалған. Педагогикалық тәжірибенің мазмұны, оту талаптары мен есеп беру құжаттары қарастырылған.

In the article the preparation of teachers of initial classes in Germany, passing of types of pedagogical practices is examined. The contents, requirements of passing of practice, report documents are revealed.

УДК 808.2-5(075.32)

Н. М. Ушакова

к.п.н., профессор, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова

ПАРАМЕТРЫ КЛАССИФИКАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Содержание образования представляет собой раздел дидактики, наряду с целями образования, методами обучения, формами обучения. Предметом этого раздела являются структурные составляющие неограниченного объема – целые классы. Одна из основных задач анализа содержания образования – определить параметры классификации содержания образования, то есть построить таксономию классов содержания образования.

Ключевые слова: содержание образования, параметры классификации, дидактика, таксономия классов, дидактическая модель, процесс обучения.

В современной дидактике намечился определенный подход к отбору материала науки для построения системы содержания образования. Построение дидактической модели каждого компонента содержания образования определяется источниками и факторами. К первым относятся предметные области науки и другие объекты, из которых черпается содержание образования: виды и отрасли деятельности, логика развертывания каждой из них, логика методов обучения, средств и организационных форм [1, с. 106]. Ко вторым – объекты и обстоятельства, влияющие на объём и характер отбираемого содержания: цели образования, закономерности обучения и учения, средние и оптимальные возможности обучаемых [1, с. 107].

После работ И. Я. Лернера (1982), Ю. К. Бабанского (1983), М. Н. Скаткина (1984) принцип научности применяется не только к формам учебной литературы, и к формам любого учебного материала. И. Я. Лернер отмечал, что овладение системой научных знаний – важный показатель развития личности в процессе обучения [2, с. 340].

В настоящее время понятие «научное знание» используется в образовании достаточно широко. Обсуждение проблематики научного знания в литературе по дидактике и методике часто носит перечислительный характер. Так, в работе Е. А. Бариновой был приведен следующий список научных знаний для содержания образования в школе: научные понятия,

явления, законы, научные факты, теория [3, с. 7]. Очевидно, этот список неполный и в него не входят такие научные знания, как закономерности, гипотезы, принципы и т.п. Вообще проблематика научного знания – самый неизученный вопрос в теории содержания образования. Единых принципов и правил выделения научного знания пока, по-видимому, нет. Можно говорить о нескольких альтернативных способах выделения научных знаний для процесса обучения.

Первый из таких способов называется дидактическим принципом научности. Он был предложен М. Н. Скаткиным (1950), продолжен в работах Л. Я. Зориной (1993), И. Я. Лернера. (1995) и Л. М. Перминовой (2010) в рамках культурологической концепции образования, где содержание образования трактуется как опыт социокультурной деятельности, передающийся от одного поколения другому. По мнению И. Я. Лернера, опыт познавательной деятельности включает основные предметные научные знания, вспомогательные знания (логические, методологические, философские, историко-научные, межпредметные, оценочные), которые реализуются в форме фактов, понятий, законов, принципов, гипотезы, теории, методов и языка науки. Действительно, при описании предметной области или содержания учебного предмета названные виды знания являются необходимым условием полноты учебного курса. В систему научных знаний, кроме научно-терминологического аппарата, входит методология научной деятельности [2, с. 350]. Поэтому в номенклатуру содержания образования введены умения логического мышления (второй компонент), умения творческого мышления (третий компонент), мировоззренческие выводы и рассуждения, этические и эстетические обобщения (четвертый компонент). Следовательно, научиться создавать систему научных знаний учебного предмета – значит основываться на дидактическом принципе научности и предметном содержании науки.

Проблема, однако, состоит в том, что содержание образования недостаточно формализуемо и требует конкретизации на методическом уровне описания категории «содержание образования».

С методической точки зрения центральный вопрос теории научности содержания образования состоит в том, можно ли определить структуру компонентов содержания образования в учебном предмете, каково потенциально количество единиц, входящих в состав каждого компонента, каковы связи между ними. О некоторых компонентах известно, что они обладают устойчивыми характеристиками. Существуют два подхода к определению таких характеристик, которые используют методисты. Во-первых, это подход, основанный на понятии структурной схеме формализованных научных знаний, во-вторых, это характеристика типов учебного материала.

Структурная схема элементов науки, соответствующая определенной науке, – последовательность научных знаний, которые присутствуют

в содержании учебного предмета. Например, в таблице 1 к основным структурным элементам лингвистической науки, которые становятся дидактическими единицами содержания обучения русскому языку, относятся семь элементов: факты, лингвистические понятия разной широты обобщения, существенные причинно-следственные связи, закономерности развития языка, законы, теории, языковая картина мира [4, с. 35; 5, с. 52-53].

Таблица 1 – Типы компонентов содержания образования в области филологического образования

Компонент содержания образования	Типы компонентов содержания образования
1 опыт познавательной деятельности в области филологического образования	1.1 фактический материал
	1.2 лингвистические понятия разной широты обобщения
	1.3 существенные причинно-следственные связи,
	1.4 закономерности развития языка,
	1.5 законы языка
	1.6 теории языка
	1.7 языковая картина мира
2 опыт репродуктивной деятельности в области филологического образования	2.1 специальные умения и навыки
	2.2 общинтеллектуальные умения
	2.3 навыки учебной работы, самообразования
3 Опыт творческой деятельности	3.1 знания о процессе и методах познания
	3.2 поисковые умения
4 опыт эмоционально-оценочного отношения к языку в области филологического образования	4.1 Типы текстов. Типы речи, стили языка как способы выражения гуманистических ценностей
	4.2 Типы текстов. Типы речи, стили языка как способы выражения эмоций средствами языка и культуры

Существует много исследований в методике преподавания русского языка, где устанавливается зависимость между знаниями и умениями. Так, наши исследования свидетельствуют о том, что в методике преподавания синтаксиса русского языка такая зависимость представлена по схеме «класс знаний и умений – тип знаний и умений – виды знаний и умений – конкретные знания и умения». Выделено два класса знаний: знания о языке, знания о речевой деятельности. К первому классу относятся типы знаний: лингвистические понятия, языковые факты и явления, орфограммы и орфографические правила, пунктуационные правила; и типы умений: учебно-языковые умения, языковые навыки, орфографические умения и навыки, пунктуационные умения и навыки. Ко второму классу относятся типы знаний: речеведческие понятия, виды речевой деятельности, текст, страноведческие и лингвострановедческие знания; и типы умений, нормативные речевые умения, коммуникативные умения, умения связной речи, социокультурные умения общения [6].

С методической точки зрения, проблема такого рода определения содержания учебного предмета состоит в том, что остается непонятным: как на основе схемы структурных элементов науки сделать какие-либо

предсказания относительно развития личности в процессе обучения, учитывая как общие, так и специфические элементы новообразований у развивающейся личности.

Безусловно, структурные схемы научного знания являются важным научным обобщением, но между ними и структурами развития личности не хватает некоторого соединительного звена. Вопрос о том, что может быть соединительным звеном рассматривается ниже.

Другой подход к методической идентификации научного знания, использовавшийся методистами, основан на характеристиках учебного материала в методиках развивающего обучения. Известно, что учебный материал по русскому языку характеризуется соответствием целям изучения раздела науки о языке, соответствием группе научных знаний о языке, соответствием типу умений и навыков, способу деятельности, т.е. установлено пять квалификационных характеристик учебного материала. В методике преподавания русского языка М. Т. Баранов [5, 7] задался вопросом: можно ли приписать учебному материалу по русскому языку как обязательной части метода обучения устойчивые характеристики? В масштабном исследовании он описал такие характеристики: формы научных знаний о языке; типы учебного материала; типы методов обучения, т.е. три квалификационные характеристики учебного материала (таблица 2).

Таблица 2 – Типы учебного материала по русскому языку и методы обучения

Формы научных знаний о языке	Тип учебного материала по оппозиции	Тип метода обучения
Разряды и формы языковых единиц	Частично знакомый материал – не опирающийся на ранее изученное	эвристические
Классы и группы предложений	Вариативный материал – имеющий аналогии с ранее изученным	объяснительные
Классы слов	Легко членимый на семантические группы – Не членимый на четкие группы для наблюдения	сопоставление
Орфограммы	Явления, имеющие уровни членения	классификация
Пунктограммы	Явления, делимые на семантические группы	языковой анализ
	Явления, различающиеся своей структурой	грамматическое конструирование
	Явления, различающиеся лексическими и грамматическими категориями	группировка
	Явления, членимые на четкие семантико-грамматические группы	группировка

В исследовании Баранова М. Т. показано, что тип учебного материала коррелирует с типом методов обучения [7, с. 25-31]. Например, в эвристических методах как методе объяснения нового материала используется частично знакомый материал, вариативный материал, легко членимый на семантические группы материал, в объяснительных методах используется учебный материал, не опирающийся на ранее изученное, имеющий аналогии с ранее изученным, не членимый на четкие группы для наблюдения). Эту группу методов обучения Баранов М. Т. назвал познавательными методами обучения и противопоставил им практические методы обучения. Классификация, по мнению учёного, осуществляется на четырёх типах учебного материала: явления, имеющие уровни членения; явления, делимые на семантические группы; явления, различающиеся своей структурой; явления, различающиеся лексическими и грамматическими категориями; явления, членимые на четкие семантико-грамматические группы. Для группировки нужны вариативные или сходные в чём-то явления. Эта корреляция составляет 50 % от названных методов обучения, её можно назвать «корреляцией по типу учебного материала», остальные 50% методов обучения характеризуются по их взаимодействию с формами научного знания. Например, сопоставлению подвергаются разряды и формы языковых единиц, классы слов и группы предложений, орфограммы и пунктограммы. Основной вывод Баранова М. Т. относительно характеристик учебного материала состоит в том, что они не являются однородными. В чем же состоит причина неоднородности характеристик учебного материала?

По всей видимости, причина состоит в следующем. Устойчивыми целевыми, содержательными характеристиками обладают не весь учебный материал, а типы учебного материала в методике и технологии обучения. Обычно [8, с. 14-28] выделяются три типа учебного материала в технологии обучения: коммуникативный учебный материал в методике развития связной речи; учебный материал, отражающий логику связей в учебном предмете; проблемный учебный материал в методике проблемного обучения.

Эта классификация, в которой выделяются еще три квалификационные характеристики учебного материала, является предварительной и требует дальнейшего изучения, но годится как рабочий вариант. О некоторых из этих типов учебного материала известно, что они имеют устойчивые характеристики. Так, в методике развития связной речи учебный материал описывается по комплексу признаков: раздел науки о языке, вид речевой деятельности, тип общепредметных умений, тип языковых умений, тип коммуникативных умений [8, с. 144-288].

На основе межпредметных и внутрипредметных связей учебный материал характеризуется по трём параметрам, как соотношение с компонентами содержания образования, с методом обучения, типом урока:

выделяются три типа учебно-дидактического материала: понятийно-терминологический межпредметный материал (одинаковые понятия – смежные понятия); учебно-дидактический межпредметный материал (контекстный – неконтекстный), коммуникативно-речевой межпредметный материал (усвоение норм литературного языка – культура речи – анализ текста). Рассмотрим в качестве примера характеристику учебного материала по синтаксису сложного предложения, если обучение ведется по проблемной технологии (таблица 3).

Таблица 3 – Тип учебного материала и методы развивающего обучения

Научно-учебные проблемы лингвистики	Тип учебного материала	Тип метода обучения	Тип урока
Грамматическая природа сложного предложения	Языковые факты, закономерности, законы	Наблюдение	Урок проблемного изложения знаний
Структурные особенности сложного предложения	Учебные лингвистические противоречия	Проблемное изложение учебного материала учителем	Эвристически уроки (частично-поисковые)
Связи значения союзов и структуры сложного предложения	Частично знакомый	Эвристическая беседа	Уроки решения проблемных задач
Связи лексического наполнения частей и структуры сложного предложения	Вариативный	Частично-поисковый метод	Уроки проектной деятельности
Функция указательных слов	Членимый по разным основаниям	Исследовательский метод	

Как показывает этот пример, учебный материал характеризуется по двум параметрам: по научному знанию и типу учебного материала [6]. Однако в выше приведенных примерах имеются и другие характеристики, например, тип умений, характеристика текста.

Как было отмечено выше, учебный материал по русскому языку характеризуется по разным основаниям, и, следовательно, разным набором признаков, которые порой перемешаны. Поэтому в целом получить классификационную характеристику содержания образования по сложности, т.е. в зависимости от количества объектов и степени взаимосвязи между ними, проблематично.

Однако если рассматривать содержания образования как научное знание с позиций культурологического подхода, можно установить следующие параметры классификации содержания образования: 1) природа социокультурного опыта; 2) способ формализации научных знаний, 3) характеристика типов учебного материала.

1. По природе социокультурного опыта в «содержании образования» выделено 4 классы: 1 класс. «Опыт познавательной деятельности»; 2 класс. «Опыт репродуктивной деятельности»; 3 класс. «Опыт творческой деятельности»; 4 класс. «Опыт эмоционально-оценочного отношения к миру».

2. По способу формализации научного знания в содержании образования выделено 2 группы переменных: 1) метапредметные знания и умения; 2) научные знания конкретной науки и способы деятельности. В первую группу входит описание учебного материала с числом переменных от 5 до 15. На лингвометодической уровне оно представлено пятью типами научно-учебных проблем и учебного материала. Во вторую подгруппу входят описания учебного материала с числом переменных от 4 до 14. На лингвометодическом уровне описание содержания образования представлено тремя группами квалификационных характеристик учебного материала: 1) по форме научных знаний о языке установлено 7 основных структурных элементов лингвистической науки; 2) по типу лингвистическому учебного материала выделено четыре типа учебного материала; 3) по дидактическому типу учебного материала выделено три типа учебного материала в технологии обучения.

3. Классификация параметров содержания образования, обобщающая предыдущие, – с числом значащих переменных от 15 до 35. На лингвометодическом уровне описание содержания образования по русскому языку в школе представлено 35 переменными, входящими в компоненты «Опыт познавательной деятельности», «Опыт репродуктивной деятельности», «Опыт творческой деятельности». Описание учебного материала по русскому языку по предметному содержанию включает 18 переменных, по характеру межпредметных связей – 19 переменных, по наличию научной проблемы – 15 переменных.

До сих пор мы понимали содержание образования как основу развития личности, т.е. при описании содержания образования источники являлись первичными, а факторы были вторичными. В начале нового тысячелетия Б. С. Гершунским (2003) предложено изменить модель описания содержания образования и акцентировать внимание на описании содержания образования как самореализации личности, ценностей и целей образования [9, с. 3-8], т.е. считать факторы первичными при описании содержания образования. Этот новый подход к содержанию образования получил название антропологический подход. Он принципиально отличается от традиционной культурологической концепции, ориентированной на классический естественно-научный идеал познания. С позиций антропологического подхода разрабатываются новообразования личностного характера, которые получили название личностных ценностей, универсалий, компетенций.

Л. М. Перминова (2010), обогащая методологию принципа научности, указывает, что в объём содержания образования в стандартах образования введены «духовно-нравственные ценности как основа ментальности, универсалии в виде общеучебных умений и навыков, ключевые компетенции и компетентности, т.е. новообразования личностного характера» [10, с. 85]. Такой подход к содержанию образования, по-видимому, правильно отражает суть дела. Содержание образования понимается как конструкт, включающий личностный компонент, предметный компонент, метапредметный компонент. Личностный компонент представлен личностными ценностями: духовными ценностями, социокультурными нормами и элементами социализации личности, и соотносится с опытом эмоционального отношения к миру и себе в культурологической концепции. Предметный компонент – ключевыми компетенциями и компетентностями, что соответствуют первому и второму элементу содержания образования в культурологической концепции. Метапредметный компонент соотносится с опытом творческой деятельности.

В рамках антропологического подхода, ориентированного на условия развития личности учащегося и ценностный идеал познания, кроме изменения модели содержания образования, происходит её расширение за счёт описания единиц, входящих в каждый компонент. Как показывает исследование Журавлевой Н. А. (2013), способ изложения учебного материала объективно связан с позицией субъектов процесса обучения. По мнению учёного, выделяются четыре типа способа изложения учебного материала: «догматический; инструктивно-предписывающий; ценностно-информирующий, ценностно-мотивирующий» [11, с. 33].

Таким образом, для понимания разнообразия содержания образования необходимо учитывать не менее четырех параметров – социокультурный опыт, научное знание, тип учебного материала, тип изложения учебного материала. Все они независимы друг от друга и дают различные основания для классификации. Различные компоненты содержания образования, выделяемые на разных основаниях, иногда именуется классами. Представляется, что взаимодействие классов содержания образования должно быть подробно исследовано, с этим в значительной мере связан дальнейший прогресс анализа содержания образования как научной дисциплины. Такое исследование имеет три аспекта. Во-первых, важно исследовать разнообразие содержания образования как таковое. Изучение разнообразия и его классификация – необходимый компонент научного анализа как дидактики, так и методики. Прогресс исследований в установлении порядка в классификации содержания образования.

Во-вторых, только через призму значимых классификационных признаков, различающих типы содержания образования, можно объяснить все богатство методического и технологического выборов, производимых

при проектировании технологии обучения. Как было показано выше, такие выборы очень часто зависят от социокультурного опыта, научного знания, процесса обучения и степени проектирования в технологии обучения. Только перемножение всех этих переменных может объяснить фактическое разнообразие учебного материала, наблюдаемого в реальном учебном процессе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Педагогика [Текст] / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Педагогика, 1983. – 608 с. – П 430902210-652-257-83.
- 2 **Лернер, И. Я.** Содержание образования [Текст] / И. Я. Лернер // Российская педагогическая энциклопедия: в 2-х т. / гл. ред. В. В. Давыдов. – М. : Большая российская энциклопедия, 1998. – Т. 2. – С. 340-351. – ISBN 5-85279-286-2(т. 2).
- 3 Методика русского языка [Текст] / Баринаева Е. А. [и др.]; под общ. ред. Е. А. Баринаевой. – М. : Просвещение, 1974. – 368 с. – Б 60602-433-7-74.
- 4 **Текучев, А. В.** Методика русского языка в средней школе [Текст] / А. В. Текучев. – М. : Просвещение, 1980. – 413 с. – Т 60602-708-19-80-4309020100.
- 5 Методика преподавания русского языка в школе [Текст] / Баранов М. Т. [и др.]; под ред. М. Т. Баранова. – М. : Просвещение, 2000. – 368 с. – ISBN 5-7695-0347-1.
- 6 **Ушакова, Н. М.** Типология методов обучения и контроля в преподавании русского языка: Учебное пособие. [Текст] / Н. М. Ушакова // изд, 2-е, доп., опроб. – Павлодар : ЭКО, 2008. – 316 с.
- 7 **Баранов, М. Т.** Типы учебного материала и методы обучения русскому языку [Текст] / М. Т. Баранов // Русский язык в школе. – 1981. – №3. – С. 25-31.
- 8 **Ладыженская, Т. А.** Методика развития речи на уроках русского языка [Текст] / Т. А. Ладыженская и [др.]; под ред. Т. А. Ладыженской. 2-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 240 с. – М 4306010000-262 КБ – 25 – 81-91.
- 9 **Гершунский, Б. С.** Концепция самореализации личности в системе ценностей и целей образования [Текст] / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 3-8.
- 10 **Перминова, Л. М.** О дидактическом принципе научности: продолжение классических традиций в условиях инноваций [Текст] / Л. М. Перминова // Инновации в образовании. – 2011. – №2. – С. 84 – 96. – ISSN 1609-4646.
- 11 **Журавлева, О. Н.** Дидактическая концепция гуманитаризации содержания современного школьного учебника [Текст] / О. Н. Журавлева.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

H. M. Ushakova

Білім беру мазмұны классификациясының параметрлері

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

N. M. Ushakova

Parameters for classification of the educational content

S. Toraighyrov Pavlodar state University, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Білім берудің мақсатымен, оқыту әдістерімен, формаларымен қатар білім берудің мазмұны дидактиканың бөлімі болып табылады. Бұл бөлімнің пәні шектеусіз көлемнің құрылымдық құрауыштары болатын жалпы сыныптар болып табылады. Білім беру мазмұнын талдаудың негізгі міндеттерінің бірі – білім беру мазмұнының классификациясының параметрлерін анықтау, яғни білім беру мазмұны сыныптарының жүйесін құрастыру.

The content of educationis adidacticsection, along with the educational objectives, teaching methods, forms of learning. The subject of this sectionn is the structural components of unlimited size-whole classes. One of the main problems of the analysis of educational content – define the parameters ofthe classification ofthe content of education, that is to build a taxonomy of classes of educational content.

3. Ш. Шавалиева

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Берілген мақалада оқу-тәрбие үдерісіндегі оқушылардың дүниетанымын қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылған. Ғылыми дүниетанымдық тәрбиенің мақсаты – баланың жеке тұлғасының орталығында орналасатын дүниетанымды берік және оған сенетіндей етіп қалыптастыру, сол арқылы қоршаған ортамен дұрыс байланыс жасауға көмектесу. Мақсатқа жету үшін мұғалім оқушының ғылыми көзқарастары мен сенімдерін қалыптастырып, ғылыми емес, дәлелдері аз көзқарастарды сыни тұрғыдан ойлауға үйрету керек. Ол үшін оқу тәрбие процесінің мүмкіндіктері пайдаланылады.

Кілтті сөздер: оқу-тәрбие үдерісі, дүниетаным, оқушылар, педагогикалық шарттар, жеке тұлға, ғылыми көзқарас, сыни тұрғыдан ойлау, халықтық тәрбие.

Жас ұрпақтың санасын шыңдауға қызмет ететін білім жүйесін қалыптастыру – қазіргі заманның өзекті мәселесі болып тұр. Ал мұндай білім жүйесі сол ұлттың төл болмысымен санасу арқылы жүзеге асады. Өйткені, өткен тарихтың сын көзінен өткен құнды ұлттық дүниетаным мұралары жас буынның рухына негіз болып қаланып, болашаққа бағыт жасап отырған жағдайда ғана ұрпақтар арасындағы сабақтастық үзілмейді. Жастарды халықтық тәрбиенің негізінде оқытуда ұлттық өнердің өркендеуіне жол ашу қажеттілігі туып отыр [1]. Бұл мәселе Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің басты міндетінің бірі ретінде көрініс тапқан. Атап айтқанда: «Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» керектігі белгіленген.

Қандай бір халықтың ұлттық дүниетанымының мол мұрасын толық зерттемей және оны күнделікті оқу-тәрбие үдерісінде пайдаланбай, жан-жақты жетілген ұлтжанды жастарды тәрбиелеу мүмкін емес. Жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру барысында, біріншіден, бүгінгі өркениетті дүниеде

болып жатқан өзгерістерді ескеріп отыруда, екіншіден, өз халқының ұлттық, мәдени-тарихи, әлеуметтік-экономикалық ахуалын терең танытуға айрықша назар аудару қажет. Мұндай жағдай басшылыққа алынған жерде, ұлттық мектептің өзекті мақсаты – адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына дарытқан парасатты тұлғаны тәрбиелеу болып шығады [1].

Әр халықтың ұлттық мәдениеті халықтың ежелден келе жатқан өзіне тән өнері, әдет-ғұрып, салт-дәстүрі есебінде жетілетіні белгілі. Сол себепті, бүгінгі таңда халықтың дәстүрлі өнер түрлерін жинақтап зерделеудің, оның айналасындағы тәлім-тәрбиесінің мол тәжірибесі негізінде жас өспірімдерді тәрбиелеудің қажеттігі өсе түсуде. Сондай-ақ, еліміздің қоғамдық-экономикалық өміріне нарықтық қатынастардың енуіне байланысты өзгеріске түскен саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени, рухани қарым-қатынас жағдайлары жас ұрпақ тәрбиесінің проблемаларын осы үдеріс талаптарына сай ойластыруды қажет етеді. Демек, оқушыларға әлемдік деңгейде, өркениетті негізде білім-тәрбие беру маңызды мәселеге айналып отыр. Ал бұл өз кезегінде оқу-тәрбие үдерісін бастауыш сыныптан бастап олардың дүниетанымын ұлттық мәдениетіміз мазмұнына бағыттау және олардың ғылыми негіздерін анықтауды алға тартады.

Дүниетанымның басты категориясы ретінде, «дүние» мен «адам» алынды, өйткені, әлемді танушы – адам. Оның ішінде ең негізгісі – дүние өмір, тіршілік ретінде түсіндірілсе, енді бірде дүние ұғымы – қоршаған орта, табиғат, әлем ретінде қарастыруға болады.

Философ ғалымдар І. Ерғалиев пен Ғ. Телібаев өз еңбектерінде ұлттық дүниетаным туралы: «...Адамның дүниемен байланысы, оны тануы белгілі ұлттық жағдайда қалыптасқандықтан, дүниетанымның ұлттық белгілері болады», – дей келе, ежелгі қазақ дүниетанымының түрлеріне: мақал-мәтелдер, жырлар, дастандар, аңыздар, ертегілер, термелер, жоқтауларды жатқызды.

Дүниетаным – адамның табиғат, қоғамдық өмір туралы білімдерінің жүйесі. Адамдардың ұжымшылдықты, гуманизмді (еңбек адамын құрметтей білу) оптимизмді (жарқын болашаққа сену) дәріптеп қана қоймай, әр адамды дүниені қайта құру жолындағы жан қиярлық күреске баулиды. Дүниетанымның негізі бастауыш сыныптың өзінде қаланады да, бала көмелетке келгенде оның дүниетанымы біршама қалыптасады. Адамның алдына қойған мақсатының айқын болуы, дүниетанымның өмірмен байланыстылығы берік сенімнен туады. Сенім мен дүниетаным қатарласып жүрсе ғана адам санасы нұрлана түседі. Өйткені бұл екеуі, құстың қос қанатындай, адамның ең асыл қасиеттері болып табылады. Дүниетанымды қалыптастыру үшін адамға бәрінен бұрын білім негіздерін меңгеру қажет. Өйткені білім дүниетанымды қалыптастыратын негізгі мәселе болып табылады.

Дүниетанымдық деңгейлерді сараптай келе, дүниетаным – әлем, тұтас дүние туралы, ондағы адамның орны, тіршіліктің мән-мағынасы туралы көзқарастардың, пікірлер мен түсініктердің жүйеленген жиынтығы деуге болады. Дүниетаным көзі – білім. Адам тіршілігінің көзі – табиғат. Дүниетаным – дүние және тану деп аталатын екі бөлімнен тұрады. Адамның әрбір даму кезеңіне байланысты дүниені тану шеңбері мен оның мазмұны ұлғайып, тереңдей түседі. Қоршаған дүниені білу – танымға байланысты. Таным – адам санасын дамытудың негізгі және ол арқылы адам өзін қоршаған ортаны игеру мүмкіндігі. Дүниетанымның қалыптасуында ұлттық мәдениет үлкен рөл атқарады. Д. Пошаевтың пікірінше ұлттық мәдениет – мінез-құлық негізінде қалыптасады. Яғни ол жеке ұлттарға, этносқа тән сезімдер жиынтығы болып табылады. Өйткені, адамның жеке көзқарасы, айналаны қабылдауы тарихи қалыптасқан дәстүрлі ұлтының дүниетанымына да байланысты болып тұрады. Қазақ халқының ежелден келе жатқан тарихында негізінен түркі халықтарының, соның ішінде қазақ халқының көзқарасы ертеде мифология арқылы қалыптасып жатты.

Оқушылардың іс-әрекеттерінің сипаты жан-жақты болғанымен, олардың даму ерекшеліктері әр қалай. Д. Б. Эльконин «бастауыш сынып жасындағы танымдық-интеллектуалдық, танымдық іс-әрекеттер тез қарқынмен өрби бастаса, ал жеткіншек жастағы оқушылардың танымдық қызметтері де қарқынды түрде қалыптаса отырып, соның арқасында дүниетанымның ең эмоционалды - ерік күйі дамуының да алғашқы кезеңі бастау алады дейміз. Оқушылар дүниетанымын қалыптастырудағы төмендегідей компоненттердің: интеллектуалдық (білім жүйесін меңгеру), жеке көзқарасы (қарым-қатынас, себеп-салдар, бағыт-бағдар) және тәжірибелік (білімді жүзеге асыру) қажет екендігін анықтадық. Жоғарыдағы пікірлерден келіп шығатын қорытынды: дүниетанымдық зерттеудің теориялық қайнар көзі – сан мен іс-әрекет бірлігінің ұстанымына саяды, яғни іс-әрекетте көрінбеген нәрсе санада да болмайды. Бұл ұстанымның ішкі мазмұны тұлғаға қатысты. Өйткені, өзіндік іс-қимылды меңгеру арқылы адам тұлғаға айналады.

Парасат пен дүниені ұғыну өздігімен келмейді, күресте қалыптасады. ал күрес білім мен практиканың көкжиектерін кеңейтті, мифологиялық наным мен теріс ұғыныстардың қай – қайсысына болмасын бөгет жасады. Әлеуметтік дертке қарсы күресте адам да, қоғам да, олардың көзқарастары да мәдениеттің жаңа сатысына көтерілді. Билікке қарсы ымырасыздықтың барысында ескі мифологиялық санадан жаңа философиялық білімге бетбұрыс басталды. Ой жүйесінің жоғарғы деңгейі – дүниеге философиялық көзқарас. Дүниеге философиялық көзқарас дегенде дүниені, табиғи және қоғамдық құбылыстарды ой жүзінде түсініп – ұғыну, табиғат пен адам арасындағы байланыстар, әрекеттің және қарым – қатынастың санада ерекше бейнелеу формасын айтамыз [4, 54 б.].

Адамдардың жаманды танып - білуге, тіршілік болмысының мән-жайын ұғынуға және болашаққа көз жеткізуіне көмектесетін идеялар, принциптер, теориялар, мақсат-мұраттар дүниеге философиялық көзқарасты құрайды. Сонымен бірге сана қызметін реттеуші ой-пікірлер, адамның әлеуметтік позициясын бейнелейтін білімдер бағдары да оған негіз болады.

Философия адам санасының мазмұны мен табиғаты туралы мәселені зерттейді. Сана дүние туралы ой, бейне мен ол ойдан тысқары тұрған әлем арасындағы қатынас арқылы талдауға алынып, қарастырылады. Басқаша айтқанда, философ өз ойлауының жемісін өзінен тысқары тұрған тәуелсіз дүниемен салыстырады. Осы бағытта ол ақиқат пен адасудың, білім мен болжамның, болмыстың шындығы мен ол туралы қиял пікірдің ара жігін ажыратудың қажеттілігін және маңызын түсінеді. Философия таным процесінде ненің дәлелді, дұрыстығын және керісінше, ненің дәлелсіз, қателігін көрсететін мәселелерді қарастырады, теориялық ойланудың жалпы танымдық мәселелерімен шұғылданады. Философияның тарихында дүниеге көзқарас ұдайы өзгеріп, толысып отырады. Дегенмен дүниетанымдық процесте үнемі кезігіп отыратын мәселе де бар. Ойлаудың болмысқа қатынасы туралы мәселе [2, 5-6 б.].

Дүниетаным негізі – әлемді түсіну, яғни қоршаған болмыс жөніндегі білімдер тобын меңгеру. Бұл білімдер мен ұғымдар ертеңге де, бүгінге де, алыс болашаққа да қатысты. Олардың бірі адамдардың рухани дүниесінің көусар көзі. Дүниетаным құрамы күнделікті өмір барысында, өнерде, әдебиетте, ғылым мен дінде қалыптасатын белгілі мұраттар мен шындық бейнелерінде көрінген болмыстық қабылдаулардан құралады. Дүниетаным наным, сеніммен байланысты. Дүниетаным көзқарастары адамның ұзақ уақыт айналысқан күрделі ақыл-ес жұмыстарының негізінде орнығады. Бұл көзқарастар тұлғаның рухани өмірінің тұғырына, оның «Мен» мәніне айналып, өмірлік ұстанымын айқындауға негіз болады.

Дүниетанымның қалыптасуы кездейсоқ жәй, тұрмыстық тәжірибеден не әрқилы дүниетанымдық ұстанымдар тоғысынан, немесе саналы, тұғырлы идеялар, мұраттар мен принциптердің теориялық зерт-теулері арқасында болуы мүмкін.

Адам дүниетанымында әрқашан белгілі уақыт, заман белгілері көрініс береді. Әлем жөніндегі бүгінгі ұғым, дүниетаным бүкілдей ғылым жетістіктерінің негізінде қаланды. Біздің қазіргі дәуірімізге тән дүниетанымдық көзқарастар: демократия құндылықтары және адам құқы, оның экономикалық және саяси еркіндіктерін, ар-намыс және дүниетанымдық еркіндікті бүкіл әлем болып қолдап-қуаттау және қорғау. Күннен күнге білім құндылығы артуда. Қоғам болашағы да осы білімге иек артады, стратегиялық әлеуметтік бағдарламалар да көбіне білімді негізге алып түзетілетін болды. Ғылыми дүниетаным қалыптастырудағы басты мақсат – мына күрделі де

қайшылықты өмірде адамға өз бетінше дербес іс-әрекет жасаудың бағдарын беру [2]. Дүниетанымның мәні, қызметі. Баланың ғылыми дүниетанымына табиғат және қоғам елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайлар, қоғамдық саяси қатынастар әсер етеді. Ғылыми сенімдер ғылыми-философиялық білімдерді, қазіргі ғылым жетістіктерін оқып-үйрену, дүниені танудың ғылыми әдістерін қолдану арқылы қалыптасады.

Ғылыми дүниетаным – қоғамдық сананың ең жоғарғы түрі. Ол арқылы баланың өмірдегі жақсы мен жаманға көзқарасы қалыптасып, бағыт-бағдары айқындалады. Ғылыми дүниетаным тек қана білімдер арқылы ғана емес, сонымен қатар, дәйекті дәлелдері аз жапқан көзқарастарды жеңу нәтижесінде қалыптасады. Қоғамның өзгеруі, қоғамдық және жаратылыс ғылымдарында ашылған жаңалықтар ғылыми дүниетанымды жетілдіреді, толықтырады, нақтыландырады, кейбір көзқарастарды өзгертеді.

Дүниетанымды қалыптастыратындар: тәжірибені теориялық тұрғыдан қорыта білу, сезімнің ақыл-ойға әсері, саналы, алдына қойған мақсаты бар ерік-жігер. Бұлар баланың көзқарастары мен сенімдерін қалыптастырады.

Көзқарастар – баланың өзі сенетін білімдері, ұғымдары, практикадан шығарған теориялық тұжырымдары, ұсыныстары [4].

Бала олар арқылы табиғатта және қоғамда болып жатқан түрлі құбылыстарға баға беріп, өзінің мінез-құлқын, жүріс-тұрысын белгілі бір бағытқа салып отырады.

Сенім – ақиқат екендігіне бала ешқандай күмән келтірмейтін білімдер, ұғымдар, тұжырымдамалар, теориялар, болжамдар.

Бала өз сеніміне сүйеніп ол үшін күреседі, басқалардан қорғайды, өз басына төнген қауіптен қорықпайды, басқа балаларды өз соңынан ілестіргісі келеді.

Сенімге сезім әсер етеді. Таным процесінде қуану білімнің ақиқаттығына сену, өз алдына мақсат қою, сұлулықтан ләззат алу сенімнің қалыптасуына ықпал етеді.

Қажымайтын қайрат – дүниетаным құрамындағы маңызды бөлік. Баланың ғылыми дүниетанымын қалыптастыру үшін оған теориялық білімдерді берумен шектелуге болмайды. Тәжірибелік жұмыстарды ұйымдастыру кезінде бала өз алдына мақсат қойып, соған жету үшін жігерлене еңбек етеді.

Теориялық ой – дүниетанымның элементі, болмыс туралы білімдерді, құбылыстарды шығармашылықпен, терең түрде ой елегінен өткізе білу, дүниетанымды жетілдіру, сенімді басшылыққа алып, іс-әрекет жасауға ұмтылу. Дүниетаным көптеген маңызды қызмет атқарады. Ол өзінің ағарту қызметі арқылы балаға табиғат және қоғам туралы ғылыми білімдер беріп, оны жалған көзқарастардан арылтады, болмысты тану әдістерімен қаруландырады. Дүниетаным тәрбиелік қызмет атқарады. Бала өзі келісетін

көзқарастары арқылы, адамгершілігін, ерік-жігерін, эстетикалық сезімдерін шыңдайды. Мұғалімдер оқушыларды адалдыққа сендіріп, олардың адал жүруіне керекті батылдықты, табандылықты, ізгілікті, жауапкершілікті тәрбиелеу керек. Осы талапты орындау үшін қоғам және жеке адамдар өміріндегі жақсы тұстарды балаларға әсерлі етіп түсіндірген дұрыс.

Саяси-әлеуметтік, философиялық, моральдық, эстетикалық, ғылыми теориялық білімдерді меңгеру оқушының белсенді ой жұмысын туғызады. Ғалымдар болмысты (алуан түрлі байланыстағы объективтік дүние, тұрмыс, қоршаған орта, жағдайлар) түсіну үшін диалектикалық тәсілдер қолдану керектігін дәлелдеп отыр.

Әр халықтың ұлттық мәдениеті халықтың ежелден келе жатқан өзіне тән өнері, әдет-ғұрып, салт-дәстүрі есебінде жетілетіні белгілі. Сол себепті, бүгінгі таңда халықтың дәстүрлі өнер түрлерін жинақтап зерделеудің, оның айналасындағы тәлім-тәрбиесі мол тәжірибесі негізінде жас өспірімдерді тәрбиелеудің қажеттігі өсе түсуде [5]. Сондай-ақ, еліміздің қоғамдық-экономикалық өміріне нарықтық қатынастардың енуіне байланысты өзгеріске түскен саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени, рухани жағдайлар жас ұрпақ тәрбиесінің проблемаларын жаңаша ойластыруды талап етуде. Демек, оқушыларға әлемдік деңгейде, өркениетті негізде білім-тәрбие беру маңызды мәселеге айналып отыр. Сондықтан бастауыш сыныпта оқитын оқушылардың алатын білім мен тәрбиесінің сапалығын жетілдіруде олардың дүниетанымын қалыптастырудың ғылыми негіздері үлкен роль атқарады.

Қорытындылай келе, ғылыми дүниетанымдық тәрбиенің мақсаты – баланың жеке тұлғасының орталығында орналасатын дүниетанымды берік және оған сенетіндей етіп қалыптастыру, сол арқылы қоршаған ортамен дұрыс байланыс жасауға көмектесу. Осы мақсатқа жету үшін мұғалім оқушының ғылыми көзқарастары мен сенімдерін қалыптастырып, ғылыми емес, дәлелдері аз көзқарастарды сыни тұрғыдан ойлауға үйрету керек. Ол үшін оқу тәрбие процесінің мүмкіндіктері пайдаланылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Сарыбеков, М. Н.** Халық дәстүрі – табиғи оқулық [мәтін] // Биология және химия. – 1997. – №6. – 106 б.

2 Жас ерекшелік педагогикасы [Мәтін] : оқулық / құраст. С. А. Мұсаева, құраст. Т. Б. Бегалтев. – Астана : Фолиант, 2006. – 333 б. : – ISBN9965-35-087-6.

3 **Тұрдықұлов, Э. А.** Экологическое образование учащихся в процессе изучения предметов естественно научного цикла [текст]: Автореф. дисс. док. пед. наук – М., 1982. – 138 с.

4 **Габдуллин, М.** Мектептегі тәрбие жұмысының методикасы [текст] – Алматы : Мектеп, 1987. – 87 б.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

3. Ш. Шавалиева

Педагогические условия формирования мировоззрения учащихся в учебно-воспитательном процессе

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Z. Sh. Shavaliyeva

Pedagogical conditions of formation of world outlook of pupils in teaching and educational process

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

В данной статье рассмотрены педагогические условия формирования мировоззрения учащихся в учебно-воспитательном процессе. Цель научного мировоззренческого воспитания – формирование личности ребенка надежности мировоззрения и веры в него, через него помочь создать правильную связь с окружающей средой. Для достижения цели, учитель формируя у учащегося научную точку зрения и веру в себя, должен научить мало доказанные точки зрения думать не с научной, а с критической стороны. Для этого используются возможности учебно-воспитательного процесса.

This article is devoted to the pedagogical conditions of formation of the world outlook of pupils in teaching and educational process. The purpose of scientific world outlook education is formation of reliability of world outlook and belief in it of child's personality, through it to help to create the correct communication with environment. For achievement of the purpose, the teacher forming the scientific point of view and self-confidence of the pupil, has to teach to think not scientifically, but from the critical point of view. For this purpose the possibilities of teaching and educational process are used.

3. Ш. Шавалиева

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМНІҢ МАҢЫЗЫ

Бұл мақалада өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау мен осыған байланысты мәселені шешу жолдарын іздестірудің аса маңызды бағыты – салауатты өмір салтын қалыптастырудағы экологиялық білімнің маңызы зор екендігі айқындалып отыр.

Кілтті сөздер: салауатты өмір салты, экологиялық білім қоршаған орта, жас ұрпақ, денсаулық, құндылық.

Салауатты өмір салтын қалыптастырудың басты мақсаты – дені сау болу, ұрпақты білімді де, жан-жақты білім арқылы денсаулықты сақтауға үйрету. Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің міндеттері қатарында «адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру» мәселесі көзделген.

Адамның ақыл-ой интелектісін оның білімділік деңгейінен байқауға болады. Білім – ақыл-ойдың бастапқы түрткісі және негізгі құралы, әрі көрсеткіші болғандықтан, әрбір адам салауатты өмір сүру үшін біріншіден ақыл-ойын жетілдіру керек; екіншіден материалдық жағдайын түзеуі тиіс, ол үшін адал еңбек етуі қажет.

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіруі жөнінде мемлекет басшысы алға қойған міндетті жүзеге асыруда халықтың денсаулығы ең маңызды мәселе болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік жағдай, өмір сүру ұзақтығының төмендеуі және адам экологиясының қолайсыздығы бүкіл өркениетті әлем үшін көкейтесті мәселе болып отыр. Салауаттылық – ішкіліктен, есірткі, темекіден аулақ болу, дене және жан тазалығын сақтау, тіпті қарапайым түрде айтсақ адамның киім киісі, тамақты

қалыппен ішуі де кіретін игі іс-әрекет. Өмір заңдылығы салауатсыздықты кешірмейді, оғаш қылықтар түбінде опық жегізеді. Жасөспірімдердің салауаттылық өмірге ұмтылысы, зиянды әдеттерді жек көрушілігі олардың өзге адамдармен қарым-қатынасына яғни әлеуметтік ортаға тығыз байланысты. Ұрпақты өмір заңдылықтарына, салауаттылық негіздеріне бейімдеу мектеп жүйесі жүктеген маңызды да жауапкершілігі мол міндет болып табылады.

Мағжан Жұмабаев бір сөзінде: «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі...» – депті. Осы ой бүгінгі күні өзекті мәселе болып тұр. Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі - жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Бала тәрбиесі әсіресе, мектептен тыс уақыттағы сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстардың мән-мағынасы өте зор болып келеді. Әлеумет себепші болған аурулар санының өсуіне, адамның әлеуметтік биологиялық мәні арасындағы қарама – қайшылықтардың шиеленісуіне байланысты – салауаттанудың пайда болуы заңдылық. Салауаттану ғылымы аурудың алғашқы алдын алу әдіснамасын, денсаулықты сақтау және нығайту амалдары мен әдістерін зерттейтін салауатты өмір салтын қалыптастырудың ғылыми негізі болып табылады.

Салауаттанудың рөлі – адамның ішкі биологиялық табиғатымен, өзін қоршаған тірі және өлі табиғатпен өзара әсері сапасын өзгерту, кикілжіңнің көзін жою болып табылады. Салауаттану ғылымы «қалай денсаулықты сақтаудың» ұстанымдары мен тетіктерін зерттейді. Салауаттану нысаны, біріншіден - дені сау адам, екіншіден – оны қоршағандардың барлығы және денсаулыққа әрекет етуші факторлар, үшіншіден – аурудың пайда болу себептері, организмнің дені сау күйге оралу тетігі, қорғануға бейімделу тетіктері, төртіншіден – сақтандыру және сауықтыру шаралары болып табылады.

Салауаттанудың зерттеу пәні – адам. Зерттеуге организмнің анатомиялық, физиологиялық негіздері, бейімделу тетіктері, қорғану тосқауылдары, организмнің сыртқы ортаға бейімделуі туралы білімдері енеді. Салауаттану адамның термодинамикалық, денелік, химиялық, антропологиялық, экологиялық құбылыстарын қамтиды. Адам қоғамның қарапайым мүшесі, этикалық және эстетикалық ұстанымдарын жеткізуші жеке тұлға ретінде қарастырылады. Тек осындай кешенді тәсіл оның негізгі қасиеті – денсаулығын сипаттауға мүмкіндік береді.

Тіршілік дегеніміз тек адамның ғана емес, кез келген тірі организмнің қоршаған ортамен өзара әрекеттесуі болғандықтан, салауаттану тіршілік етуге қажетті ортаның әсерін барлық құрауыштарымен оқып-үйрену міндетін қояды. «Денсаулық» ұғымын анықтау барысында оның нормасы туралы

мәселе туындайды. Үлкен медициналық энциклопедияда бұл феномен адам ағзасы тепе-теңдігінің, оның жекелеген органдары мен функцияларының сыртқы орта жағдайындағы шартты белгісі ретінде онда денсаулық ағза мен оның өмір сүретін ортасының тепе-теңдігі ретінде, ал ауру сол ортамен тепе-теңдіктің бұзылуы ретінде айқындалады.

Қазіргі таңда денсаулықтың бірнеше компонентін (түрлерін) бөліп көрсетуге болады:

Соматикалық денсаулық – адам ағзасындағы органдар мен жүйелердің ағымдағы күйі. Оның негізін жеке дара дамудың биологиялық бағдарламасы құрайды.

Физикалық денсаулық – ағза органдары мен жүйелерінің өсу және даму деңгейі. Оның негізін бейімделуші реакцияларды қамтамасыз ететін морфофизиологиялық және функционалдық резервтер құрайды.

Психикалық денсаулық – психикалық саланың жай-күйі. Оның негізін қалыпты мінез-құлықтық реакцияны қамтамасыз ететін жалпы рухани үйлесім құрайды. Мұндай күй биологиялық қажеттіліктермен қатар әлеуметтік қажеттіліктерге де байланысты.

Рухани денсаулық – өмір әрекетінің саласы, мотивациялық және қажетті ақпараттық сипаттамасының кешені. Оның негізін индивидтің қоғамдағы мінез-құлқының құндылықтар жүйесі, бағдарлары мен мотивтері айқындайды.

Денсаулықтың белгілері мыналар:

- залал келтіруші факторлардың әрекетіне арнайы (имунды) және арнайы емес тұрақтылық;
- өсу мен дамудың көрсеткіштері;
- ағзаның функционалдық күйі және резервтік мүмкіндіктері
- моральдық, еріктік және құндылық-мотивациялық бағдарлардың деңгейі.

Салауатты өмір салты - тұлғаның үйлесімді дамуы мен тәрбиесінде маңызды рөл атқара келе, қауіпті өмір салтының басты құрамдас бөлігі болып табылады. Салауатты өмір салтында төмендегі міндеттерді шешуді көзделген:

– ғылыми деректер негізінде қоршаған ортаның биотикалық және биохимиялық емес факторларының әсері арқылы оқушыларға өзінің денсаулығы мен қалыптасқан жағдайдың сын бағасын беруге мүмкіншілік туғызу;

– адамның физиологиялық жетістіктерін білу негізінде өзінің денсаулығы үшін жауапкершілігін қалыптастыру және денсаулыққа зиянды заттарды қолданудан бас тарту және т.б.

Салауатты өмір салты – физикалық және психикалық денсаулықты сақтауға және нығайтуға, жұмысқа қабілеттілікті қалпына келтіруге

апаратын ерік-жігердің көрінуін, әрекет пен мінез-құлықты түсінуді талап ететін адамның белсенді жағдайы.

Құндылық – мәдениеттің құрамдас бөлігі. Мәдениеттің құрамдас бөлігі болуы себепті құндылық адамдардың өзін ұстауын реттейді, олардың шынайы тәртібін айқындайды. Мәдениет құндылықтары, тиісінше, материалдық және рухани болып бөлінеді. Құндылықтардың мазмұны қоғамның мәдени жетістіктерімен шарттастырылған. Құндылықтар әлемі, сөздің кең мағынасында, мәдениет әлемі деген сөз. Ол адамның рухани қызмет аясы, оның санасының дұрыстығын айғақтаушы, адамның рухани байлығының елшеуіші сияқты. Құндылықтарды мүдделердің қарапайым жалғасы немесе бейнеленуі ретінде қарастыруға болмайды. Олар салыстырмалы өзінділікке ие.

Салауатты өмір салтын сақтауға ықпал ететін құндылық құрылымды қалыптастыру критерийлеріне:

- валеологиялық ақпараттану;
- өзі-өзі сауықтыру әрекетін қосылу;
- валеологиялық мәдениетті тәрбиелеу және т.б.

Бұл аспектілердің болуы, оларды толыққанды қалыптастыру оқушы тұлғасының құндылық құрылымында «денсаулық» құндылығының бірінші орынға шығуына ықпал етеді.

Әлеуметтендірудің және тәрбие құрылымында құндылықтар маңызды орын алады. Құндылықтар – олардың мақсаты мен негізі. «Әлеуметтену» ұғымы мен оның біз шешетін проблемадағы рөлін айқындау үшін оның мазмұндық жағын зерттеу және осы негізде жалпы түрде бастауыш сынып оқушысын әлеуметтендірудің ерекшеліктерін, содан соң-саламатты өмір салтына құндылық бағдарын қалыптастыру контекстінде анықтау қажет.

Әлеуметтену бойынша философтардың көзқарастарына тарихи шолу төмендегідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

- адамның әлеуметтік қалыптасу проблемасы философтарды ертеден қызықтырып келді;
- тұлға дамуындағы әлеуметтік факторлардың рөлі атап көрсетілді (адам-«әлеуметтік жағдайлар өнімі»);
- адам қоғамдық тіршілік иесі ретінде анықталады, сондықтан тұлғаның қалыптасуы қоғам арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстан жеріндегі экологиялық апаттың қауіп – қатеріне байланысты экология мәселесі: бүкіл республика жұртшылығына мектептен бастап ғылыми мекемелердің, үкімет пен мемлекеттің көкейкесті мәселесіне айналып отыр. Қазіргі кезде көптеген зерттеушілер экология – ол тірі организмдер мен қоршаған ортаның қайшылығын оқып үйрететін немесе тірі организмдердің ортадағы өмір сүру шарттарының жағдайын бір-бірімен өзара қарым-қатынас байланысын зерттейтін ғылым деп санайды. Қоршаған ортаны танып – білуге деген құштарлық сонау адамзат дамуының ақ таңы атқан кезден бастап қазірге

дейін қызығушылық білдіреді. Ертеңгі ұрпақтарымыздың денсаулығына осы жағдайдың әсері қандай болмақ? – деген сұрақ туындайды. Осыған орай кез келген Қазақстан азаматының алдында тұрған үлкен міндет – табиғатты қорғау жұмысына белсенді сауаттылықпен араласу. Егер де адам ұзақ уақыт бойы өзінің туып өскен ортасынан өзге ортада тіршілік етсе, онда оның ағзасының ішкі орта тұрақтылығы бұзылады да, қалыпты тіршілік пен денсаулыққа әсер етеді. Көптеген зерттеушілердің мәліметтерін қорыта отырып, әлеуметтенген тұлға деп пісіп жетілген тұлғаны есептеуге болады. Пісіп жетілудің, тұлғаның әлеуметтенуінің негізгі критерийлері: өзін сыйлау, басқаларды сыйлау, табиғатты сыйлау, болжам жасау білігі, өмірге шығармашылықпен қарау білігі (өзгермелі жағдаяттардағы икемділік пен тұрақтылық, сондай-ақ шығармашылық), яғни проблеманы шеше алу білігі, бұл денсаулықтың әлеуметтік аспектісімен байланысты.

Оқушыларда білім беру үдерісінің белсенді субъектісі позициясын қалыптастыру қажеттігіне бастауыш білім берудің міндетті мемлекеттік стандарттары бағдар береді. Онда мектептің бастауыш сатысында оқушыда әрекеттің барлық түрлері (ойын, оқу, еңбек, қарым-қатынас, көркем әрекет) қалыптасуы тиіс екені атап көрсетілген (оқытудың объектісі емес, субъектісі ретінде қатысатын). Оқушы болашағы оның денсаулығына байланысты. Оқу, білім алу, үйрену немесе біреуді үйрету үшін адамға мықты денсаулық керек. Жеке тұлғаның денсаулығын сақтауға деген құндылық бағдары әрдайым әртүрлі жағдайларда өзінің ойлары мен іс-әрекеттерін денсаулығын сақтауға бағыттай алуы. Оқушылардың дені сау болу үшін ұстаздар оған жақсы дәстүрлер мен әдеттерді сіңіріп, салауатты өмір салтын сақтаудың қажеттілігі мен оны іске асырудың жолдарын үйретуі қажет.

Салауатты өмір салтын дұрыс қалыптастыра алмау (режимнің дұрыс сақталмауы, қимыл-қозғалыстың аз болуы, дұрыс тамақтанбау, жағымсыз жағдайлардың көп болуы, зиянды әдеттерге үйір болуы) қоғамымыздағы келеңсіз жағдайлардың таралуының басты факторы.

Қазіргі қоғамымызда халықтың табиғи өсімі төмендеп, сырқаттанушылық және өлім-жітім деңгейі арта түсті. Әсіресе, балалар мен жастардың денсаулығы қауіп тудыруда. Темекі тарту, ішімдік пайдалану, есірткіге құмарлық және улы заттарға әуестік, адамгершілікке жат мінез-құлық кеңінен етек алуда. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы сарапшыларының дерегі бойынша, халық денсаулығының көпшілігі өмір салтына, яғни адамның өз денсаулығына қалай қарайтынына тәуелді және қоршаған орта ерекшеліктеріне байланысты деп көрсетілген.

Қорытындылай келе, жастары, болашақ мамандары әлсіз, денсаулығы нашар, білімсіз, зиянды әдеттерге әуес, жалқау, тәрбиесіз болса, ол мемлекет қашан да әлсіз, қорғансыз. Ендеше, жасөспірімдердің денсаулығын нығайту, жүйке психикасын дұрыс қалыптастырып, ширақ, жігерлі, сымбатты өсіру

әрбір ата-ана мен педагогтардың алдында тұрған үлкен міндет. Мектептегі денсаулықты сақтауға негізделмеген тәлім мен тәрбие үрдісі тиімді болуы мүмкін емес. Сондықтан да білім беру саласындағы мамандардың барлығының денсаулықты сақтау ұстанымына негізделіп жүргізілген де ғана нәтижелі болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 **Ахметов, Ж. А.** Содружество семьи, школы и трудовых коллективов в воспитании учащихся [Текст] / Ж. А. Ахметов. – Алма-Ата : Мектеп, 1982. – 71 с.

2 **Новикова, Л. И.** Школа и среда [Текст] / Л. И. Новикова. – М. : Знание, 1985. – 79 с.

3 **Торыбаева, Ж. З.** Методика формирования здорового образа жизни школьников в процессе совместной работы школы, семьи и общественности : Учебное пособие [Текст] / Ж. З. Торыбаева. – Шымкент : ЮКГУ им. М. Ауезова, 2004. – 108 с.

Материал 22.12.14 баспаға түсті.

3. Ш. Шавалиева

Значение экологического образования в формировании здорового образа жизни

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Z. Sh. Shavaliyeva

The importance of ecological education in formation of the healthy lifestyle

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 22.12.14.

Данная статья посвящена охране здоровья подрастающего поколения и выявлению особо важного направления поиска путей решения данной проблемы – значению экологического образования в формировании здорового образа жизни.

This article is devoted to health protection of younger generation and identification of especially important ways to solve this problem – the importance of ecological education in formation of a healthy lifestyle.

Г. С. Шаумен

докторант PhD, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГЕРМАНИИ

В статье автор на основе анализа профессиональной подготовки социальных педагогов в Германии выявляет основные тенденции развития социально-педагогического образования в Германии.

Ключевые слова: тенденции, подготовка социальных педагогов в Германии, Болонский процесс, социально-педагогическое образование.

Система подготовки специалистов в высших учебных заведениях в настоящее время подвергается изменениям в связи с вхождением в Болонский процесс. На основе исследования процесса подготовки социальных педагогов Германии можно выявить основные тенденции развития социально-педагогического образования.

Подготовка социальных педагогов в вузе – это относительно самостоятельный вид профессионального социально-педагогического образования, результатом которого являются приобретение студентом знаний, умений и навыков, формирование социального мышления, социального сознания, социального поведения, позволяющих конструктивно выполнять профессиональную деятельность в соответствии с требованиями к профессиональной компетентности специалиста [1; 25].

Федеративная Республика Германии является федеративным государством, в состав которой входят 16 земель. Каждая федеральная земля обладает суверенитетом, т.е. решение вопросов в сферах образования и науки в компетенции каждой земли. Это означает, что каждая федеральная земля обладает правом принятия законодательных актов в сфере образования (школьное, высшее образование; образование взрослых; повышение квалификации). Отсюда вытекает тенденция развития социально-педагогического образования в Германии децентрализованное управление системы высшего образования, которые осуществляют подготовку социальных педагогов.

Эта тенденция позволяет, во-первых организовывать процесс профессиональной подготовки социальных педагогов в соответствии с конкретными потребностями федеральных земель. К примеру, Alice-Salomon-Hochschule Berlin в подготовке Bachelor и Masters имеет

направленность на международное сотрудничество, а также большой упор на изучение дисциплин на английском языке. Также в Alice-Salomon-Hochschule Berlin есть возможность получить степень Doktors [2].

Hochschule für Technik, Wirtschaft und Kultur Leipzig содержание подготовки Masters строится на содержании Bachelor, т.е. сохраняется последовательность. Данная особенность не характерна. Hochschule für Technik, Wirtschaft und Kultur Leipzig отходит от практико-ориентированного обучения к научному [3].

Во-вторых, децентрализация управления системы высшего образования влечет за собой большую разницу в системе профессиональной подготовки социальных педагогов. К примеру, в Германии существует два понятия для обозначения профессии, в отличие от большинства стран, это «социальная работа» и «социальная педагогика». Эти специальности в Германии изучают преимущественно в Hochschule, Duale Hochschule, Staatliche Studienakademie, Berufsakademie, Fachhochschule, Universität. Некоторые из представленных учебных заведений преподают отдельно социальную работу и социальную педагогику или лишь одну из них. Анализ учебных программ показал, что:

- большинство учебных заведений предлагают обобщенное обучение;
- в некоторых федеральных землях выдают двойной диплом «социальный педагог/социальный работник».

К примеру,

- специальность «Soziale Arbeit/Sozialpädagogik» (академическая степень BA) в Fachhochschule Düsseldorf (федеральная земля Nordrhein-Westfalen);

- специальность «Sozialpädagogik, Sozialarbeit und Wohlfahrtswissenschaften» (академическая степень BA) в Technische Universität Dresden (федеральная земля Sachsen);

- специальность «Pädagogik und Management in der sozialen Arbeit» (академическая степень MA) в Fachhochschule Köln (федеральная земля Nordrhein-Westfalen);

- специальность «Soziale Arbeit : Soziale Dienste an Schulen» (академическая степень BA) в Ostbayerische Technische Hochschule Regensburg (федеральная земля Bayern) и т.д.

По мнению многих ученых такая тенденция является недостатком, так как, во-первых, это приводит к различиям в процессе подготовке, во-вторых не согласованности в учебных планах; в-третьих неодинаковых требованиях к абитуриенту. Все это приводит к тому, что затрудняются процессы взаимодействия и академической мобильности. Для решения этих проблем со стороны Министерства культуры федеральных земель разрабатываются Постоянные конференции, внедряются изменения в Конституцию, реформы в области высшего образования.

Другая особенность развития социально-педагогического образования в Германии является рост значимости практической составляющей в процессе подготовки социальных педагогов.

Каждая федеральная земля устанавливает свои требования при профессиональной подготовке социальных педагогов, но анализируя этот процесс, мы выявили, что в подготовке этих специалистов для всех вузов характерна интеграция практики в процесс обучения.

В Alice-Salomon-Hochschule Berlin для получения академической степени «Bachelor» необходимый минимум составляет 210 кредитов, обучение имеет продолжительность 8 семестров и 1 семестр практики. Особенностью Alice-Salomon-Hochschule Berlin в профессиональной подготовке социальных работников в сфере образования является требования для абитуриентов: наличие «Abitur» с профилем воспитателя или же «добровольный социальный год» (практика 120 часов). По мнению ученых, Германии, такие требования предоставят возможность абитуриенту ознакомиться на практике и попробовать собственные силы в будущей специальности, убедиться в правильности выбора своей профессии, что способствует для целенаправленного отбора будущих абитуриентов.

В Alice-Salomon-Hochschule Berlin процесс интеграции практики в обучение происходит следующим путем:

- после 4 семестра проводится практика в рамках семинара, т.е. 1 день семинара и 4 дня на практике;
- проводится 4 недельная практика (ориентировочная).

Внедрение практической составляющей в теоретический процесс имеет ряд положительных сторон:

- связь теории с практикой;
- собственный реальный опыт в своей профессии;
- рефлексия собственного опыта и т.д.

Следующая тенденция развития социально-педагогического образования в Германии вытекает из внедрения многоуровневой системы профессиональной подготовки социальных педагогов.

В Германии учебные заведения обладают широкой автономией, поэтому вопросы и проблемы касательно образования они решают самостоятельно, в них входят вопросы: выбор учебных программ, требования к проведению экзаменов, содержание и наполнение учебных курсов, административное управление и т.д. Выпускникам вузов Германии, не смотря на децентрализацию, выдавался документ: «дипломированный социальный педагог», «дипломированный социальный работник», в зависимости от федеральной земли. В связи с переходом учебных заведений на Болонскую систему образования появилось новое обозначение квалификации : «социальный педагог, бакалавр», «социальный педагог бакалавр» [4; 109].

Вхождение вузов Германии в Болонский процесс внесло изменение в профессиональную подготовку социальных педагогов, появилась многоуровневая система подготовки – «Bachelor – Master – PhD».

Во многих федеральных землях для получения академической степени «Bachelor» обучение длится 7 семестров, а «Master» – 3 семестра.

Таким образом, анализ процесса профессиональной подготовки социальных педагогов в вузах Германии, а также анализ научной литературы позволил выявить ряд тенденций развития социально-педагогического образования на сегодняшний день:

- децентрализованное управление системой высшего образования;
- рост значимости практической составляющей в процессе подготовки социальных педагогов;
- внедрения многоуровневой системы профессиональной подготовки социальных педагогов.

На основе выявленных особенностей можно сделать вывод, что данные тенденции позволяют повысить качество профессиональной подготовки социальных педагогов, а также создают условия для профессионального и личностного развития, не смотря на то, что они носят различный характер.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 **Абрамовских, Н. В.** Современные тенденции развития социально-педагогического образования. // Высшее образование сегодня. – №9. – 2009.
- 2 Studiengang Soziale Arbeit deutschlandweit : Alice-Salomon-Hochschule Berlin.
- 3 Studiengang Soziale Arbeit deutschlandweit : Hochschule für Technik, Wirtschaft und Kultur Leipzig.
- 4 **Пашенко, Ю. А., Целых М. П.** Организация профессионального образования работников социально-педагогической сферы в Германии. // Южно-федеральный университет. Известия: технические науки. Тематический выпуск : Педагогика и психология. – №10 (135), октябрь 2012.
- 5 **Мартынова, О. В.** Перспективные направления развития педагогического образования в Германии в условиях Болонского процесса. // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. Общественные науки. – №12 (16) 2009.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

Г. С. Шаумен

Германияда әлеуметтік-педагогикалық білім берудің дамуының негізгі үрдістері

Абай атындағы

G. S. Shaumen

The main tendencies of development of social pedagogical education in Germany

Kazakh National Pedagogical University after Abai, Almaty.
Material received on 22.12.14.

Бұл мақалада автор Германияда элеуметтік-педагогикалық білім берудің дамуының үрдістерін Германияда элеуметтік педагогтарды кәсіби дайындығының анализі негізінде айқындаған.

In the article the author on the basis of the analysis of vocational preparation of social pedagogues in Germany reveals the main tendencies of development of social pedagogical education in Germany.

УДК 378.146

О. А. Шункеева¹, Б. К. Альмурзаева²

¹к.п.н., доцент, ²к.п.н., старший преподаватель, кафедры «социальной педагогики и начального обучения», Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, г. Актюбе

ПРЕИМУЩЕСТВЕННОСТЬ ОЦЕНИВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В СИСТЕМЕ ВУЗА

В научно-исследовательской статье представлена хронология преобразования системы оценивания в рамках кредитной технологии обучения в вузах Казахстана и, в частности в Актюбинском региональном государственном университете им. К. Жубанова.

Ключевые слова: система оценивания, кредитная технология, блочно-модульная система оценивания, сравнительный анализ качества знаний.

В соответствии с современными темпами развития общества модернизируется образование, предполагающее многовекторную

подготовку, обеспечивающую формирование и развитие образованной, творческой, компетентной и конкурентоспособной личности, способной жить в динамично развивающейся среде, готовой к самоактуализации как в своих собственных интересах, так и в интересах социума. Свободное обучение в условиях инновационной парадигмы базируется на принципе самостоятельности и ведущей роли личности. В связи с этим система образования в Казахстане должна адекватно реагировать на ускоряющиеся мировые процессы глобализации и информатизации.

После подписания Болонской Декларации в 2010 году, независимая Республика Казахстан стала реализовывать основные цели интеграционного процесса, в котором приоритетным является внедрение системы кредитов по типу ECTS – европейской системы перезачета зачетных единиц трудоемкости, как надлежащего средства поддержки крупномасштабной студенческой мобильности [1]. Заметим, что Бухарестское коммюнике поддерживает образовательные реформы в системе высшего казахстанского образования : «...Студенты сегодня получают пользу от более широкого круга образовательных возможностей и становятся все более мобильными. Концепция интегрированного пространства высшего образования находится в пределах досягаемости... Мы будем стремиться к большей согласованности образовательной политики, особенно в области завершения и перехода к треуровневой системе, использования кредитов ECTS, выпуска Приложений к диплому, повышения гарантии качества и внедрения квалификационных рамок, включая определение и оценку результатов обучения» [2].

Концепция развития системы образования Республики Казахстан определила современную модель школьного, довузовского, вузовского и послевузовского образования. Как показывает практика, кредитная система обучения, распространенная в университетах США и большинства стран Европы, является наиболее гибкой и эффективной. Она обеспечивает академическую мобильность и востребованность выпускников в стремительно меняющихся условиях рынка труда. Во многом это обеспечивается за счет гибкого планирования академических программ, ориентированных на запросы рынка труда, элективностью 50 % дисциплин учебного плана, повышением качества преподавания, так как возникает конкуренция, интенсификацией учебного процесса, внедрением информационных систем, повышением роли самостоятельной работы студента. Кредитная технология обучения направлена на повышение уровня самообразования и творческого освоения знаний на основе индивидуализации подготовки студентов. Мировая образовательная практика выработала эффективную систему обучения, которая получила название кредитной технологии обучения. Внедрение кредитной технологии обучения в систему обучения казахстанских вузов подразумевает изменение философии образования, т.е.

превращение учета успеваемости из контролирующей в самоконтрольно-стимулирующую. Это позволит решить необходимую задачу – превратить вузовское образование в процесс не только учебно-образовательный, но и научно-познавательный. Методология получения и применения образования должна способствовать непрерывному самообразованию и профессиональному росту в условиях системной трансформации общества. Лишь следуя этому, можно будет говорить о самодостаточности образования как социального института и его качестве.

Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова в числе первых высших учебных заведений ввел кредитную технологию обучения, опираясь на модульный принцип построения содержания преподаваемых дисциплин. При этом очень важно, чтобы учебный процесс обеспечивался в полном объеме всеми необходимыми информационными источниками: учебными и методическими пособиями, электронными учебниками, доступом к сетевым образовательным ресурсам, активными раздаточными материалами, использование базового учебника, отвечающего требованиям Европейского стандарта, для организации СРС – лингафонные кабинеты, компьютерные классы с интерактивными досками, видеозалы и т.п. Первоочередная задача вуза – научить студента учиться и уметь ориентироваться в многообразии научного материала, применять инновационные технологии с целью повышения уровня их творческой активности и стимуляции в обучении. Эффективность такой работы будет обеспечена за счет регулярного общения студента и преподавателя в рамках СРСП (самостоятельной работы студентов под руководством преподавателя) [3].

Опираясь на исследования казахстанских ученых следует отметить, что в конце 90-х годов в системе образования в вузах Республики Казахстан при линейной технологии обучения начала применяться балльно-рейтинговая система оценки знания студентов. Согласно линейной технологии обучения оценка экзамена с учетом накопленных в течение семестра баллов студентов выставлялась в экзаменационную ведомость по пятибалльной системе. В связи с этим возник первый вопрос: насколько адекватна переводная шкала из балльно-рейтинговой в пятибалльную систему?

Впервые в Республике Казахстан балльная переводная шкала была разработана профессором З. Ж. Жанабаевым на основе научных принципов синергетики [4,5]. Из условий самоорганизующейся систем найдены числа: $I_1=0,567$, $I_2=0,806$, $I_3=0,618$. Число $I_1=0,567$ является критерием перехода системы от нулевого к первому (динамичному) уровню. Число $I_2=0,806$ означает высший уровень самоорганизации, к которому стремится любая открытая система. Число $I_3=0,618$ называется числом Фибоначчи, определяющее «золотое сечение» между структурой и хаосом. С учетом статистического характера процесса значения чисел I_k ($k=1,2,3$) можно

связать с традиционной пятибалльной системой. При этом максимально возможное количество баллов по дисциплине обозначается через N , а количество набранных студентом баллов – n .

Если $0,567 < n/N \leq 0,618$, то ответ студента оценивается на «удовлетворительно». Если $0,618 < n/N \leq 0,806$, то на «хорошо». Если $n/N > 0,806$, то на «отлично». В случае, когда $n/N < 0,567$, ответ студента оценивается на «неудовлетворительно». Разработанная профессором З.Ж. Жанабаевым балльная переводная шкала для традиционной (линейной) системы обучения находится в согласии с 11 балльной, применяемой в настоящее время в системе кредитной технологии обучения (сравните колонки таблицы №1).

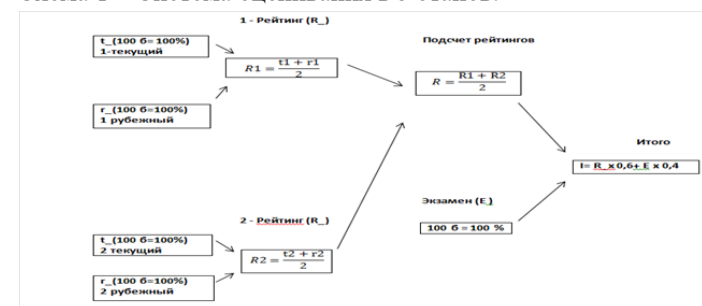
Таблица 1 – Расчеты для перевода оценок из балльной системы в традиционную.

По З. Ж. Жанабаеву			Американская система
В долях	Традиционная оценка	В процентах	В процентах
$\frac{n}{N} \leq 0,567$	«2»	$\frac{n}{N} \leq 56,7\%$	$\frac{n}{N} \leq 0,49\%$
$0,567 < \frac{n}{N} \leq 0,618$	«3»	$5,67 < \frac{n}{N} \leq 6,18$	$50 < \frac{n}{N} \leq 74\%$
$0,618 < \frac{n}{N} \leq 0,806$	«4»	$6,18 < \frac{n}{N} \leq 8,06$	$75 < \frac{n}{N} \leq 89\%$
$\frac{n}{N} > 0,806$	«5»	$\frac{n}{N} > 80,6$	$90 < \frac{n}{N} \leq 100$

Из таблицы следует, что максимальное количество баллов должно быть 100 с тем, чтобы ошибка оценки составляла не более 1 процента. Таким образом, была разработана шкала по переводу баллов в традиционную пятибалльную систему и обратно.

Согласно правилам кредитной технологии, знания студентов в течение семестра оцениваются в 5 этапов: два текущих, два рубежных контроля и экзамен.

Схема 1 – Система оценивания в 5 этапов.

Учитывая предложенные расчеты, следует актуализироваться на механическом переносе балльно-рейтинговой системы в кредитную технологию оценивания. В этом случае форма предыдущей схемы сохраняется, но искажается ее содержание, приводящее к грубейшим математическим ошибкам с одной стороны, ущемлению прав студентов по выбору оценок по 11 балльной системе и ограничению мобильности студента с другой стороны. При этом 100 баллов, которые равняются 60%, распределяют по двум рейтинговым контролям, оставшиеся 40 баллов, которые равняются 40% - к экзамену. Далее 60 баллов разделяют между двумя рейтингами по 30 баллов. Каждый рейтинг, в свою очередь, состоит из текущего и рубежного контроля. Поэтому 30 баллов подразделяются еще на две.

Таблица 2 – Политика выставления оценок при балльно-рейтинговой системе оценивания

№	Компоненты	Вес оценки в %	Кол-во заданий	Максим. балл
1	Выполнение СРС	19%	19	19 x 1 = 19 баллов
2	Устный опрос (лаб. зан.)	7%	7	7 x 1 = 7 баллов
3	Выполнение СРС	24%	12	12 x 2 = 24 балла
4	Рубежный контроль	10%	2	2x5 = 10 баллов
5	Итоговый контроль: экзамен	40%		40 баллов
	Всего:	100%		100 баллов

Из расчетных данных следует вывод о том, что искусственное уменьшение количества баллов на каждом этапе контроля заведомо лишает студента выбора баллов по 11 балльной шкале и увеличивает вероятность получения заниженной оценки, что приводит к нарушению основы кредитной технологии обучения при балльно-рейтинговой системе. Поэтому для правильного и абсолютно удобного подсчета баллов и, соответственно процентов эквивалента, для каждого вида контроля рекомендуется 100 баллов, соответствующие 100 процентам. В этом случае упрощается процедура подсчета набранных баллов студентами и их процентного эквивалента, поскольку количество набранных баллов и их процентный эквивалент соответствует количеству правильных ответов. Например, студент ответил положительно на 79 вопросов из 100, значит, он набрал 79 баллов или 79% [6].

Таким образом, разработанная технология оценки знаний студентов на основе балльно-рейтинговой системы является наиболее объективной и эффективно отражает требования кредитной системы обучения, принятая вузами Казахстана.

Процессы модернизации всей системы образования в Казахстане предопределили необходимость ее реформирования и в среднем образовании.

Основанием для этого явилось осознание работниками системы образования, учащимися и их родителями недостаточности проявления стимулирующей, диагностирующей и прогностической функции существования пятибалльной (фактически трехбалльной) шкалы. В пятибалльной шкале не предусмотрены возможности для учёта и проявления индивидуальных черт личности. В ней отсутствуют чёткие критерии оценивания как в общем, так и по предметам. Это приводит в реальной школьной практике к необъективности выставления отметок в зависимости от позиции педагога.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Будапештско-Венская декларация о создании Европейского пространства высшего образования (Будапешт-Вена, 11-12 марта 2010.)
- 2 Бухарестское коммюнике от 03.04.2012.
- 3 **Е. А. Мусин, З. Г. Сактаганова.** Система высшего образования в условиях кредитной технологии обучения в РК. – Вестник КарГУ., 2008. – №2.
- 4 **Жанабаев, З. Ж., Молдабекова, М. С.** Синергетическая система оценки знаний. // Вестник Карагандинского государственного университета имени Е. А. Букетова. – 2000, №1. (17). – С. 46-51.
- 5 **Жанабаев, З. Ж.** Информационные свойства самоорганизующихся систем (на англ.яз). // ДАН РК. – 1996, №5. – С. 14-19.
- 6 **Шункеев, К. Ш.** Технология оценки знаний студентов при кредитной системе обучения. // Материалы республиканского обучающего семинара по проблемам кредитной технологии обучения: система оценки учебных достижений обучающихся. 20-12 ноября 2008, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау. – С. 14-22.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

О. А. Шункеева, Б. К. Альмурзаева

Жоғарғы оқу орындағы білім нәтижесін бағалау сабақтастығы

К. Жұбанов ағындағы
Ақтөбе мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

O. A. Shunkeeva, B. K. Almurzayeva

The continuity in the evaluation of educational results in the school-university system

K. Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe.
Material received on 22.12.14

Ғылыми-зерттеу мақалада білім нәтижесін бағалау жүйесінің кредиттік технологиясы бойынша даму бағыты қорсетіліп, соның ішінде Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінде еңгізілуі туралы әңгіме қозғалып отыр.

The scientific-research article represents a transformation chronology of the evaluation system in the framework of credit tuition technology in Kazakhstan universities, and in Aktobe Regional State University named after K. Zhubanov, particularly.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА
 («ВЕСТНИК ПГУ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА»,
 «КРАЕВЕДЕНИЕ»)

Редакционная коллегия просит авторов при подготовке статей для опубликования в журнале руководствоваться следующими правилами.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

1. В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям в 1 экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с межстрочным интервалом 1,5, с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

2. Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **8-10 страниц печатного текста**. Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка). Межстрочный интервал - 1,5 (полуторный);

3. **УДК** по таблицам универсальной десятичной классификации;

4. **Инициалы и фамилия** (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках, абзац по левому краю (см. образец);

5. **Название статьи** – на казахском, русском и английском языках, заглавными буквами жирным шрифтом, абзац по левому краю (см. образец);

6. **Аннотация** дается в начале текста на казахском, русском и английском языках: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см, интервал 1,5 (8–10 строк, 100-250 слов). Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре. (см. образец);

7. **Ключевые слова** оформляются на языке публикуемого материала: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см, интервал 1,5. Для каждой статьи задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке. (см. образец);

8. **Список использованной литературы** должен состоять не более чем из 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

9. **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

10. **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице

В бумажном и электронном вариантах приводятся:

– название статьи, сведения о каждом из авторов: Ф.И.О. полностью, ученая степень, ученое звание и место работы на казахском, русском и английском языках);

– полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться двумя рецензиями доктора или кандидата наук для всех авторов. Для статей, публикуемых в журнале «Вестник ПГУ» химико-биологической серии, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор. **Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.** Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Статью (бумажная, электронная версии, оригинал квитанции об оплате) следует направлять по адресу:

140008, Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Издательство «Кереку», каб. 137.

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147), факс: 8 (7182) 67-37-05.

E-mail: kereky@mail.ru

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **5000 (Пять тысяч) тенге.**

РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова	РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова
РНН 451800030073	РНН 451800030073
БИН 990140004654	БИН 990140004654
АО «Цеснабанк»	АО «Народный Банк Казахстана»
ИИК KZ57998FTB00 00003310	ИИК KZ156010241000003308
БИК TSEKZK A	БИК HSBKZKX
Кбе 16	Кбе 16
Код 16	Код 16
КНП 861	КНП 861

УДК 316:314.3

А. Б. Есимова

к.п.н., доцент, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Яссави, г. Туркестан.

СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕПРОДУКТИВНОГО МАТЕРИАЛА

В настоящей статье автор дает анализ отличительных особенностей репродуктивного поведения женщин сквозь призму семейно-родственных связей.

Ключевые слова: репродуктивное поведение, семейно-родственные связи.

На современном этапе есть тенденции к стабильному увеличению студентов с нарушениями в состоянии здоровья. В связи с этим появляется необходимость корректировки содержания учебно-тренировочных занятий по физической культуре со студентами, посещающими специальные медицинские группы в.

Продолжение текста публикуемого материала

Пример оформления таблиц, рисунков, схем:

Таблица 1 – Суммарный коэффициент рождаемости отдельных национальностей

	СКР, 1999 г.	СКР, 1999 г.
Всего	1,80	2,22

Диаграмма 1 – Показатели репродуктивного поведения

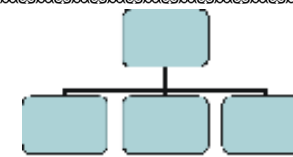
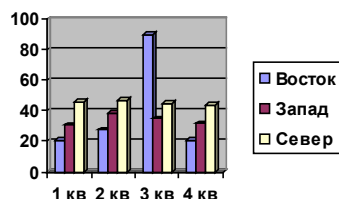

Рисунок 1 – Социальные взаимоотношения

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Эльконин, Д. Б. Психология игры [Текст] : научное издание / Д. Б. Эльконин. – 2-е изд. – М. : Владос, 1999. – 360 с. – Библиогр. : С. 345–354. – Имен. указ. : С. 355–357. – ISBN 5-691-00256-2 (в пер.).

2 Фришман, И. Детский оздоровительный лагерь как воспитательная система [Текст] / И. Фришман // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 77–81.

3 Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] : научное издание / сост. К. Б. Жарикбаев, сост. С. К. Калиев. – Алматы : Рауан, 1995. – 512 с. : ил. – ISBN 5625027587.

Материал поступил в редакцию 22.12.14.

А. Б. Есимова

Отбасылық-туысты қатынастар репродуктивті мінез-құлықты жүзеге асырудағы әлеуметтік капитал ретінде

Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Материал 22.12.14 баспаға түсті.

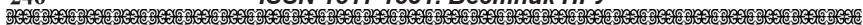
A. B. Yessimova

The family-related networks as social capital for realization of reproductive behaviors

K. A. Yssawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
Material received on 22.12.14

Бұл мақалада автор Қазақстандағы әйелдердің отбасылық-туыстық қатынасы арқылы репродуктивті мінез-құлқында айырмашылықтарын талдайды.

In the given article the author analyzes distinctions of reproductive behavior of married women of Kazakhstan through the prism of the kinship networks.

Теруге 22.12.2014 ж. жиберилди. Басуға 30.12.2014 ж. қол қойылды.
Форматы 70x100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі шартты 19,5 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген Ж. К. Кабылбекова
Корректорлар: А. Елемескызы, А. Р. Омарова, З. С. Исакова
Тапсырыс № 2484

Сдано в набор 22.12.2014 г. Подписано в печать 30.12.2014 г.
Формат 70x100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 19,5 ч.-изд. л. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка Ж. К. Кабылбекова
Корректоры: А. Елемескызы, А. Р. Омарова, З. С. Исакова
Заказ № 2484

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
67-36-69
e-mail: kereky@mail.ru